

МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ
УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

**НАУКОВІ ПРАЦІ
МІЖРЕГІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ
УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ**

ПОЛІТИЧНІ НАУКИ ТА ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ

**SCIENTIFIC WORKS
OF INTERREGIONAL ACADEMY
OF PERSONNEL MANAGEMENT**

POLITICAL SCIENCES AND PUBLIC MANAGEMENT

Випуск 2 (68), 2023

Видавничий дім
«Гельветика»
2023

Редакційна колегія

Семенець-Орлова І. А., кандидат політичних наук, доктор наук з державного управління, професор, директор Навчально-наукового інституту управління, економіки та бізнесу, Міжрегіональна Академія управління персоналом (**головний редактор**)

Дакал А. В., доктор наук з державного управління, доцент кафедри публічного адміністрування, Міжрегіональна Академія управління персоналом

Жовнірчик Я. Ф., доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри публічного управління та адміністрування, Національний авіаційний університет

Карасевич А. О., кандидат філософських наук, професор, професор кафедри соціальних і правових дисциплін, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

Козирська А., доктор політичних наук, професор, викладач факультету наук про політику і безпеку, Університет Миколая Коперника у Торуні

Ковач В. О., доктор наук з державного управління, старший дослідник, провідний науковий співробітник відділу цивільного захисту та інноваційної діяльності, Державна установа «Інститут геохімії навколишнього середовища НАН України»

Кондратенко О. Ю., доктор політичних наук, доцент, провідний науковий співробітник відділу теоретичних та прикладних проблем політології, Інститут політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса НАН України

Копанчук В. О., доктор наук з державного управління, доцент кафедри кримінального права та процесу, Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова

Кульгінський Є. А., доктор наук з державного управління, доцент, професор кафедри стоматології, Київський міжнародний університет

Лясота Л. І., кандидат політичних наук, доцент, член Соціологічної асоціації України

Монолатій І. С., доктор політичних наук, професор кафедри політології, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

Пашина Н. П., доктор політичних наук, професор, професор кафедри політології та міжнародних відносин, Маріупольський державний університет

Радченко О. О., кандидат наук з державного управління, доцент, доцент кафедри публічного адміністрування, Міжрегіональна Академія управління персоналом

Твердохліб О. С., доктор наук з державного управління, доцент, професор кафедри державного управління у сфері цивільного захисту, Інститут державного управління та наукових досліджень з цивільного захисту

Толуб'як В. С., доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри менеджменту та публічного управління, Західноукраїнський національний університет

Шмаленко Ю. І., кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри соціології, Національний університет «Одеська юридична академія»

Katarzyna Radzik-Maruszak, dr hab., profesor, Fac Polit Sci & Journalism, Maria Curie-Skłodowska University in Lublin (Lublin, Poland)

Marek Pietras, prof. dr hab., Dyrektor Instytutu Nauk o Polityce i Administracji UMCS

Затверджено Вченою радою
Міжрегіональної Академії управління персоналом 13 вересня 2023 (протокол № 8)

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 24905-14845Р,
видане Міністерством юстиції України 08.07.2021 р.

Журнал включено до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б»)
відповідно до Наказу МОН України № 320 від 07 квітня 2022 року (додаток 2) зі спеціальностей 052 –
Політологія; 281 – Публічне управління та адміністрування.

Видання індексується Google Scholar

DOI: 10.32689/2523-4625-2023-2(68)

Наукові праці МАУП. Політичні науки та публічне управління. 2023. Вип. 2 (68). Київ : Міжрегіональна Академія управління персоналом, 2023. 154 с.

Публікуються статті науковців, які досліджують актуальні проблеми розвитку політики та публічного управління. Для науковців, викладачів, студентів та всіх, кого цікавить розвиток політичної науки та публічного управління в Україні.

ЗМІСТ

Вікторія АНДРІЯШ, Світлана ВЕРБА ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ЗМІСТУ ТА СУТНОСТІ ПОНЯТТЯ «КОРПОРАТИВНА СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ».....	7
Ірина БРЮХОВЕЦЬКА, Галина КРИШТАЛЬ ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА ЩОДО ФОРМУВАННЯ МІСЦЕВИХ ДОХОДІВ У КОНТЕКСТІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ.....	12
Віра БУДЗИН ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЯ ДЕРЖАВНОЇ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ГРОМАДСЬКОГО ЗДОРОВ'Я НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ ЗРОСТАННЯ СУСПІЛЬНИХ ЗАГРОЗ.....	17
Олексій БУРЯЧЕНКО КРИЗА МІЖНАРОДНОЇ СИСТЕМИ БЕЗПЕКИ: НЕСПРОМОЖНІСТЬ РАДИ БЕЗПЕКИ ООН.....	22
Марина ВЕСЕЛЬСЬКА ПСИХОЛОГІЧНА СТІЙКІСТЬ ПУБЛІЧНИХ СЛУЖБОВЦІВ ПІД ЧАС ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ.....	37
Світлана ВОВК, Віталій КУРИЛО, Антон БАДЕР ЗБРОЙНЕ НАСИЛЛЯ ТА ФОРМУВАННЯ ОБРАЗУ ВОРОГА В КОНТЕКСТІ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ.....	41
Геннадій ДМИТРЕНКО, Інна СЕМЕНЕЦЬ-ОРЛОВА КАРДИНАЛЬНЕ ОНОВЛЕННЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ. ВІД МИНУЛОГО ДО МАЙБУТНЬОГО.....	49
Михайло ДУБЕЛЬ, Андрій ПАЩЕНКО МЕТОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА У ПРОЦЕСІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ.....	61
Віталій ЗВІРИЧ МЕХАНІЗМИ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ У СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я: ДОСВІД КРАЇН ЄС.....	67
Ірина КЛИМЧУК, Наталія ІЖИК ПОЛІТИКА НЕЙТРАЛІТЕТУ ШВЕЙЦАРІЇ У ХХІ СТОЛІТТІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ.....	74
Віана КОСТЕНКО ПОЛІТИКА ІНТЕГРАЦІЇ МІГРАНТІВ В ЄС ЯК ЧИННИК ДЕМОКРАТИЧНОЇ ПОЛІТИЧНОЇ СТАБІЛЬНОСТІ.....	80
Віталій КУЧМЕНКО, Роман БЕЗБАХ ІСТОРИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ В УКРАЇНІ.....	88
Юлія ЛЕМКО СТРАТЕГІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ БЕЗПЕКИ ЄС В КОНТЕКСТІ СПІВПРАЦІ З КРАЇНАМИ АФРИКИ.....	94
Катерина МАЙСТРЕНКО, Ольга БІЛИК СТРАТЕГІЧНЕ ПЛАНУВАННЯ В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ: АДАПТАЦІЯ ДО ЗМІН У ПУБЛІЧНОМУ СЕКТОРІ В УКРАЇНІ.....	100
Юлія МЕЛЬНИК ПОЛІТИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ БЛОГЕРІВ ЯК СУБ'ЄКТІВ СУСПІЛЬНОЇ КОМУНІКАЦІЇ.....	105

Тамара НИЧ ПОЛІТИКО-ФІЛОСОФСЬКИЙ КОНТЕКСТ ДІАЛЕКТИКИ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ В УМОВАХ СУЧАСНОЇ ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН.....	113
Володимир ОРЛЕНКО ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ МЕХАНІЗМІВ ДЕРЖАВНОГО КОНТРОЛЮ В УКРАЇНІ.....	118
Тетяна СЕРГІЄНКО ПОЛІТИЧНІ АСПЕКТИ МІЖНАРОДНИХ КОНФЛІКТІВ КРИЗЬ ПРИЗМУ СИСТЕМНОСТІ В МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ.....	125
Світлана СИДОРЕНКО МЕХАНІЗМИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНО-КОМУНІКАТИВНОЮ АДАПТАЦІЄЮ ОСІБ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ У БЕЗБАР'ЄРНІЙ СФЕРІ ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ УКРАЇНИ.....	132
Микола ФАДЄЄВ ОСОБЛИВОСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО УПРАВЛІННЯ У КОНТЕКСТІ БАГАТОРІВНЕВОГО ВРЯДУВАННЯ.....	140
Агазде ЮСІФ КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ВЗАЄМОДІЇ ДЕРЖАВИ ТА ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА У ВИМІРІ ВДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ.....	145

CONTENTS

Victoria ANDRIIASH, Svetlana VERBA THEORETICAL APPROACHES TO THE CONTENT AND ESSENCE OF THE CONCEPT «CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY».....	7
Iryna BRIUKHOVETSKA, Halyna KRYSH TAL STATE POLICY ON THE FORMATION OF LOCAL INCOMES IN THE CONTEXT OF SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF REGIONS.....	12
Vira BUDZIN FORMATION AND IMPLEMENTATION OF STATE SOCIO-ECONOMIC POLICY IN THE SPHERE OF PUBLIC HEALTH AT THE CURRENT STAGE OF GROWTH OF SOCIAL THREATS	17
Oleksiy BURYACHENKO CRISIS OF THE INTERNATIONAL SECURITY SYSTEM: INEFFECTIVENESS OF THE UN SECURITY COUNCIL.....	22
Maryna VESELSKA PSYCHOLOGICAL STABILITY OF PUBLIC SERVANTS DURING PROFESSIONAL ACTIVITIES IN WARTIME CONDITIONS.....	37
Svitlana VOVK, Vitalii KURYLO, Anton BADER ARMED VIOLENCE AND ENEMY IMAGE FORMATION IN THE CONTEXT OF RUSSIAN AGGRESSION.....	41
Hennadiiy DMYTRENKO, Inna SEMENETS-ORLOVA CARDINAL RENEWAL OF PUBLIC MANAGEMENT: FROM THE PAST TO THE FUTURE.....	49
Mykhailo DUBEL, Andrii PASHCHENKO METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP POLICY IN THE PROCESS OF SOCIO-ECONOMIC RECOVERY OF UKRAINE.....	61
Vitalii ZVIRYCH PERSONNEL MANAGEMENT MECHANISMS IN THE HEALTHCARE INDUSTRY: EXPERIENCE OF EU COUNTRIES.....	67
Iryna KLYMCHUK, Natalia IZH YK SWISS NEUTRALITY POLICY IN THE XXI CENTURY: PROBLEMS AND PROSPECTS.....	74
Viana KOSTENKO THE POLICY OF INTEGRATION OF MIGRANTS IN THE EU AS A FACTOR OF DEMOCRATIC POLITICAL STABILITY.....	80
Vitaly KUCHMENKO, Roman BEZBACH HISTORICAL FEATURES OF THE DEVELOPMENT OF THE CIVIL SERVICE IN UKRAINE.....	88
Yuliia LEMKO EU ENERGY SECURITY ENSURING STRATEGIES IN THE CONTEXT OF COOPERATION WITH AFRICAN COUNTRIES.....	94
Kateryna MAISTRENKO, Olha BILYK STRATEGIC PLANNING IN CONDITIONS OF UNCERTAINTY: ADAPTATION TO CHANGES IN THE PUBLIC SECTOR IN UKRAINE.....	100

Yulia MELNYK POLITICAL RESPONSIBILITY OF BLOGGERS AS THE SOCIAL COMMUNICATION PARTICIPANTS.....	105
Tamara NYCH THE POLITICAL AND PHILOSOPHICAL CONTEXT OF THE DIALECTIC OF HUMAN RIGHTS AND FREEDOMS IN THE CONDITIONS OF MODERN DEMOCRATIZATION OF SOCIAL RELATIONS.....	113
Volodymyr ORLENKO PROBLEMS OF THE DEVELOPMENT OF STATE CONTROL MECHANISMS IN UKRAINE.....	118
Tetiana SERGIENKO POLITICAL ASPECTS OF INTERNATIONAL CONFLICTS THROUGH THE PRISM OF SYSTEMICITY IN INTERNATIONAL RELATIONS.....	125
Svitlana SYDORENKO MECHANISMS OF PUBLIC MANAGEMENT OF SOCIAL AND COMMUNICATIVE ADAPTATION OF PERSONS WITH SPECIAL NEEDS IN THE BARRIER-FREE SPHERE OF THE EDUCATIONAL SPACE OF UKRAINE.....	132
Mykola FADEEV PECULIARITIES OF EUROPEAN GOVERNANCE IN THE CONTEXT OF MULTI-LEVEL GOVERNANCE.....	140
Agazade YUSIF CONCEPTUAL PRINCIPLES OF INTERACTION BETWEEN THE STATE AND THE CIVIL SOCIETY IN TERMS OF IMPROVING THE PUBLIC ADMINISTRATION SYSTEM.....	145

УДК 330

DOI [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2023-2\(68\)-1](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2023-2(68)-1)

Вікторія АНДРІЯШ

доктор наук з державного управління, професор кафедри публічного управління та адміністрування Навчально-наукового інституту публічного управління та адміністрування Чорноморського національного університету імені Петра Могили, вул. 68 Десантників, м. Миколаїв, Україна, 54000
ORCID: 0000-0001-5294-7456

Світлана ВЕРБА

доцент кафедри місцевого самоврядування та регіонального розвитку Навчально-наукового інституту публічного управління та адміністрування Чорноморського національного університету імені Петра Могили, вул. 68 Десантників, м. Миколаїв, Україна, 54000
ORCID: 0000-0002-6156-1384

Victoria ANDRIASH

doctor of Science in Public Administration, professor of the Department of Public Administration of the Educational and Scientific Institute of Public Administration of the Black Sea National University named Peter Mohyla, str., 68 Desantnykiv, Mykolaiv, Ukraine, 54000
ORCID: 0000-0001-5294-745

Svetlana VERBA

associate professor of the Department of Local Self-Government and Regional Development of Public Administration of the Black Sea National University named Peter Mohyla, str., 68 Desantnykiv, Mykolaiv, Ukraine, 54000
ORCID: 0000-0002-6156-1384

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ЗМІСТУ ТА СУТНОСТІ ПОНЯТТЯ «КОРПОРАТИВНА СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ»

THEORETICAL APPROACHES TO THE CONTENT AND ESSENCE OF THE CONCEPT «CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY»

В статті розглянуто виникнення та формування поняття «корпоративна соціальна відповідальність». Визначено систему ключових понять, базових положень та підходів, що формують категоріальне поле корпоративної соціальної відповідальності. Проведено теоретичну інтерпретацію поняття «корпоративної соціальної відповідальності». Наголошено, що з початку виникнення та поширення в науковому обігу, поняття «корпоративної соціальної відповідальності» використовувалося виключно як політику взаємовідносин з працівниками підприємств, своєчасну виплату заробітної плати, сплату податків. Встановлено, до поняття «корпоративної соціальної відповідальності» зазвичай розглядається як один з елементів сталого розвитку. Розглянуто особливості використання в управлінській практиці різних трактувань поняття «корпоративної соціальної відповідальності». Проаналізовано основні характерні особливості корпоративної соціальної відповідальності; рівні корпоративної соціальної відповідальності. Особливу увагу надано особливостям внутрішньої та зовнішньої корпоративної соціальної відповідальності. Притдлено увагу рівням соціальної відповідальності бізнесових структур. Крім того, розглянуто питання поняття та видів мотивації корпоративної соціальної відповідальності бізнесу в сучасних умовах. Встановлено, що на сьогодні все ще відсутнє загальноприйнятне поняття «корпоративної соціальної відповідальності». У численних дослідженнях та в практичній діяльності різних корпоративних структур на сьогодні існує значна кількість різних трактувань та понять. У широкому розумінні – це вплив бізнесу на суспільство. Організації, які оперують у сфері корпоративної соціальної відповідальності, визначають це поняття по-різному. Однак, найбільш прийнятним є підхід за якого корпоративна соціальна відповідальність розглядається як відповідальність підприємства перед славними працівниками та іншими підприємствами, з якими їй доводиться стикатися під час власної діяльності.

Ключові слова: відповідальність, соціальна відповідальність, корпоративна соціальна відповідальність, корпорація, бізнес.

The article examines the emergence and formation of the concept of «corporate social responsibility». A system of key concepts, basic provisions and approaches forming the categorical field of corporate social responsibility is defined. A theoretical interpretation of the concept of «corporate social responsibility» has been carried out. It is emphasized that from the beginning of its emergence and spread in scientific circulation, the concept of «corporate social responsibility» was used exclusively as a policy of relations with employees of enterprises, timely payment

of wages, payment of taxes. It has been established that the concept of «corporate social responsibility» is usually considered as one of the elements of sustainable development. The peculiarities of the use of various interpretations of the concept of «corporate social responsibility» in management practice are considered. The main characteristic features of corporate social responsibility are analyzed; levels of corporate social responsibility. Particular attention is paid to the peculiarities of internal and external corporate social responsibility. Attention is paid to the levels of social responsibility of business structures. In addition, the issue of the concept and types of motivation of corporate social responsibility of business in modern conditions is considered. It was established that today there is still no generally accepted concept of «corporate social responsibility». In numerous studies and in the practical activities of various corporate structures, there is a significant number of different interpretations and concepts today. In a broad sense, this is the impact of business on society. Organizations operating in the field of corporate social responsibility define this concept in different ways. However, the most acceptable is the approach in which corporate social responsibility is considered as the responsibility of the enterprise to the famous employees and other enterprises with which it has to face in the course of its own activities.

Key words: *responsibility, social responsibility, corporate social responsibility, corporation, business.*

Постановка проблеми. На сьогодні в наукових дослідженнях все частіше надають особливої уваги необхідності формування нових концептуальних передумов, методів та технологій управління, інноваційних ідей, задач управління та методів прийняття ефективних управлінських рішень. Крім того, сучасні особливості організацій також розглядаються за допомогою радикальних трансформацій, невизначеностей вектору подальшого розвитку, нових етапів змін соціально-технологічного устрою. Багатозначність існуючого соціального устрою породжує відповідні різноманітності як на макро-, мезо-, так й на макрорівні управління сучасними організаціями як складними соціальними системами. Здатність осмислити зміни, що відбуваються, перевести їх у нові принципи та технології управління складає основу нової раціональності. Тривалий час в управлінській практиці розуміння конкурентоспроможності організації пов'язували виключно з економічною ефективністю. За умов соціальних змін стабільність організації пов'язують з репутаційним капіталом, іміджем та рівнем соціальної відповідальності організації. На початку діяльність організації щодо корпоративної соціальної відповідальності носила добровільний характер. Однак, з часом, приходить усвідомлення того, що бути дійсно соціально відповідальним не лише необхідно, але й досить вигідно: саме здійснення такої діяльності позитивно впливає на імідж та репутацію організації, надає певні переваги, дозволяє залучати кращих із кращих, сприяє ефективним взаємовідносинам з партнерами, ЗМІ, державними органами та суспільством в цілому. Крім того, сприяє актуалізації питань корпоративної соціальної відповідальності й формування більш жорстких стандартів та механізмів державної регуляторної політики на фоні активних пошуків нових параметрів стабільності та сталості. Також варто вказати й на кореляційний взаємозв'язок суспільної думки та ступенем успішності ведення сучас-

ного бізнесу, за якого відношення до вироблених товарів та послуг, визначається не лише якістю виробленої продукції, але й ефективністю реклами, організаційним іміджем, репутацією організації. Саме для розуміння місця та ролі соціальної корпоративної відповідальності в управлінні організацією варто більш детально розглянути питання виникнення та розвитку самого поняття «корпоративна соціальна відповідальність» та визначити його основні складові.

Аналіз досліджень і публікацій. Питання поняття, змісту та впливу соціальної відповідальності на ефективність діяльності компанії розроблялася в роботах великої кількості сучасних менеджерів, економістів, управлінців, учених тощо. Так, серед авторів фундаментальних робіт у цій галузі можна виділити М. Фрідмана, Т. Боша, Р. Оуена, Ф. Хайєка, Ф. Фукуяму тощо.

Серед вітчизняних праць, що вийшли останнім часом і присвячені дослідженню різних аспектів проблеми соціальної відповідальності, можна виділити роботи Л. Денисенка, Т. Зайця, В. Мазуренка, А. Колота, О. Засенка, К. Ткача тощо.

Мета статті полягає у дослідженні та ґрунтовному аналізі виникнення та розвитку поняття «корпоративна соціальна відповідальність» та визначені його основних складових.

Виклад основного матеріалу. Поняття «корпоративної соціальної відповідальності» сформувалося лише наприкінці XIX століття [6, р. 17]. Однак й по сьогодні не сформовано загальноприйнятого розуміння вказаного поняття та не сформовано одностайних підходів щодо його змісту. Більшість наукових досліджень та практичних аспектів діяльності різноманітних корпоративних структур спонукали виникнення та поширення значної кількості різноманітних трактувань та понять. Наприклад, дехто розглядає корпоративну соціальну відповідальність в якості «процесу просування кращих практик відповідального

бізнесу, що приносять користь як бізнесу так і суспільству та сприяють соціальному, економічному та екологічному стійкому розвитку шляхом максимізації позитивного впливу бізнесу на суспільство й мінімізацію негативного» [2, с. 23]. Іншими словами, корпоративна соціальна відповідальність є досягненням комерційного успіху шляхом, який цінує моральні та етичні принципи співтовариства та навколишнє середовище. За іншого підходу, корпоративну соціальну відповідальність варто розуміти – як «відповідальне ставлення будь-якої організації до власного продукту чи послуги, споживачів, співробітників, партнерів, активної соціальної позиції компанії, що полягає в гармонійному співіснуванні, взаємодії й постійному діалозі з суспільством, участі в процесах вирішення гострих соціальних проблем» [3]. Крім того, корпоративну соціальну відповідальність визначають також як «можливість здійснення вільного вибору організації на користь підвищення рівня добробуту суспільства за допомогою відповідних підходів щодо ведення бізнесу й надання відповідних корпоративних ресурсів» [8, р. 55]. В широкому розумінні корпоративна соціальна відповідальність – є впливом бізнесу на суспільство. Організації, діяльність яких відбувається в сфері корпоративної соціальної відповідальності, визначають вказане поняття по-різному.

На початку свого становлення під «соціальною відповідальністю» розуміли виключно політику взаємовідносин з працівниками, своєчасну виплату заробітної плати, сплату податків. В подальшому, з поширенням дефініції «корпоративна соціальна відповідальність», такі поняття здебільшого розглядалися як елемент сталого розвитку. Наприклад, Європейська комісія визначає «корпоративну соціальну відповідальність – як своєрідну концепцію, що є відображенням добровільного рішення компанії щодо покращення життя суспільства та захисту навколишнього середовища» [11, р. 22]. «Green Paper» ЄС визначають корпоративну відповідальність як «концепцію, в межах якої компанії на добровільній основі інтегрують соціально-екологічну політику в бізнес операції та їх взаємовідносин з всіма складовими відповідного оточення, пов'язаних з компанією організації та людей» [9, р. 12]. На сьогодні такий підхід є загальноприйнятним у більшості європейських країн.

Варто згадати визначення надане Головним об'єднанням корпорацій США, згідно якого «корпоративна соціальна відповідальність – є досягненням комерційного успіху

шляхами, що ґрунтуються на етичних нормах поваги до інших людей, спільнот, суспільства, навколишнього середовища» [5, с. 34–35].

Зауважимо, що згідно найбільш поширеного визначення «корпоративна соціальна відповідальність – це концепція, в межах якої компанії на добровільній основі інтегрують соціально-екологічну політику в бізнес-операції та їх взаємовідносини з колом взаємопов'язаних з компанією організацій та людей» [7, р. 16].

Зважаючи на вказане, можемо окреслити основний зміст корпоративної соціальної відповідальності, до складу якого входить відповідальність щодо:

- взаємовідносин з партнерами;
- взаємовідносин з споживачів;
- взаємовідносин з власними співробітниками;
- екологічна відповідальність;
- суспільства в цілому [3].

Як наслідок, головною характерною рисою корпоративної соціальної відповідальності – є добровільність. Іншими словами, бізнес розуміє та сприймає свою відповідальність перед внутрішнім та зовнішнім середовищем власної компанії та віддає частину власних прибутків на суспільні потреби.

Щодо рівнів корпоративної соціальної відповідальності, то вона буває трьох видів:

- базовою – передбачає виконання наступних зобов'язань: своєчасно сплачувати податки, заробітну плату, за можливості – надавати нові робочі місця (збільшувати штат робітників);
- корпоративною відповідальність, яка передбачає забезпечення працівників відповідними умовами не лише для праці, але й для життя: підвищення рівня кваліфікації працівників, профілактичне лікування, будівництво житла, розвиток соціальної сфери. Таки тип відповідальності більшість сприймає саме як «корпоративну соціальну відповідальність» [10, р. 12];
- благодійна відповідальність [10, р. 12].

Крім рівнів корпоративна соціальна відповідальність може бути внутрішньою та зовнішньою.

До внутрішньої корпоративної соціальної відповідальності бізнесу можемо віднести: безпеку праці, стабільність заробітної плати, підтримка соціально значущості заробітної плати, додаткове медичне та соціальне страхування співробітників, розвиток людських ресурсів за допомогою навчальних програм та програм підготовки та підвищення кваліфікації, надання допомоги співробітникам в критичних ситуаціях [3].

До зовнішньої корпоративної соціальної відповідальності бізнесу можна зарахувати: спонсорство та корпоративні благодійність, сприяння охороні навколишнього середовища, взаємодію з місцевою спільнотою та місцевою владою, готовність брати участь у вирішенні кризових ситуацій, відповідальність перед співробітниками товарів та послуг (виготовлення якісної продукції) [4, с. 333].

Варто вказати, що корпоративна соціальна відповідальність володіє певними мотивами, а саме:

- необхідне навчання свого персоналу, що дозволяє не лише уникати плинності кадрів, але й зацікавлювати кращі кадри на ринку конкурентів;
- зростання рівня праці на підприємстві;
- покращення іміджу компанії, зростання її репутації;
- ефективність реклами товарів та послуг;
- висвітлення діяльності компанії в ЗМІ;
- стабільність та стійкість розвитку компанії в довгостроковій перспективі;
- можливість залучати інвестиційний капітал для соціально-відповідальних компаній в більших об'ємах, ніж для інших;
- збереження соціальної стабільності в суспільстві в цілому;
- податкові пільги тощо [1, с. 135].

Зважаючи на вказане, можемо стверджувати, що розвиток корпоративної соціальної відповідальності набуває все більшого особливого значення, що обумовлено цілою низкою причин, зокрема:

- об'єктивними процесами розвитку сучасного бізнесу та корпорацій;
- стрімкі зміни системи корпоративного управління на основі відповідальності та відповідної якості;
- необхідність співпрацювати та налагоджувати партнерство сучасних бізнесу й держави для спільного ефективного вирішення наявних соціальних проблем під впливом глобальних змін тощо.

Варто вказати, що зважаючи на ситуацію в світі, більшість організацій користуються низьким рівнем корпоративної соціальної відповідальності та довіри. Як наслідок, вдосконалення корпоративної соціальної відповідальності має стати однією з основних завдань щодо досягнення міцних позицій в сучасному світі. Тобто, впровадження та дотримання корпоративної соціальної відповідальності повинно стати стратегічним завданням сучасної держави та бізнесу. Корпоративна соціальна відповідальність має стати частиною базової стратегії подальшого розвитку людства. Й саме для ефективного планування корпоративної соціальної відповідальності необхідним є ретельний аналіз думок всіх зацікавлених сторін задля формування загальноприйнятого поняття та змісту корпоративної соціальної відповідальності.

Висновки. Таким чином, на сьогодні все ще не існує загальноприйнятого поняття та змісту «корпоративної соціальної відповідальності», однак, більшість наукових підходів наголошують, що корпоративна соціальна відповідальність – це: обов'язкова відповідальність компанії перед всіма людьми та організаціями, з якими компанія взаємодіє під час своєї діяльності; особливий вид політики, який свідомо та цілеспрямовано обирається організацією з метою не просто існування й отримання прибутку, але й добровільного внеску в розвиток сучасного суспільства та держави; всі, без виключення, дії організацій, що позитивно впливають на суспільство та державу. З наведеного випливає, що корпоративна соціальна відповідальність має сприйматися як основний фактор формування конкурентних переваг сучасного суспільства, держави та бізнесу.

Подальшого вивчення в сучасних умовах потребує вивчення існуючих розробок в сфері корпоративної соціальної відповідальності та вивченню її впливу на конкурентоспроможність організації.

Література:

1. Денисенко Л., Заєць Т. Вплив корпоративної соціальної відповідальності на корпоративне управління. Вісник Хмельницького національного університету № 5. Т. 1. «Економічні науки». 2012. С. 134–136.
2. Котлер Ф., Лі Н. Корпоративна соціальна відповідальність. Як зробити якомога більше добра для вашої компанії та суспільства. Київ. 2005. 302 с.
3. Мазуренко В., Засенко О. Сучасна концепція корпоративної соціальної відповідальності у міжнародному бізнесі. Ефективна економіка. 2012. № 6. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2012_6_17.
4. Матвійчук Л., Ткач К. Генеза концепцій корпоративної соціальної відповідальності. Вісник Мукачівського державного університету. Вип. № 6. 2016. С. 332–337.
5. Соціальна відповідальність: теорія і практика розвитку : монографія / [А. М. Колот, О. А. Гришнова та ін.] ; за наук. ред. д-ра екон. наук, проф. А. М. Колота. Київ. 2012. 501 с.

6. Business for Social Responsibility. Overview of Corporate Social Responsibility. Geneva. 2003. 28 p.
7. Fukuyama F. Social Capital and Civil Society. IMF Working Paper WP/00/74. 2000. 165 p.
8. Garriga E., Untangling D. The Jungle of Corporate Social Responsibility Theories. Journal of Business Ethics. 2004. pp. 51–71.
9. Promoting a European framework for corporate social responsibility. Green Paper. European Commission, Directorate-General for Employment and Social Affairs Unit EMPL. D.1. 2001. 44 p.
10. Simon Z., Sabapathy J., Dossing H., Swift T. Responsible Competitiveness. Corporate Responsibility Clusters in Action. January. 2003. 120 p.
11. The Challenges of Corporate Social Responsibility. Towards Constructive Partnership. The Phillip Morris Institute for Public Policy Research ASBL. Brussels, Belgium, 2000. 220 p.

References:

1. Denysenko L., Zaiets T. Vplyv korporatyvnoi sotsialnoi vidpovidalnosti na korporatyvne upravlinnia. [The impact of corporate social responsibility on corporate governance]. Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu № 5. Т. 1. «Ekonomiczni nauky». 2012. S. 134–136. [in Ukrainian]
2. Kotler F., Li N. Korporatyvna sotsialna vidpovidalnist. Yak zrobyty yakomoha bilshe dobra dlia vashoi kompanii ta suspilstva [Corporate social responsibility. How to do as much good as possible for your company and society]. Kyiv. 2005. 302 s. [in Ukrainian]
3. Mazurenko V., Zasenko O. Suchasna kontseptsiiia korporatyvnoi sotsialnoi vidpovidalnosti u mizhnarodnomu biznesi [Modern concept of corporate social responsibility in international business]. Efektyvna ekonomika. 2012. № 6. Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2012_6_17. [in Ukrainian]
4. Matviichuk L., Tkach K. Heneza kontseptsii korporatyvnoi sotsialnoi vidpovidalnosti [The genesis of concepts of corporate social responsibility]. Visnyk Mukachivskoho derzhavnoho universytetu. Vyp. № 6. 2016. S. 332–337. [in Ukrainian]
5. Sotsialna vidpovidalnist: teoriia i praktyka rozvytku : monohrafiia / [A. M. Kolot, O. A. Hrishnova ta in.] ; za nauk. red. d-ra ekon. nauk, prof. A. M. Kolota. [Social responsibility: theory and practice of development] Kyiv. 2012. 501 s. [in Ukrainian]
6. Business for Social Responsibility. Overview of Corporate Social Responsibility. Geneva. 2003. 28 p.
7. Fukuyama F. Social Capital and Civil Society. IMF Working Paper WP/00/74. 2000. 165 p.
8. Garriga E., Untangling D. The Jungle of Corporate Social Responsibility Theories. Journal of Business Ethics. 2004. pp. 51–71.
9. Promoting a European framework for corporate social responsibility. Green Paper. European Commission, Directorate-General for Employment and Social Affairs Unit EMPL. D.1. 2001. 44 p.
10. Simon Z., Sabapathy J., Dossing H., Swift T. Responsible Competitiveness. Corporate Responsibility Clusters in Action. January. 2003. 120 p.
11. The Challenges of Corporate Social Responsibility. Towards Constructive Partnership. The Phillip Morris Institute for Public Policy Research ASBL. Brussels, Belgium, 2000. 220 p.

УДК 336.1

DOI [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2023-2\(68\)-2](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2023-2(68)-2)

Ірина БРЮХОВЕЦЬКА

кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування Навчально-наукового інституту управління, економіки та бізнесу, Міжрегіональна Академія управління персоналом, вул. Фрометівська, 2, м. Київ, Україна, 03039

ORCID: 0000-0002-1469-1485

Галина КРИШТАЛЬ

доктор економічних наук, професор, Завідувач кафедри фінансів, банківської та страхової справи, Навчально-науковий інститут управління, економіки та бізнесу ПрАТ «ВНЗ Міжрегіональна Академія управління персоналом», вул. Фрометівська, 2, м. Київ, Україна, 03039

ORCID: 0000-0003-3420-6253

Iryna BRIUKHOVETSKA

Associate Professor at the Department of Finance, Banking and Insurance of the Scientific and Scientific Institute of Management, Economy and Business, Interregional Academy of Personnel Management, Frometivska str., 2, Kyiv, Ukraine, 03039

ORCID: 0000-0002-1469-1485

Halyna KRYSH TAL

DCs in Economic, Professor, Head of the Department of Finance, Banking and Insurance, Interregional Academy of Personnel Management, Frometivska str., 2, Kyiv, Ukraine, 03039

ORCID: 0000-0003-3420-6253

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА ЩОДО ФОРМУВАННЯ МІСЦЕВИХ ДОХОДІВ У КОНТЕКСТІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ

STATE POLICY ON THE FORMATION OF LOCAL INCOMES IN THE CONTEXT OF SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF REGIONS

У статті виявлено, що державна політика щодо формування місцевих доходів у контексті соціально-економічного розвитку регіонів потребує перегляду і змін. Зокрема, це стосується ситуації необ'єктивного та непропорційного розподілу додаткової дотації на здійснення переданих з державного бюджету видатків. Наразі проблема підсилюється внаслідок навантаження на місцеві бюджети у зв'язку з вимушеним внутрішнім переміщенням населення. І хоча реформа децентралізації надала місцевим органам влади значної фінансової автономії, вказані недоліки державної політики мають місце і можуть бути вирішені запровадженням законодавчих змін з урахуванням пропорції розподілу; кількості населення; надходження доходів місцевих бюджетів, за відповідний звітний період року, що передує плановому; приведення індексу відносної податкоспроможності зведеного бюджету територіальної громади.

Мета роботи. Метою статті є аналіз державної політики щодо формування місцевих доходів у контексті соціально-економічного розвитку регіонів.

Методологія. У запропонованій статті особливу увагу приділено аналізу аспектам державної політики, направленої на формування доходів місцевих бюджетів для досягнення стратегічних цілей розвитку та підвищення економічного потенціалу регіонів.

Наукова новизна. Доведено, що актуальною проблемою розвитку регіонів є ефективно формування доходів місцевих бюджетів. Забезпечення дохідної частини бюджету неможливе без реалізації державної політики щодо пропорційності та обґрунтованості міжбюджетних відносин.

Висновки. Зазначається, що доходи місцевих бюджетів відіграють важливу роль у забезпеченні життєздатності та розвитку територіальних громад, а тому їх формування повинно відбуватися відповідно до потреб регіонів з урахуванням кількості населення, що сформувалася в результаті вимушеного переміщення. Констатовано, на формування дохідної частини бюджету та можливість її інвестування в проєкти розвитку впливає державна політика, яка повинна бути наразі орієнтована на пропорційність розподілу дотацій, забезпечення підтримки найбільш густонаселених територій, врахування податкоспроможності та економічного потенціалу регіону.

Ключові слова: місцевий бюджет, державна політика, дотація, доходи місцевого бюджету, місцеві органи влади, податкоспроможність.

The proposed article revealed that the state policy on the distribution of local income in the context of socio-economic development of the regions needs revision and changes. In particular, this is caused by the existing situation of biased and disproportionate distribution of additional subsidies for the implementation of expenses transferred from the state budget for the maintenance of educational and health care institutions. Currently, the problem is exacerbated due to the burden on the maintenance of educational and health care institutions due to the forced internal displacement of the population, especially in cities. And although the decentralization reform has given local authorities significant financial autonomy, the indicated shortcomings of state policy exist and can be solved by introducing legislative changes taking into account the proportion of distribution; population numbers; revenue receipts of local budgets for the corresponding reporting period of the year preceding the planned one; of the reduced index of the relative tax capacity of the consolidated budget of the territorial community.

Objective. *The purpose of this article is to analyze the state policy regarding the formation of local revenues in the context of the socio-economic development of regions.*

Methodology. *This article pays special attention to the analysis of aspects of state policy aimed at shaping the revenues of local budgets to achieve strategic development goals and enhance the economic potential of regions.*

Scientific novelty. *It has been demonstrated that the pressing issue in regional development is the effective formation of local budget revenues. Ensuring the revenue side of the budget is impossible without the implementation of state policy regarding the proportionality and justification of interbudgetary relations.*

Conclusions. *It is noted that local budget revenues play a crucial role in ensuring the viability and development of territorial communities, and therefore their formation should be based on the needs of the regions, taking into account the population size resulting from forced migration. It is established that the formation of the revenue part of the budget and the ability to invest it in development projects are influenced by state policy, which should be oriented towards the proportional distribution of subsidies, support for the most densely populated areas, and consideration of the tax capacity and economic potential of the region.*

Key words: local budget, state policy, subsidy, local budget revenues, local authorities, fiscal capacity.

Постановка проблеми. Важливість доходів місцевих бюджетів для соціально-економічного розвитку регіонів та місцевих спільнот набуває все більшого значення. Ці доходи є джерелом фінансування для різноманітних проектів та програм, які впливають на якість життя та економічний розвиток на місцевому рівні.

Разом з тим, ключова роль доходів місцевих бюджетів проявляється у фінансуванні таких сфер, як інфраструктура, освіта, охорона здоров'я, а також в реалізації соціальних, економічних, культурних та спортивних програм, а також в програмах розвитку місцевих територій та екологічних ініціатив.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню практичних та теоретичних аспектів державної політики щодо формування місцевих доходів присвячена значна кількість наукових праць вчених, серед яких В. Д. Базилович, В. М. Геєць, О. Д. Василик, І. О. Лютий, Н. В. Новицька, Д. М. Серебрянський, Л. Л. Тарангул, Ю. Д. Гусак, А. М. Вдовиченко, А. І. Зубрицький. Незважаючи на їхній вагомий внесок в дослідження даної проблематики, питання державної політики щодо формування місцевих доходів потребує постійного моніторингу та вдосконалення, особливо аспекти впливу такої політики на соціально-економічний розвиток регіонів.

Мета роботи. Метою статті є розкрити теоретичні аспекти державної політики щодо формування місцевих доходів у контексті соціально-економічного розвитку регіонів.

Виклад основного матеріалу. Значущість цих доходів полягає у їхній здатності стимулювати різноманітні аспекти розвитку. Наприклад, інвестування у інфраструктуру сприяє покращенню побутових умов мешканців та створює сприятливі умови для розвитку бізнесу. Фінансування освіти та охорони здоров'я має долати проблеми доступу до якісних послуг у сфері навчання та медичного обслуговування (Табл. 1).

Спільно з тим, підтримка соціальних, економічних, культурних та спортивних програм сприяє зміцненню соціального партнерства та забезпечує розвиток громадських ініціатив. Реалізація програм розвитку місцевих територій спрямована на вдосконалення умов проживання та підвищення життєвого рівня населення в різних регіонах. Екологічні програми, у свою чергу, сприяють збереженню навколишнього середовища та забезпечують сталість природних ресурсів.

Отже, доходи місцевих бюджетів впливають на багатоаспектний розвиток місцевих спільнот та регіонів, сприяючи поліпшенню якості життя громадян і підвищенню економічного потенціалу регіону.

Загалом доходи місцевих бюджетів відіграють важливу роль у забезпеченні життєздатності та розвитку місцевих спільнот. Ці кошти дозволяють місцевим органам влади реалізувати пріоритетні проекти та програми, що відповідають унікальним потребам та умовам конкретного регіону, що сприяє покращенню

Таблиця 1

Проекти розвитку, що фінансуються місцевими бюджетами

Проект розвитку	Зміст і мета
Розвиток інфраструктури	Місцеві бюджети фінансують будівництво та обслуговування інфраструктури на місцевому рівні, а саме дороги, мости, водопровід та каналізація, електромережі та громадський транспорт. Це сприяє економічному зростанню регіону, створює робочі місця та покращує якість життя мешканців
Розвиток освіти	Фінансування місцевих шкіл та навчальних закладів здійснюється з місцевих бюджетів. Освіта відіграє важливу роль у формуванні майбутніх кадрів та конкурентоспроможності регіону на ринку праці.
Розвиток охорони здоров'я	Місцеві бюджети забезпечують фінансування місцевих медичних установ та програм охорони здоров'я. Це допомагає забезпечити доступ до медичних послуг та підвищити загальне здоров'я населення
Соціальна підтримка	Доходи місцевих бюджетів використовуються для надання соціальної підтримки та допомоги вразливим групам населення, таким як пенсіонери, незаможні сім'ї, інваліди та безробітні.
Економічна підтримка	Місцеві бюджети можуть виділяти кошти на підтримку підприємництва та розвиток місцевої економіки. Це може включати програми пільг для місцевих підприємств, розвиток туризму та інші заходи, що сприяють економічному зростанню.
Розвиток культури і спорту	Фінансування культурних та спортивних заходів сприяє збагаченню культурного життя місцевого співтовариства та створює можливості для розвитку творчих і спортивних талантів
Розвиток місцевих територій	Місцеві бюджети можуть фінансувати програми розвитку міст та районів, включаючи благоустрій громадських місць, створення парків та зелених зон, а також рекреаційних об'єктів
Екологічний розвиток	Місцеві бюджети можуть також сприяти впровадженню екологічних програм та проектів, спрямованих на охорону навколишнього середовища та стійке використання природних ресурсів

якості життя місцевих мешканців та стимулює економічне зростання.

Починаючи, з 2014 року місцеві органи влади в Україні отримали фінансову незалежність у зв'язку з реалізацією реформи децентралізації. Реформа передбачала значне збільшення місцевих бюджетів та розширення їх дохідних повноважень, що вплинуло на соціально-економічний розвиток регіонів. Зокрема, отримання більшої фінансової автономії і можливості самостійно керувати своїми ресурсами суттєво сприяли розвитку регіонів таким чином:

1. Відбулося врахування місцевих потреб. Місцеві органи влади найкраще знають місцеві потреби та особливості своїх регіонів. Фінансова незалежність дозволила їм виділяти кошти на ті проекти та програми, які найбільше відповідають місцевим потребам.

2. Відбулося стимулювання інвестицій. Фінансова незалежність сприяла залученню інвестицій у регіон. Велика автономія у фінансових рішеннях вплинула на привабливість регіонів для бізнесу та інвесторів.

3. Відбулося стимулювання підприємництва. Місцеві органи отримали можливість розробляти програми підтримки місцевого підприємництва та створювати сприятливі умови для розвитку бізнесу на своїй терито-

рії, що сприяє економічному зростанню та створенню робочих місць.

4. Відбулося просування інфраструктурних проектів. Фінансова незалежність дозволила місцевим органам влади фінансувати інфраструктурні проекти, такі як дороги, аеропорти, порти та інші об'єкти, що сприяли розвитку транспортної та логістичної інфраструктури.

5. Відбулося стимулювання фінансування освіти та охорони здоров'я. Місцеві органи отримали можливість інвестувати в освіту та охорону здоров'я, що вплинуло на рівень кваліфікації робочої сили та забезпечило доступ до медичних послуг на місцях.

6. Розширення фінансової автономії дозволило місцевій владі надавати соціальну підтримку населенню, що може включати програми з сприяння зайнятості, допомоги незаможним та інвалідам.

Незважаючи на позитивні наслідки фінансової автономії для розвитку регіонів, поточна державна політика щодо формування місцевих доходів потребує певних корекцій. Особливо це стосується ситуацій несправедливого та непропорційного розподілу додаткових дотацій для витрат на освіту та охорону здоров'я, що передаються з державного бюджету. Протягом 2018–2020 років понад

40% таких дотацій залишалися на обласних рівнях, хоча частка видатків на освіту та охорону здоров'я у загальному фонді обласних бюджетів становить менше 11%. Наприклад, для міст, які утримували майже 70% інфраструктури освіти та охорони здоров'я, було передбачено всього 5% загального обсягу дотацій. Для добровільно об'єднаних громад, в яких проживає чверть населення України, цей показник становив лише 13,5% [1].

З метою підтримки громад з меншими доходами, держава використовує механізм «горизонтального вирівнювання», тобто відбирає ресурси у багатших громад (реверсна дотація) та передає їх біднішим (базова дотація). Для цього враховується індекс податкоспроможності відповідного бюджету відповідно до статті 99 Бюджетного Кодексу. Якщо індекс податкоспроможності знаходиться від 0,9 до 1,1, то громада не віддає державі кошти та не отримує жодної компенсації [2; 3, с. 142–150].

У разі, якщо цей індекс перевищує 1,1, то держава відбирає у громади половину від надлишку надходжень податку на доходи фізичних осіб порівняно з середнім показником по всіх бюджетах місцевого самоврядування в Україні (за винятком Києва), обчисленому на одну особу. У випадку, якщо індекс менше 0,9, держава надає підтримку цій громаді, надаючи базову дотацію в обсязі 80% від необхідної суми для досягнення необхідного рівня [4; 5, с. 152–158; 6, с. 14–26].

Отже, складається ситуація, що дотація не компенсує стовідсотково кошти. Компенсується лише 80% від мінімальної суми (зважаючи на середній показник у державі). Базові дотації отримують 75% територіальних громад, реверсні дотації сплачують 14% територіальних громад, лише 11% територіальних громад є бездотаційними [7]. Якщо охарактеризувати дотаційність громад за типами населених пунктів, то значна частка територіальних громад, що є дотаційними, саме серед сільських та селищних. Вона наразі складає 80% (Табл. 2).

Варто зазначити, що у зв'язку з війною та вимушеною міграцією населення від-

булося навантаження на місцеву соціальну інфраструктуру. Так, серед внутрішньопереміщених осіб велику частку займають домогосподарства, що мають дітей віком до 5 років – 27,6%; з дітьми віком від 5 до 18 років – 60,8%; вагітні – 10,2%; літні люди непрацездатного віку – 56,3%; особи з хронічними захворюваннями – 32,1%; неповносправні люди – 19,5%.

Таким чином, проблема непропорційного розподілу додаткової дотації на здійснення переданих з державного бюджету видатків з утримання закладів освіти та охорони здоров'я значно підсилюється у зв'язку з вимушеним внутрішнім переміщенням населення, особливо у містах [8, с. 203–208; 9, с. 523].

Наша позиція полягає в тому, що державна політика щодо розподілу місцевих доходів повинна бути обґрунтованою та справедливою, враховуючи такі аспекти:

Пропорції розподілу: розподіл коштів повинен відбуватися з урахуванням пропорційності та обґрунтованості. Це означає, що кожна територіальна громада повинна мати можливість одержувати кошти відповідно до свого внеску в економіку та розвиток регіону.

Кількість населення: один із важливих критеріїв розподілу – це кількість населення в кожній конкретній територіальній громаді. Це дозволяє забезпечити адекватну підтримку для громад з різною кількістю мешканців.

Надходження доходів місцевих бюджетів: одним із ключових аспектів є облік надходжень до місцевих бюджетів. Це дозволяє ефективно розподіляти ресурси відповідно до потреб та можливостей кожної громади.

Приведений індекс відносної податкоспроможності: важливим критерієм є приведений індекс відносної податкоспроможності зведеного бюджету області. Цей показник враховує економічний потенціал регіону і дозволяє належним чином спрямовувати кошти для розвитку [10, с. 45–57].

Висновки. Отже, щоб забезпечити ефективний регіональний розвиток, кошти державного фонду регіонального розвитку повинні бути спрямовані з дотриманням вказаних критеріїв розподілу.

Таблиця 2

Дотаційність громад за типами населених пунктів, %

Тип громади	Перерахували реверсну дотацію до держбюджету	Бездотаційні громади	Отримали базову дотацію
Сільські	13	7	80
Селищні	11	11	78
Міські	22	16	63

Джерело: за даними Міністерства фінансів України

Це означає, що пріоритет має надаватися інвестиційним програмам та проектам, спрямованим на розвиток регіонів та створення необхідної інфраструктури. Крім того, важливо враховувати розвиток спортивної інфраструктури як одну з ключових галузей.

Для ефективного розподілу ресурсів сільських, селищних та міських рад, необхідно враховувати площу територіальних громад

та кількість сільського населення. Це дозволить забезпечити адекватну підтримку кожної адміністративно-територіальної одиниці відповідно до її потреб та можливостей.

Загалом, важливо внести зміни до Бюджетного кодексу України, щоб посилити роль громад у соціально-економічному розвитку територій. Це допоможе забезпечити більш справедливий та обґрунтований розподіл ресурсів для розвитку регіонів.

Література:

1. Проект Закону про внесення зміни до Бюджетного кодексу України щодо посилення ролі громад у соціально-економічному розвитку територій: за станом на 16 вересня 2020 р. / Відомості Верховної Ради України (ВВР). Офіц. вид. Парлам. вид-во. 2020. 192 с.
2. Виконання доходів місцевих бюджетів. URL: <https://www.mof.gov.ua/uk/vykonannia-dokhodiv-mistsevykh-biudzhativ>.
3. Василик О. Д. Бюджетна система України: навч. посіб. К. : Знання, 2011. 495 с.
4. Павлюк В.Д. Бюджетна політика: навч. посіб. К. : ЦУЛ, 2004. 544 с.
5. Закон України «Про Державний бюджет України на 2015 рік» прийнятий 28 груд. 2014 р. № 80-VIII / Голос України. 2014. № 134. С. 15–18.
6. Зимовець В. В. До проблеми стабілізації державних фінансів в Україні. *Економіка*. 2017. № 7. С. 69–78.
7. Кудряшов В. П. Стан державних фінансів та напрями їх оздоровлення. *Економіка України*. № 3. 2011. С. 14–26.
8. Статистичний бюлетень: за січень-серпень 2021 р. / відп. за вип. Н.Л. Гомжина. К. : Держкомстат України, 2021. 190 с.
9. Поколюда О.В. Формування місцевих доходів в Україні в 2016 році. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2016. № 54. С. 203–208.
10. Пусічник Ю. В. Бюджетна система України та зарубіжних країн : навч. посіб. К. : Знання-Перес, 2003. 523 с.
11. Серебрянський Д. М. Оцінка рівня та ефективності перерозподілу ВВП через публічний сектор економіки України. *Фінанси України*. 2013. № 4. С. 45–57.

References:

1. Proekt Zakonu pro vnesennya zmin do Byudzhetnogo kodeksu Ukrainy [Draft Law Budget Code Ukraine]. (2020, September 16). Vidomosti Verkhovna Rada of Ukraine. Kyiv: Parlam. Vyd-vo [in Ukrainian].
2. Vykonannia dohodiv miscevykh biudzhativ [Execution of local budgets' revenues]. (n.d.) sumdu.edu.ua. Retrieved from <https://www.mof.gov.ua/uk/vykonannia-dokhodiv-mistsevykh-biudzhativ>.
3. Vasylyk, O. D. (2011). Biudzhetna systema Ukrainy [Budget System of Ukraine]. Kyiv: Znannia [in Ukrainian].
4. Pavliuk, V. D. (2004). Biudzhetna polityka [Budget Policy]. Kyiv: TsUL [in Ukrainian].
5. Zakon Ukrainy Pro derzhavnyi biudzhnet Ukrainy na 2015 rik : pryiniaty 28 grud. 2014 roku № 80-VIII [On the State Budget of Ukraine from December 28 2015, № 80-VIII]. (2015, December 28). Holos Ukrainy – Voice of Ukraine, 134, pp. 15–18 [in Ukrainian].
6. Zymovets', V. V. (2017). Do problem stabilizatsii derzhavnyh finansiv v Ukraini [On the Issue of Stabilization of State Finances in Ukraine]. *Ekonomika – Economy*, 7, 69–78 [in Ukrainian].
7. Kudriashov, V. P. (2011). Stan derzhavnyh finansiv ta napriamy yih ozdorovlennia [State Finance Status and Directions for Their Improvement]. – *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, 3, 14–26 [in Ukrainian].
8. Gomzhyna, N.L. (Eds.). (2021). Statystychnyi biuletten: za sichen-serpen 2021 r. [Statistical Bulletin: January-August 2021]. Kyiv: Derzhkomstat Ukrainy [in Ukrainian].
9. Pokolodna, O.V. (2016). Formuvannia miscevykh dohodiv v Ukraini v 2016 roci [Formation of Local Revenues in Ukraine in 2016]. – *Visnyk ekonomiky transport i promyslovosti – Bulletin of Economics, Transport, and Industry*, 54, 203–208 [in Ukrainian].
10. Pusichnyk, Yu.V. (2003). Biudzhetna systema Ukrainy I zarubizhnyh krain [Budget System of Ukraine and Foreign Countries]. – Kyiv: Znannia-Pres [in Ukrainian].
11. Serebrianskii, D.M. (2013). Ocinka rivnia ta efektvnosti pererozpodilu VVP cherez publichnyi sektor ekonomiky Ukrainy [Evaluation of the Level and Efficiency of GDP Redistribution through the Public Sector of Ukraine]. – *Finansy Ukrainy – Finances of Ukraine*, 4, 45–57 [in Ukrainian].

УДК 351.82:332.3 (477)

DOI [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2023-2\(68\)-3](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2023-2(68)-3)

Віра БУДЗИН

кандидат наук з фізичної культури і спорту, доцент, завідувач кафедри фізкультурно-спортивної реабілітації та спортивної медицини Львівського державного університету фізичної культури імені Івана Боберського, вул. Костюшка, 11, м. Львів, Україна, 79000

ORCID: 0000-0002-4250-9695

Vira BUDZIN

Candidate of Sciences in Physical Culture And Sports, Associate Professor, Head of the Department of Physical Culture and Sports Rehabilitation and Sports Medicine, Lviv State University of Physical Culture named after Ivan Boberskyj, str., Kostyushka, 11, Lviv, Ukraine, 79000

ORCID: 0000-0002-4250-9695

ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЯ ДЕРЖАВНОЇ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ГРОМАДСЬКОГО ЗДОРОВ'Я НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ ЗРОСТАННЯ СУСПІЛЬНИХ ЗАГРОЗ

FORMATION AND IMPLEMENTATION OF STATE SOCIO- ECONOMIC POLICY IN THE SPHERE OF PUBLIC HEALTH AT THE CURRENT STAGE OF GROWTH OF SOCIAL THREATS

У статті визначено основні принципи системи громадського здоров'я як найбільш соціально ефективні, комплексні та стійкі способи зміцнення здоров'я населення та зниження тривалості захворювань. В останні роки проводиться активна діяльність із впровадження у систему оздоровчої профілактики мотивацію людей до ведення здорового життя. Для планування реформування системи охорони здоров'я та соціальної підтримки потрібна низка концептуальних підходів щодо збереження рівня громадського здоров'я.

З'ясовано, що глобальні проблеми, такі як зростання неінфекційних захворювань, старіння населення, зростаючі витрати на охорону здоров'я, підкреслюють важливість інвестицій у громадське здоров'я та створюють потребу в комплексних послугах системи охорони здоров'я. Досліджено новітні стратегії громадського здоров'я, раціонально орієнтовані, тобто відбувається визнання суспільством того факту, що охорона здоров'я населення лише зусиллями традиційної медицини не може забезпечити бажаних результатів дозволяє порушити питання про межі діяльності служб системи охорони здоров'я у різних секторах публічного управління та зон відповідальності за показники громадського здоров'я.

Доведено, що зростання основних показників громадського здоров'я, як найбільш соціально ефективних, комплексних та стійких способів зміцнення здоров'я населення та окремих людей, зниження тягаря хвороб, досягнення цілей сталого розвитку та загального охоплення послугами охорони здоров'я усіх верств населення є незалежним від соціального стану. В останні роки Міністерство охорони здоров'я веде активну роботу з впровадження в систему медичної профілактики модель мотивації громадян до ведення здорового способу життя.

Обґрунтовано, що для подальшого розвитку системи громадського здоров'я на національному та місцевому рівнях потрібно більше ефективності щодо охорони здоров'я населення в її окремих територіальних утвореннях пов'язаних із укрупненням закладів охорони здоров'я та створення відповідної логістики для кожного населеного пункту, що входить в громаду. Основною ціллю є вивчення основних характеристик системи громадського здоров'я та результатів її впливу на суспільне благополуччя населення.

Ключові слова: державна політика, соціально-економічна галузь, етап, реалізація, громадське здоров'я, суспільні загрози, формування, розвиток.

The article defines the main functions of the public health system as the most socially effective, comprehensive and sustainable ways of strengthening the health of the population and reducing the severity of diseases. In recent years, active work has been underway to introduce a system of motivating people to lead a healthy life into the system of medical prevention. A special place is given to individual cities as independent structural units that have great potential in this field. Planning health and social care systems requires a great deal of conceptual clarity about the public health system. Global challenges such as the rise of non-communicable diseases, aging populations, and rising health care costs are found to emphasize the importance of public health investments and create a need for comprehensive public health services. New public health strategies, rationally focused on health promotion, are proposed.

Society increasingly recognize the fact that public health protection by the efforts of medical workers alone cannot provide the desired results, which allows us to raise the issue of defining the boundaries of services in

various sectors of public administration and areas of responsibility for public health indicators. It has been proven that the growth of the main indicators of public health as the most socio-economically effective, comprehensive and sustainable ways of strengthening the health of the population and individuals, reducing the burden of diseases, achieving the goals of sustainable development and general coverage of health care services for all segments of the population, regardless of from financial support.

In recent years, the State Ministry of Health has been actively working on introducing a system of motivating people to lead a healthy lifestyle into the system of medical prevention. It is substantiated that for the further development of the public health system at the national, regional and municipal levels, more clarity is needed regarding the health care of the population in its separate territorial formations associated with the consolidation of treatment facilities and the creation of appropriate logistics for each settlement that is included to the community. The main goal is to study the main characteristics of the public health system, the public health system and the results of its application as a tool for building a public health system.

Key words: state policy, socio-economic sector, stage, implementation, public health, public threats, formation, development.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими і практичними завданнями. На формування принципів громадського здоров'я в значній ступеня вплинуло те що більшість держав, що розвиваються практично не мали досвіду управління громадською системою охорони здоров'я і таким чином, були націлені на визначення пріоритетів громадської охорони здоров'я та заповненні прогалін. Також, розроблялися стратегії покращення загальної ефективності систем охорони здоров'я з широким визначенням громадського здоров'я, яке включало індивідуальну медико-соціальну допомогу, що надається населенню. Перелік принципів формування супроводжується численними механізмами оцінки та моніторингу, визначаючи пріоритети та планування для покращення послуг системи громадського здоров'я.

Аналіз останніх досліджень, в яких започатковано розв'язання проблеми та визначення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячена стаття. Згідно з твердженнями сучасних дослідників охорона громадського здоров'я уособлює особливий вид діяльності, що здійснюється органами публічної влади внаслідок реалізації заходів, орієнтованих на зміцнення здоров'я, які забезпечують довголіття та гарантують медико-соціальну допомогу. У вітчизняній науці публічного управління проблемам, що виникають у сфері охорони здоров'я, приділяється особлива увага [7]. Громадське здоров'я в основному розглядається з позицій системного підходу і, відповідно, усвідомлюється, як державна соціально-гуманітарна політика у галузі охорони здоров'я.

У концепції основних принципів громадського здоров'я – профілактика захворювань, зміцнення здоров'я та підвищення рівня здоров'я пов'язані з наданням послуг, що утворюють головні напрями громадського сектору охорони здоров'я. Системні елементи відповідають за формування кадрових, фінансових та матеріально-технічних ресурсів та

наукових знань і загальний контроль реалізації державних програм. Між усіма елементами відбувається складна багатовимірна взаємодія, внаслідок якої населенню надаються якісні послуги громадської охорони здоров'я як у межах системи охорони здоров'я, так і за її межами.

Метою статті є обґрунтування формування та реалізації державної соціально-економічної політики у сфері громадського здоров'я на сучасному етапі зростання суспільних загроз.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Основні принципи громадського здоров'я засновані на конкретні цілі ВООЗ, або інших міжнародних організацій, що належать до системи охорони здоров'я населення та суспільного благополуччя. У стратегічних документах Європейського Союзу щодо Всесвітньої організації охорони здоров'я громадське здоров'я визначено як теорію та практику попередження хвороб, продовження життя та зміцнення здоров'я за допомогою організованих дій, що вживаються суспільством та державою.

Було зазначено, що системи охорони здоров'я можуть бути ефективними, якщо тільки включають потужний компонент, пов'язаний з феноменом громадського здоров'я – системи, що об'єднує зусилля та компетенції всіх структур, відомств, громадських організацій, діяльність яких впливає на здоров'я людини [1]. Необхідною умовою суспільного успіху є активна участь самих громадян як ключового елемента системи громадського здоров'я. Тому, заходи на рівні місцевого самоврядування, де можливе безпосереднє залучення громадян до сфери суспільної охорони здоров'я, мають пріоритетне значення.

Міністерство охорони здоров'я України в останні роки веде активну роботу з формування єдиної системи громадського здоров'я, цифровізації медичних послуг та об'єднання

зусиль учасників для профілактичного процесу. Протягом останніх років у багатьох регіонах держави йде пошук механізмів, що забезпечують функціонування системи громадського здоров'я, консолідацію зусиль з метою профілактики шляхом реалізації державної освіти, що не належить безпосередньо до сфери охорони здоров'я, але з урахуванням особливостей регіону. У систему медико-соціальної профілактики вбудовується виважена система стримувань і противаг, комплексно управляючи ризиками для здоров'я, більшість із яких залежить від стилю життя людини.

У державних програмах та відповідних регіональних програмах визначено досить широке коло учасників системи громадського здоров'я, що включає Департамент охорони здоров'я, Департамент освіти і науки, Департамент праці та соціальної захисту населення, спорту, культури та деякі інші галузеві департаменти обласних адміністрацій, а також органи публічної влади територіальних громад. До реалізації програм залучаються також державні органи, некомерційні організації та волонтери, наукові та освітні організації, сфера підприємництва.

Система громадського здоров'я, що вибудовується, по суті є комплексом заходів щодо спонукання населення до здорового способу життя, вибору та посилення відповідальності кожної людини за своє здоров'я. Однак, важливо враховувати, що сьогодні зосереджено значну кількість факторів, які не залежать від особистого вибору людини, що різноманітно впливають на її здоров'я і далеко виходять за рамки громадського здоров'я та системи охорони здоров'я в цілому.

Для успішного досягнення цілей програм зі зміцнення громадського здоров'я, спрямованих на підвищення якості життя і благополуччя громадян, необхідною умовою є наукова обґрунтованість і правильна організація відповідної діяльності. Це передбачає вироблення єдиної державної соціально-економічної політики у сфері громадського здоров'я. Формування та реалізація зазначеної політики та процеси визначення її пріоритетів необхідно пов'язувати з оцінкою поточної ситуації, наданням достовірних фактичних даних, а також одержанням доказової інформації.

Виконанню цього завдання у сфері громадського здоров'я може сприяти проведення систематичного опису всіх послуг, які виявляються населенню в галузі охорони здоров'я та охорони здоров'я [9]. Сьогодні питання охорони здоров'я у державі вирішуються внаслідок розподілу повноважень у цій сфері між рівнями державної влади, організаціями та

громадянами, що закріплено та регулюється законодавчо. У сучасному вітчизняному законодавстві компонент відповідальності інших секторів, крім галузі охорони здоров'я, і суспільства все ще слабко опрацьовано.

Навколо системи громадського здоров'я законодавча та нормативна база тільки формується, не закріплені нормативно визначення «громадська охорона здоров'я» та «громадське здоров'я». Стосовно останнього визначення немає однозначного розуміння, яка система чи системи відповідальні за його показники. Така ситуація склалася не лише у нас, а й у інших країнах світу, для розвитку системи громадського здоров'я потрібно велика концептуальна ясність та адаптація інструменту оцінки до сучасних умов [3]. В основі стратегії розвитку охорони здоров'я та стратегії формування здорового способу життя населення, профілактики та контролю неінфекційних захворювань повинна формуватися система соціального здоров'я населення держави.

Але сутність громадського здоров'я не повністю розкрита, не визначені повноваження, функції органів виконавчої влади та установ, що реалізують заходи у сфері зміцнення здоров'я населення [6]. Громадське здоров'я уособлює організовану функція суспільства, а у світовій практиці сформовано загальну законодавчу основу, визначальна функції та завдання більшості служб галузі охорони здоров'я, а також існує багато моделей організації громадського здоров'я, які здійснюються на державному рівні.

У структуру громадського здоров'я включені як офіційні державні органи, так і неурядові організації, добровільні організації, організації обслуговуючого сектора, асоціації громадського здоров'я та аналітичні центри. На рівні місцевого самоврядування документом стратегічного планування у галузі охорони здоров'я має стати програма зміцнення громадського здоров'я населення [2]. Дана програма повинна розроблятися з метою посилення потенціалу громадського здоров'я у створенні можливостей та формуванні між відомчого, міжсекторального механізму взаємодії всіх зацікавлених сторін як по горизонталі, так і по вертикалі з залученням спільноти для об'єднання зусиль цих структур у досягненні основних цілей.

У програмі повинні бути зазначені цілі, завдання, встановлені цільові показники, розроблений перелік заходів, визначено коло з виконавців з числа органів виконавчої влади. Співвиконавцями програми можуть бути Департамент освіти та науки, Департамент

праці та соціальної захисту населення, Департамент природокористування та охорони навколишнього середовища а також громадські організації. Співвиконавців регіональної програми можна розглядати як коло органів виконавчої влади, взаємопов'язаних у процесі обґрунтування, виробітку, прийняття та реалізації управлінських рішень у сфері громадського здоров'я, тобто як організаційну структуру громадського здоров'я, що реалізується на національному та місцевому рівнях.

Механізмами державної політики що забезпечують реалізацію встановлених законодавством та нормативно-правовими актами функцій досягнення пріоритетних цілей у сфері соціально-економічного розвитку, є програми, що реалізуються органами виконавчої влади [5]. При взаємодії та розвитку громадського здоров'я повинні співпрацювати медичні організації, органи публічної влади, суспільство жителі та засоби масової інформації а також роботодавці та їх організації.

Можливими інструментами міжвідомчого взаємодії є: затвердження нормативних та правових актів щодо напрямам взаємодії з формуванням робочих груп, розробка та прийняття положень про форму міжвідомчої взаємодії органів виконавчої влади; призначення уповноваженої посадової особи для організації, координації та забезпечення міжвідомчої взаємодії за своїм напрямом та в рамках своїх повноважень. Важливими також є розробка спільних програм із зміцнення громадського здоров'я та спільна їх координація, моніторинг та контроль реалізації.

Розробка критеріїв, що дозволяють оцінювати якість функціонування системи управління громадським здоров'ям, а також методик оцінки соціально-економічного розвитку, соціальний захист, доступність охорони здоров'я спонукає розробку наукових методів прогнозування поширення та профілактики захворювань [8]. Важливим є удосконалення якісних та кількісних параметрів прогнозування на користь громадського здоров'я, дослідження мотивації до профілактичної роботи та соціологічні дослідження, використання цифрових технологій та платформ для моніторингу здоров'я зі створенням сучасного банку даних. Реалізація зазначених механізмів дозволить комплексно підходити

до питань громадського здоров'я населення держави в цілому на сучасному етапі.

Передбачено створення центрів громадського здоров'я в у форматі структурних підрозділів медико-соціальних організацій, що надають первинну допомогу. Таким центром здоров'я та медичної профілактики міста у частині розробки програм громадського здоров'я, спрямованих на формування культури відповідального ставлення громадян до свого здоров'я, створення умов для ведення здорового способу життя є функціонально підпорядкований Центру громадського здоров'я підрозділ соціальної профілактики [4]. Для відбору медико-соціальних інституцій, у яких будуть створені зазначені центри, повинно бути проведено аудит їх діяльності.

Формулювання висновків і перспектив подальших досліджень в даному напрямку.

Основними рушійними силами трансформації системи охорони здоров'я є такі проблеми, як низька економічна та соціальна ефективність роботи закладів системи охорони здоров'я. Натомість, приватний сектор національної системи медичного страхування частково сформувався та продовжує розвиватися внаслідок її якісної реорганізації й трансформації системи обов'язкового медичного страхування. Проте система підняття рівня громадського здоров'я в Україні перебуває сьогодні в кризі, її функціонування є серйозною проблемою на сучасному етапі. Необхідно акцентувати на вдосконаленні реалізації державної соціально-економічної політики у сфері охорони здоров'я, що передбачає перелік публічних заходів, спрямованих на підвищення рівня здоров'я населення.

Громадське здоров'я є особливою сферою публічної діяльності, покликаною гарантувати право громадян на життя та здоров'я, і тому йому має бути відданий найвищий пріоритет у правовому, політичному, економічному та соціальному житті держави та громадянського суспільства. Формування принципів системи громадського здоров'я можна використовувати для пошуку механізмів вирішення поставлених завдань для підвищення рівня здоров'я громадян та відпрацювання моделі суспільно-владної взаємодії для удосконалення системи громадського охорони здоров'я.

Література:

1. Гойда Н.Г., Курділь Н.В., Вороненко В.В. Нормативно-правове забезпечення державно-приватного партнерства в охороні здоров'я України. *Запорізький медичний журнал*. 2013. № 5 (80). С. 104–108.
2. Григорович В.Р. Удосконалення управлінських механізмів державної підтримки системи охорони здоров'я в Україні. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2010. № 2. URL: <http://www.du.nauka.com.ua/?op=1&z=93> (дата звернення: 15.03.2023).

3. Державне управління реформуванням системи охорони здоров'я в Україні: навч.-наук. вид. / заг. ред. М.М. Білинської. Київ-Львів: НАДУ, 2012. 240 с.
4. Деякі питання електронної системи охорони здоров'я: Постанова Кабінету Міністрів України від 25.04.2018 р. № 411 / Кабінет Міністрів України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/deyaki-pitannya-elektronnoyi-sistemi-okhoronizdorovya> (дата звернення: 15.04.2023).
5. Лехан В.М., Слабкий Г.О., Шевченко М.В. Аналіз результатів реформування системи охорони здоров'я в пілотних регіонах: позитивні наслідки, проблеми та можливі шляхи їх вирішення. *Україна. Здоров'я нації*. 2015. № 3. С. 67–86.
6. Лобас В.М., Шутов М.М., Вовк С.М. Методологія реформування систем охорони здоров'я, за кластерними підходами. *Україна. Здоров'я нації*. 2013. № 2 (26). С. 84–88.
7. Мартякова О.В., Трикоз І.В. Перспективи модернізації охорони здоров'я. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2015. № 4 (32). С. 23–30.
8. Національна стратегія реформування системи охорони здоров'я в Україні на період 2015–2020 років / Міністерство охорони здоров'я України. URL: <moz.gov.ua/uploads/0/691-strategiya.pdf> (дата звернення: 13.03.2023).
9. Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення: Закон України від 19.10.2017 р. № 2168-19 / Верховна Рада країни. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2168-19> (дата звернення: 03.04.2023).

References:

1. Hojda N.H., Kurdil' N.V. and Voronenko V.V. (2013), “*Normatyvno-pravove zabezpechennia derzhavno-pryvatnoho partnerstva v okhoroni zdorov'ia Ukrainy*” [“Regulatory and legal support of public-private partnership in health care of Ukraine”], *Zaporiz'kyj medychnyj zhurnal* [Medical journal of Zaporozhye], vol. 5 (80), pp. 104–108 [Ukraine]
2. Hryhorovych V.R. (2010), “*Udoskonalennia upravlins'kykh mekhanizmiv derzhavnoi pidtrymky systemy okhorony zdorov'ia v Ukraini*” [“Improving the management mechanisms of state support of the health care system in Ukraine”], *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok* [Public administration: improvement and development], vol. 2. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=93> [Ukraine]
3. Edited by Bilyns'koi M.M. (2012), *Derzhavne upravlinnia reformuvanniam systemy okhorony zdorov'ia v Ukraini* [Public administration of health care reform in Ukraine], educational and scientific publication, Press NADU, Kyiv-L'viv, 240 p. [Ukraine]
4. KМУ (2018), *Deiaki pytannia elektronnoi systemy okhorony zdorov'ia: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy* [Some issues of the electronic health care system], the order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated April 25, 2018 No 411. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/deyaki-pitannya-elektronnoyi-sistemi-okhoronizdorovya> [Ukraine]
5. Lekhan V.M., Slabkyj H.O. and Shevchenko M.V. (2015), “*Analiz rezul'tativ reformuvannia systemy okhorony zdorov'ia v pilotnykh rehionakh: pozytyvni naslidky, problemy ta mozhyvi shliakhy ikh vyrishennia*” [“Analysis of the results of health care reform in the pilot regions: positive consequences, problems and possible solutions”], journal *Ukraina. Zdorov'ia natsii* [Ukraine. The health of the nation], No 3. pp. 67–86 [Ukraine]
6. Lobas V.M., Shutov M.M. and Vovk S.M. (2013), “*Metodolohiia reformuvannia system okhorony zdorov'ia, za klasternymy pidkhodamy*” [“Methodology of reforming health care systems, according to cluster approaches”], journal *Ukraina. Zdorov'ia natsii* [Ukraine. The health of the nation], No 2 (26), pp. 84–88 [Ukraine]
7. Martiakova O.V. and Trykoz I.V. (2015), “*Perspektyvy modernizatsii okhorony zdorov'ia*” [“Prospects for health care modernization”], *Visnyk Berdians'koho universytetu menedzhmentu i biznesu* [Bulletin of Berdyansk University of Management and Business], No 4 (32), pp. 23–30 [Ukraine]
8. Ministry of Health of Ukraine (2014), *Natsional'na stratehiia reformuvannia systemy okhorony zdorov'ia v Ukraini na period 2015-2020 rokiv* [National strategy for reforming the health care system in Ukraine for the period 2015–2020], official site. URL: <moz.gov.ua/uploads/0/691-strategiya.pdf> [Ukraine]
9. VRU, Law of Ukraine (2017), *Pro derzhavni finansovi harantii medychnoho obsluhovuvannia naselenia* [On state financial guarantees of medical care] dated October 19, 2017 No 2168-19. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2168-19> [Ukraine]

УДК 327

DOI [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2023-2\(68\)-4](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2023-2(68)-4)

Олексій БУРЯЧЕНКО

кандидат політичних наук, доцент, професор кафедри міжнародних відносин та регіональних студій Національного авіаційного університету, пр-т Любомира Гузара, 1, м. Київ, Україна, 03058
ORCID: 0000-0001-5308-2570

Oleksiy BURYACHENKO

Ph.D. in Political Science, Associate Professor, Professor at the Department of International Relations and Regional Studies National Aviation University, 1 Liubomyra Huzara Ave., Kyiv, Ukraine, 03058
ORCID: 0000-0001-5308-2570

КРИЗА МІЖНАРОДНОЇ СИСТЕМИ БЕЗПЕКИ: НЕСПРОМОЖНІСТЬ РАДИ БЕЗПЕКИ ООН

CRISIS OF THE INTERNATIONAL SECURITY SYSTEM: INEFFECTIVENESS OF THE UN SECURITY COUNCIL

У статті аналізується та розглядається питання кризи міжнародної системи безпеки, а саме неспроможність Ради Безпеки ООН. Дослідження аналітичних звітів, документів, міжнародних угод, законодавчих актів, наукових позицій дало можливість автору проаналізувати закономірні тенденції, які призвели до кризи Ради Безпеки ООН та неієвості цього міжнародного інституту на який при його утворенні після Другої світової війни було покладено головну відповідальність за підтримання миру і безпеки у світі.

Для проведення ґрунтового аналізу зауваженої теми статті автором проведемо дослідження в декілька етапів: досліджено та проаналізовано функції та повноваження РБ ООН; проаналізовано інструменти реагування РБ ООН на різні кризові ситуації (конфлікти); проведемо аналіз врегулювання РБ ООН питання російсько-української війни як найбільшого конфлікту на Європейському континенті з часів Другої світової війни; оцінено можливість реформи РБ ООН.

За наслідками проведеного дослідження автор приходить до висновку, що російсько-українська війна стала тим останнім фактором, який розкрив всю неієвості, фантомність та забюрократизованість нинішньої системи світової безпеки. І задумана після Другої світової війни Рада Безпеки ООН як інститут, який повинен постійно підтримувати та забезпечувати безпеку та мир виявився повністю паралізованим і неієвим.

Автор звертає увагу на те, що без реформи Ради Безпеки ООН існує небезпека того, що процеси прийняття рішень можуть бути перенесені на інші майданчики. Також, на думку автора, яка підкріплена аналізом досліджень – міжнародна система безпеки в нинішньому стані себе вичерпала і потребує змін. Потрібна нова архітектура світової системи безпеки, яка б дійсно відповідала викликам та загрозам нового світового порядку. Автор наголошує, світу потрібен не наглядач, не гегемон, а глобальна справедливості для кожного. Навіть для самої маленької країни чи народу.

На думку автора, саме Україна, яка опинилася в епіцентрі нападу РФ, у відношенні якої були порушені всі гарантії безпеки надані ключовими геополітичними гравцями, має беззаперечне право на пропозиції світовому товариству свого бачення нової архітектури світової системи безпеки, зокрема над створенням нового безпекового сегмента по контролю над ядерною зброєю та іншими загрозами масового ураження.

Ключові слова: міжнародна система безпеки, ООН, Рада Безпеки, РФ, міжнародна система безпеки, архітектура світової системи безпеки, російсько-українська війна, криза РБ ООН, реформа РБ ООН.

This article analyzes and discusses the issue of the crisis in the international security system, specifically the ineffectiveness of the United Nations Security Council (UNSC). Researching analytical reports, documents, international agreements, legislative acts, and scholarly positions has allowed the author to analyze the underlying trends that have led to the crisis in the UNSC's functioning and the inefficiency of this international institution, which was originally entrusted with the primary responsibility for maintaining peace and security in the world after the Second World War.

To conduct a thorough analysis of the aforementioned topic, the author divides the research into several stages: examining and analyzing the functions and powers of the UNSC; analyzing the instruments the UNSC employs in responding to various crisis situations (conflicts); conducting an analysis of how the UNSC has addressed the issue of the Russian-Ukrainian war, the largest conflict in Europe since World War II; and evaluating the possibility of reforming the UNSC.

As a result of this research, the author concludes that the Russian-Ukrainian war has revealed the complete ineffectiveness, phantom nature, and bureaucratization of the current world security system. The United Nations Security Council, conceived after World War II as an institution responsible for continually ensuring and providing security and peace, has become completely paralyzed and ineffective.

The author highlights that without reforming the UN Security Council, there is a risk that decision-making processes may shift to other platforms. Additionally, in the author's opinion, substantiated by research analysis, the current international security system has run its course and requires changes. A new architecture for the global security system is needed that genuinely addresses the challenges and threats of the new world order. The author emphasizes that the world needs not a supervisor or a hegemon but global justice for everyone, even the smallest country or nation.

In the author's view, Ukraine, which has found itself at the epicenter of Russia's aggression, with all security guarantees provided by key geopolitical players violated, has an undeniable right to propose its vision of a new architecture for the global security system to the world community. This includes the creation of a new security segment for controlling nuclear weapons and other weapons of mass destruction.

Key words: international security system, UN, Security Council, Russia, international security system architecture, Russian-Ukrainian war, UNSC crisis, UNSC reform.

Постановка проблеми. Після закінчення Другої світової війни союзними державами було прийнято рішення, задля порятунку прийдешніх поколінь від лих війни, заснувати універсальну міжнародну організацію – Організацію Об'єднаних Націй (ООН). Створення ООН було відповіддю викликам фашизму, який поставив найсерйозніші проблеми перед людством, головною з яких стало збереження миру та безпеки на планеті. І саме це питання стало основною мотивацією для створення в рамках ООН такого органу як Рада Безпеки ООН (РБ ООН) на яку було покладено головну відповідальність за підтримання миру і безпеки у світі. Також, потрібно зазначити, що РБ ООН це єдиний міжнародний орган резолюції якого, є юридично зобов'язуючим документом, який підлягає виконанню всіма державами-членами ООН (стаття 25 Статуту ООН). Рішення інших органів Організації Об'єднаних Націй мають для держав-членів рекомендаційний характер.

Чому саме цей орган було вирішено наділити такими повноваженнями, на це питання ми можемо знайти відповідь в історії створення ООН, у філософських роздумах Франкліна Д. Рузвельта (президент США 1933–1945 роки) і Уїнстона Черчіля (прем'єр-міністр Великобританії 1940–1945 роки) відносно їхнього бачення післявоєнного устрою. Так, Рузвельт зауважував, що післявоєнний устрій – «може бути відданий у розпорядження правих». Для нього та інших лідерів такий алгоритм дій був можливий тільки за інституціоналізації концепції «глобальних поліцейських». Ідея полягала в тому, що в післявоєнну епоху США, Великобританія, СРСР повинні мати можливість виступати як країни надавачі-безпеки (тобто «поліцейські»), тоді як інші члени міжнародної спільноти будуть споживачами цієї безпеки. Для забезпечення алгоритму – міжнародна безпека під головуванням «глобальних поліцейських», і по мірі, як вимальовувався безпековий компонент архітектури ООН президент Рузвельт наполягав на включенні Республіки Китай (Тайвань), а Уїнстон Черчіль на включенні Франції, у

якій він побачив європейський буфер проти потенційної німецької або радянської агресії до постійних членів забезпечення цього алгоритму. Фактичні плани нової організації були розроблені та обговорені на «вашингтонських бесідах про створення міжнародної організації миру та безпеки», що відбулися в Думбартон-Окс у Вашингтоні. З 21 серпня по 28 вересня 1944 року у переговорах на конференції брали участь представники СРСР, США та Великобританії, з 29 вересня по 7 жовтня – представники США, Великобританії та Китаю. На цих зустрічах обговорення було зосереджено на створенні РБ ООН, яка мала би необхідні повноваження та повноваження для підтримки миру та безпеки у світі. Передбачалося, що «глобальні поліцейські», діятимуть узгоджено через РБ ООН, а міжнародні збройні сили забезпечуватимуть виконання рішень. Командування та управління цими силами здійснюватиметься Військово-штабним комітетом як продовження Об'єднаної системи начальників штабів, яка діяла в Європі під час Другої світової війни. Комітет скрадатиметься з військових представників «Постійної п'ятірки», а також з інших великих держав, які будуть включені залежно від їхнього внеску.

26 червня 1945 року у «Військовому меморіалі та центрі виконавчих видів мистецтва», у Сан-Франциско, представники п'ятдесяти країн підписали Статут Організації Об'єднаних Націй. Поставивши свої підписи під цим документом, вони створили ООН – міжнародну організацію, «пройняту найщирішими поривами людства: милосердям, надією та вірою». У центрі цієї організації був створений найпотужніший інститут міжнародних відносин із будь-коли задуманих – Рада Безпеки Організації Об'єднаних Націй. З цього часу РБ ООН стала головним майданчиком міжнародної політики. Своїми рішеннями, санкціонованими операціями та примусовими діями РБ ООН мала безпосередньо впливати на справжній та майбутній стан міжнародної політики за для забезпечення миру та безпеки.

Але, разом з тим, потрібно зазначити, що саме до РБ ООН від початку заснування цього міжнародного інституту, наділеного виключними повноваженнями, були постійні питання щодо дієвості, ефективності та належного виконання функцій і повноважень, а саме належно підтримувати мир та безпеку відповідно до принципів та цілей, які були закладені при створенні ООН. А після 24 лютого 2022 року, повномасштабного вторгнення РФ (постійного члена РБ ООН) в Україну і грубого порушення нею міжнародного правопорядку після Другої світової війни, що поставило під сумнів всю дієвість архітектури світової безпеки, розмови про кризу РБ ООН і заклики до її реформування набули нових смислів та змісту.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. На сьогоднішній день питання кризи міжнародної системи безпеки, а саме недієвості Ради Безпеки ООН все частіше підіймається серед світових акторів та у наукових колах як вітчизняних, так й закордонних. Серед науковців варто виділити дослідження: І. Червінки, Л. Дороша і С. Охремчука, Е. Мартіні, Н. Ронзітті, М. Гоудліна, М. Франда, В. Заємські, М. Гулда, М. Раблена, які акцентують увагу на недієвості нинішньої міжнародної системи безпеки, яка на тлі російсько-української війни показала повну свою неефективність, а задуманий після Другої світової війни інститут РБ ООН, який повинен постійно підтримувати та забезпечувати безпеку та мир виявився, сьогодні, повністю паралізованим і недієвим.

Тому метою даної статті стала спроба дослідити та проаналізувати кризу міжнародної системи безпеки, а саме неспроможність Ради Безпеки ООН забезпечити покладені на неї функції та повноваження за для підтримки миру і глобальної безпеки.

Для ґрунтового дослідження мети в цій статті ми проведемо дослідження в декілька етапів: 1) дослідимо та проаналізуємо функції та повноваження РБ ООН; 2) проаналізуємо інструменти реагування РБ ООН на різні кризові ситуації (конфлікти); 3) проведемо аналіз врегулювання РБ ООН питання російсько-української війни як найбільшого конфлікту на Європейському континенті з часів Другої світової війни; 4) оцінимо можливість реформи РБ ООН.

Виклад основного матеріалу. Зауважимо, з метою виконання мандату щодо забезпечення миру та безпеки Статут ООН наділяє РБ ООН наступними функціями і повноваженнями: підтримувати міжнародний мир та безпеку відповідно до принципів та цілей

ООН; розслідувати будь-які суперечки чи ситуації, які можуть призвести до міжнародних конфліктів; рекомендувати методи або умови врегулювання таких суперечок; розробляти плани створення системи регулювання озброєнь; визначати наявність загрози миру чи акту агресії та рекомендувати, які дії слід вжити; закликати членів до застосування економічних санкцій та інших заходів, не пов'язаних із застосуванням сили, для запобігання або припинення агресії; вжити воєнних дій проти агресора; рекомендувати прийом нових членів; здійснювати функції опіки ООН у «стратегічних галузях»; рекомендувати Генеральній Асамблеї призначити Генерального секретаря та разом з Асамблеєю обирати суддів Міжнародного Суду [1]. Як ми можемо бачити РБ ООН наділена дуже широкими та вагомими повноваженнями.

Проаналізуємо, як проходить процес підтримання світової безпеки РБ ООН. Отже, за для підтримка миру та безпеки до РБ ООН подається скарга про загрозу миру. Рада Безпеки отримавши скаргу повинна почати дії відповідно до Розділу VII Статуту ООН «Дії щодо загрози миру, порушень миру та актів агресії». Відповідно до статті 39 Розділу VII Статуту ООН «Рада Безпеки визначає існування будь-якої загрози миру, будь-якого порушення миру чи акту агресії та робить рекомендації або вирішує, які заходи слід вжити відповідно до статей 41 та 42 для підтримки чи відновлення міжнародного миру та безпеки». Отже, саме Рада Безпеки визначає заходи відносно врегулювання та вирішення ситуацій, які несуть загрозу порушення миру та безпеки. А саме, першим кроком у цій послідовності дій є стаття 40, в якій йдеться про «тимчасові заходи», які можуть бути вжиті, щоб не загострювати ситуацію. Однак, якщо дотримання запропонованих заходів не очікується сторонами конфлікту Рада Безпеки може застосувати статтю 41 для підсилення свого рішення. Стаття 41 містить розгорнутий перелік можливих санкцій, які можуть бути накладені на забезпечення дотримання заходів врегулювання конфліктної ситуації. І як передбачено статтею 41 Рада Безпеки «може вимагати від членів ООН застосування цих заходів». Але якщо санкції виявлялися недостатніми і не діють інші важелі врегулювання конфлікту Рада Безпеки може перейти до третього кроку – завершального етапом лінії ескалації, а саме, застосування сили. Підстави для цього кроку передбачені статтею 42 [2]. (Вперше РБ ООН дозволила застосувати силу у 1950 році: «дія з військового примусу» була спрямована на те, щоб змусити Північну

Корею вивести війська з південної частини півострова).

Для забезпечення виконання зауважених вище повноважень, нагадаємо, РБ ООН складається 15 членів. П'ять постійних членів: Сполучені Штати, Російська Федерація (до 1991 року СРСР), Китай (до 1971 року Тайвань), Франція, Великобританія, відомі під назвою Р5, та десять непостійних членів, які обираються на дворічний термін Генеральною Асамблеєю із закінченням терміну повноважень. (Нинішній склад: Албанія (2023); Бразилія (2023); Еквадор (2024 р.); Габон (2023); Гана (2023 р.); Об'єднані Арабські Емірати (2023 р.); Японія (2024); Мальта (2024 р.); Мозамбік (2024 р.); Швейцарія (2024 р.)). Потрібно відмітити, до 1965 року Рада Безпеки складалася з 11 країн-членів, шість із яких були непостійними. 17 грудня 1963 р. Резолюцією Генеральної Асамблеї № 1991 були внесені поправки до статті 23 (1) Статуту ООН і чисельність непостійних членів РБ ООН було збільшено з 6 до 10 [3].

Ми б хотіли звернути увагу на процедуру голосування в Раді Безпеки, яка регулюється статтею 27 Статуту ООН, оскільки саме питання процедури голосування РБ ООН викликає немало дискусійним серед членів ООН. Отже, кожен член Ради Безпеки має один голос. Голосування може відбуватися за процедурними або змістовними питаннями. Якщо проходить голосування з процедурного питання (наприклад, щодо місця проведення чергового засідання), для прийняття рішення достатньо дев'яти голосів членів РБ ООН. Щодо змістовного питання рішення вважається прийнятим, якщо за нього подано дев'ять голосів членів Ради Безпеки, при цьому мають однаково проголосувати постійні члени Ради Безпеки (Сполучені Штати, Російська Федерація, Китай, Франція, Великобританія). Якщо один із членів Ради Безпеки бере участь у суперечці, яка розглядається, він має утриматися від голосування, але ця норма не є обов'язковою і члени РБ ООН часто нехтують цим положенням.

Дуже важливий аспект голосування РБ ООН на якому потрібно акцентувати увагу – право вето. Так от, право вето, це дуже цікава

норма, яка була закладена країнами переможцями у Другій світовій війні у тіло Статуту ООН. Тобто, якщо один із постійних членів Ради Безпеки голосує проти певної резолюції, рішення не приймається навіть якщо за неї проголосували всі інші члени. Вважається, що член РБ ООН у такому випадку використав своє право вето. Отже, якщо хтось із Р5 – Китай, Франція, Росія, Великобританія чи США – голосує проти, документ не ухвалюється. Разом з тим, зауважимо, що якщо постійний член Ради Безпеки не до кінця погоджується із запропонованою резолюцією, однак не бажає використовувати своє право вето, він може утриматися при голосуванні і в такий спосіб дозволити прийняти рішення.

Зазначимо, питання вето було найсуперечливішим питанням при утворенні РБ ООН, яке обговорювалося в Думбартон-Оукс, а потім і в Сан-Франциско. З 1946 року кожен із постійних членів Ради Безпеки хоча б раз голосував «проти» з того чи іншого питання, а отже, застосовував право вето. Приблизно 49% усіх випадків застосування цього права припадають на СРСР (з 1991 року РФ), 29% – на США, 10% – на Великобританію та по 6% – на Китай та Францію [4].

Цікаву думку щодо права вето висловили А. Даял і К. Дантон. Вони зауважили, що право вето було задумано як ефективний захист інтересів Р5. Це пов'язано з тим, що постійні члени можуть застосовувати право вето для захисту власних інтересів або інтересів союзника або довіреної особи. Вони могли робити це щоразу, коли відчували, що Рада вторгається у їхній «простір». Хоча вето може спричинити параліч, воно також виконує корисну функцію. Ця функція відома як функція концерту. Ввівши право вето ООН фактично забезпечила участь усіх великих держав. Право вето дозволяє постійним членам керувати своєю взаємодією з урахуванням своїх інтересів. Коли всі згодні, можна вживати заходів. Коли вони не погоджуються, дія може бути заблокована. Таким чином, уникається розбіжність серед великих країн, що ефективно запобігає прямій конфронтації [5]. Така думка відображає філософію задуму «п'яти глобальних поліцейських» РБ ООН

Вето на резолюції РБ ООН

Країни	Після розпаду СРСР у 1991 р	До розпаду СРСР
СРСР (із 1991 року Росія)	32	120
США	18	69
Китай	16	3
Великобританія	0	32
Франція	0	18

про яку ми зауважували раніше. З думкою, авторів ми не можемо погодитися, оскільки за більше ніж 70 років існування РБ ООН та застосованих нею дій по деескалації конфліктів ми можемо зробити висновок, що Рада безпеки, а саме Р5 нерідко зловживали положенням постійного члена РБ ООН, що з часом підірвало довіру до інституту ООН в цілому. І хоча у 1945 році в Сан-Франциско світ і опинився перед суворим вибором між «організацією, яка надає привілеї великим державам» та «відсутністю організації взагалі» але філософія створення такого потужного органу країнами переможницями у Другій світовій війні, як РБ ООН на який покладена головна відповідальність за підтримку миру та безпеки у світі, заклала підвалини нерівності між країнами-членами. 26 квітня 2022 року Генеральна Асамблея Організації Об'єднаних Націй, враховуючи повномасштабне вторгнення РФ (постійного члена РБ ООН) в Україну, ухвалила резолюцію, яка вимагає, у разі застосування права вето у Раді Безпеки будь-яким із постійних членів протягом 10 робочих днів скликається засідання Генеральної Асамблеї з питання, щодо якого було використано вето (документ був ухвалений на основі консенсусу, тобто без голосування) [6]. Але, зауважена резолюція не скасовує і не обмежує право вето постійних членів РБ ООН, якими є Росія, Китай, США, Великобританія та Франція.

Отже, ми можемо зробити ґрунтовний висновок, що повноваження надані РБ ООН в рамках Статуту ООН роблять її могутнім та найвпливовішим органом міжнародної політики, а також органом, який забезпечує глобальну систему безпеки. Від дієвості цього органу залежить рівновага архітектури світової безпеки, яка вибудувалася після Другої світової війни.

Дослідження та аналіз поведінки РБ ООН дозволяє зазначити, що це складний орган, який послідовно, на протязі багатьох років розширював свою компетенцію. Сьогодні РБ ООН зазвичай реагує на п'ять типів ситуацій: 1) *міжнародний конфлікт*. Міжнародні конфлікти – це ситуації насильницького збройного конфлікту між двома чи більше державами-членами. Зазвичай ці конфлікти ведуться через такі питання, як прикордонні суперечки, доступ до ресурсів, історичні образи, протилежні стратегічні інтереси або анексія території з причин культури чи етнічної приналежності (включаючи захист меншин у сусідній країні). До прикладу: Ірак-Іран, Ірак-Кувейт, Вірменія-Азербайджан, смуга Аузу (Лівія-Чад), Ефіопія-Еритрея,

Ізраїль-Ліван; 2) *внутрішньодержавний конфлікт*. У конфліктах такого типу може брати участь низка суб'єктів – недержавних суб'єктів та національних урядів. Внутрішньодержавний конфлікт коріниться у складній структурі суспільства і зазвичай визначається питаннями етнічної належності, сектантства, економічної нерівності та ефективності уряду. До прикладу: Сальвадор, Камбоджа, Сьєрра-Леоне, Демократична Республіка Конго, Південний Судан; 3) *поширення хімічної, біологічної, радіологічної та ядерної зброї*. РБ ООН розглядає поширення зброї як загрозу миру та міжнародному безпеці, оскільки ця зброя може вбити велику кількість людей. Разом з тим, Рада Безпеки не розглядає всі подібні програми озброєння як загрозу миру та міжнародній безпеці. До прикладу: Іран, Ірак, Північна Корея; 4) *квазізаконодавчий*. Після терористичних атак у США 11 вересня 2001 р. Рада Безпеки діяла квазізаконодавчим чином. Ефективність законодавчої діяльності Ради Безпеки залежить від виконання законодавчих резолюцій країнами-членами. Резолюції 1373 та 1540, що стосуються тероризму та зброї масового знищення, змусили країни прийняти зміни до свого внутрішнього законодавства відповідно до «законодавчих актів» Ради Безпеки. 5) *наскрізний*. Рада Безпеки також провела наскрізну або тематичну роботу, прийнявши резолюції про захист цивільного населення у збройних конфліктах, питання прав жінок, конфліктів, дітей і збройних конфліктів та стрілецької зброї [7].

Зазначимо, тенденція до розширення компетенції РБ ООН стала помітною у 1990-х роках, після закінчення холодної війни, що до цього часу її дії характеризуються нечастим використанням повноважень за Розділом VII Статуту ООН, насамперед через механізм вето. У перші роки свого існування РБ ООН мала справу з «питаннями» Іспанії, Греції, Вільного Трієсту, Ірану, Індонезії та Індії-Пакистану, перш ніж зайнятися нині нерозв'язним палестинським питанням, Суецькою кризою, Конго, Кіпром і пізніше Південно-Західною Африкою. Під час вирішення цих питань РБ ООН використовувала військових спостерігачів, потім миротворців, а також комісії з розслідування. РБ ООН навіть встановила міжнародний протекторат, відомий як Вільна територія Трієст, і розмістила сили ООН у Конго. Але, після закінчення холодної війни раніше малоактивна Рада Безпеки стала гіперактивною, маючи справу з численними ситуаціями на чотирьох континентах. Визнаючи «час кардинальних змін»,

коли «закінчення холодної війни породило надії на більш безпечний, більш справедливий і більш гуманний світ», Рада Безпеки вирішила висловити свою «відданість колективній безпеці», широко використовуючи свої повноваження поступово почала вживати низку примусових заходів відповідно до Розділу VII, від економічних ембарго до дозволу країнам застосовувати силу, що вплинуло на хід міжнародного права та міжнародних відносин [4]. Як зауважив М. Хапполд: «Методи, які використовувалися Радою Безпеки, після холодної війни, для підтримки чи відновлення міжнародного миру та безпеки часто мали новаторський характер, у тому числі не лише згадані у Статуті, такі як санкції та військові сили, але делімітація міжнародних кордонів, присудження компенсації, заснування міжнародних кримінальних трибуналів, вимоги про видачу окремих осіб та створення міжнародних протекторатів».

У 1990-ті роки Рада Безпеки почала втручатися в серію особливо складних внутрішніх конфліктів. Вона розгорнула ефективні місії з надання допомоги у Сальвадорі, Намібії, Мозамбіку та більш масштабну місію тимчасової адміністрації в Камбоджі (яка з часом виявилася відносно ефективною).

Натхненні позитивними результатами країни-члени з підвищеними очікуваннями стали ще більш амбітними. Незабаром вони направили велику кількість миротворців у Сомалі та колишню Югославію для надання допомоги у доставці гуманітарної допомоги. Концептуальна основа, на якій ґрунтувалися місії, як зазначають дослідники, була помилковою, і обидві операції зрештою виявилися неефективними. Раптове скорочення (скорочення кількості санкціонованих місій) у миротворчих операціях ООН після поспішного виведення Місії ООН із Сомалі (UNOSOM II) частково призвело до краху Місії ООН щодо сприяння Руанді (UNAMIR). Ці невдачі зрештою вплинули на довіру до дій Ради Безпеки. Пізніше через кризу в Сирії, яка триває вже не один рік РБ ООН звинувати у нездатності вирішити міжнародні кризові ситуації, які оточують світ.

Отже, які інструменти застосовує РБ ООН для деескалації кризових ситуацій (конфліктів). За останні 70 років Рада безпеки розробила ряд інструментів, які були застосовані для реагування на наведені вище ситуації. (Інструменти РБ ООН охарактеризовані на підставі аналізу документів РБ ООН, аналітичними даними П. Надіна [7, 9]):

Традиційна підтримка миру	Передбачає розгортання легкоозброєних військ, завданням яких є спостереження та донесення про дотримання сторонами спору тієї чи іншої угоди, як правило, припинення вогню. Традиційні миротворчі сили постають між сторонами конфлікту. Це створює буферну зону, що розділяє збройні сили сторін, і розміщає операцію ООН посередині як міжпозиційні сили.	UNDOF (Сили ООН зі спостереження за роз'єднанням)
Спеціальні політичні місії (SPMs)	SPM – це невоєнні місії з обмеженою спрямованістю. Зазвичай SPM надають обмежену допомогу національним урядам по питанням у сфері виборів та верховенства закону.	UNSMIL (Місія ООН з підтримки Лівії)
Багатомірна підтримка миру	Ці інструменти поєднують у собі військові та цивільні завдання, які зазвичай включають: організацію виборів, підтримку та нагляд; операції з надання гуманітарної допомоги, включаючи захист під'їзних шляхів; демобілізація, роззброєння та реінтеграція (DDR); реформа сектору безпеки (SSR); а також просування прав людини та верховенства права.	MONUSCO (Місія Організації Об'єднаних Націй зі стабілізації у Демократичній Республіці Конго)
Тимчасові адміністрації	Найбільш екстенсивним стилем втручання з погляду захікання на національний суверенітет є модель протекторату ООН чи сурогатної держави. У цих втручаннях ООН перебирає всі основні цивільні адміністративні функції національного уряду, включаючи охорону правопорядку, управління судовою системою та реконструкцію інфраструктури.	Тимчасова адміністрація ООН у Косові (UNMIK), Тимчасова адміністрація ООН у Східному Тиморі (UNTAET)
Остаточна розбудова миру	Для Ради стало звичайною справою санкціонувати перехід від багатоаспектних операцій з підтримки миру до дрібніших довгострокових підрозділів миробудування. Ці підрозділи, передані до відання Генеральної Асамблеї та Комісії з миробудування, покликані забезпечити виконання завдань миробудування, що залишилися, і закріпити досягнення, досягнуті на шляху до довгострокового миру і стабільності.	Об'єднане представництво ООН з розбудови миру в Сьєрра-Леоні (UNIPSIL)

Комплексні економічні санкції	Запровадження всеосяжних санкцій може ізолювати країну на міжнародному рівні. Через взаємопов'язаний характер міжнародної торгівлі та торгівлі запровадження економічних санкцій може швидко поставити економіку країни «на коліна». Більше того, дипломатичні санкції, заборона на культурний обмін та спортивні матчі можуть фактично позбавити громадян країни, на яку поширюються санкції, активну та формальну участь у глобальному житті, що лише посилить загальне почуття ізоляції, яке зазнає країна, на яку поширюються санкції.	Ірак (Резолюція 661)
Адресні санкції (заборони на подорожі та заморожування активів)	Цільові санкції призначені для більшої точності та націлені таким чином, щоб вплинути на фінанси та/або свободи конкретної особи, компанії чи неурядової організації. Цей тип тиску, що застосовується безпосередньо до цільових лідерів, особисто впливає на тих, хто приймає рішення. Логіка адресних санкцій полягає в тому, що коли політичні еліти позбавляються предметів розкоші, міжнародних поїздок, їх активів та доступу до фінансів, вони покладатимуться на свої особисті інтереси і, як наслідок, відмовитися від девіантної політики та домагатися виконання вимог Ради Безпеки.	
Санкції щодо окремих товарів	Санкції щодо конкретних товарів призначені для заборони продажу певних товарів. Ці види санкцій, по суті, є формою часткових економічних санкцій, часто спрямованих на відсікання або принаймні скорочення незалежних потоків доходів загарбників та урядів, які підтримують конфлікти, включаючи нафту, алмази та деревину.	Сьєрра-Леоне (алмази), Ліберія (деревина, алмази та нафта)
Заперечення (і вимога)	Масться на увазі звернення, запит Ради Безпеки. У контексті Ради протест застосовується як форма впливу: м'яке нагадування або вимога, яка потребує виконання. Протест – це не більше ніж словесна форма, яка не несе в собі дії як такої, але може супроводжувати загрозу (тобто конкретну чи неконкретну загрозу застосування заходів за статтею 41) для вираження її значення.	
Ембарго на постачання зброї	Ембарго на постачання зброї є найкращим інструментом санкцій, що використовуються Радою Безпеки. Такі ембарго спрямовані на заборону або обмеження доступу до зброї. Обґрунтування полягає в тому, що обмеження доступу до нової зброї та боєприпасів обмежить сам конфлікт.	
Миротворчість	Включає використання таких інструментів, як дипломатія і посередництво, для припинення конфлікту. Рада ініціює або частіше підтримує миротворчі зусилля відповідно до глави VI Статуту – переговори, розслідування, примирення, арбітраж, судове врегулювання.	
Міжнародні кримінальні справи (включно з міжнародними кримінальними трибуналами та міжнародними кримінальними судами)	В останні роки Рада активно займається забезпеченням міжнародного правосуддя шляхом створення спеціальних міжнародних кримінальних трибуналів (Югославія та Руанда), спеціальних змішаних судів (Сьєрра-Леоне та Ліван) та передачі справ (Дарфур) та Лівія) до Міжнародного кримінального суду (МКС).	Міжнародний кримінальний трибунал по Югославії. Справа МКС щодо Лівії
Превентивні заходи (включно з превентивним розгортанням)	Мета – не допустити виникнення збройного конфлікту або ескалації вже існуючого. Проте Рада Безпеки, будучи реакційною, рідко діє превентивно. Єдиним прикладом превентивного розгортання є Сили превентивного розгортання ООН, які були розгорнуті з мандатом на запобігання розповсюдженню балканського конфлікту на територію Македонії.	UNPREDEP (Сили превентивного розгортання ООН).

<p>Авторизація багатонаціональних сил (MNF) та єдиних національних сил</p>	<p>Відповідно до цієї моделі Рада, як законний орган у міжнародній політиці, уповноважує регіональну дійову особу або групу країн взяти на себе виконання конкретного мандата, встановленого Радою. MNF часто використовувалися як тимчасові заходи, оскільки держави-члени схильні обмежувати участь у складних ситуаціях і розгорнути операції, спрямовані на запобігання ризику з вузькими тимчасовими мандатами.</p>	<p>Операція «Alba», очолювана Італією. Була покликана допомогти албанському уряду відновити закон і порядок під час заворушень 1997 року; INTERFET (під керівництвом Австралії); EUFOR Artemis (короткострокова санкціонована ООН військова місія під керівництвом ЄС в Демократичній Республіці Конго під час конфлікту в Ітурі); Операція «Serval» (антитерористична операція французьких збройних сил у Малі проти радикальних ісламістських угруповань).</p>
<p>Коаліції добровольців</p>	<p>Рада по суті видає ліцензію на застосування сили як законний ліцензіар. Рада може ставити умови відносно цілей та параметрів її використання, широкого або обмеженого.</p>	<p>Корейська війна; Війна у Перській затоці.</p>

Потрібно зазначити, приведені інструменти для деескалації кризових ситуацій Радою Безпеки застосовувалися до ситуацій де прямою стороною конфлікту ніколи не виступала країна постійний член РБ ООН. Ми зауважували раніше філософія створення цього органу запроваджувала алгоритм «глобальних поліцейських», які будуть надавати (забезпечувати) безпеку, упередження та врегулювання можливих конфліктів, які загрожують миру та безпеці. Але, на прикладі російсько-української війни ми можемо бачити, що алгоритм закладений при утворення РБ ООН був порушений РФ. У цій війні, яка розпочалася 2014 року, прямою стороною конфлікту виступає РФ, яка є постійний членом РБ ООН із правом вето на рішення Ради Безпеки, що автоматично блокує дії РБ ООН до вирішення цього конфлікту, який після повномасштабного вторгнення РФ в Україну 24 лютого 2022 року перетворився у найбільший конфлікт на Європейському континенті з часів Другої світової війни.

Проаналізуємо дії РБ ООН щодо врегулювання питання російсько-української війни. Отже, коли 24 лютого РФ вчинила повномасштабне вторгнення в Україну 81 із 193 держав-членів ООН виступили співавто-

рами резолюції, що засуджує вторгнення як явне порушення основних принципів Статуту ООН та міжнародного права. Але РФ користуючись своїм правом постійного члена РБ ООН в односторонньому порядку наклала на нього вето. (Китай, Індія, ОАЕ – утрималися). 27 лютого 2022 року Рада Безпеки констатувала, що відсутність одностайності серед постійних членів завадила йому виконати свій головний обов'язок щодо підтримки міжнародного миру та безпеки, і ухвалила рішення скликати надзвичайну спеціальну сесію Генеральної Асамблеї ООН. Внаслідок цього кроку 2 березня 2022 року Генеральна Асамблея ООН на екстреному засіданні ухвалила резолюцію, в якій висловлювалося занепокоєння щодо «агресії Російської Федерації проти України, що порушує статтю 2 (4) Статуту» [9]. Крім того, цей документ містив вимогу до РФ «негайно припинити застосування сили проти України і повністю вивести всі свої збройні сили з території цієї країни в межах її міжнародно визнаних кордонів». Зауважимо, відповідно до резолюції 377A(V) Генеральної Асамблеї від 1950 року, широко відомої як «Єдність в ім'я миру», у разі якщо в Раді Безпеки відсутня одностайність серед п'яти постійних членів, Асамблея має право

давати рекомендації ширшому колу членів ООН щодо колективних заходів відносно підтримки чи відновлення миру та безпеки. Але, на відміну від резолюцій РБ ООН, резолюція Генеральної Асамблеї не має обов'язкової сили, тобто країни-члени ООН не зобов'язані її виконувати.

Отже, тільки 6 травня 2022 року Рада Безпеки вперше, з початку повномасштабного російського вторгнення в Україну, змогла прийняти спільну заяву. В опублікованому прес-релізі йшлося про «рішучу підтримку зусиль Генерального секретаря щодо пошуку мирного рішення війни в Україні». Рада Безпеки також «висловила глибоке занепокоєння з приводу підтримки миру та безпеки в Україні» і нагадала, що «всі країни-члени відповідно до Статуту ООН взяли на себе зобов'язання вирішувати свої міжнародні суперечки мирним шляхом» [10]. Із тексту резолюції можемо зробити висновок – це формальна резолюція з фіксацією ситуації, яка не передбачає застосування жодного інструменту деескалації конфлікту, які є в арсеналі РБ ООН та передбачені Розділом VII Статуту ООН.

Рада Безпеки навіть після оголошення президентом РФ В. Путіним про анексію Луганської, Донецької, Херсонської та Запорізької областей відхилила проєкт резолюції, спрямований на засудження референдумів, що передували йому. Проєкт, поданий Албанією та Сполученими Штатами, отримав підтримку 10 членів, але на нього наклала вето РФ (Бразилія, Китай, Габон та Індія – утрималися) [11]. Отже, обґрунтовано можемо зазначити, що ситуація повної невідомості виконання РБ ООН своїх прямих зобов'язань відносно врегулювання питання російсько-української війни пов'язана з тим, що прямою стороною конфлікту виступає постійний член РБ ООН – РФ, яка наділена не тільки правом вето, а яка згідно філософії задуму «глобальних п'яти поліцейських» є одним із цих поліцейських.

Відносно членства РФ у РБ ООН потрібно зазначити, що в цьому питанні є неоднозначність. Як зауважує Д. Кулеба (міністр Закордонних справ України), – «чинний Статут ООН не містить слів «Російська Федерація». Їх немає, зокрема, в Статті 23 Статуту, де перелічені постійні члени Ради Безпеки ООН. Правомірна процедура набуття державою «Російська Федерація» членства в ООН та місця серед постійних членів Ради Безпеки мала обов'язково передбачати кроки, визначені Статутом ООН. У грудні 1991 року звернення Російської Федерації щодо наміру продовжити членство СРСР в ООН мало бути

належним чином розглянуто Радою Безпеки та Генеральною Асамблеєю відповідно до Статті 4 Статуту ООН. Вона передбачає, що членство миролюбних держав в ООН набувається саме за рекомендацією Ради Безпеки ООН та за рішенням Генеральної Асамблеї, і лише в такий спосіб. Наприклад, такий правомірний шлях пройшли новоутворені держави-члени ООН Чехія і Словаччина після того, як припинила своє існування державо-член ООН під назвою «Чехословаччина» [12]. Також зазначимо, станом на момент написання листа Б. Єльциним (президент РФ 1991–1999 роки) до Генерального Секретаря ООН юридично ще існував СРСР, а от Російської Федерації не існувало. Російську Радянську Федеративну Соціалістичну Республіку парламент перейменував на Російську Федерацію 25 грудня, але тогочасний російський конституційний суд назвав рішення парламенту неконституційним. Лише після внесення необхідних змін до конституції у травні 1992 року офіційно з'явилася Російська Федерація. Слід зауважити, що в Статуті ООН не має згадки про Російську Федерацію, її не має навіть в статті 23 Статуту ООН, де перелічені постійні члени Ради безпеки ООН (там згадується СРСР, який припинив існування у 1991 році) [13, с. 75–76]. Але потрібно зауважити, що ООН в минулому уже вдавалася до «імпровізованих кроків», щоб змінити чи обмежити участь держави-члена. Наприклад, у 1971 році, коли за голосуванням Генеральної Асамблеї місце Китаю в ООН передали від Китайської Республіки (він же Тайвань) до Китайської Народної Республіки (КНР) (резолюція ГА ООН 2758 (XXVI)). Місце в РБ ООН посіла КНР, хоча в статті 23 зазначена Китайська Республіка.

Такі порушення та маніпулятивні дії з правилами, які були закладені в Статуті ООН зі сторони країн, які були визначеними як «глобальні поліцейські» забезпечення миру та безпеки у світі після Другої Світової війни, як наслідок, спричинили порушення світової безпекової рівноваги. Сьогодні світ зіткнувся із безпрецедентним порушенням архітектури світової безпеки, а саме повномасштабний напад постійного члена РБ ООН (РФ) на Україну. Отже, ми впевнено можемо зазначити, що вторгнення РФ в Україну стало переломним моментом, що змінило багато аспектів міжнародних відносин на світовій мапі.

Також, зазначимо, російське вторгнення в Україну грубо порушує міжнародний правопорядок, що викликає серйозне занепокоєння серед фахівців міжнародного права. Повномасштабне вторгнення РФ в Україну

порушує статтю 2(4) Статуту ООН, центральний принцип статуту, який вимагає від країн-членів ООН утримуватись від «застосування сили проти територіальної цілісності чи політичної незалежності будь-якої держави». Маніпуляції президента РФ В. Путіна та інших російських офіційних осіб про те, що застосування РФ сили проти України виправдане відповідно до статті 51 Статуту ООН, не має ні фактичної, ні юридичної підтримки. Стаття 51 передбачає, що «ніщо у цій Хартії не обмежує невід'ємного права на індивідуальну чи колективну самооборону у разі збройного нападу на члена Організації Об'єднаних Націй». Україна не робила і не загрозувала вчинити збройний напад на РФ чи будь-яку іншу країну-члена ООН. «Навіть якби Росія змогла довести, що Україна вчинила чи планувала вчинити напади на росіян у Донецькій та Луганській областях України, стаття 51 не дозволила б діяти в порядку колективної самооборони, оскільки Донецьк та Луганськ не є державами-членами ООН. Більше того, вони навіть не кваліфікуються як держави з міжнародного права», зауважує Т. Ясвал [14]. Також, заяви В. Путіна про те, що Україна робила «геноцид» проти росіян у Донецьку та Луганську, хоч і є слабо завуальованою спробою виправдати застосування РФ сили мовою міжнародного права, також не підтверджуються фактами і в жодному разі не дають право РФ вчинити вторгнення в Україну. Конвенція про геноцид визначає геноцид «як певні дії, спрямовані на повне або часткове знищення будь-якої національної, етнічної, расової або релігійної групи». Немає жодних доказів того, що Україна брала участь у зауважених діях, і тим більше жодних доказів наміру повністю або частково знищити будь-яку спільноту на сході України. Отже, виправдання РФ за її повномасштабне вторгнення в Україну посиляються на норми міжнародного права є нікчемними.

Натомість, РФ своїми діями у відношенні України порушила ряд міжнародних законів. Порушення основних принципів Статуту ООН. РФ порушила *Гаазьку конвенцію*. Контроль РФ над чотирма українськими областями до референдуму відомий як «військова окупація», роз'яснюється Гаазькою конвенцією 1899 року. Стаття 43 Конвенції зазначає – держава, що окупує, повинна забезпечувати громадський порядок і безпеку і поважати внутрішні закони окупованої території. У статті чітко сказано, що РФ як окупант має лише «владу», а не «суверенітет» над цими регіо-

нами. Далі будь-яка зміна цього статусу, тобто з «повноваження» на «суверенітет», може статися лише за згодою України [15].

Також, РФ порушила міжнародне гуманітарне право. Багато людей було вбито в українських містах (Маріуполь, Буча, Ірпінь та ін). Всесвітня організація охорони здоров'я підтвердила близько 226 російських атак на медичні установи в Україні з початку конфлікту. Атака на Київ та авіаудари щодо цивільного населення, це пряме порушення Женевської конвенції (що встановлює міжнародно-правові стандарти гуманітарного поводження на війні).

Порушила міжнародне кримінальне право. Відповідно до Римського статуту будь-який навмисний напад на цивільне населення та об'єкти кваліфікується як військовий злочин. Хоча РФ не є учасником Римського статуту Міжнародного кримінального суду (МКС), Україна його підписала [16]. Враховуючи, прецедент, геноцид Рохінджа в М'янмі, Україна може подати законний позов до МКС.

РФ порушила міжнародне право з прав людини. Обидві сторони (Україна, РФ) підписали: Загальну декларація прав людини; Міжнародний пакт про громадянські та політичні права; Європейську конвенція з прав людини; Конвенцію проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або принижуючих гідність видів поводження та покарання. Дії РФ порушують основні права, включаючи право на життя та гідність, право на захист від тортур, жорстокого поводження та насильницького затримання.

Потрібно зауважити, серед науковців, окрім правової бази *jus ad bellum*, вторгнення РФ викликає занепокоєння щодо застосування *jus in bello* – сукупності норм міжнародного права, які стосуються військових дій, зокрема засобів і методів ведення війни. Як зауважує М. Вараки, викладач міжнародного права, Королівський Лондонський коледж, – «Події в Україні фундаментально кидають виклик основним положенням міжнародного правового порядку, яким ми його знаємо; нормативні наслідки цієї війни будуть відчутні з часом» [17].

Отже, ми можемо зробити висновок, що РФ, яка здійснила повномасштабне вторгнення в Україну у 2022 році порушила основи статуту ООН, які були закладені за наслідками Другої світової війни в архітектуру світової безпеки і які на протязі багатьох років забезпечували паритетність політичних процесів між її членами. РФ, як постійний член РБ ООН, який, як ми зауважували раніше повинен забезпечувати дотримання принципів та

правил міжнародного порядку, своїми діями по відношенню до України породив сумніви серед багатьох світових акторів щодо дієвості інституту ООН та його органу РБ ООН у забезпеченні миру та безпеки. Такі сумніви, підкріплені тим, що РФ навіть після безпрецедентних порушень статуту ООН продовжує бути постійним членом РБ ООН і навіть головувати у Раді Безпеки. До речі, у 2022 році Росія головувала у лютому 2022 року якраз під час свого повномасштабного вторгнення в Україну. «Сам факт російського головування свідчить про те, що щось відбувається не так в архітектурі світової безпеки», Д. Кулеба. З таким твердженням не можна не погодитися але це не змінює того, що РФ продовжує бути членом РБ ООН і у 2023 році продовжувала головувати (квітень) і буде головувати у 2024 році (липень).

За такі систематичні порушення положень Статуту ООН РФ, яка до того ж своїми діями створює прецеденти в міжнародному праві логічним задається запитання, чи можна позбавити РФ статусу постійного члена РБ ООН або чи можна відкликати її членство в ООН? Відносно питання – чи можна відкликати членство РФ в ООН то тут потрібно звернутися до статей 5, 6 Статуту ООН в яких передбачена процедура виключення або призупинення членства. Так, стаття 6 зазначає: «Член Організації Об'єднаних Націй, який систематично порушує принципи, які містяться в цьому Статуті, може бути виключений з Організації Генеральною Асамблеєю за рекомендацією Ради Безпеки». Слід зауважити, що історія Організації Об'єднаних Націй ніколи не мала такого прецеденту. Стаття 5 Статуту ООН передбачає зупинення членства будь-якої держави за рекомендацією Ради Безпеки. Права та привілеї держави-ізгоя відновлюються також за рекомендацією Ради безпеки. Потрібно відмітити, у своїй історії ООН декілька разів робила рішучі кроки проти окремих країн, щоб покласти край «кричущій несправедливості». Так, щоб протидіяти апартеїду в Південній Африці, 1963 року РБ ООН запровадила ембарго на постачання зброї до ПАР. З 1970 до 1974 року Генеральна Асамблея відмовлялася приймати повноваження цієї країни. У результаті Південна Африка не брала участь у засіданнях Асамблеї аж до повного скасування апартеїду у 1994 році. Звернемо увагу і стаття 5, і стаття 6 відносять виключення або припинення членства в ООН за рекомендацією РБ ООН. Але РФ є постійним членом РБ ООН із правом вето, тому ні виключити, ні призупинити членство

РБ ООН в ООН за положеннями нинішнього Статуту ООН, не можливо.

Тепер відносно питання позбавлення статусу РФ як постійного члена РБ ООН. Отож, Статут ООН не передбачає жодної процедури, за якою п'ять постійних членів можуть бути виключені з Ради Безпеки.

Зазначимо, аргумент багатьох критиків Ради Безпеки полягає в тому, що він неефективний і що його необхідно докорінно реформувати. Зазначимо, реформа Ради Безпеки – одна із «вічнозелених» тем світової дипломатії, вона обговорюється протягом десятиліть. Слід зауважити, що під час обговорення реформи Ради Безпеки на 77-й Генеральній Асамблеї ООН, країни-члени знову загалом погодилися з необхідністю модернізації органу для збереження актуальності Організації Об'єднаних Націй у XXI столітті, але розійшлися у думках щодо належного використання права вето, особливо у випадках масових злочинів. Як було зауважено у прес-релізі GA/12472 «Асамблея розпочала обговорення необхідності реорганізації Ради Безпеки, свого єдиного органу, наділеного повноваженнями приймати рішення, які мають юридичну силу, таким чином, щоб вона могла краще вирішувати поточні глобальні проблеми» (17 листопада 2022 року).

Приведемо декілька позицій, які були сформульовані та висловлені представниками країн-членів ООН під час заключних дебатів щодо реформи Ради Безпеки 18 листопада 2022 р.: Наталі Бродхерст Естиваль (Франція), – «реформування Ради необхідне для зміцнення його авторитету та представництва за збереження її виконавчого та директивного характеру». Представник Гани (Каролін Абена Аніма Оппонг-Нтірі), – «реформа Ради прострочена. Нещодавні події в Україні та інших місцях у світі, де Рада не змогла врегулювати конфлікт, демонструють невідкладність реформ <...> Право вето має бути скасовано, оскільки воно є анахронізмом та контрпродуктивним для цілей підтримки міжнародного миру та безпеки, заявив делегат Гани. Але якщо він існує, він має бути обмежений правилами. Враховуючи вкорінені інтереси, що стали можливими завдяки постійному членству, деяким членам Ради може бути складно відповісти на питання про те, якою буде реформа. Але питання, яке ми повинні вирішити, полягає в тому, чи хочемо ми зберегти обмежений привілей над недієздатною системою або прагнути постійного впливу на ефективний інструмент світу в усьому світі». Донал Кеннелі (Ірландія), наголосив, що «Рада більше не відображає струк-

туру Організації Об'єднаних Націй та реалії миру. Держави-члени повинні подумати про те, як можна добитися змін, і зосередитися на тих галузях, де можна досягти негайного прогресу, у тому числі на підзвітності, прозорості, методах роботи та взаємозв'язках із ширшою системою». Пайман Гадірхомі (Іран) також висловив позицію, що «нинішня структура Ради Безпеки не відображає реалій міжнародної спільноти. Мета реформи має полягати у перетворенні Ради на справді представницький, ефективний і, перш за все, заснований на правилах і підзвітний орган, який служить спільним інтересам». Давид Бакрадзе (Грузія) відмітив, що «Події, що розгортаються, ясно показали, що Рада не може відповідати своєму сенсу існування — підтримці міжнародного миру і безпеки, при цьому реформа права вето особливо актуальна. Невдалі спроби ухвалити резолюцію Ради про припинення агресії Російської Федерації проти України є яскравим свідченням цього». Сергій Дворник (Україна) зауважив, що «досвід України багато про що говорить, наголосивши, що недоречно, щоб країна, яка має постійне місцезнаходження, мала привілей застосовувати вето при розгляді спровокованого нею конфлікту. Державам-членам слід зосередити увагу на цьому питанні під час наступного циклу міжурядових переговорів щодо реформи Ради». «Право вето — це не право, а скоріше привілей, несправедливо наданий деяким державам-членам на порушення Статуту Організації Об'єднаних Націй», наголосив представник Ірану. Проте спікер від РФ (Василь Небензя) виступив проти обмеження права вето, яким користуються його делегація та інші постійні члени Ради, «тим більше, що це спонукає членів шукати збалансовані рішення». Він погодився з тим, що реформа Ради давно назріла, але оскільки рішення все ще відсутнє, а підходи основних учасників все ще сильно розходяться, а іноді й діаметрально протилежні, немає альтернативи як продовжувати працювати в нинішньому режимі [18].

Отже, потрібно зазначити, що і під час цього обговорення відносно реформування Ради Безпеки члени ООН не дійшли до якось знаменника хоча б початку шляху вирішення кризи, яка склалася в РБ ООН. Зауважимо, після закінчення холодної війни дебати про реформу йшли по колу нескінченно, не маючи жодної перспективи на завершення. Навіть зі створенням «Робочої групи відкритого складу з питання справедливого представництва та розширення складу Ради Безпеки та інших питань, пов'язаних з Радою

Безпеки» (1993 рік) не приблизили проблему до її вирішення [19]. І як наслідок, сьогодні, є цілком очевидно, що Рада Безпеки неспроможна ефективно вирішувати конфліктні ситуації, які постали у XXI столітті.

Також, шанси на істотну реформу Ради Безпеки здаються малоімовірними і через складність процедури внесення поправок (змін) до Статуту ООН. Для внесення змін до Статуту потрібне голосування «за» та внутрішня ратифікація двома третинами держав-членів ООН. Стаття 108 Глава XVIII: Поправки — «Поправки до цього Статуту набувають чинності для всіх Членів Організації після того, як вони прийняті двома третинами голосів членів Генеральної Асамблеї та ратифіковані відповідно до їх конституційної процедури двома третинами Членів Організації, включаючи всіх постійних членів Ради Безпеки». Отже, щоб поправки набули дії за неї повинні проголосувати, теж, усі постійні члени Ради Безпеки, які навряд чи вживатимуть заходів, що обмежать їхній власний вплив. Відмітимо, останній раз зміни до Статуту ООН вносилися п'ятдесят років тому під час розширення складу РБ ООН з 11 до 15 членів.

Враховуючи проведені дослідження функцій та повноваження РБ ООН, аналіз інструментів реагування РБ ООН на різні кризові ситуації (конфлікти), зокрема врегулювання питання російсько-української війни як найбільшого конфлікту на Європейському континенті з часів Другої світової війни, ми можемо об'єктивно зазначити — сьогодні РБ ООН і ООН, в цілому, переживає чи не найскладнішу кризу в своїй історії. Додатковим підтвердженням висновку, є заява Жозепа Борреля (високий представник ЄС з питань зовнішньої політики і політики безпеки), який зазначив, — «своєю загарбницькою війною проти України РФ — ядерна держава і постійний член Ради Безпеки ООН — розтоптала Статут ООН». Також він наголосив, «РФ перешкоджає виконанню Радою Безпеки своєї ролі не лише в Україні, але й в інших місцях, тим самим ставлячи під загрозу довіру до всієї системи ООН. Для того, щоб відновити унікальну легітимність ООН, необхідно терміново зробити Раду Безпеки більш репрезентативною, щоб відобразити зміни, які відбулися у світі» [20]. Ми цілком погоджуємося із заявою Жозепа Борреля і додатково зазначаємо — якщо ООН ненадасть відповіді на дії РФ в Україні, не примінить заходи як це передбачено Статутом ООН для врегулювання конфліктних ситуацій, в такому разі ця інституція, яка була створена саме для унеможливлення повторення прецеденту Другої

світової війни, для збереження миру та безпеки, скоріш за все, як свого часу Ліга Націй може припинити своє існування.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Як зауважив Генеральний секретар ООН Антоніу Гутерреш у своєму докладі до 75-ої річниці ООН «Наша спільна повістка дня», – «Людство стоїть перед суворим та невідкладним вибором: провал чи прорив. Варіанти, які ми оберемо або не оберемо сьогодні, можуть обернутися подальшим провалом і низкою нескінченних криз – або ж проривом до кращого, більш стійкого, мирного майбутнього для наших людей та нашої планети» [21]. Але ми можемо зробити висновок, враховуючи дії РБ ООН по деескалації війни, яку розпочала РФ проти України, що міжнародна безпека знаходиться на порозі провалу. Російсько-українська війна стала тим останнім фактором, який розкрив всю недієвість, фантомність та забюрократизованість нинішньої системи світової безпеки. І задумана після Другої світової війни РБ ООН як інститут, який повинен постійно підтримувати та забезпечувати безпеку та мир, зосереджувати дії на тих, хто несе відповідальність за політику або практику, що засуджується міжнародним співтовариством, сьогодні виявився повністю паралізованим і недієвим.

Зазначимо, проблеми ООН наростають і для багатьох країн статус-кво стає більш прийнятним варіантом. Традиційною позицією завжди вважалося, що ООН є єдиною універсальною організацією світової спільноти, вищим носієм та охоронцем сучасного міжнародного права, яка користується найви-

щим моральним авторитетом. Але з певного часу авторитет ООН поставлено під сумнів. Хоча, зазначимо серед світових акторів не просто піддається сумніву авторитет ООН, а ставиться питання – чи дійсно цей інститут в змозі надалі забезпечувати мир та безпеку, вирішувати конфліктні ситуації, які постають у XXI сторіччі. На нашу думку, яка підкріплена аналізом досліджень і позиціями світових акторів – інститут ООН в нинішньому стані себе вичерпав. Повинна бути запропонована зовсім нова архітектура світової системи безпеки, яка б дійсно відповідала викликам та загрозам нового світового порядку. Світу потрібен не наглядч, не гегемон, а глобальна справедливість для кожного. Навіть для самої маленької країни чи народу.

Цілком логічно постає питання – як надалі найбільш ефективно керувати цим більш складним світом? На нашу думку, саме Україна, яка опинилася в епіцентрі нападу РФ, як ядерної країни на неядерну країну і у відношенні якої були порушені всі гарантії безпеки надані ключовими геополітичними гравцями, має беззаперечне право на запропонувати світовому товариству своє бачення нової архітектури світової системи безпеки, зокрема над створенням нового безпекового сегмента по контролю над ядерною зброєю та іншими загрозами масового ураження. Тому, дуже важливо проведення наукових досліджень та напрацювання нових концептуальних моделей, які змогли б дати відповідь на важливе питання як формування нової глобальної ефективною системи безпеки і наближення країн до її реалізації.

Література:

1. United Nations Security Council. URL: https://www.un.org/securitycouncil/about_test1#maintaining_peace_and_security.
2. United Nations Charter. URL: <https://www.un.org/en/about-us/un-charter>.
3. Question of equitable representation on the Security Council and the Economic and Social Council: resolution. UN General Assembly. 17 December 1963, A/RES/1991(XVIII). UN Digital Library. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/660524>.
4. The UN Security Council. Council Foreign Relation. URL: <https://www.cfr.org/backgrounder/un-security-council>.
5. Dayal A., Dunton C. The U.N. Security Council Was Designed for Deadlock — Can it Change? 2023. URL: <https://www.usip.org/publications/2023/03/un-security-council-was-designed-deadlock-can-it-change>.
6. General Assembly. Plenary. URL: <https://press.un.org/en/2023/ga12500.doc.htm>.
7. Nadin P. United Nations Security Council Reform. URL: <https://ourworld.unu.edu/en/united-nations-security-council-101>.
8. Resolutions. UN Security Council. URL: <https://www.un.org/securitycouncil/ru/content/resolutions>.
9. General Assembly Overwhelmingly Adopts Resolution Demanding Russian Federation Immediately End Illegal Use of Force in Ukraine, Withdraw All Troops. General Assembly. Eleventh emergency special session, 5th & 6th meetings. 2 March 2022. URL: <https://press.un.org/en/2022/ga12407.doc.htm>.
10. Statement by the President of the Security Council/ 6 May 2022. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N22/341/96/PDF/N2234196.pdf?OpenElement>.
11. Security Council Fails to Adopt Resolution Condemning Moscow's Referenda in Ukraine's Occupied Territories, as Permanent Member Employs Veto. URL: <https://reliefweb.int/report/ukraine/security-council->

fails-adopt-resolution-condemning-moscows-referenda-ukraines-occupied-territories-permanent-member-employs-veto.

12. Заява МЗС України щодо нелегітимності перебування Російської Федерації в Раді Безпеки ООН та Організації Об'єднаних Націй у цілому. МЗС України. 26 грудня 2022 р. URL: <https://mfa.gov.ua/news/zayava-mzs-ukrayini-shchodo-nelegitimnosti-perebuvannya-rosijskoji-federaciyi-v-radi-bezpeki-oon-ta-organizaciyi-obyednanih-nacij-u-cilomu>.

13. Буряченко О. Російсько-українська війна як фактор порушення та еволюції світової безпекової рівноваги. *Politicus*. Політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку. Випуск № 2. 2023 р. С. 73–83. URL: http://politicus.od.ua/2_2023/11.pdf.

14. Jaswal T. International Law violations by Russia in its invasion of Ukraine. URL: <https://theleaflet.in/international-law-violations-by-russia-in-its-invasion-of-ukraine/>

15. The International Hague Conferences of 1899 and 1907. *Digital Encyclopedia of European History*. URL: <https://ehne.fr/en/encyclopedia/themes/international-relations/europe-and-legal-regulation-international-relations/international-hague-conferences-1899-and-1907#:~:text=In%201899%2C%20an%20international%20conference,military%20budgets%3B%20the%20implementation%20of>.

16. Римський статут міжнародного кримінального суду. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text.

17. Varaki M. How has Russia violated international law? King's College London. URL: <https://www.kcl.ac.uk/how-has-russia-violated-international-law>.

18. Seventy-seventh session of the UN General Assembly. Concluding Debate on Security Council Reform, Speakers in General Assembly Urge More Representation for Developing Countries, Ending of Permanent Members' Veto Power. 18 november 2022. URL: <https://press.un.org/en/2022/ga12473.doc.htm>.

19. Нью Йорк. Генеральна Асамблея ООН. Резолюція (1993, 3 грудня) Справедливе представництво у Раді Безпеки та розширенні її членського складу. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N94/015/64/PDF/N9401564.pdf?OpenElement>.

20. Боррель Ж. Євросоюз закличе до реформи Радбезу на Генасамблеї ООН. Європейська правда. 18 вересня 2023. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2023/09/18/7169591/>.

21. Guterres A. United Nations Secretary General's report "Our Common Agenda" URL: <https://www.un.org/ru/content/common-agenda-report/#download>.

References:

1. United Nations Security Council. Retrieved from https://www.un.org/securitycouncil/about_test1#maintaining_peace_and_security. [in English].

2. United Nations Charter. Retrieved from <https://www.un.org/en/about-us/un-charter>. [in English].

3. Question of equitable representation on the Security Council and the Economic and Social Council: resolution. UN General Assembly. 17 December 1963, A/RES/1991(XVIII). UN Digital Library. Retrieved from <https://digitallibrary.un.org/record/660524>. [in English].

4. The UN Security Council. Council Foreign Relation. Retrieved from <https://www.cfr.org/backgrounder/un-security-council>. [in English].

5. Dayal A., Duntun C. The U.N. Security Council Was Designed for Deadlock – Can it Change? 2023. Retrieved from <https://www.usip.org/publications/2023/03/un-security-council-was-designed-deadlock-can-it-change>. [in English].

6. General Assembly. Plenary. Retrieved from <https://press.un.org/en/2023/ga12500.doc.htm>. [in English].

7. Nadin P. United Nations Security Council Reform. Retrieved from <https://ourworld.unu.edu/en/united-nations-security-council-101>. [in English].

8. Resolutions. UN Security Council. Retrieved from <https://www.un.org/securitycouncil/ru/content/resolutions>. [in English].

9. General Assembly Overwhelmingly Adopts Resolution Demanding Russian Federation Immediately End Illegal Use of Force in Ukraine, Withdraw All Troops. General Assembly. Eleventh emergency special session, 5th & 6th meetings. 2 March 2022. Retrieved from <https://press.un.org/en/2022/ga12407.doc.htm>. [in English].

10. Statement by the President of the Security Council/ 6 May 2022. Retrieved from <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N22/341/96/PDF/N2234196.pdf?OpenElement>. [in English].

11. Security Council Fails to Adopt Resolution Condemning Moscow's Referenda in Ukraine's Occupied Territories, as Permanent Member Employs Veto. Retrieved from <https://reliefweb.int/report/ukraine/security-council-fails-adopt-resolution-condemning-moscows-referenda-ukraines-occupied-territories-permanent-member-employs-veto>. [in English].

12. ZaiiaVa MZS Ukrainy shchodo nelehitimnosti perebuvannya Rosiiskoi Federatsii v Radi Bezpeky OON ta Orhanizatsii Obiednanykh Natsii u tsilomu. [Statement of the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine regarding the illegitimacy of the Russian Federation's presence in the UN Security Council and the United Nations as a whole]. MZS Ukrainy. 26 hrudnia 2022 r. [Ministry of Foreign Affairs of Ukraine. December 26,

- 2022]. Retrieved from <https://mfa.gov.ua/news/zayava-mzs-ukrayini-shchodo-nelegitimnosti-perebuvannya-rosijskoyi-federaciyi-v-radi-bezpeki-oon-ta-organizaciyi-obyednanih-nacij-u-cilomu>. [in Ukrainian].
13. Buriachenko O. (2023). Rosiisko-ukrainska viina yak faktor porushennia ta evoliutsii svitovoi bezpekovoї rinvovahy. [The Russian-Ukrainian war as a factor in the disruption and evolution of global security balance]. *Politicus. Political problems of international systems and global development*. pp. 73–83. Retrieved from http://politicus.od.ua/2_2023/11.pdf. [in Ukrainian].
14. Jaswal T. International Law violations by Russia in its invasion of Ukraine. Retrieved from <https://theleaflet.in/international-law-violations-by-russia-in-its-invasion-of-ukraine/>. [in English].
15. The International Hague Conferences of 1899 and 1907. *Digital Encyclopedia of European History*. Retrieved from <https://ehne.fr/en/encyclopedia/themes/international-relations/europe-and-legal-regulation-international-relations/international-hague-conferences-1899-and-1907#:~:text=In%201899%2C%20an%20international%20conference,military%20budgets%3B%20the%20implementation%20of>. [in English].
16. Rymyskyi statut mizhnarodnoho kryminalnoho sudu. [The Rome Statute of the International Criminal Court] Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text. [in Ukrainian].
17. Varaki M. How has Russia violated international law? King's College London. Retrieved from <https://www.kcl.ac.uk/how-has-russia-violated-international-law>. [in English].
18. Seventy-seventh session of the UN General Assembly. Concluding Debate on Security Council Reform, Speakers in General Assembly Urge More Representation for Developing Countries, Ending of Permanent Members' Veto Power. 18 november 2022. Retrieved from <https://press.un.org/en/2022/ga12473.doc.htm>. [in English].
19. Niu York. Heneralna Asambleia OON. Rezoliutsiia (1993, 3 hrudnia). [New York. UN General Assembly. Resolution (1993, December 3)]. Retrieved from <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N94/015/64/PDF/N9401564.pdf?OpenElement>. [in Ukrainian].
20. Borrel Zh. Yevrosoiuz zaklyche do reformy Radbezu na Henasamblei OON. [The European Union will call for the reform of the Security Council at the UN General Assembly]. *Yevropeiska pravda*, 18 veresnia 2023. [European Truth, September 18, 2023]. Retrieved from <https://www.euointegration.com.ua/news/2023/09/18/7169591/>. [in Ukrainian].
21. Guterres A. United Nations Secretary General's report "Our Common Agenda" Retrieved from <https://www.un.org/ru/content/common-agenda-report/#download>. [in English].

УДК 351

DOI [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2023-2\(68\)-5](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2023-2(68)-5)

Марина ВЕСЕЛЬСЬКА

кандидат наук з державного управління, доцент кафедри публічного адміністрування, ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом», вул. Фрометівська, 2, м. Київ, Україна, 03039

Maryna VESELSKA

Candidate of Sciences in State Administration, Associate Professor of the Department of Public Administration, Interregional Academy of Personnel Management, 2 Frometivska str., Kyiv, Ukraine, 03039

ПСИХОЛОГІЧНА СТІЙКІСТЬ ПУБЛІЧНИХ СЛУЖБОВЦІВ ПІД ЧАС ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ

PSYCHOLOGICAL STABILITY OF PUBLIC SERVANTS DURING PROFESSIONAL ACTIVITIES IN WARTIME CONDITIONS

В умовах воєнного стану в Україні питання психологічної стійкості публічних службовців потребує особливої уваги та екологічного ставлення до цього питання. Актуальність статті підсилюється роллю публічних службовців в публічному управлінні державною політикою України та виконанню професійних обов'язків направлених на постійну комунікацію з народом. Наукова новизна полягає в описі психологічної стійкості публічного службовця під час професійної діяльності та створення психологічного тестування для визначення рівня психологічної стійкості в умовах воєнного часу. Також в статті розглядаються компоненти психологічної стійкості, зокрема: когнітивний, афективно-емоційний, поведінковий. Розглянуто внутрішні та зовнішні чинники формування психологічної стійкості особистості. Розроблено тестування для визначення психологічної стійкості публічних службовців в умовах воєнного часу. Визначено, що за допомогою тестування можна виявити 3 групи варіацій психологічної стійкості публічних службовців. Описано вимоги до психологічного тренінгу.

Ключові слова: психологічна стійкість, публічний службовець, психологічне тестування, професійна діяльність.

In the conditions of martial law in Ukraine, the issue of psychological stability of public servants requires special attention and an ecological attitude to this issue. The relevance of the article is enhanced by the role of public servants in the public management of the state policy of Ukraine and the performance of professional duties aimed at constant communication with the people. The scientific novelty consists in the description of the psychological stability of a public servant during professional activity and the creation of psychological testing to determine the level of psychological stability in wartime conditions. The article also considers the components of psychological stability, in particular: cognitive, affective-emotional, behavioral. The internal and external factors of the formation of psychological stability of the individual are considered. Testing was developed to determine the psychological stability of public servants in wartime conditions. It was determined that with the help of testing, 3 groups of variations in the psychological stability of public servants can be detected. Requirements for psychological training are described.

Key words: psychological stability, public servant, psychological testing, professional activity.

Актуальність дослідження. В сучасних умовах повномасштабної війни, яка розгортається на території України, важливо продовжувати тримати оборону на внутрішньому фронті суспільства. Саме тому актуальність дослідження зумовлена змінами, які відбуваються в нашому суспільному просторі у зв'язку з військовими діями в Україні. Публічні службовці, які є постійними учасниками публічно-правових відносин та здійснюють завдання і функції публічного управління мають володіти навичками психологічної стійкості, яка пов'язана з умінням контролювати свої емоції, свій психічний стан та екологічно з ними справитись. Важ-

ливим аспектом – це мати можливість саме проживати свої емоції в час змін, трагедій та трансформаціях в публічному управлінні у зв'язку з міжнародними процесами і адаптацією до стандартів Європейського Союзу. Оскільки, саме публічний службовець слугує певним містком між народом і владою, тому його завдання бути психологічно готовим до нейтральності та психологічної стабільності. Проте нові реалії виникли настільки швидко, що неможливо увійти в них без сумбурності і зберегти все ту ж високу дієздатність та залишатись високопрофесійним працівником, тому ця тема особливо актуальна.

Хочу виділити наступні протиріччя, які і зумовили актуальність цієї тематики, зокрема:

- здійснювати свою роботу якісно, після емоційного виснаження (ночі без сну);
- дотримуватись етичних норм поведінки та бути неупередженим, після емоційних агресивних звинувачень постраждалих, які приходять на прийом;
- виконувати свою професійну діяльність якісно, не маючи повноцінних вихідних;
- продовжувати працювати в умовах власних емоційних переживань через втрату.

Виникає багато питань у цьому напрямку з психологічної точки зору. Тому актуальність теми не викликає сумнівів.

Метою статті є теоретичне обґрунтування психологічної стійкості публічних службовців та формулювання практичного тестування для її визначення.

Виклад основного матеріалу. Для початку потрібно розібратися, що ж таке психологічна стійкість і яку роль відіграє в житті публічного службовця.

Психологічна стійкість (резильєнтність) – це здатність проходити крізь життєві випробування, зберігаючи, відновлюючи при цьому психічне здоров'я, особистісну цілісність та соціальні зв'язки (Камжиян-Каткова, 2019; Kobasa, 1979).

Це надзвичайно важлива якість, з якою всі народжуються – і вона росте й міцніє з кожним досвідом подолання труднощів та викликів життя. Тобто це життєво необхідна здатність для публічного службовця, щоб професійно виконувати свої завдання, а також залишатися енергійним учасником суспільних процесів.

Важливо відмітити, що психологічна стійкість складається з трьох складових:

- когнітивного,
- афективно-емоційного,
- поведінкового.

1. Когнітивний компонент включає усі аспекти, пов'язані із сприйняттям ситуацій і усвідомленням характеристик зовнішнього середовища та внутрішнього психічного стану, а також із знанням своїх якостей і ресурсів, що можуть бути використані для вирішення певних проблем.

2. Афективний компонент включає оцінку та емоційне ставлення до своїх якостей, ресурсів і загалом ситуації, яка характеризується високим рівнем невизначеності. До афективного компоненту належить відносити увесь спектр усвідомлених і неусвідомлених хвилювань, які пов'язані із невизначеністю зовнішнього середовища

3. Поведінковий компонент проявляється у формі способу поведінки у складних ситуаціях

та реакцій на невизначеність. У формуванні психологічної стійкості зокрема в публічних службовців виділяють зовнішні та внутрішні умови розвитку цього феномена (Акімов, 2019; Сергієнко, 2017; Блінов, 2008).

Зовнішніми умовами, що визначають формування психологічної стійкості є особливості професійного середовища та суб'єкт-центрована психологічна практика.

До внутрішніх умов належать:

особливості Я-концепції («мені не приємно це чути», «я вважаю, що заслуговую на краще», тобто вираження почуттів через власні переживання від свого лиця, а не «ми варті кращого») та самооцінки, внутрішній локус контролю, рефлексія, наявність життєвої мети у поєднанні зі здатністю вирішувати актуальні завдання, відкритість новому досвіду, толерантність до невизначеності та відсутність страху перед майбутнім (Арефнія, 2018; Євдокімова, 2018).

Поєднання зовнішніх та внутрішніх чинників сприяє інтеграції свідомості, розвиває адекватне розуміння своїх потреб, їхню побудову у певну систему.

Тому психологічна підготовка має бути спрямована на формування стійкості до:

- негативних чинників службової діяльності: напруженості, відповідальності, ризику, небезпеки, дефіциту часу, невизначеності, несподіванок тощо;
- конфліктних ситуацій в службовій діяльності: вміння проаналізувати внутрішні причини конфлікту, розібратися в закономірностях їх виникнення, протікання і знайти способи вирішення конфліктних ситуацій; вміння володіти собою в психологічно напружених, конфліктних, провокаційних ситуаціях (Клочков, 2022; Крупяк, 2015).

Публічний службовець – як представник держави має слідувати чітко визначеним законам «Про державну службу», «Про службу в органах місцевого самоврядування» та ряду нормативно-правових актів та діяти в межах Конституції України.

Беззаперечно, що чиновник має володіти критичним мисленням та розумінням інформаційного простору, а це все потребує включеності і психологічного здоров'я зумовленого психологічною стійкістю до зовнішніх факторів.

Саме тому особливої уваги потребує можливість відновлення в межах команди, де вмикається емпатія та налаштування позитивного соціально-психологічного клімату.

Тому потрібно звернути увагу на запровадження відновлення та підтримки під час робочого часу, а також на підготовку психологічних тренінгів, основу яких має

становити початкове тестування учасників з визначенням їхнього психологічного стану. Перед тестуванням кожен учасник має підписати згоду на обробку персональних результатів. Обов'язковою умовою є заборона розповсюдження персональних результатів на загал, лише статистичні дані.

Тестування може проводитися як онлайн так і офлайн, проте персонально, щоб кожен публічний службовець не відчував тиску на нього, але з визначеним дедлайном не більше 2 днів.

Психологічне тестування на виконання рівня психологічної стійкості.

Психологічне тестування на виконання рівня психологічної стійкості.

1. Оцініть свій емоційний стан від 10 до, де 1 найнижча оцінка і найгірший стан.

2. Чи вдається вам абстрагуватися від зовнішніх обставин і при цьому перебувати в безпечних місцях?

Так; ні; звичайно, що ні.

3. Чи маєте ви позитивне налаштування до сьогодення, відмітьте від 1 до 10, де одиниця найпесимістичніше налаштування і 10 найвища оцінка.

4. Чи вдається вам відпочити за 2 дні повноцінних вихідних в сучасних умовах: так; ні.

5. Чи виконуєте ви фізичні навантаження: так; ні.

6. Якщо так, то які:
зарядка раз в декілька днів;
йога;
нічого не виконуєте;
ваш варіант.

6. Чи відчуваєте пригнічення власного стану кожного дня:

так; ні.

7. Якщо так як ви з цим справляєтеся:
напишіть.

8. Чи переживаєте ви втрату:
так; ні.

9. Чи маєте поради як відновлюватися в сучасних реаліях :

так, ні.

10. Якщо так, то які?

11. Чи потребуєте підтримки колективу чи психологічного супроводу:

так, ні.

Після тестування виділяється 3 групи для роботи:

– позитивна – позитивно налаштований, відчуває легку втому, але легко відновлюється після вихідних, може абстрагуватися від зовнішніх факторів. Переживання перетворює на позитивні сили до здійснення діяльності.

– негативна – позитивно налаштований, відчуває втому, яку відновлює через тижневу відпустку. Важко абстрагується, відчуває переживання за майбутнє своє та рідних на високому рівні.

– незадовільна – не бачить позитивних змін, песимістичні налаштованість, породжує паніку серед колег, часто переживають втрати.

Відповідно результатів тестування і розподілу на групи проводиться психологічний тренінг з публічними службовцями. Загальна мета тренінгу – це збільшення соціально- психологічної і комунікативної компетентності, розвиток особистості людини. Вона може бути конкретизована у низці завдань, обов'язково пов'язаних із набуттям соціальних знань, формуванням міжособистісних умінь, навичок, вдосконаленням комунікативних настанов, корекцією та розвитком системи стосунків особистості (Карпенко, 2015). Головними аспектами психологічного тренінгу виступають:

- екологічність у висловлюваннях,
- професійна підготовка тренерів,
- два тренери.

Відзначу наступні принципи, які використовують також дослідники:

1. Принцип застосування зворотного зв'язку полягає в тому, що учасники можуть вільно ділитися своїми переживаннями стосовно себе та інших.

2. Принцип «тут-і-тепер» – орієнтує учасників на обговорення тільки тих ситуацій, які мають місце в групі;

3. Принцип конфіденційності та закритості групи;

4. Принцип відкритості та щирості – чим більш щирим буде пред'явлення почуттів, тим успішнішою буде робота групи в цілому.

5. Принцип Я – основна увага учасників повинна бути зосереджена на процесах самопізнання, самоаналізу та рефлексії.

6. Принцип активності, добровільності та відповідальності – ніхто не може заставити когось працювати (Карпенко, 2015).

Правила повинні надавати учасникам і тренеру додаткову впевненість і сприяти полегшенню спільної роботи.

Висновки. В роботі визначено поняття психологічної стійкості публічних службовців та сформульовано практичне тестування для її визначення. Визначено, що потрібно звернути увагу на відновлення публічних службовців під час робочого часу, а також на підготовку психологічних тренінгів, основу яких має становити розроблене початкове тестування учасників з визначенням їхнього психологічного стану.

Література:

1. Акімов О. О. Концептуальні основи системогенезу професійної діяльності державних службовців в Україні : Монографія. Київ : «Центр учбової літератури», 2019. 370 с.
2. Арефнія С. Основні напрямки практичної психолого-педагогічної роботи із синдромом вигорання в службовців державних органів влади. *Теорія і практика сучасної психології*. 2018. № 3. С. 81–86.
3. Блінов О. А. Особливості організації проведення психологічного тренінгу. *Вісник. Збірник наукових статей Київського міжнародного університету. Серія : Психологічні науки*. Випуск 12. 2008. С. 9–2.
4. Євдокімова О. О. Специфіка формування психологічної стійкості у поліцейських у процесі професійної підготовки. *Підготовка поліцейських в умовах реформування системи МВС України : збірник наукових праць*. Харків : ХНУВС, 2018. С. 63–66.
5. Камжиян, О. А., Каткова, Т. А. Особливості психологічної стійкості особистості. *Тенденції розвитку психології та педагогіки: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, Україна, 1-2 листопада 2019 року)*. Київ. 2019. С. 15–19.
6. Карпенко Є. Основи психотренінгу : навч. посібник. Дрогобич : Видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2015. 78 с.
7. Ключков В. В. Особливості формування психологічної стійкості майбутніх офіцерів Збройних Сил України. *Вісник Національного університету оборони України*. 2022. № 70 (6). С. 67–77. DOI: <https://doi.org/10.33099/2617-6858-2022-70-6-67-77>
8. Круп'як Л. Організація діяльності державного службовця. Тернопіль : Крок, 2015. 243 с.
9. Сергієнко Н.П. Особливості психологічної стійкості особистості під час подолання критичних ситуацій. *Науково-практична конференція Харківського національного університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба «Сучасна війна: гуманітарний аспект»: тези доповідей, 30 червня 2017 року*. Харків : ХНУПС ім. І. Кожедуба, 2017. С. 63–66.
10. Kobasa S. C. Stressful life events, personality, and health: An inquiry into hardiness. *Journal of Personality and Social Psychology*. 1979. Vol. 37 (1). Pp. 1–11.

References:

1. Akimov O. O. (2019). *Kontseptualni osnovy systemohenezu profesiinnoi diialnosti derzhavnykh sluzhbovtziv v Ukraini : Monohrafiia* [Conceptual foundations of systemogenesis of professional activities of civil servants in Ukraine: Monograph]. Kyiv: «Tsentr uchbovoi literatury» [in Ukrainian]
2. Arefniia, S. (2018). Osnovni napriamky praktychnoi psykhologo-pedahohichnoi roboty iz syndromom vyhorannia v sluzhbovtziv derzhavnykh orhaniv vlady [The main directions of practical psychological and pedagogical work with burnout syndrome in employees of state authorities]. *Teoriia i praktyka suchasnoi psykhologii*, 3, 81–86 [in Ukrainian]
3. Blinov, O. A. (2008). Osoblyvosti orhanizatsii provedennia psykhologichnoho treninhu [Peculiarities of the organization of psychological training]. *Visnyk. Zbirnyk naukovykh statei Kyivskoho mizhnarodnoho universytetu. Serii : Psykhologichni nauky*, 12, 9–2 [in Ukrainian]
4. Yevdokimova, O. O. (2018). Spetsyfyka formuvannia psykhologichnoi stiikosti u politseiskykh u protsesi profesiinnoi pidhotovky [The specificity of the formation of psychological stability in police officers in the process of training]. *Pidhotovka politseiskykh v umovakh reformuvannia systemy MVS Ukrainy : zbirnyk naukovykh prats*, (pp. 63–66). Kharkiv: KhNUVS [in Ukrainian]
5. Kamzhyian, O. A., Katkova, T. A. (2019). Osoblyvosti psykhologichnoi stiikosti osobystosti [Peculiarities of psychological stability of the individual]. *Tendentsii rozvytku psykhologii ta pedahohiky: materialy Mizhnar. nauk.-prakt. CONF. (m. Kyiv, Ukraina, 1-2 lystopada 2019 roku)*. (pp. 15–19). Kyiv [in Ukrainian]
6. Karpenko, Ye. (2015). *Osnovy psykhotreninhu : navch. posibnyk* [Basics of psychotraining: teaching manual]. Drohobych : Vydavnychiy viddil Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. [in Ukrainian]
7. Klochkov, V. V. (2022). Osoblyvosti formuvannia psykhologichnoi stiikosti maibutnykh ofitseriv Zbroinykh Syl Ukrainy [Peculiarities of the formation of psychological stability of future officers of the Armed Forces of Ukraine]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu oborony Ukrainy*, 70 (6), 67–77 [in Ukrainian] DOI: <https://doi.org/10.33099/2617-6858-2022-70-6-67-77>
8. Krupiak, L. (2015) *Orhanizatsiia diialnosti derzhavnoho sluzhbovtzia* [Organization of civil servant activities]. Ternopil: Krok [in Ukrainian]
9. Serhiienko, N.P. (2017). Osoblyvosti psykhologichnoi stiikosti osobystosti pid chas podolannia krytychnykh sytuatsii [Peculiarities of the psychological stability of the individual when overcoming critical situations]. *Naukovo-praktychna konferentsiia Kharkivskoho natsionalnoho universytetu Povitrianykh Syl imeni Ivana Kozheduba «Suchasna viina: humanitarnyi aspekt»: tezy dopovidei, 30 chervnia 2017 roku*. (pp. 63–66). Kharkiv: KhNUPS im. I. Kozheduba [in Ukrainian]
10. Kobasa, S. C. (1979). Stressful life events, personality, and health: An inquiry into hardiness. *Journal of Personality and Social Psychology*, 37 (1), 1–11 [in English]

УДК 351

DOI [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2023-2\(68\)-6](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2023-2(68)-6)

Світлана ВОВК

доктор політичних наук, доцент, завідувач кафедри політології та правознавства, ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», вул. Ковалю, 3, м. Полтава, Україна, 36003
ORCID: 0000-0002-6171-4782

Віталій КУРИЛО

доктор педагогічних наук, професор, перший проректор ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»
ORCID: 0000-0003-2471-3358

Антон БАДЕР

доктор політичних наук, доцент, директор навчально-наукового інституту історії, міжнародних відносин та соціально-політичних наук, ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», вул. Ковалю, 3, м. Полтава, Україна, 36003
ORCID: 0000-0002-3670-5753

Svitlana VOVK

Doctor of Political Sciences, Head of Department of Political Science and Law, Luhansk Taras Shevchenko National University, 3 Koval Str., the City of Poltava, 36003
ORCID: 0000-0002-6171-4782

Vitalii KURYLO

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, First Vice-Rector, Luhansk Taras Shevchenko National University, 3 Koval Str., the City of Poltava, 36003
ORCID: 0000-0003-2471-3358

Anton BADER

Doctor of Political Sciences, Director of the Educational and Scientific Institute of History, International Relations and Socio-Political Science, Luhansk Taras Shevchenko National University, 3 Koval St., the City of Poltava, 36003
ORCID: 0000-0002-3670-5753

ЗБРОЙНЕ НАСИЛЛЯ ТА ФОРМУВАННЯ ОБРАЗУ ВОРОГА В КОНТЕКСТІ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ¹

ARMED VIOLENCE AND ENEMY IMAGE FORMATION IN THE CONTEXT OF RUSSIAN AGGRESSION

В статті досліджується взаємозв'язок між збройним насиллям та формуванням образу ворога, аналізуючи механізм останнього в контексті російської агресії. З початком російсько-української війни в 2014 р. російська пропаганда докладає зусиль для виправдання агресивних дій та формування негативного уявлення про Україну, її народ, владу, збройні сили тощо.

У офіційній пропаганді для позначення ворога росія використовує мовні одиниці з переважно негативними інтонаціями. Це включає в себе терміни, які сприяють формуванню «мови ворожнечі» або «дискурсу ненависті». Ці вербальні засоби мають мету дискредитувати українську сторону та створити у власному суспільстві враження, що Україна є загрозою для безпеки і національних інтересів росії.

У процесі формування образу ворога з України, російська пропаганда активно використовує підсилення наявних стереотипів, які можуть виникнути на основі історичних, культурних, або етнічних відмінностей між Росією та Україною. Цей засіб поряд зі міфологізацією є ефективним інструментом для втілення ідей пропаганди в масову свідомість, оскільки вже існуючі уявлення важливо лише посилити. На сьогодні росія сформувала низку стереотипів і міфів щодо України, які використовує для формування образу ворога: отожднення Русі та росії; історична єдність росіян та українців; існування «справжніх, правильних» українців, які прагнуть до союзу з росією, інші з «неонацисти»; «російськомовні» потребують захисту росії і в. пуніна. Продуктування міфів російською пропагандою пов'язано зі процесом фальсифікації історії.

¹ Публікація містить результати досліджень, проведених при грантовій підтримці Національного фонду досліджень України за проєктом 2021.01/002

Росія формує образ ворога з української держави і народу за допомогою такої маніпулятивної технології як повна дегуманізація опонента, стирання «людського обличчя». Відповідно образ конструюється на негуманістичних основах, де людина знижується до рівня біологічної сутності або навіть тварини, що призводить до недостатньої поваги та ненависті до ворожої групи через створення стереотипів та перекручення характеристик, а насилля і жорстокість стають виправданням боротьби за існування. Механізм формування росією образу ворога з України – це конструювання універсальної матриці переконань, що інституціоналізує процес репродукції ворожості з метою виправдання втручання у внутрішні справи української держави, а також застосування насильницьких заходів щодо демонізованих груп. Сформований в свідомості російського населення образ ворога з України глибоко вплинув на сприйняття подій російсько-української війни та створив підґрунтя для підтримки агресивних дій та жорстокості російської армії з боку власного суспільства.

Ключові слова: збройне насилля, образ ворога, механізм формування образу ворога, російсько-українська війна.

The article examines the interrelation between armed violence and the formation of the enemy image, analyzing the mechanism of the latter in the context of Russian aggression. With the onset of the Russian-Ukrainian war in 2014, Russian propaganda has made efforts to justify aggressive actions and cultivate a negative perception of Ukraine, its people, government, armed forces, and more.

In official propaganda, Russia employs linguistic units with predominantly negative connotations to designate the enemy. This includes terms that contribute to the formation of a «language of enmity» or a «discourse of hatred». These verbal means aim to discredit the Ukrainian side and create an impression within its own society that Ukraine poses a threat to Russia's security and national interests.

During the process of forming the enemy image from Ukraine, Russian propaganda actively reinforces existing stereotypes, which can stem from historical, cultural, or ethnic differences between Russia and Ukraine. This tactic, combined with mythologization, becomes an effective instrument to embed propaganda ideas into mass consciousness, as it amplifies already established notions. To date, Russia has developed a series of stereotypes and myths regarding Ukraine, which are used to shape the image of the enemy: conflating Rus and Russia, historical unity of Russians and Ukrainians, the existence of «true, righteous» Ukrainians seeking alliance with Russia, while others are labeled as «neo-Nazis»; «Russian-speaking» individuals needing protection from Russia and Putin. The production of myths by Russian propaganda is closely tied to the process of historical falsification.

Russia constructs the image of an enemy from the Ukrainian state and its people through manipulative techniques such as complete dehumanization of the opponent, erasing their «human face». Consequently, this image is built upon inhumane foundations where the person is reduced to the level of a biological entity or even an animal. This leads to insufficient respect and hostility towards the opposing group, achieved through stereotype creation and distortion of characteristics. Violence and cruelty then become justifications for the struggle for existence. The mechanism of Russia's formation of the enemy image from Ukraine involves constructing a universal matrix of beliefs that institutionalizes the process of reproducing enmity, with the aim of justifying interference in the internal affairs of the Ukrainian state and applying coercive measures against demonized groups. The image of the enemy from Ukraine that has been instilled in the consciousness of the Russian population deeply impacts their perception of events in the Russian-Ukrainian war and provides a foundation for supporting aggressive actions and brutality by the Russian army within its own society

Key words: armed violence, image of the enemy, mechanism of formation of the image of the enemy, Russian-Ukrainian war.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими і практичними завданнями. Один з ключових пунктів російської стратегії щодо повномасштабного вторгнення в Україну полягає у впливі на власне населення шляхом інформаційно-психологічної маніпуляції, з метою формування сприятливої думки та підтримки для агресивних дій. Важливу роль в цьому відіграють засоби масової інформації. Російські ЗМІ, зокрема телевізійні канали, істотно сприяли агресивній політиці в. путіна, оскільки використовувалися для пропаганди інформації, що сприяла взаємному непорозумінню, підкреслюючи роль росії як «захисниці» та «рятівниці» в цій ситуації. Відповідно, вони сприяли формуванню стереотипного образу ворога-українця у свідомості більшості росіян, допомогли у виправданні анексії Криму та його приєднанні до росії, військовій підтримці так званих ДНР-

ЛНР і працюють зараз під час повномасштабного вторгнення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковий дискурс дефініції образ ворога відображає визначення цього феномену як: «...сукупності негативних уявлень, що описують конкретну групу чи індивіда як загрозу для референтного об'єкта. Образ ворога ґрунтується передусім на існуючих у суспільстві переконаннях, які можна досить легко трансформувати у більш агресивні дискурсивні конструкції за допомогою пропаганди» [2] та «...навмисне створення негативного уявлення про ворожу сторону та підтримка враження, що вона представляє загрозу для існування та безпеки національних інтересів» [3]. Відповідно, можна констатувати, що формування образу ворога має серйозні наслідки для суспільства. Воно призводить до поглиблення ворожнечі та конфліктів між націями та культурами, а також відволікає увагу від проблем

усередині країни. Порушується здатність критично оцінювати інформацію та розрізняти правду від пропаганди, що є важливим елементом для збереження мирного та стабільного суспільства.

Гауфман Є. доводить, що образ ворога є одним з небезпечних прикладів сек'юритизації, оскільки може призвести до недоброзичливого ставлення до цільної ворожої групи і навіть до її знищення. Дослідниця аналізує той спосіб, яким образ ворога ускладнює сприйняття ситуації та спонукає державу та суспільство до дій, які можуть порушувати демократичні принципи та права людини. Такий образ може вплинути на погляди та поведінку громадян, призводячи до соціальних та політичних напружень. Окрім того, автор відзначає важливість критичного мислення та розуміння медійних повідомлень та джерел інформації, щоб уникнути підпорядкування маніпуляціям та сприяти збереженню демократичних цінностей та засад.

Що ж стосується недемократичних політичних систем, то «...образ ворога влада здавна застосовує для відвернення уваги невдоволених мас від неефективності державної політики» [2], а у випадку росії «...авторитарна політична система потребувала зовнішнього ворога і для виправдання великої кількості силових структур та репресій проти опозиції...» [3].

Відповідно до досліджень формування росією образу ворога з України відбувалося в декілька етапів, починаючи з моменту проголошення незалежності в 1991 р. Кожен з етапів має не тільки свої хронологічні межі, але й певні особливості. Перший етап – до листопада 2004 р., характеризується збільшенням рівня українофобії переважно на побутовому рівні. Другий етап – листопад 2004 – лютий 2020 рр., характеризується початком переписування історії, формування поглядів зверхності російської нації. Російські ЗМІ подають масу інформації з метою дискредитації України як держави та її політичного керівництва. Третій етап – лютий 2010 – жовтень 2013 рр., характеризується переходом до латентної фази формування образу ворога з України шляхом знімання антиукраїнських фільмів, оформлення теорії історичного призначення російської нації та необхідності повернення до наддержави. Четвертий етап – з листопаду 2013 р. до сьогодні, який характеризується «...завершенням ідеологічне наповнення образу українця-ворога. Державна путінська політика створила з України та її громадян «неонацистського», «націоналістичного мон-

стра», «фашистів», що спочатку захопити владу для безперешкодного вчинення грабунків, погромів та знищення російськомовного населення України, а потім стали реально загрозувати національній безпеці Росії. Через ЗМІ звучать прямі заклики російських політиків, діячів культури і мистецтва, простих громадян до розправи з «бандерівцями», «неонацистами», «бойовиками», до захоплення українських земель» [4].

«Образ ворога як феномен соціальної дійсності має такі характеристики: мобілізує населення навколо влади, що «гарантує» позбавлення від загрози знищення; є носієм антилюдських та антигуманних властивостей і рис та, отже, дозволяє будь-які способи, форми і методи стосовно ворога; є постійним об'єктом уваги засобів масової інформації, які, як правило, використовують прийом когнітивного дисонансу; допомагає розрізняти всі інші спільноти як ворожі, нейтральні та дружні; надає можливість негативно ставитись до всіх людей, які належать «ворожій» спільноті, без урахування їх індивідуальності; виправдовує будь-які висловлювання, дії тощо «нашої» спільноти, визнаючи їх правдивість і чесність порівняно з висловлюваннями, діями «ворожої» спільноти; виключно негативно характеризує все, що належить «ворожій» спільноті, формує у свідомості людей стійкі уявлення щодо смертельної небезпеки, знищення базових цінностей спільноти, можливості її дезінтеграції тощо; є дієвим механізмом пропагандистського впливу як одного з найважливіших чинників у структурі гібридної війни» [5].

Мета статті в контексті російської агресії дослідити взаємозв'язок між збройним насиллям та формуванням образу ворога, аналізуючи механізм останнього. Мета зумовила конкретні **завдання**: розкрити роль російської пропаганди у формуванні образу ворога з України; визначити мовні наративи, що використовуються росією; розглянути процеси стереотипізації та міфологізації; відстежити процеси дегуманізації та демонізації образу українців.

Виклад основного матеріалу дослідження. Механізм формування – це процес або система внутрішніх і зовнішніх факторів, які взаємодіють для створення, розвитку або структурування певного явища, об'єкта або процесу. Тобто механізм визначається конкретними умовами та факторами, що впливають на даний процес або явище. З огляду на вище визначене та аналіз російської агресії проти нашої держави, можна визначити основні складові

механізму формування образу ворога, який росія щодо України.

Сучасний світ, переповнений інформаційними потоками, є насиченим засобами масової комунікації та мережевими технологіями. Це створює унікальні умови для поширення впливу ідей, норм та уявлень. Один із найбільш ефективних інструментів в маніпулюванні масами, зокрема в питаннях створення образу ворога, є пропаганда, яка завдяки цифровому віку стала ще більш потужною та широкодоступною. Російська пропаганда має низку рис, що дозволяє їй бути дієвою. Це, на думку М. Савви «..активне використання брехні, зокрема заперечення очевидних фактів, вигадкування фактів, яких не було і вигадкування джерел інформації. Масовий характер пропагандистського впливу. Багатоканальність, тобто використання множини джерел для донесення інформації до споживача. Безальтернативність інформаційного потоку, спрямованого на російське суспільство. Ігнорування логіки та принципу несуперечності інформації. Оперативність, тобто дуже швидка реакція на події» [6]. А також «...пропаганда спирається на відповідні соціально-психологічні дослідження і методи ведення, розвинені інформаційно-технічні ресурси, адміністративно-політичне забезпечення, охоплення значної частини населення багатьох країн і досить високий рівень фінансування» [7].

З початком російсько-української війни в 2014 р. російська пропаганда докладає зусиль для виправдання агресивних дій та формування негативного уявлення про Україну, її народ, владу, збройні сили тощо. Пропагандистські канали зосереджуються на актуальних подіях російсько-української війни спочатку під час анексії Криму, потім на сході України, використовуючи їх для підкреслення та розширення негативного образу України. Завдяки цьому механізму релевантності актуальних подій створюються враження, що негативні дії є характерними для всього українського населення. Останнє дозволяє пропаганді оперативно впливати на свідомість глядачів, використовуючи найсвіжіші та емоційно заряджені факти для створення і підтримки образу ворога з України. Це допомагає підкреслити існуючі негативні уявлення та викликати відповідні емоції у російському суспільстві. Так, з самого початку росія заявляє, що готова підтримувати біженців з України до РФ, але при цьому замовчується, що саме вона змусила своєю агресією українців покинути свій дім та шукати притулку по всьому світу.

У офіційній пропаганді для позначення ворога росія використовує мовні одиниці з переважно негативними інтонаціями. Це включає в себе терміни, які сприяють формуванню «мови ворожнечі» або «дискурсу ненависті». Ці вербальні засоби мають мету дискредитувати українську сторону та створити у власному суспільстві враження, що Україна є загрозою для безпеки і національних інтересів росії. Інформаційні кампанії, які використовують такі мовні засоби прагнуть мобілізувати громадську підтримку та легітимізувати заходи, які в іншому випадку могли бути сприйняті недемократичними або недоброзичливими. «З боку проросійських сил діє токсична дискурсивна зброя. Називаючи прихильників Євромайдану «бандеровцями», у людей вмикають важливі механізми колективної пам'яті про травму. Велика Вітчизняна війна залишила глибокі шрами на пострадянському просторі, що насамперед пов'язано з пам'яттю про екзистенційну загрозу мирному населенню. Поєднуючи образ демонстранта з образом нациста, стимулюється сильна емоційна реакція у населення, яке виросло на спогадах і фільмах про війну та досі серйозно ставить до загрози фашизму. Підігруючи тему Великої Вітчизняної війни та загрози її реінкарнації через зміну режиму в Україні, російський уряд отримав значну підтримку населення при анексії Криму та навіть під час військового сприяння сепаратистам на південному сході України» [8]. Тобто, урахуванням культурно-історичного контексту такі характеристики несуть вкрай негативне символічне наповнення, що ототожнює народ України з найбільш шкідливим для росіян історичним ворогом. Застосовується лінгвістичний прийом, який апелює до особистого або історичного досвіду російських мас або до певних фонових знань, змушуючи розглядати український народ та політичну ситуацію в нашій державі крізь призму широкого культурного контексту. Постать Степана Бандери в даному випадку виступає як певний персоніфікатор, за допомогою якого ворог набуває негативних рис і викликає негативну емоційну реакцію.

Використання негативних мовних наративів відбувається не тільки у російському інформаційному просторі, а й у європейському, щоб виправдати власну агресію та політику в очах світової спільноти і створити агресивний образ України, підкреслити її ворожий характер. Як наслідок формується образ з такими рисами як: «політична недалекость», «зрадливість», «ворожість», «злість», «націоналізм», «фашизм», «бандерівці» тощо. А характеристика влади

і режиму має такі риси, як: «нестійка», «відсутність стрижня», «безвільні», «не мають власної думки», «анархія», «маріонетковий режим». Так, за результатами дослідження «...із 15 лютого 2022 року до 14 лютого 2023 року загальна кількість згадок досліджуваних наративів у кожній країні перевищила 18,6 млн. Найбільшу кількість зафіксовано в Німеччині (понад 8,4 млн), Польщі (майже 4,7 млн) та Чехії (понад 1,3 млн), далі йдуть Румунія (828 тис.), Словаччина (787 тис.) та Болгарія (712 тис.), а найменше – у Литві та Угорщині. Водночас кількість потенційно ворожих повідомлень для окремих країн була такою: Німеччина – 1,5 млн, Польща – 823 тис., Болгарія – 214 тис., Чехія – 183 тис., Румунія – 135 тис., Словаччина – 114 тис. Це свідчить про те, що країнами з найвищим відсотком ворожих повідомлень щодо чотирьох метанаративів були Болгарія (30%), Німеччина (18%) і Польща (18%)» [9].

У процесі формування образу ворога з України, російська пропаганда активно використовує підсилення наявних стереотипів, які можуть виникнути на основі історичних, культурних, або етнічних відмінностей між Росією та Україною. Цей засіб поряд зі міфілогізацією є ефективним інструментом для втілення ідей пропаганди в масову свідомість, оскільки вже існуючі уявлення важливо лише посилити. В першу чергу це пов'язано з експлуатацією історичних подій, особливо періоду Другої Світової війни та її складової німецько-радянської війни (1941–1945 рр.). 9 травня став символом влади та культури, сформований сучасною російською владою. Це важлива складова ідеології путінського режиму та основа російського державного міфу. Святкування цього дня спрямоване на мілітаризацію свідомості, підкреслення ідеї «російського світу» та об'єднання населення навколо національного лідера. В усьому світі це вважається днем пам'яті про мільйони жертв війни, але сучасна російська влада перетворила його на символ своєї сили та контролю.

На сьогодні росія сформувала низку стереотипів і міфів щодо України, які використовує для формування образу ворога:

1. Отожнення Русі та росії, головна мета якого делегітимізувати існування українців, звести їх етнічність до рівня частини великої російської нації. Ця маніпуляція спрямована на розповсюдження негативного образу українців, як окремої нації з власною культурою, мовою та ідентичністю. Цим відбирається самостійність українського народу, щоб зменшити значущість його історії, а також легіти-

мізувати російську домінуючість. Цей процес міфотворення підсилює відчуття об'єднаності серед російського населення навколо лідера, а також підтримує активну російську політику у регіоні.

2. Історична єдність росіян та українців. Мета цього міфу, в першу чергу, створити враження, що росіяни та українці є однією нацією, що вони мають спільний історичний шлях та культурні корені. Це спрямоване на згладжування різниць між народами, а також виправдання російського впливу на Україну. Завдання такої стратегії полягає в тому, щоб переконати всіх в тому, що українська ідентичність, культура та мова є невід'ємною частиною російської нації.

3. Існування «справжніх, правильних» українців, які прагнуть до союзу з росією, інші з «неонацисти». Мета цього міфу – викликати враження, що в Україні існують два основних табори: один, який підтримує об'єднання з Росією та наближення до неї, та інший, який, за словами пропаганди, відомий як «неонацисти», і є прихильниками націоналістичної та антиросійської ідеології. Цей міф має на меті розколоти українське суспільство та поглибити внутрішні розбрати. Він залучає інструменти дискредитації, спробуючи створити уявлення, що певна частина українців «правильна» і готова до співпраці з Росією, тоді як інша – «неонацисти», що прагнуть до антагонізму та розриву. Російська пропаганда використовує цей міф для впливу на громадську думку та формування негативного ставлення до різних груп українців, зокрема тих, хто виступає за незалежність та суверенітет України.

4. «Російськомовні» потребують захисту росії і в. путіна. Використовуючи образ «захисника російськомовних», пропаганда намагається виправдати свої дії як необхідність захисту власної культури, хоча насправді вона допомагає зміцнити вплив Росії та її лідера на міжнародному рівні. Цей міф діє на психологічному рівні, викликаючи почуття обурення та тривоги серед російських громадян та спонукаючи їх підтримувати акції влади, включаючи особисто в. путіна. Міф використовується для створення стійкого уявлення, що українці мають агресивні наміри щодо російськомовних громадян, а також для розширення меж розмежування між національностями в Україні.

Продуктування міфів російською пропагандою пов'язано зі процесом фальсифікації історії. Одним з прикладів є «георгіївська стрічка». У Радянському Союзі до 1943 р. георгіївська стрічка була ворожим символом,

нерозривно пов'язаним із монархією та імперією. Проте з 1943 р. з метою підняття російського патріотизму в умовах Другої світової війни, почали активно впроваджувати так звану гвардійську стрічку, яка зовнішньо відтворювала георгіївську зразка 1913 р. та була додатком до радянського Ордена Слави, а з 1945 р. З початку 2000-х рр. починається посилене впровадження георгіївської стрічки у російській армії і серед населення. А з 2005 р. до Дня Перемоги в РФ започатковано акцію «Георгіївська стрічка». При цьому непомітно для багатьох в публічній риторичі замість терміну «гвардійська стрічка» почав використовуватися термін «георгіївська стрічка». Таким чином, замість символу пам'яті про війну повернувся символ агресивної і загарбницької політики Російської імперії.

Ця стрічка історично використовувалася як символ перемоги та подолання труднощів, проте під впливом російської пропаганди вона перетворилася на символ російської національної гордості та протистояння «ворогам Росії». Російська влада активно використовує цей символ для підсилення патріотичних настроїв в суспільстві та обґрунтування агресивних дій, включаючи втручання у справи України. Ця стрічка історично використовувалася як символ перемоги та подолання труднощів, проте під впливом російської пропаганди вона перетворилася на символ російської національної гордості та протистояння «ворогам Росії». Російська влада активно використовує цей символ для підсилення патріотичних настроїв в суспільстві та обґрунтування агресивних дій, включаючи втручання у справи України.

В контексті формування образу ворога з України, георгіївська стрічка використовується для підсилення ідеї, що українці є ворогами Росії, які приділяють увагу відділенню від «великої російської нації». Це може створювати враження, що українці є загрозою для російського національного єднання та інтересів. Російська пропаганда намагається розширити інтерпретацію георгіївської стрічки таким чином, щоб вона символізувала захист «правильної» національної ідеології та відповідь на зовнішні загрози, включаючи Україну. Це може підкреслити потребу у внутрішньому об'єднанні та підтримці влади, особливо в ситуаціях конфлікту чи напруженості.

Отже, георгіївська стрічка відіграє роль інструмента пропаганди, який сприяє формуванню образу ворога з України та підкреслює необхідність мобілізації громадської підтримки для захисту російських інтересів.

Росія формує образ ворога з української держави і народу за допомогою такої маніпулятивної технології як повна дегуманізація опонента, стирання «людського обличчя». Відповідно образ конструюється на негуманістичних основах, де людина знижується до рівня біологічної сутності або навіть тварини, що призводить до недостатньої поваги та ненависті до ворожої групи через створення стереотипів та перекинування характеристик, а насилля і жорстокість стають виправданням боротьби за існування. Засобами масової інформації застосовується ретушування фактів, які здатні викликати надзвичайний негативний емоційний виклик. Тобто, використовується так звана «кричуща дегуманізація». Н. Хаслам стверджує, що саме кричуща дегуманізація уможливорює насилля та виправдання дій спрямованих на знищення ворога, що є необхідним для ведення війни [10]. Паралельно з дегуманізацією застосовується психологічна техніка демонізації як процесу формування з групи людей чи цілого народу образу «нелюдів», яких потрібно ненавидити та знищувати. Тобто формування образу злого «чужого», який загрожує «своїм» і підлягає ліквідації.

Приклади застосування росією прийомів дегуманізації та демонізації можна знайти як на провідних каналах, так і на сторінках соціальних мереж: «хунта оплачує найомників за рахунок продажу людських органів..., ... концтабір під Краматорськом..., ... спалення росіян у домнах Горлівки, отруєння води в водогонках...» [11].

Спектр засобів дегуманізації, що застосовується росією досить широкий:

1) дезінформація про злочини, які за твердженням російських ЗМІ вчиняють українці, як ось непідтверджені звіти про масові вбивства та паління церков, що роблять українські військові;

2) вигадані наративи, які малюють українців як безжалісних вбивць та насильників. Наприклад, розповідають про вигадані випадки зґвалтування та покалічення російськомовних громадян;

3) використання фотомонтажу та обробки фотографій для створення негативного образу. Зображення українців перекинується так, щоб показати їх у найгіршому світлі, наприклад, як бойовиків або виконавців жорстоких дій;

4) вживання негативних термінів та злочинних прикладів для опису українців. Наприклад, використання поняття «терористи» для опису українських бійців чи груп, які протистоять російській агресії тощо.

Наслідком застосування окреслених прийомів росією стало поширення ненависті, легалізація масових вбивств та катування українців з самого початку широкомасштабного вторгнення. Окупанти сприймають українців через призму негативних та спотворених образів. Дружини російських окупантів виступають у ролі пропагандистів, закликаючи своїх чоловіків до жажливих вчинків, таких як гвалтування українських жінок. Ця підбурююча риторика базується на їх недолюку із людською співчуттям, так як вони відмовляються співвідносити українок з людьми. Навіть батьки російських окупантів стають спільниками цих жажливих подій, підтримуючи вбивства українців. Вони піддаються російській пропаганді, яка створює

образ «страху і жаху в Україні». Це впливає на їхню здатність бачити українців як рівних людей та викликає схвалення їхньої нелюдської поведінки.

Висновки. Механізм формування росією образу ворога з України – це конструювання універсальної матриці переконань, що інституціоналізує процес репродукції ворожості з метою виправдання втручання у внутрішні справи української держави, а також застосування насильницьких заходів щодо демонізованих груп. Сформований в свідомості російського населення образ ворога з України глибоко вплинув на сприйняття подій російсько-української війни та створив підґрунтя для підтримки агресивних дій та жорстокості російської армії з боку власного суспільства.

Література:

1. Гауфман Є. Політичні і правові аспекти образу ворога. *Філософія права і загальна теорія права*. № 1–2/2016. С. 76–90. URL: <http://phtl.nlu.edu.ua/issue/view/11000>.
2. Левченко Л., Ракчєєва С. Технології формування образу зовнішнього ворога у демократичних та недемократичних режимах. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»*. Сер: Політологія. 2016. Т. 273, Вип. 261. С. 74–78. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdupol_2016_273_261_16.
3. Bader, A., Zhurba, I., Kladko, A., Demchenko, V., & Rusanova, M. (2023). War in the practice of functioning of different types of political systems. *Amazonia Investiga*. 12(64), 331–339.
4. Науково-дослідний центр гуманітарних проблем Збройних Сил України. Формування російськими засобами масової інформації образу ворога з України. URL: <https://www.facebook.com/NDCGPZSU/posts/691099101006356/>.
5. Олексієнко С., Андрощук О. Психологічні особливості формування образу ворога як складової гібридної війни Російської Федерації проти України. Зб-к наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Сер: Психологічні науки. 2019. № 2. С. 182–198. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpnarv_pn_2019_2_15.
6. Савва М. Система офіційної російської пропаганди: настільки та чому вона ефективна. URL: <https://savvamike.com/uk/systema-oficijnoyi-rosijskoyi-propagandy-naskilky-ta-chomu-vona-efektyvna-25-07-2023/>.
7. Хорунжий Г. Війна Росії проти України. Російська пропаганда як складова «гібридної війни». *Освіта регіону. Політологія. Психологія. Комунікації*. URL: <https://social-science.uu.edu.ua/article/1392>.
8. Кирилюк О. Мовні засоби творення образу ворога в умовах інформаційної війни. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/1248788.pdf>
9. Мова ворожнечі і російська дезінформація. URL: https://zaxid.net/mova_vorozhnechi_i_rosiyska_dezinformatsiya_n1565469.
10. Haslam N., Loughnan S. Dehumanization and Infrahumanization. URL: <https://www.annualreviews.org/doi/abs/10.1146/annurev-psych-010213-115045>
11. Шутов Р. Дегуманізація як інструмент інформаційної війни. URL: <https://ms.detector.media/profstandarti/post/574/2014-06-06-degumanizatsiya-yak-instrument-informatsiynoi-viyny/>.

References:

1. Gauffman, Ye. (2016). Political and legal aspects of the image of the enemy. *Filosofia prava i zahalna teoriia prava*. № 1–2. pp. 76–90. Retrieved from <http://phtl.nlu.edu.ua/issue/view/11000>. [in Ukrainian].
2. Levchenko, L., Rakcheyeva, S. (2016). Tekhnolohii formuvannia obrazu zovnishnoho voroha u demokratsychnykh ta nedemokratsychnykh rezhymakh [Technologies of forming the image of the external enemy in democratic and non-democratic regimes]. *Naukovi pratsi Chornomorskoho derzhavnoho universytetu imeni Petra Mohyly kompleksu «Kyievo-Mohylianska akademiia»*. Ser: *Politolohiia*. T. 273. Vyp. 261. pp. 74–78. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdupol_2016_273_261_16. [in Ukrainian].
3. Bader, A., Zhurba, I., Kladko, A., Demchenko, V., & Rusanova, M. (2023). War in the practice of functioning of different types of political systems. *Amazonia Investiga*. 12(64), 331–339.

4. Naukovo-doslidnyi tsentr humanitarnykh problem Zbroinykh Syl Ukrainy. Formuvannia rosiiskymy zasobamy masovoi informatsii obrazu voroha z Ukrainy [Formation of the image of the enemy from Ukraine by the Russian mass media]. Retrieved from <https://www.facebook.com/NDCGPZSU/posts/691099101006356/>. [in Ukrainian].
5. Oleksiienko, S., Androshchuk, O. (2019). Psykholohichni osoblyvosti formuvannia obrazu voroha yak skladovoi hibrydnoi viiny Rosiiskoi Federatsii proty Ukrainy [Psychological features of the formation of the image of the enemy as a component of the hybrid war of the Russian Federation against Ukraine]. Zb-k naukovykh prats Natsionalnoi akademii Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy. Ser: Psykholohichni nauky. № 2. pp. 182–198. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/znnpapv_pn_2019_2_15. [in Ukrainian].
6. Savva, M. Systema ofitsiinoi rosiiskoi propahandy: nastilky ta chomu vona efektyvna [The system of official Russian propaganda: how effective it is and why]. Retrieved from <https://savvamike.com/uk/systema-oficijnoyi-rosijskoyi-propagandy-naskilky-ta-chomu-vona-efektyvna-25-07-2023/>. [in Ukrainian].
7. Khorunzhii, H. Viina Rosii proty Ukrainy. Rosiiska propahanda yak skladova «hibrydnoi viiny» [Russia's war against Ukraine. Russian propaganda as a component of «hybrid war»]. Osvita rehionu. Politolohiia. Psykholohiia. Komunikatsii. Retrieved from <https://social-science.uu.edu.ua/article/1392>. [in Ukrainian].
8. Kyryliuk, O. Movni zasoby tvorennia obrazu voroha v umovakh informatsiinoi viiny [Linguistic means of creating an image of the enemy in the conditions of information warfare]. Retrieved from <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewById/1248788.pdf>. [in Ukrainian].
9. Mova vorozhnechi i rosiiska dezinformatsiia [Hate speech and Russian disinformation]. Retrieved from https://zaxid.net/mova_vorozhnechi_i_rosiyska_dezinformatsiya_n1565469. [in Ukrainian].
10. Haslam, N., Loughnan S. Dehumanization and Infrhumanization. Retrieved from <https://www.annualreviews.org/doi/abs/10.1146/annurev-psych-010213-115045>.
11. Shutov, R. Dehumanizatsiia yak instrument informatsiinoi viiny [Dehumanization as a tool of information warfare]. Retrieved from <https://ms.detector.media/profstandarti/post/574/2014-06-06-degumanizatsiya-yak-instrument-informatsiynoi-viyny/>. [in Ukrainian].

УДК 351:331.108]:061

DOI [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2023-2\(68\)-7](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2023-2(68)-7)

Геннадій ДМИТРЕНКО

доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри управління персоналом та економіки праці Міжрегіональної Академії управління персоналом, вул. Фрометівська, 2, м. Київ, Україна, 03039
ORCID: 0000-0002-8211-5690

Інна СЕМЕНЕЦЬ-ОРЛОВА

доктор наук з державного управління, доцент, завідувач кафедри публічного адміністрування Міжрегіональної Академії управління персоналом, вул. Фрометівська, 2, м. Київ, Україна, 03039; старший науковий співробітник, Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка
ORCID: 0000-0001-9227-7426

Hennadii DMYTRENKO

Doctor of Economic Sciences, Professor, Head at the Department of Personnel Management and Labor Economics of the Interregional Academy of Personnel Management, 2, Frometivska str., Kyiv, Ukraine, 03039
ORCID: 0000-0002-8211-5690

Inna SEMENETS-ORLOVA

Doctor of Public Administration, Head of Department of Public Management of the Interregional Academy of Personnel Management, 2, Frometivska str., Kyiv, Ukraine, 03039; Senior Researcher, Sumy State Pedagogical University named after A. S. Makarenko
ORCID: 0000-0001-9227-7426

КАРДИНАЛЬНЕ ОНОВЛЕННЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ. ВІД МИНУЛОГО ДО МАЙБУТНЬОГО¹

CARDINAL RENEWAL OF PUBLIC MANAGEMENT: FROM THE PAST TO THE FUTURE

У статті робиться спроба об'єктивно, виходячи із історичних умов формування української нації, відповісти на два сакраментальних питання: Чому Україна за 30 років незалежності не вдалося довести свою суб'єктивність (ще до агресії путінської РФ)? Друге питання: Яким чином це зробити на майбутнє, щоб довести – українська нація є, але потребує деякого до формування.

В контексті відповіді на перше питання визначено три характерні негативні ментальні риси великого прошарку населення. Саме із його активних представників формувалася управлінська еліта, яка була нездатна за 30 років вивести Україну на шлях прогресу. Ці риси було одержано як історична спадщина від перебування України впродовж декількох століть в умовах виживання і бездержавності (чи напівдержавності). Це – низька особиста і громадянська самодостатність; слабка масштабність мислення при розвиненому соціальному складі розуму; роз'єднаність українців через приналежність їх до різних культур (Західної і Східної) при наявності певного рівня егоцентризму як засобу самозабезпечення в умовах виживання.

Установлено: жорстке і героїчне відстоювання своєї незалежності у війні з агресивною РФ доказує факт наявності української нації як згуртованої спільності в часи захисту держави. Вона має великий потенціал, але який поки ще не може реалізуватися поза форс мажорних обставин.

В контексті відповіді на друге питання розкрито сутність Нового людиноцентричного управлінського курсу (НЛУК) України, з втілення якого повинна розпочатися друга фаза становлення післявоєнної країни як цивілізованої держави ЄС. Цей курс включає стратегію та інноваційні соціальні і педагогічні технології кардинальної модернізації державного управління (ДУ) і освіти з її претензією на розповсюдження в інших демократичних країнах.

Стверджується, що саме втілення в практику управління інноваційних технологій НЛУК (які формують прогресивну культуру системного управління за кінцевими результатами во всіх структурах ДУ і освіти), дасть можливість подолати минуле. Зокрема, через спрямоване і достатньо стрімке витискування негативних рис ментально-характеру нашої історичної спадщини. Особливо це стосується управлінської еліти, яка всі роки незалежності формувалася виключно з порушенням меритократії (тобто за заслугами).

¹ Робота виконувалася за рахунок бюджетних коштів Міністерства освіти і науки України, наданих на виконання науково-дослідного проекту «Інноваційна складова безпеки сталого розвитку старопромислових регіонів України: стратегічні напрями інституційного забезпечення і трансферу технологій в інноваційних ландшафтах» (№ 0121U100657).

Розкривається технологічна сутність власного шляху України від її минулого до сучасної західної цивілізації «навпростець» завдяки формуванню культури системного управління за кінцевими людиноцентричними результатами (во владних структурах на всіх рівнях), включаючи освітню галузь, що потужним чином забезпечує цей шлях на майбутнє.

Ключові слова: державне управління, механізми публічного управління, професійна культура публічного службовця, корупція, соціальні потрясіння, громадянське суспільство, влада і якість життя громадян, цифрове «Віче», культура системного управління (КСУ) в державних структурах, КСУ в освіті, формування якісної управлінської еліти.

The article attempts to objectively, based on the historical conditions of the formation of the Ukrainian nation, answer two sacramental questions: Why has Ukraine failed to prove its subjectivity in 30 years of independence (even before the aggression of Putin's Russian Federation)? The second question: How to do this for the future, to prove that the Ukrainian nation exists, but it needs something to form.

In the context of the answer to the first question, three characteristic negative mental traits of a large stratum of the population are defined. It was from its active representatives that the management elite was formed, which was unable to lead Ukraine on the path of progress for 30 years. These features were obtained as a historical legacy from the stay of Ukraine for several centuries in the conditions of survival and statelessness (or semi-statehood). This is low personal and civic self-sufficiency; weak scale of thinking with a developed social structure of the mind; the disunity of Ukrainians due to their belonging to different cultures (Western and Eastern) with a certain level of egocentrism as a means of self-sufficiency in survival conditions.

It has been established: the tough and heroic defense of its independence in the war with the aggressive Russian Federation proves the existence of the Ukrainian nation as a united community in times of state defense. It has great potential, but which cannot yet be realized outside of force majeure circumstances.

In the context of the answer to the second question, the essence of the New Human-Centered Management Course (NLUK) of Ukraine is revealed, with the implementation of which the second phase of the post-war country's formation as a civilized EU state should begin. This course includes the strategy and innovative social and pedagogical technologies of radical modernization of public administration (PU) and education with its claim to spread in other democratic countries.

It is argued that it is the implementation of innovative technologies of NLUK in the management practice (which form a progressive culture of system management based on final results in all structures of universities and education) that will give an opportunity to overcome the past. In particular, due to the directed and sufficiently rapid pressing out of the negative features of the mental nature of our historical heritage. This is especially true of the managerial elite, which was formed throughout the years of independence exclusively in violation of meritocracy (that is, based on merit).

The technological essence of Ukraine's own path from its past to modern Western civilization is revealed "directly" thanks to the formation of a culture of system management based on final human-centered results (in power structures at all levels), including the educational sector, which powerfully ensures this path to the future.

Key words: public administration, mechanisms of public management, professional culture of a public servant, corruption, social upheavals, civil society, power and quality of life of citizens, digital "Viche", system management culture (SMS) in state structures, SMS in education, formation of quality management elite.

Постановка проблеми. Вже на сьомому році незалежності України стала очевидною одна істина, яку виявив депутат Верховної ради, професор, доктор економічних наук Володимир Черняк: «В Україні існує єдина криза – криза влади, всі інші – похідні. Влада ефективно вирішує тільки свої власні питання» [1].

Через деякий час (19 років) цю істину підтвердив великий патріот за кордоном, член Римського Клубу Богдан Гаврилишин: «... в Україні тому повільно йдуть реформи, що при владі немає компетентних, порядних, патріотичних людей» [2]. І дійсно, кому як не йому знати справжню ситуацію, коли він був деякий період радником різних Президентів України.

Нарешті, життя повністю довело цю істину. Зокрема, в кінці 2021-го року ще до початку війни Україна опинилася на задвірках Європи через перше місце за корупційним управлінням і останнє (після Молдови) місце за ВВП на душу населення. І це при мільйонах емі-

грантів і заробітчан, які не змогли самореалізуватися на батьківщині та ще без бачення будь-яких перспектив зробити це в майбутньому.

Сьогодні Україна знаходиться на особливому етапі свого розвитку у зв'язку з кривавою руйнівною війною, яку розв'язала агресивна путінська Росія. Але цей етап скоріше всього не може бути надто довгим. І тоді проблема влади в Україні знову встане во весь зріст. Вона ще більше загостриться у зв'язку з кандидатським статусом України в ЄС, який треба підтверджувати під пильним оком представників Європейського Союзу.

Отже, альтернативи кардинальному оновленню державного управління в післявоєнній Україні не має. А тому необхідно сконцентрувати всі зусилля вчених-суспільствознавців на пошуках стратегії і технологій такого оновлення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Сутність цієї проблеми знаходиться в системі стосунків між владою і народом,

яка виникла з моменту появи племен і вождів, а потім і перших держав. При цьому філософська думка ще до початку нашої ери практично завжди стверджувала: влада існує для того, щоб організувати умови для забезпечення благопристойного життя народу. В Україні такого не сталося...

Да і взагалі в реальному житті (до сучасної цивілізації) таке траплялося дуже рідко, бо природньо сама по собі влада дає можливість владоможцю нав'язувати свою волю іншим людям та будувати своє благополуччя за рахунок пересічних громадян. За думкою багатьох вчених, протистояти такій спокусі можна в двох випадках: якщо людина має потужний внутрішній стрижень із кращих людських якостей і масштабне мислення, чи коли діє жорстка відповідальність влади за результати своєї діяльності в рамках певної управлінської культури.

Історично зміни почалися в умовах становлення цивілізованих стосунків між владою і народом в Західній Європі і США демократичним чином – шляхом формування громадянського суспільства. Останнє обмежує можливість влади нав'язувати суспільству вигідні для самої себе важелі управління та привласнювати його результати. Найвищий оптимум в таких стосунках – велика довіра народу до влади, коли влада проявляє постійну турботу про народ (якість його життя через самореалізацію на батьківщині). Така довіра згуртовує націю і забезпечує готовність людей дисципліновано виконувати розпорядження управлінської еліти.

Прецеденти такого стану в різних країнах вже були і є. Наприклад, в період здійснення в Німеччині і Японії економічного дива після Другої світової війни і становлення соціально-економічного дива в Сингапурі після проголошення незалежності в 1965-ому році.

Існує країна ще і сьогодні, в якій впродовж більше 5-ти століть не траплялося ніяких соціальних потрясінь завдяки дуже розвиненому громадянському суспільству. Мова йде про Швейцарію.

Але найбільш характерним для України є приклад Сингапуру. Не маючи ніяких ресурсів, крім людських, він зумів досягти великого прогресу «навпростець» власним шляхом [3]. Дійсно, цей дивний прогрес забезпечили 8 (!) людей під керівництвом Лі Куан Ю. Вони сформували команду із 300 здібних фахівців на високих посадах, що і стали ключовими при розбудові Сингапуру. В літературі наведені слова Лі Куан Ю, що він сказав у 1974 році: «...якби всі триста розбилися на одному літаку, то Сингапур би розпався» [4,

с. 67]. Ці слова великого стратега сучасності ще раз підтвердили надвелику роль якісного управління державою завдяки якісній управлінській еліті. Її представники володіли масштабним мисленням і відповідали трьома якостям «гелікоптера»: «Умінню аналізувати; точною логічною оцінкою фактів; зосередженістю на основних моментах, умінню виділяти головне» [5, с. 175].

Такий людиноцентричний аспект формування управлінської культури буде мати великий успіх, якщо зуміти чітко визначити загальний стратегічний курс ефективного (цивілізаційного) розвитку держави. І Лі Куан Ю це вдалося.

Оскільки впродовж років незалежності в Україні не вдалося сформувати стратегічний курс цивілізаційного розвитку держави з компетентною здібною управлінською елітою, виникла гостра необхідність в розробці такої стратегії та технології її реалізації в контексті Нового людиноцентричного управлінського курсу (НЛУК).

Розробка такого курсу почалася з моменту успішного проведення експерименту з визначення цифровим чином (за допомогою факторно-критеріальної кваліметрії) індексів якості життя громадян м. Вишневе, що під Києвом, в 1997 році. Результати цього експерименту висвітлено достатньо широко в методичній та науковій літературі [6, 7, 8, 9, 10 та ін.]. Але продовження і поширення експерименту було категорично загальмовано зверху. Тому наслідком його проведення стало лише обрання голови штабу експерименту А.О. Гошко мером міста на дві каденції та захист ним дисертації на здобуття вченого ступеня кандидата наук з державного управління.

Після певного періоду наукового осмислення групою вчених значення і можливості масового щорічного опитування населення на кшталт поширених місцевих референдумів по всій країні, з'явилися перші публікації стосовно обґрунтування Нового управлінського курсу для України на людиноцентричному цивілізаційному фундаменті [11, 12, 13].

Після Майдану «Гідності» з пролиттям крові в 2013–2014 р.р. з'явилися публікації більш масштабного характеру, в яких розвиток України почали розглядати з позицій світової кризи (агресія РФ та її наслідки це повністю підтвердили). Характерною в цьому аспекті є наукова праця В.В. Корнієнко і В.П. Корнійчука щодо інноваційного мегапроєкту «Нова Україна» [14]. Автори цього мегапроєкту розглядають можливість виходу України з епіцентру планетарної кризи на

світовий рівень цивілізаційного розвитку, як приклад для інших країн в умовах нової епохи. Остання характеризується закономірним переходом біосфери в ноосферу, що передбачав ще В.В. Вернадський.

Але такий абстрактний підхід до виходу України із планетарної кризи не давав відповіді на багато питань, вкрай необхідних для виконання Україною такої ролі. Головні з них стосувалися створенню універсальної моделі культури державного управління на системній основі, орієнтованої на підвищення якості життя громадян як кінцевих результатів діяльності структур влади. Мова йде про управлінську культуру, яка була б здатна: згуртувати народ; подолати корупцію; побудувати умови для сприяння самореалізації кожної особистості впродовж життя (не за рахунок інших); формувати управлінську еліту за принципом меритократії з урахуванням масштабного мислення і розвиненої потреби в трансцендентності та ін.

Отже, поступово почали поглиблюватися розробки Нового людиноцентричного управлінського курсу для України на основі формування прогресивної управлінської культури во всіх структурах державного управління, включаючи освіту як потужне підґрунтя глибоких реформаций соціального характеру [15, 16, 17].

Саме тому метою цієї статті є розкриття сутності кардинального оновлення державного управління в Україні і виходу її із кризи (з урахуванням її минулого) завдяки реалізації Нового людиноцентричного управлінського курсу, що базується на культурі системного управління за кінцевими результатами, визначеними інноваційним цифровим чином (в тому числі в системі освіти).

Виклад основного матеріалу. Україна – дуже своєрідна держава, відголоски історії якої грають надзвичайну роль ще і сьогодні. Саме для України з її внутрішньою роз'єднаністю народу і певним занепадом впродовж 30 років незалежності (аж до початку агресії РФ) виключне значення має врахування історичних факторів. На думку видатного українського історика та публічного інтелектуала Ярослава Грицака: «Кожна спроба вийти зі стану відсталості приречена на невдачу, якщо не враховує історичних факторів. Тому ключовим завданням є подолання минулого» [18, с. 368].

А що означає «подолання минулого» з позицій людиноцентризму і майбутнього цивілізаційного розвитку України (з урахуванням власного і вкрай невдалого досвіду це зробити протягом всіх років незалежності)???

Це означає, на думку авторів статті, необхідність виконання двох ключових завдань. По-перше, виявити головні негативні людські риси, що сформувало минуле у вигляді певної ментальності народу. По-друге, це знайти ключ (технологічне рішення) для позбавлення критичної маси населення від цих негативних рис. При цьому треба звернути особливу увагу на формування якісної управлінської еліти.

Стосовно першого ключового завдання. Якщо включити концептуально-аналітичний розум і масштабне мислення, можна зробити висновок. Наслідком бездержавності впродовж століть і існування в умовах постійного виживання, основна маса населення одержала три наступні негативні ментальні якості. Мова йде про: низьку самодостатність (особистісну і громадянську); слабкість масштабного мислення (погляд на ситуацію з висоти пташиного польоту); роз'єднаність (коли «сам за себе») при наявності певного егоцентризму.

Саме ці головні негативні якості ментального характеру від минулого, на думку авторів, не дозволили Україні реалізувати свою «Незалежність» для блага держави і суспільства (своїх громадян) і встати на шлях цивілізаційного розвитку. І це при тому, що в цілому не агресивний і доброзичливий характер українців в умовах об'єднання задля протистояння соціальної несправедливості (Майдани) чи загальної агресії (пугінської РФ) проявляє дива самовіддачі і бійцівського козацького духу, а також самоорганізації.

Стосовно другого ключового завдання. Є тільки один потужний засіб технологічного виконання цього надважливого завдання. Це рішення проблеми взаємодії влади і народу шляхом формування ефективної системи державного управління, починаючи з рішення проблеми довіри людей до своєї влади. Останнє дуже важливо, якщо згадати, що в Україні народ завжди голосує не за нового Президента, а проти ще діючого (винятком були вибори Л. Кучми на другу каденцію завдяки блискуче проведеної спеціальної політтехнології).

Історично Україна не мала досвіду державного управління на основі взаємодії народу і центральної влади на паритетних началах завдяки громадянському суспільству, що характерно для країн західної цивілізації.

В цьому контексті є сенс згадати вираз великого мислителя-аналітика історії України Ярослава Грицака: «Минуле України не навіює надмірного оптимізму щодо її майбутнього. На щастя, історія не є в'язницею. Вона підказує, що не варто чекати автоматичних

швидких змін, але не виключає їх узагалі» [18, с. 385].

В Україні автоматичні зміни дійсно неможливі, враховуючи її минуле. А тому після війни треба обізнано починати другий етап модернізації країни після перших невдалих 30 років дій намання. Треба вже абсолютно чітко усвідомлювати, що будуть великі труднощі на шляху переходу від діючої культури управління (культури адміністративного тиску – КАТ) без зворотного зв'язку і відповідальності влади перед громадянами за результати своєї діяльності до «культури системного управління за кінцевими результатами» на базі формування дійсного громадянського суспільства.

Джерело формування культури системного управління (КСУ) за кінцевими результатами

Творчі пошуки шляхів кардинального оновлення державного управління з урахуванням минулого країни стикнулися з проблемою поступового, але чітко цілеспрямованого ліквідування негативних наслідків української історії (століття напівдержавного існування в умовах виживання). В цьому сенсі саме прогресивна управлінська культура здатна зробити це за достатньо короткий період. Але для цього необхідно більш детально розглянути негативні ментальні риси, які породжені в народі його історією. Автори відокремлюють три таких риси, які розглянемо нижче більш докладніше саме в цьому контексті (див. рис. 1).

А. Низька самодостатність і шляхи її подолання.

Як вже згадувалося вище, самодостатність людей може бути двох видів: особиста і громадянська. Умови столітніх перебувань в стані постійного виживання і напівдержавності сприяли формуванню обох цих видів у певного прошарку (достатньо великого) українців.

На перший погляд низька самодостатність сама по собі не може визивати чогось загрозливого. Але при більш глибокому дослідженні

стає очевидною велика сукупність негативних впливів на поведінку людей.

Справа в тому, що особиста низька самодостатність обумовлюється психічним станом людини, пов'язаним з невпевненістю в собі та навіть з почуттям деякої неповноцінності. А це дуже часто компенсується своєрідною людською поведінкою. Наприклад, агресивним самоствердженням чи прагненням підносити себе над іншими. А ще низька самодостатність пробуджує заздрість і тому є потужною перепорою для нормальних людських стосунків і душевного комфорту самої людини. Вона роз'єднує людей. Про заздрість як рису характеру багатьох українців з великою душевною біллю писав ще Тарас Шевченко.

Щоб більш чітко представляти собі стан низької самодостатності, достатньо згадати типову ситуацію: ви опинилися в колі фахівців, які обговорюють питання, в яких Ви абсолютно не компетентні. Чи Ви один опинилися за кордоном, коли зовсім не знаєте мови цієї країни. Зрозуміло, що почувати себе Ви будете дуже некомфортно, навіть з почуттям пригнічення своєї гідності. В цих умовах Ваша самореалізація залишається на нульовому рівні.

Громадянська низька самодостатність в людині проявляється через почуття «гвинтика» в державному механізмі і об'єкту маніпулювання політиками. Це породжує індиферентність до державних справ, що повністю підтверджується чисто українським прислів'ям: «Моя хата скраю, я нічого не знаю». Характерною обставиною такої ситуації є те, що якщо навіть таким людям надати певні права для участі в справах держави, вони їх не використовують [19]. Тобто наявне слабке підґрунтя для формування громадянського суспільства, здатного впливати на дії влади в інтересах народу.

Отже, якщо прошарок людей з низькою особистою і громадянською самодостатністю буде великим та ще з нього частина найбільш активних піде во владу? Чи можна

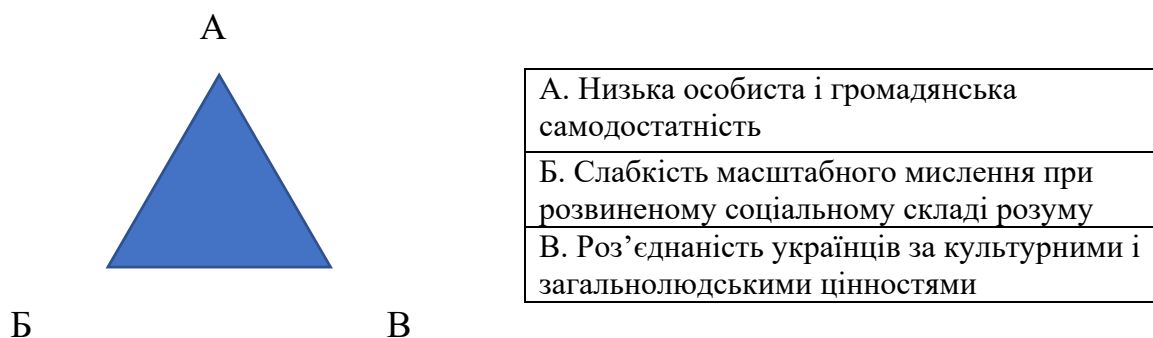

Рис. 1. Основні негативні наслідки історичного минулого України в ментальності великого прошарку населення

тоді сподіватися на ефективне управління державою?

Виникає питання: яким чином лікувати хворобу низької самодостатності, що досталося Україні з минулого? Розглянемо деякі варіанти, які мають інноваційний характер для України, але можуть бути цікавими також для інших країн.

Зокрема, низьку громадянську самодостатність українців можнавилікувати достатньо швидко через формування громадянського суспільства власним шляхом, лише споглядаючи на досвід країн Західної цивілізації. Наприклад, найбільш розвинені громадянські суспільства існують в США, а в Європі – в Швейцарії.

Головними важелями реалізації громадянського суспільства в США є велика кількість громадянських організацій (більше 1.5 млн.) різного масштабу і профілю діяльності. Вони втручаються практично во всі сфери компетенцій влади з метою коригування її дій і навіть контролю їхніх результатів.

В Швейцарії такими важелями є масове залучення населення до обговорення важливих рішень влади на різних рівнях, ще на стадії їх прийняття. Зокрема, за допомогою референдумів на національному та інших рівнях, різних плебісцитів, семінарів, конференцій та ін.

Характерною ситуацією в Україні є факт певного копіювання досвіду громадянського суспільства обох країн, яке завершилося повним провалом. Наприклад, громадські організації при органах влади швидко робилися «ручними», створюючи бутафорний вплив на рішення і дії влади. А спроби останнього Президента провести другий (!) за 30 років незалежності країни референдум на національному рівні (після 1991 року) не вдався.

Вчені з ІНТЕЛЕКТ-КЛУБУ цивілізаційного розвитку України обґрунтували власний шлях до розвиненого громадянського суспільства «навпростець» завдяки соціальній технології «Цифрове Віче». Мова йде про щорічні опитування населення на кшталт місцевих референдумів, але з поширеним переліком питань, що характеризують якість життя громадян (ЯЖГ). Ці питання стосуються рівня задоволення тих потреб мешканців сіл, селищ, міст в громадах, які знаходяться в компетенції структур влади на всіх рівнях – від місцевого до національного. Представлення «рівня задоволення потреб» у вигляді індексів на основі факторно-критеріальної кваліметрії, дає можливість оцінити кількісною мірою кінцеві результати діяльності влади.

Більш потужного важеля впливу людей (громадянського суспільства) на дії влади ще не вигадано, а тому участь громадян у державних справах стрімко посилюється, та ще враховуючи дві обставини. По-перше, наявністю кількісної оцінки кінцевих результатів діяльності влади як рівня якості життя громадян (через рівень задоволення їх потреб, тобто «як живеться людям»). По-друге, щорічне опитування населення в громадах дає можливість наочно бачити позитивну чи негативну діяльність влади, а тому її змінити, не очікуючи виборів. В цих умовах відповідальність влади перед людьми суттєво підвищується під впливом зворотного зв'язку в системі управління.

Що стосується особистої самодостатності людини, то її підвищення потребує, в першу чергу, втручання освіти і батьків. Бо в основі низької самодостатності може знаходитися почуття неповноцінності, що йдеться з дитинства, коли дитину постійно недооцінюють, вказуючи тільки на недоліки.

Взагалі ж для свідомого підвищення особистої самодостатності людини треба визначити портрет такої людини. Це самореалізована особистість, котра відчуває під собою твердий фундамент із мінімум двох компонентів. Один з них – це знаходження людини завжди на висоті сучасних знань і вмінь (в т.ч. професійних) через здатність постійно їх оновлювати і засвоювати на рефлексивному рівні. А це означає мати високорозвинену аналітико-пізнавальну активність (АПА), яку і необхідно постійно діагностувати в індексному вигляді і розвивати у дітей, починаючи з дошкільного віку. Цифровізація цього процесу дозволить залучати самих здобувачів освіти до формування високорозвиненої АПА.

Другий компонент такого фундаменту – це повага з боку оточуючих в різних соціумах – трудових, родинних, громадських, вуличних та ін. Але щоб оточуючі з повагою відносились до людини, вона сама повинна бути соціалізованою особистістю і мати внутрішній стрижень загальнолюдської моралі (ЗЛМ). Сутність ЗЛМ полягає в повазі до інших людей і природи, що в поведінці проявляється у вигляді толерантності, доброзичливості, людяності, неконфліктності, відповідальності, та інших кращих людських якостей.

Отже, якщо людина: почуває себе завжди обізнаною, у тому числі в професійній сфері; почуває до себе повагу з боку керівників, колег, рідних і близьких, друзів, сусідів; почуває турботу влади через високий рівень якості життя; не почуває себе гвинтиком та об'єктом маніпулювання в механізмі державного

управління – тоді вона є людиною самодостатньою, що має суттєве підґрунтя для самореалізації (не за рахунок інших) в такій країні.

Б. Слабкість масштабного мислення при розвиненому соціальному розумі.

Наша історія залишила нам ще один «подарунок». Мова йде про те, що необхідність постійного виживання потребує суттєвої концентрації зусиль на самозабезпеченні свого сьогоденного буття.

А це сприяє розвитку більш раціонального мислення і соціального розуму, ніж наявності уяви і концептуально-аналітичного виду розуму. В цьому контексті має сенс привести думку великого стратега сучасності Лі Куан Ю: «Люди повинні мати відчуття реальності, щоб розуміти, що може бути здійснено, а що ні. Однак, якщо ви просто реаліст, ви стаєте пішоходом, плебеєм, ви не станете переможцем. Отже, ви також маєте бути здатними піднятися над реальністю і сказати: це теж можливо – тобто мати уяву» [5, с.175].

Не має сумніву, що здатність людини поглянути на будь-яку ситуацію зверху (з висоти пташиного польоту), є доказом наявності у неї уяви і масштабного мислення. А якщо представники управлінської еліти не володіють таким мисленням? Тоді буде те, що вже давно звісно: маємо що маємо.

Як можна змінити ситуацію і поступово крок за кроком подолати цей негативний наслідок історичного минулого? По-перше, сформуванню потреби в суспільстві мати масштабне мислення як загальний важіль підвищення якості життя людей (що переконливо доводить Девід Дж. Шварц в своїй книзі «Мистецтво мислити масштабно») [20] і створити «фільтр» для пропуску до управлінської еліти (де не повинно бути місця для плебеїв). По-друге, головний «тягар» подолання минулого в цьому ракурсі лягає на освіту. Зокрема, на свідоме формування в здобувачах освіти кращих людських якостей через першочерговий розвиток аналітико-пізнавальної активності (АПА) з акцентуванням на потребі в трансцендентності. По-третє, побудувати в суспільстві атмосферу кардинального оновлення поглядів на людство як єдину спільноту на планеті Земля, яка повинна подолати кліматичну і соціальну катастрофи (напад РФ на Україну це довів) спільними зусиллями всіх країн світу.

В. Роз'єднаність українців при наявності певного егоцентризму.

Нарешті, історія залишила нам ще одну ментальну особливість, яка була однією із складових нашого занепаду впродовж 30 років незалежності. Мова йде про роз'єднаність

українців (зокрема, великого прошарку населення) як на основі різних культур, так і наявністю в кожній особистості певної частини надмірного егоцентризму і низької самодостатності, про яку вже згадувалося вище.

В цьому контексті можна навести вислів видатного українського історика та публічного інтелектуала Ярослава Грицака: «Населення України поділено мовно і релігійно; різні українські регіони мають різні версії історичної пам'яті й різні геополітичні преференції: україномовний Захід тягнє до Європи, російськомовний Схід – до Росії. Виникає помилкове враження, що українські невдачі (стосовно іспиту на модернізацію) пов'язані з тим, що українці не є нацією – принаймні поки нею не стали» [18, с. 373].

Потужний супротив агресії Росії, що супроводжується дивною згуртованістю народу, показав: українська нація є. В тяжку годину проявилися кращі якості людей, що тісно об'єдналися для порятунку країни суспільними зусиллями як єдина спільнота.

І тим не менш українську націю треба ще доформувати в цивілізаційному напрямі. Для цього необхідно більш уважно розглянути ще деякі наслідки минулого, які потрібно виправляти.

Наприклад, в українському фольклорі є таке прислів'я: «Гуртом добре і батька бити». Що це означає? З одного боку, підкреслюється велика перевага об'єднання. Але, з другого боку, – це ж велика неповага до дорослої людини, та ще рідної. В той же час саме повага до людей (і природи) складає сутність загальнолюдської моралі як фундаменту кращих людських якостей.

Стан багаторічного виживання і необхідності самозабезпечення породили у великого прошарку народу в Україні сприяли розквіту егоцентризму (радянська влада з її низькою винагородою за працю і «зрівнялівкою» нічого не змінила). Підкріплений вузьким мисленням, цей егоцентризм став гальмом не тільки на шляху підвищення свідомості більшості населення до рівня загальнолюдських і планетарних цінностей. А ще став перепороною розуміння того, що тільки об'єднавшись є шанс побудувати квітучу Україну, а також спільними зусиллями протистояти глобальним загрозам, що наближуються до України і всього людства.

Ніякі гасла до об'єднання нації не допоможуть Україні розпочати другу (вже післявоєнну) фазу розвитку незалежності та дійсного руху до прогресу через модернізацію державного управління і освіти. Потрібні конкретні стратегія і відповідні технології її реалізації,

які були б зрозумілими для критичної маси населення і влади в обличчі її кращих представників. Саме тому група українських вчених з ІНТЕЛЕКТ-КЛУБУ цивілізаційного розвитку України обґрунтували Новий людиноцентричний управлінський курс (НЛУК) руху країни «навпростець» до прогресу (див. рис. 2). Цей курс здатен об'єднати українців і визвати їх ентузіазм через бачення людиноцентричних дій влади і майбутнього (у тому числі через конкретне залучення кожного громадянина до участі в справах держави, включаючи формування управлінської еліти на принципах меритократії).

Нижче на рис. 2 визначені ключові аспекти НЛУК для побудови цивілізованої України як суб'єкта Європейської спільноти із власним «обличчям».

Сутність Нового людиноцентричного управлінського курсу (НЛУК) України «навпростець» до ЄС

Ключові положення НЛУК

Ідеологічним фундаментом НЛУК України є філософія людиноцентризму (еколюдиноцентризму) як органічна частина ліберальної демократії і нового гуманізму, що і складає сутність сучасної цивілізації. Саме діяльність людей, яка обумовлюється їх людськими якостями і ефективністю управління, визначає сьогодення і майбутнє як різних суспільств, так і людства в цілому.

Кардинальне оновлення державного управління (ДУ) в Україні здійснюється на основі переходу всіх його структур на Культуру системного управління за кінцевими результатами, включаючи галузь освіти (яка ніколи не стикалася з подібною системою управління).

В цьому контексті визначення у цифровому вигляді конкретних кінцевих результатів діяльності влади на всіх рівнях (від місцевого до національного) і у всіх сферах організації суспільства стає наріжним каменем всього кардинального оновлення ДУ.

Головним кінцевим результатом діяльності влади, що характеризує її основне призначення – це високий рівень якості життя громадян (ЯЖГ) сіл, селищ, міст. Показник ЯЖГ є системоутворювальним фактором, який сприяє злагодженості дій всіх частин і елементів системи ДУ заради його позитивних змін і одержання синергетичного ефекту при спільній діяльності.

Показник якості життя громадян – це рівень задоволення потреб кожної людини в різних сферах її життєдіяльності. Визначається суб'єктивно самою дорослою людиною, яка досягла цензового віку виборця. Сукупність таких показників в територіальних громадах об'єктивізує суб'єктивні думки людей стосовно якості свого життя за певними параметрами і одночасно характеризує кінцеві результати діяльності структур влади на місцевому, регіональному та національному рівнях.

На якість життя окремої людини і розвиток суспільства суттєво впливає освіта як органічна складова ДУ, що багато в чому сприяє самореалізації людини впродовж життя. Вплив освіти на майбутнє кожної особистості і суспільства, а також всього людства може бути надзвичайно позитивним, якщо орієнтувати діяльність закладів і установ освіти на формування кращих людських якостей.

Кращі людські якості – це такі, які сприяють підвищенню власної самореалізації особистості і одночасно ураховують інтереси інших людей, оточуючих соціумів, всього суспільства і навіть людства (в контексті участі у відведенні загроз людству збоку кліматичної та соціальної катастроф та ін.). Динаміка у формуванні кращих людських якостей може стати індикатором кінцевих результатів освітньої діяльності закладів дошкільної, шкільної і вищої освіти, а також конкретно вихователів, вчителів, викладачів.

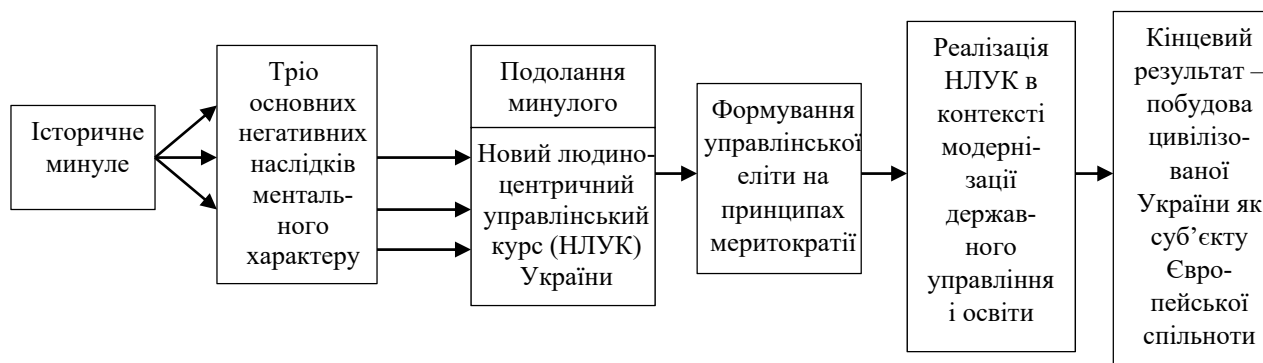

Рис. 2. Ключові аспекти НЛУК другої фази розвитку повосної незалежної України в цивілізаційному напрямі

Основні технологічні рішення інноваційного характеру

А. Першим із основних інноваційних рішень щодо реалізації НЛУК (через перехід на Культуру системного управління структур ДУ і освіти) стає *цифровізація визначення кінцевих результатів діяльності органів влади і навчальних закладів освіти*. Здійснюється це за допомогою факторно-критеріальної кваліметрії (ФКК) із галузі нечіткої математики, що дозволяє представити ці кінцеві результати у вигляді індексів – від одиниці (1.0) до нуля (0.0) [21].

В такому випадку стає можливим достатньо об'єктивно виміряти якість життя громадян (ЯЖГ) у вигляді кількісного показника – індексу. Він характеризує ступень задоволення потреб людини (що знаходяться в компетенції органів влади) за критеріями: повністю задоволений (1.0); більш задоволений, ніж ні (0.75); щось середнє чи не можу визначитись (0.50); скоріше незадоволений, ніж так (0.25); повністю незадоволений (0.0).

В системі освіти завдяки ФКК вдається, нарешті, діагностувати у людини впродовж всього періоду навчання (і життя) прояв кращих людських якостей в абсолютному порівняльному вигляді. Робиться це за критеріями: ярко виражено (1.0); виражено (0.75); частково виражено (0.50); слабо виражено (0.25); не виражено (0.0).

Б. Другим із основних інноваційних технологічних рішень стає *застосування (для визначення індексів ЯЖГ) щорічного соціологічного опитування всіх мешканців територіальних громад (виборчого цензу за віком) за допомогою так званих «розумних» анкет на паперових та електронних носіях*. Робиться це на кшталт своєрідних щорічних місцевих референдумів, але з одержанням потужної конкретної інформації для удосконалення державного управління за чіткими орієнтирами, а саме за динамікою індексів ЯЖГ в територіальних громадах. Саме ці індекси стають інструментами зворотного зв'язку в системі ДУ [22].

Технологічність «розумних» анкет обумовлюється використанням їх двох сторінок для одночасного одержання як цифрової інформації (індексу ЯЖГ), так і аналітичної інформації. Остання стосується визначення причин незадоволення потреб і різних пропозицій, що громадяни вказують на іншій сторінці анкети на паперових носіях.

Для проведення щорічних опитувань населення територіальних громад тимчасово створюється певний штаб, в якому повинен бути представник ГО «Інститут формування і роз-

витку громадянського суспільства Цифрове «Віче». Саме він надає консультаційну та методичну допомогу при проведенні опитування і аналізу його результатів. Після оприлюднення цих результатів штаб завершує свою функцію до наступного раунду моніторингу якості життя громадян через рік.

С. Технологія реалізації НЛУК у галузі освіти за своєю сутністю пов'язано з системним формуванням кращих людських якостей у здобувачів освіти, починаючи з закладів дошкільної освіти і завершуючи ЗВО. Використання індексного методу оцінки наявності цих якостей дозволяє задіяти мотиваційний механізм підвищення індексів через зацікавленість як здобувачів освіти та їх батьків, так і вихователів, вчителів, викладачів [23].

В процесі свідомого формування кращих людських якостей є сенс спочатку відокремити із них дві ключові якості, які в першу чергу сприяють самореалізації окремої особистості з урахуванням інтересів оточуючих: роботодавців, різних соціумів, суспільства. Це аналітико-пізнавальна активність (АПА) та загальнолюдська моральність (ЗЛМ). Діагностування цих якостей і визначення у вигляді індексів на всіх ступенях освіти стає фундаментальною основою свідомого формування конкурентоздатних випускників шкіл і конкурентоспроможних випускників ЗВО (під природним «контролем» попередніх ступенів освіти наступними).

Системне вимірювання наявності ключових та інших якостей у вигляді індексів (типу 0.75, чи 0.65, чи 0.50, чи 0.38 та ін.) дозволяє залучити здобувачів освіти підліткового віку до самопізнання власного «Я», а потім і самовдосконалення. Здійснюється це завдяки певній методикі за участі трьох: вчитель – учень – батьки, що стає органічною складовою культури системного управління (КСУ) за кінцевими результатами в освітній галузі.

Отже, саме цифровізація визначення якості життя громадян, а також освітнього процесу у всіх закладах освіти на основі факторно-критеріальної кваліметрії створює той інноваційний фундамент КСУ за кінцевими результатами, який робить Новий людиноцентричний управлінський курс (НЛУК) дійсним важелем входження України в ЕС з власним обличчям.

Траєкторії втілення НЛУК в практику державного управління.

Взагалі можна розглядати два основні напрями втілення інноваційної масштабної технології НЛУК в діючу систему державного управління, яка має достатньо глибинні ментальні корні і управлінську культуру КАТ, що залишилася від Радянського Союзу.

Мова йде про напрямок зверху (від Президента) і напрямок знизу, від окремих громад з наступним поступовим розповсюдженням в регіонах аж до національного рівня. Але в будь-якому разі з урахуванням інноваційності НЛУК втіленню його в практику потрібна передувати велика роз'яснювальна робота з відповідними презентаціями і підключенням ЗМІ. Зрозуміло, що перший варіант більш швидкий.

Варіант 1 – згори (від Президента).

Прецедент такого варіанту в історії вже був при вирішенні масштабної проблеми виходу США із Великої депресії 1929–1933 років. Тоді найвидатніший Президент США Франклін Рузвельт запропонував Новий курс для Америки, до розробки якого було залучено спочатку чотири людини: його радник Сем Ройзман та три професора із Колумбійського Університету. Поступово до них приєдналися ще вчені, що привело до формування «мозкового тресту». І саме наявність такого Курсу, який Президент Рузвельт сам роз'яснював політикам і народу (в тому числі шляхом «бесід перед каміном» по радіо), допомогла США вийти переможно із скрутного становища.

Але суттєва різниця з нашою країною та, що такий Новий Курс ініціював не Президент, а самі вчені із ІНТЕЛЕКТ-КЛУБУ цивілізаційного розвитку України. А Президенту ще треба його пояснювати...

Варіант 2 – знизу (від громадян).

Цей напрям пов'язаний із включенням ІНТЕЛЕКТ-КЛУБУ через свої громадянські організації (Інститут формування та розвитку громадянського суспільства Цифрове «Віче» та ГО «Прогресивні освітні технології») до виконання конкретних програм з відновлення та розвитку окремих громад, наприклад, міста-героя Гостомеля, що першим надав потужний відсіч агресору.

Гіпотетичні наслідки реалізації Нового людиноцентричного управлінського курсу (НЛУК) України

А. Для громадян

Покращення життя через постійну турботу влади про створення умов для сприяння підвищення якості життя громадян, включаючи бачення перспектив розвитку країни.

Підвищення громадської самодостатності мешканців країни через їх пряму участь в оцінюванні результатів дій влади.

Підвищення рівня самореалізації особистості в рамках нового гуманізму, тобто одночасно в інтересах як самої особистості, так і оточуючих, всього суспільства і навіть людства.

Б. Для держави.

Забезпечення згуртованості народу України як єдиної нації, історично поділеної на дві культури (Західної і Східної) і два нерівномірних прошарку населення за своєю ментальністю.

Одержання якісної управлінської еліти, яка формується за принципом меритократії.

Високий зовнішній імідж держави України як прогресивної країни, що позбулася своєї корупційної сутності і першою запропонувала освітню технологію формування кращих людських якостей на цифровій основі [24].

С. Для людства.

Формування в людях високого рівня свідомості з потребою в трансцендентності як головного важеля спільного протистояння загрозам людству збоку кліматичної і соціальної катастроф, а також можливих негативних наслідків інформаційної революції (після винаходу інтернету) і пандемій.

Формування в суспільствах країн довіри до влади завдяки культурі системного управління за кінцевими результатами, здатної (при певному удосконаленні) ліквідувати соціальні потрясіння всередині держав при одночасному поглибленні їх демократизації в рамках нового гуманізму [17].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Відповідь на питання: «Чому Україні не вдалося вийти на цивілізований шлях розвитку за 30 років своєї незалежності» цікавить вже не тільки українців, але і багато демократичних країн Заходу.

Пошуки відповіді на це надважливе питання привели авторів до коріння проблеми, яке знаходиться в нашій дивній історичній спадщині. На думку видатного українського історика-аналітика Ярослава Грицака, саме в можливості подолання негативного минулого знаходиться відповідь не тільки на питання «Чому так сталося», а й що робити, щоб цього більш ніколи не сталося.

Реалізувати цю можливість автори пропонують завдяки обґрунтованому Новому людиноцентричному управлінському курсу руху України «напростець» до прогресу. Саме з реалізації НЛУК почнеться друга фаза розвитку незалежної України вже після відстоювання своєї незалежності на полі битви. Не дати повернутися наскрізь прогнилої корумпованої влади – це завдання надзвичайної важливості і справа життя чи смерті для розвитку України цивілізаційним шляхом. Втілення НЛУК в практику державного управління вже після першого проведення «Цифрового Віче» зможе визвати об'єднувальний ентузіазм народу.

Це надасть імпульс модернізації системи суб'єктивності в Європейській спільноті із освіти, що сприяє руху України до своєї власним «обличчям».

Література:

1. Черняк В. Ми живемо в епоху «квазі», Урядовий кур'єр, 13 вересня 1997 року, № 169-170.
2. Інтерв'ю з Богданом Гаврилишином. Нація має майбутнє, якщо є план на завтра, Віче, 2016, № 1-2. С. 28–29.
3. Куан Ю, Лі. Із третього світу в перший. Історія Сингапуру: 1965–2000. Пер. з англ. Є. Сагайдака. К.: Видавнича група КМ-БУКС, 2018. 760 с.
4. Пак Ті. Переймаючи досвід Сингапуру. Сила парадоксів. Пер. з англ. О.М. Назарової. Харків: Вид-во «Ранок». 2019. 208 с.
5. Елісон Г., Блеквілл Р.Д., Вайн Е. Лі Куан Ю. Роздуми великого лідера про майбутнє Китаю, США та світу. Пер. з англ. О. Лобастової. К.: Вид. група КМ-БУКС, 2018. 224 с.
6. Гошко А. Проведення цільового соціологічного опитування мешканців міст для оцінки ефективності діяльності місцевих органів самоврядування. Методичні рекомендації. К.: Вид-во УАДУ, 1998. 44 с.
7. Гошко А. ССК (система соціального контролю) діяльності органів місцевого самоуправління. Монографія. К.: УАГУ при Президенті України, 1999. 224 с.
8. Гошко А.А. Технологія системи соціального контролю діяльності органів місцевого самоуправління. К.: Изд-во УАГУ, 2000. 96 с.
9. Гошко А.О. Оцінка діяльності місцевих органів самоврядування. Монографія. К.: УАДУ при Президенті України – Видавничий Дім «Соборна Україна», 1998. 180 с.
10. Гошко А.О. Стратегія і тактика планування діяльності органів місцевого самоврядування. К.: Вид-во УАДУ, 2000. 180 с.
11. Гошко А.О., Дмитренко Г.А., Князев В.М. Контури нового управлінського курсу трансформації України: наукове видання. К.: УАДУ при Президенті України, 2004. 176 с.
12. Дмитренко Г.А. Новый управленческий курс для Украины: условия формирования и технологии реализации. Научное издание. К.: ДКС-Центр, 2012. 186 с.
13. Людиноцентрична система державного управління в Україні: утопія чи шанс: колективна монографія. К.: ДКС-Центр, 2014. 240 с.
14. Корниенко В.В., Корнейчук В.П. Инновационный мегапроект «Новая Украина». Книга первая: Единый мир и качественно новый мировой порядок. К.: Паливода А.В., 2014. 88 с.
15. Дмитренко Г.А. Системне управління: унікальний людиноцентричний вектор підвищення ефективності державно-управлінського механізму в Україні. Наукове видання. К.: ДКС-Центр, 2019. 146 с.
16. Культура цільового управління в національній системі освіти: гуманістичний контекст: колективна монографія. Луцьк.: Вежа-Друк, 2017. 412 с.
17. Системна модернізація державного управління в Україні: гуманістичний контекст: колективна монографія. За заг. ред. Г.А. Дмитренка. К.: ДКС-Центр, 2020. 512 с.
18. Грицак Я. Подолати минуле: глобальна історія України. К: Портал, 2022. 408 с.
19. Наші права: участь громадян в управлінні державними справами/ За заг. ред. Н.К.Дніпренка. Вінниця: ТОВ «Консоль», 2006. 64 с.
20. Шварц Д. Дж. Мистецтво мислити масштабно. Пер з англ. А. Климівської. Х: Віват, 2020. 320 с.
21. Кваліметрія в управлінні: гуманістичний контекст: навч. посібник / Г.А.Дмитренко, О.Л. Ануфрієва, Т.І. Бурлаєнко, В.В. Медведь. Житомир: Видавець О.О. Євенок, 2016. 336 с.
22. Дмитренко Г.А., Головач Н.В., Білінський Т.В., Головач Д.М. Як уникнути соціальних потрясінь. «Цифрове «Віче». Науково-публіцистичне видання / Під заг. ред. Г.А. Дмитренка. К.: ДКС-Центр, 2021. 276 с.
23. Дмитренко Г.А., Головач Н.В., Згалат-Лозинська Л.О. Стратегія розвитку людства. Новий гуманізм в освіті. Науково-публіцистичне видання / За заг. ред. Г.А. Дмитренка К.: ДКС-Центр, 2021. 258 с.
24. Дмитренко Г.А., Головач Н.В., Згалат-Лозинська Л.О., Семенець-Орлова І.А. Як зробити освіту в Україні світовим лідером з формування кращих людських якостей. Проектно-публіцистичне видання / Під заг. ред. Г.А. Дмитренка. К.: ДКС-Центр, 2022. 84 с.
25. Семенець-Орлова, І. А. (2014). Сучасні тенденції управління актуальними освітніми змінами на прикладі зарубіжного досвіду. *Університетські наукові записки*, (1), 219–226.
26. Семенець-Орлова, І. А. (2015). Державне управління освітніми змінами: наукові категорії, методологія та актуальна проблематика досліджень на основі досвіду України та США. *Університетські наукові записки*, (1), 302–311.
27. Семенець-Орлова, І. А. (2015). Результативне лідерство в процесі управління освітніми змінами. *Вісник Національної академії державного управління при Президенті України. Серія: Державне управління*, (4), 107–112.
28. Семенець-Орлова, І. А. (2017). Нормативно-правове забезпечення освітніх змін в Україні. *Теорія та практика державного управління*, (3), 91–100.

29. Semenets-Orlova, I. (2015). Strategichne upravlinnja jak systemnyj zasib upravlinnja osvitnimy zminamy [Strategic management as a systemic tool for managing educational change]. *Theory and practice of public administration*, 3, 52–60.

References:

1. Cherniak V. My zhyvemo v epokhu «kvazi», Uriadovyi kurier, 13 veresnia 1997 roku, №169-170.
2. Interviu z Bohdanom Havrylyshynym. Natsiia maie maibutnie, yakshcho ye plan na zavtra, Viche, 2016, №1-2. S. 28–29.
3. Kuan Yu, Li. Iz tretogo svitu v pershyi. Istoriia Synhapuru: 1965-2000. Per. z anhl. Ye. Sahaidaka. K.: Vydavnycha hrupa KM-BUKS, 2018. 760 s.
4. Pak Ti. Pereimaiuchy dosvid Sinhapuru. Syla paradoksiv. Per. z anhl. O.M. Nazarovoi. Kharkiv: Vyd-vo «Ranok». 2019. 208 s.
5. Elison H., Blekviil R.D., Vain E. Li Kuan Yu. Rozdumy velykoho lidera pro maibutnie Kytai, SShA ta svitu. Per. z anhl. O. Lobastovoi. K.: Vyd. hrupa KM-BUKS, 2018. 224 s.
6. Hoshko A. Provedennia tsilovoho sotsiolohichnoho opytuvannia meshkantsiv mist dlia otsinky efektyvnosti diialnosti mistsevykh orhaniv samovriaduvannia. Metodichni rekomendatsii. K.: Vyd-vo UADU, 1998. 44 s.
7. Hoshko A. SSK (systema sotsyalnoho kontrolia) deiatelnosti orhanov mestnoho samoupravlenyia. Monohrafiia. K.: UAHU pry Prezydentovi Ukrainy, 1999. 224 s.
8. Hoshko A.A. Tekhnolohiia systemy sotsyalnoho kontrolia deiatelnosti orhanov mestnoho samoupravlenyia. K.: Yzd-vo UAHU, 2000. 96 s.
9. Hoshko A.O. Otsinka diialnosti mistsevykh orhaniv samovriaduvannia. Monohrafiia. K.: UADU pry Prezydentovi Ukrainy – Vydavnychi Dim «Soborna Ukraina», 1998. 180 s.
10. Hoshko A.O. Stratehii i taktyka planuvannia diialnosti orhaniv mistsevoho samovriaduvannia. K.: Vyd-vo UADU, 2000. 180 s.
11. Hoshko A.O., Dmytrenko H.A., Kniaziev V.M. Kontury novoho upravlinskoho kursu transformatsii Ukrainy: naukove vydannia. K.: UADU pry Prezydentovi Ukrainy, 2004. 176 s.
12. Dmytrenko H.A. Novyi upravlencheskyi kurs dlia Ukrainy: uslovia formirovannia y tekhnolohy realizatsyy. Nauchnoe yzdanye. K.: DKS-Tsentr, 2012. 186 s.
13. Liudynotsentrychna systema derzhavnoho upravlinnia v Ukraini: utopiia chy shans: kolektyvna monohrafiia. K.: DKS-Tsentr, 2014. 240 s.
14. Korniyenko V.V., Korneichuk V.P. Ynnovatsyonnyi mehaproekt «Novaia Ukraina». Knyha pervaia: Edynyi myr y kachestvenno novyi myrovoi poriadok. K.: Palyvoda A.V., 2014. 88 s.
15. Dmytrenko H.A. Systemne upravlinnia: unikalnyi liudynotsentrychnyi vektor pidvyshchennia efektyvnosti derzhavno-upravlinskoho mekhanizmu v Ukraini. Naukove vydannia. K.: DKS-Tsentr, 2019. 146 s.
16. Kultura tsilovoho upravlinnia v natsionalnii systemi osvity: humanistychnyi kontekst: kolektyvna monohrafiia. Lutsk.: Vezha-Druk, 2017. 412 s.
17. Systemna modernizatsiia derzhavnoho upravlinnia v Ukraini: humanistychnyi kontekst: kolektyvna monohrafiia. Za zah. red. H.A.Dmytrenka. K.: DKS-Tsentr, 2020. 512 s.
18. Hrytsak Ya. Podolaty mynule: hlobalna istoriia Ukrainy. K.: Portal, 2022. 408 s.
19. Nashi prava: uchast hromadian v upravlinni derzhavnymy spravamy/ Za zah. red. N.K.Dniprenka. Vinnytsia: TOV «Konsol», 2006. 64 s.
20. Shvarts D. Dzh. Mystetstvo myslyty masshtabno. Per z anhl. A. Klymovskoi. Kh: Vivat, 2020. 320 s.
21. Kvalimetriia v upravlinni: humanistychnyi kontekst: navch. posibnyk / H.A.Dmytrenko, O.L. Anufrieva, T.I. Burlaienko, V.V. Medved. Zhytomyr: Vydavets O.O. Yevenok, 2016. 336 s.
22. Dmytrenko H.A., Holovach N.V., Bilinskyi T.V., Holovach D.M. Yak unyknyty sotsialnykh potriasin. «Tsyfrove «Viche». Naukovo-publitsystychno vydannia / Pid zah. red. H.A. Dmytrenka. K.: DKS-Tsentr, 2021. 276 s.
23. Dmytrenko H.A., Holovach N.V., Zghalat-Lozynska L.O. Stratehii rozvytku liudstva. Novyi humanizm v osviti. Naukovo-publitsystychno vydannia / Za zah. red. H.A. Dmytrenka K.: DKS-Tsentr, 2021. 258 s.
24. Dmytrenko H.A., Holovach N.V., Zghalat-Lozynska L.O., Semenets-Orlova I.A. Yak zrobyty osvitu v Ukraini svitovym liderom z formuvannia krashchykh liudskykh yakoste. Proiektno-publitsystychno vydannia / Pid zah. red. H.A. Dmytrenka. K.: DKS-Tsentr, 2022. 84 s.
25. Semenets-Orlova, I. A. (2014). Suchasni tendentsii upravlinnia aktualnymy osvitnimy zminamy na prykladi zarubizhnoho dosvidu. *Universytetski naukovy zapysky*, (1), 219–226.
26. Semenets-Orlova, I. A. (2015). Derzhavne upravlinnia osvitnimy zminamy: naukovi katehorii, metodolohiia ta aktualna problematyka doslidzhen na osnovi dosvidu Ukrainy ta SShA. *Universytetski naukovy zapysky*, (1), 302–311.
27. Semenets-Orlova, I. A. (2015). Rezultatyvne liderstvo v protsesi upravlinnia osvitnimy zminamy. *Visnyk Natsionalnoi akademii derzhavnoho upravlinnia pry Prezydentovi Ukrainy. Serii: Derzhavne upravlinnia*, (4), 107–112.
28. Semenets-Orlova, I. A. (2017). Normatyvno-pravove zabezpechennia osvitnykh zmin v Ukraini. *Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia*, (3), 91–100.
29. Semenets-Orlova, I. (2015). Strategichne upravlinnja jak systemnyj zasib upravlinnja osvitnimy zminamy [Strategic management as a systemic tool for managing educational change]. *Theory and practice of public administration*, 3, 52–60.

УДК 351:338.246

DOI [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2023-2\(68\)-8](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2023-2(68)-8)

Михайло ДУБЕЛЬ

доктор філософії зі спеціальності «Міжнародні економічні відносини», асистент кафедри політології та державного управління, Донецький національний університет імені Василя Стуса, вул. 600-річчя 21, м. Вінниця, 21021, Україна

ORCID: 0000-0003-2229-0419

Андрій ПАЩЕНКО

магістр кафедри політології та державного управління, Донецький національний університет імені Василя Стуса, вул. 600-річчя 21, м. Вінниця, 21021, Україна

Mykhailo DUBEL

PhD in International Economic Relations, Assistant at the Department of Political Science and Public Administration, Vasyl Stus Donetsk National University, 21, vul. 600-richchia, Vinnytsia, 21021, Ukraine

ORCID: 0000-0003-2229-0419

Andrii PASHCHENKO

Master of the at the Department of Political Science and Public Administration, Vasyl Stus Donetsk National University, 21, vul. 600-richchia, Vinnytsia, 21021, Ukraine

МЕТОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА У ПРОЦЕСІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ

METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP POLICY IN THE PROCESS OF SOCIO-ECONOMIC RECOVERY OF UKRAINE

Для політичної науки, дослідження державно-приватного партнерства (далі-ДПП) розглядається, як інструмент діалогу між державою та приватним сектором економіки, але сучасні виклики ставлять під сумнів наявні наукові напрацювання.

Мета роботи. Провести аналіз методологічних засад політики державно-приватного партнерства у процесі соціально-економічного відновлення України.

Методологія. Системний метод на основі систематизації попередніх досліджень надав можливість запропонувати авторське визначення категорії ДПП.

Наукова новизна. Запропоновано концепт моделі використання ДПП як інструменту втілення державної політики та системи взаємодії державних інститутів та приватного сектору економіки, де суб'єкти господарювання стають політичними акторами, що стимулюють модернізаційні процеси у формуванні політик розвитку територій.

Висновки. На основі різних методологічних підходів було визначено: згідно з системним методологічним підходом ДПП є системою, оскільки в процесі структурної взаємодії суб'єкти господарювання та державні інститути з спільними інтересами та очікуваннями, впливають один на одного в межах певних правил, норм, положень, в результаті чого виникає співпраця, на основі якої стає можливою імплементація нових політик, продуктів та послуг; згідно зі структурно-функціональним методологічним підходом ДПП в рамках дослідження виступає, як один з потенційних інструментів соціально-економічного відновлення України, що дозволяє державним інститутам ефективніше використати власні ресурси за рахунок взаємодії з приватним сектором; згідно з поведінковим методологічним підходом ДПП в рамках дослідження виступає, як реакція на соціально-економічне руйнування України, що спонукає державні інститути знайти найбільш оптимальний (раціональний) варіант співпраці з приватним сектором економіки з метою відновлення інфраструктури.

Ключові слова: державно-приватне партнерство, політика, соціально-економічне відновлення України, методологія, концесія, інфраструктура.

For political science, the study of public-private partnership (hereinafter - PPP) is considered as a tool for dialogue between the state and the private sector of the economy, but modern challenges call into question the existing scientific developments.

The purpose of the work. To conduct an analysis of the methodological foundations of the policy of public-private partnership in the process of socio-economic recovery of Ukraine.

Methodology. The systematic method – based on the systematization of previous studies, made it possible to propose an author's definition of the PPP category.

Scientific novelty. The concept of the PPP model as a tool for the implementation of state policy and the system of interaction between state institutions and the private sector of the economy, where business entities become political actors that stimulate modernization processes in the formation of territorial development policies, are proposed.

Conclusions. On the basis of different methodological approaches, it was determined: according to the systemic methodological approach, PPP is a system, because in the process of structural interaction, business entities and state institutions with common interests and expectations influence each other within the limits of certain rules, norms, provisions, as a result what creates cooperation, on the basis of which the implementation of new policies, products and services becomes possible; according to the structural-functional methodological approach, the PPP within the framework of the study acts as one of the potential tools of socio-economic recovery of Ukraine, which allows state institutions to more effectively use their own resources due to interaction with the private sector; according to the behavioral methodological approach, PPP within the framework of the study acts as a reaction to the socio-economic destruction of Ukraine, which prompts state institutions to find the most optimal (rational) option for cooperation with the private sector of the economy in order to restore infrastructure.

Key words: public-private partnership, policy, socio-economic recovery of Ukraine, methodology, concession, infrastructure.

Постановка проблеми. Для політичної науки, дослідження державно-приватного партнерства (далі – ДПП) розглядається, як інструмент діалогу між державою та приватним сектором економіки, але сучасні виклики ставлять під сумнів наявні наукові напрацювання. Це зумовлює необхідність пошуку нових відповідей для нинішніх умов. Соціально-економічне відновлення України є ключовим напрямом у подоланні наслідків воєнної агресії росії. Реалізація ефективної політики ДПП буде допомагати розвитку ринку праці, створенню нових робочих місць, що, у свою чергу, стане каталізатором повернення вимушених мігрантів до України. За умов адекватної відповідної законодавчої бази, ДПП буде інструментом, що, використовуючи місцеві ресурси, розкриє потенціал території і сприяє позитивним змінам у розвитку державної регіональної політики. В умовах соціально-економічного відновлення України вагому роль відіграватимуть політичні консультанти, які повинні стати медіаторами у взаємодії держави і бізнесу, шляхом напрацювання рекомендацій та розробкою оптимальної моделі ДПП.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. ДПП є предметом міждисциплінарного наукового знання. Політологами ДПП розглядається, як стале співробітництво між державними та приватними акторами, включаючи некомерційні установи, в якому розвиваються спільні рішення та/або послуги та в якому розподіляються ризики, витрати та прибутки, для досягнення бажаного результату державної політики [3, с. 20; 9, с. 159; 12, с. 11].

Економічні науки досліджують ДПП як систему взаємовигідного економічного співробітництва державного і приватного секторів економіки (з можливістю залучення третіх осіб), що певним чином організаційно-юридично оформлена, заснована на розподілі

ризиків між державою і приватним сектором (на покладанні ризиків на того партнера, який зможе попередити або пом'якшити їх негативні наслідки) і орієнтується на одержання максимального ефекту від реалізації проектів державно-приватного партнерства та на задоволення інтересів суб'єктів державно-приватного партнерства в умовах обмеженості ресурсів окремої сторони [1, с. 410; 2, с. 30; 8, с. 69; 16, с. 12].

Юристи вивчають ДПП як співробітництво між державою, територіальними громадами в особі відповідних державних органів та органів місцевого самоврядування (державними партнерами) та юридичними особами, крім державних та комунальних підприємств, або фізичними особами – підприємцями (приватними партнерами), що здійснюється на основі договору в порядку, встановленому Законом України «Про державно-приватне партнерство» та іншими законодавчими актами [4, с. 42; 5–6; 13, с. 101; 15, с. 65].

Мета: провести аналіз методологічних засад політики державно-приватного партнерства у процесі соціально-економічного відновлення України.

Виклад основного матеріалу. Згідно з системним методологічним підходом ДПП є системою, оскільки в процесі структурної взаємодії суб'єкти господарювання та державні інститути з спільними інтересами та очікуваннями, впливають один на одного в межах певних правил, норм, положень, в результаті чого виникає співпраця, на основі якої стає можливою імплементація нових політик, продуктів та послуг.

ДПП як система, що спрямована на відновлення України, представлена взаємодією двох сторін- державних інститутів: міністерствами України з однієї сторони (економіки, з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій, розвитку громад, територій та

інфраструктури), місцевими органами самоврядування та приватних суб'єктів господарювання з іншої: банки, інвестиційні фонди, підприємства по наданню послуг по різних напрямкам (будівництво, відбудова/реконструкція, розвиток територій – оптимізація елементів інфраструктури, розвиток занедбаних підприємств, портів, аеродромів, окремих ділянок території). Прикладами можуть слугувати: концесія порту «Ольвія» в Миколаєві від 01.12.2021 року – взаємодія на загальнодержавному рівні спрямована на оптимізацію елементів інфраструктури [10]; договір державно-приватного партнерства №1 від 19.09.2012 року між Фастівською міською радою Київської області та ТОВ «ОРТ Вектор» щодо реконструкції, облаштування та модернізації КП «Міський парк культури та відпочинку ім. Ю. Гагаріна» – взаємодія на місцевому рівні спрямована на відновлення соціальної інфраструктури [7].

Найважливий один центр прийняття рішення – державні інститути, що діють в рамках законодавчої бази України (Закон України «Про концесію», Закон України «Про державно-приватне партнерство»), які диктують найбільш вигідні для себе умови взаємодії з приватними суб'єктами господарства для знаходження ефективного вирішення проблем соціально-економічної відбудови України в рамках ДПП [5–6].

ДПП відносно взаємовідносин із зовнішніми полями можна розглядати як проактивну систему, так і як адаптивну систему. У якості прикладу проактивної системи можна розглянути кейс Стадницького полігону побутових відходів (с. Стадниця, обл. Вінницька). Полігон побутових відходів у Стадниці споруджено у 1977 році. У 1994 році екологи заборонили його експлуатацію у зв'язку з перевищенням визначених за проектом обсягів відходів. З метою зменшення шкідливого впливу полігону на природне середовище, в 2008 році Вінницька міськрада, КУП «Ековін» та німецька компанія HAASE уклали рамкову угоду про співпрацю. Основним результатом цієї угоди ДПП можна вважати те, що відходи транспортуються до областей, де працюють сміттєпереробні заводи – у Тернопільську та Черкаську області. Додатковим результатом ДПП можна вважати те, що завдяки інвестиціям німецької компанії HAASE, почала функціонувати блочно-модульна теплоелектростанція, яка продає електроенергію в мережу ПАТ «Вінницяобленерго» [11].

Але, ДПП може виступати як адаптивна система. Внаслідок війни були зруйновані об'єкти критичної інфраструктури. Держава

в умовах військового конфлікту обмежена в своїх ресурсах та можливостях. В рамках адаптації України в цих умовах, ДПП може використовуватись, наприклад, в межах проекту «Відбудова пошкоджених енергетичних об'єктів, включно з Кременецькою ТЕЦ, Чернігівською ТЕЦ та Охтирською ТЕЦ». В рамках цієї потенціальної угоди приватні суб'єкти господарювання можуть надати різного роду послуги (аудит збитків, розробка проекту, ризик менеджмент, будівництво\відбудова) [14].

ДПП розглядається як реактивна система, тому що відповідає на запити суспільства в умовах післявоєнної відбудови. Будучи інструментом вирішення соціально-економічних проблем, ДПП лише задовольняє зовнішні запити, будь-то будівля\відбудова інфраструктури, житла, лікарень та інше.

Згідно з макротеорією Д. Істона, ми можемо розглядати ДПП як чорний ящик, в котрий надходять запити, які він оброблює та на основі аналізу, продукує ідеї та імплементує рішення для соціально-економічного відновлення України.

Згідно з мікротеорією Г. Алмонда ми можемо розглядати ДПП в рамках соціально-економічного відновлення України. Відбувається конверсія інтересів суспільства у відповідні рішення та дії, що імплементуються на основі системи взаємодії державних інститутів і приватного сектору економіки.

Згідно зі структурно-функціональним методологічним підходом ДПП в рамках дослідження виступає, як один з потенційних інструментів соціально-економічного відновлення України, що дозволяє державним інститутам ефективніше використати власні ресурси за рахунок взаємодії з приватним сектором. Слід зазначити, що ДПП розглядається не як єдиний інструмент відновлення України і відрізняється від інших механізмів, таких як донати та планового відновлення тим, що у форматі взаємодії державних інститутів і приватних суб'єктів господарювання відбувається постійний діалог, на основі якого утворюються стійкі стосунки, де ризики та вигоди розподіляються рівномірно між учасниками. Враховуючи сучасні умови, процес соціально-економічного відновлення можна розглядати як систему, котра буде більш ефективною за умови синергетичного ефекту всіх інструментів відбудови, у тому числі ДПП, яке допоможе залучити додаткові інвестиції, матеріально технічну базу, інноваційні методи організації підприємницької діяльності.

До основних функцій ДПП як інструменту соціально-економічного відновлення України

можна віднести: стимулювання залучення додаткових інвестицій приватних суб'єктів господарювання, залучення фахівців-практиків з приватного сектору по різних напрямках діяльності, залучення приватних суб'єктів господарювання у вирішення соціальних проблем. Як наслідок реалізації цих функцій взаємодії повинен виникнути новий інструмент розвитку регіонів, що окрім вирішення проблем державних інститутів може надати нові стратегічні можливості для приватних суб'єктів господарювання, для яких відкривається доступ до активів держави, а саме території та інфраструктури та нові можливості по підвищенню соціального капіталу бренду.

Проте, в той же час, у рамках функціонування ДПП можуть також виникати дисфункції, такі як: створення сприятливих умов для організації корупційних схем, недотримання виконання своїх обов'язків однією зі сторін. Для вирішення подібних дисфункцій можна застосувати незалежний аудит, громадські слухання.

Згідно з поведінковим методологічним підходом ДПП в рамках дослідження виступає як реакція на соціально-економічне руйнування України, що спонукає державні інститути знайти найбільш оптимальний (раціональний) варіант співпраці з приватним сектором економіки з метою відновлення інфраструктури.

Можна представити наступний ланцюг: (середовище) зруйнована/зanedбана інфраструктура – (мотивація) бажання відновлення – (стимул) війна – (реакція) ДПП.

Зanedбана інфраструктура не є продуктивним фундаментом для якісного життя громадян, що породжує бажання до покращення реалій. Через некритичність самих умов, саме відновлення не вбачалось як необхідність тут і зараз. З початку повномасштабної війни, інфраструктура держави зазнала ще більших втрат, що виступило стимулом активізації соціально-економічного відновлення України. Тому, як реакція може виступати ДПП як один з найоптимальніших і, з точки зору держави, раціональних інструментів у вирішенні соціальних проблем.

Слід зазначити, що, як державні інститути, так і приватні суб'єкти господарювання не є цілісними акторами. Саме тому слід розділити їх на певні групи. У складі державних інститутів можна виділити як окремі міністерства, такі як Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій (відбудова наслідків окупації російськими загарбни-

ками), Міністерство економіки, Міністерство фінансів (нова можливість по модернізації\ відновленню неефективних об'єктів з залученням позадержавних ресурсів приватних суб'єктів господарювання та з розподіленням ризиків), Міністерство інфраструктури (можливість співпрацювати з фахівцями-практиками з приватного сектору, залучення їхнього досвіду), так і окремі територіальні громади (вирішення місцевих питань). У складі приватних суб'єктів господарювання можна виділити внутрішні (бажання зміцнити позиції на внутрішньому ринку) та зовнішні суб'єкти (бажання вийти на новий ринок).

Також приватні суб'єкти господарювання можна поділити у залежності від того, які галузі вони представляють. Узагальнюючи, можна виділити дві основні групи інвестиційні та виробничі: інвестиційні – забезпечення прибутку від інвестицій; виробничі – забезпечення собі можливості розширити поле для підприємницької діяльності на основі розвитку інфраструктури.

Висновки. На основі різних методологічних підходів було визначено: згідно з системним методологічним підходом ДПП є системою, оскільки в процесі структурної взаємодії суб'єкти господарювання та державні інститути зі спільними інтересами та очікуваннями впливають один на одного в межах певних правил, норм, положень, в результаті чого виникає співпраця, на основі якої стає можливою імплементація нових політик, продуктів та послуг; згідно зі структурно-функціональним методологічним підходом ДПП в рамках дослідження виступає, як один з потенційних інструментів соціально-економічного відновлення України, що дозволяє державним інститутам ефективніше використати власні ресурси за рахунок взаємодії з приватним сектором; згідно з поведінковим методологічним підходом ДПП в рамках дослідження виступає, як реакція на соціально-економічне руйнування України, що спонукає державні інститути знайти найбільш оптимальний (раціональний) варіант співпраці з приватним сектором економіки з метою відновлення інфраструктури.

Отже, на думку авторів, ДПП є інструментом втілення державної політики та системою взаємодії державних інститутів та приватного сектору економіки, де суб'єкти господарювання стають політичними акторами, що стимулюють модернізаційні процеси у формуванні політик розвитку території.

Література:

1. Bordiyenko, O., Nychkalo, N., Malykhina, Y. A., Kuz, O., & Korotkov, D. . Public-Private Partnership in Education as a Prerequisite for the Growth of Regional Labor Markets: Analysis of Foreign Experience. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*. 2021. № 1. P. 408–420.
2. Головка В. О. Характеристика основних форм публічно-приватного партнерства в контексті забезпечення економічної безпеки держави. *Причорноморські економічні студії*. 2020. № 49. С. 29–33.
3. Гриценко Л.Л. Державно-приватне партнерство в контексті реалізації стабілізаційної політики держави. *Економіка і регіон*. 2012. №2. С. 19–24.
4. Ерменчук О.П., Пальчик М.Л. Проблемні аспекти правового регулювання державно-приватного партнерства у сфері захисту критичної інфраструктури. *Інформаційна безпека людини, суспільства, держави*. 2019. № 2(26). С. 40–49
5. Закон України «Про державно-приватне партнерство» від 01.07.2010. № 2404-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2404-17/ed20100701#Text> (дата звернення: 14.08.2023).
6. Закон України «Про концесію» від 03.10.2019. №155-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/155-20/ed20220101> (дата звернення: 14.08.2023).
7. Інформаційна довідка щодо договору державно-приватного партнерства №1 від 19.09.2012 року між Фастівською міською радою Київської області та ТОВ «ОРТ Вектор» щодо реконструкції, облаштування та модернізації КП «Міський парк культури та відпочинку ім. Ю. Гагаріна».
8. Клименко С.С., Лашкул З.В., Моговиця Н.Я., Ярова Л.Д. Сучасний стан реалізації договорів державно-приватного партнерства та державних інвестиційних проєктів у сфері охорони здоров'я. *Економіка та держава*. 2022. № 2. С. 68–74.
9. Макаренко М. Сивак Т. Чухрай Н. Публічно-приватне партнерство як форма політичної участі. *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії*. 2021. № 34, с. 158–164.
10. Перша концесія на 3 мільярди: порт «Ольвія» передали катарцям. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2021/12/1/680306/> (дата звернення: 14.08.2023).
11. Рішення Вінницької міської ради від 27.02.2014 № 1629 "Про здійснення державно-приватного партнерства в рамках проєкту ДПП у м. Вінниця «Рекультивация полігону побутових відходів в с.Стадниця та генерування електроенергії з полігонного газу».
12. Сімак С. В. Інституційний розвиток публічно-приватного партнерства в системі державного управління: автореф. дис. док. держ. управ. Миколаїв, 2017. 38 с.
13. Струкова В. Д. Адміністративно-правове регулювання публічно-приватного партнерства в Україні: дисертація канд. юр. наук. Київ, 2016. 226 с.
14. Урядовий портал Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/nacionalna-rada-z-vidnovlennya-ukrayini-vid-naslidkiv-vijni/robochi-grupi> (дата звернення: 06.05.2023).
15. Чорний Є.М. Правове регулювання принципів здійснення державно-приватного партнерства. *Juris Europensis Scientia*. 2021. № 6. С. 64–68.
16. Шемаєва Л. М. Державно-приватне партнерство як інструмент розвитку національної економіки: автореферат дис. канд. екон. наук. Харків, 2018. 27 с.

References:

1. Bordiyenko, O., Nychkalo, N., Malykhina, Y. A., Kuz, O., & Korotkov, D. (2021). Public-Private Partnership in Education as a Prerequisite for the Growth of Regional Labor Markets: Analysis of Foreign Experience *Financial and credit activity: problems of theory and practice*, 1, 408–420.
2. Holovko V.O. (2020) *Kharakterystyka osnovnykh form publichno-pryvatnoho partnerstva v konteksti zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky derzhavy* [Characteristics of the basic forms of public-private partnership in the context of ensuring the economic security of the state]. *Prychornomorski ekonomichni studii*, 49, 29–33. [in Ukrainian].
3. Hrytsenko L.L.(2012) *Derzhavno-pryvatne partnerstvo v konteksti realizatsii stabilizatsiinoi polityky derzhavy* [Public-private partnership in the context of implementation of the stabilization policy of the state]. *Ekonomika i rehion*, 2, 19–24.
4. Iermenchuk O.P., Palchuk M.L. (2019) *Problemnii aspekty pravovoho rehuliuвання derzhavno-pryvatnoho partnerstva u sferi zakhystu krytychnoi infrastruktury* [Problematic aspects of legal regulation of public-private partnership in the field of critical infrastructure protection]. *Informatsiina bezpeka liudyny, suspilstva, derzhavy*, 2(26), 40–49
5. Zakon Ukrainy «Pro derzhavno-pryvatne partnerstvo» vid 01.07.2010. № 2404-VI. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2404-17/ed20100701#Text> (Date of access: 14.08.2023).
6. Zakon Ukrainy «Pro kontsesiiu» vid 03.10.2019. №155-IX. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/155-20/ed20220101> (Date of access: 14.08.2023).
7. Informatsiina dovidka shchodo dohovoru derzhavno-pryvatnoho partnerstva №1 vid 19.09.2012 roku mizh Fastivskoiu miskoiu radoiu Kyivskoi oblasti ta TOV «ORT Vektor» shchodo rekonstruktsii, oblashtuvannia ta modernizatsii KP «Miskyi park kultury ta vidpochynku im. Yu. Naharina».

8. Klymenko S.Ie., Lashkul Z.V., Motovytsia N.Ia., Yarova L.D. (2022) Suchasnyi stan realizatsii dohovoriv derzhavno-pryvatnoho partnerstva ta derzhavnykh investytsiinykh proiektiv u sferi okhorony zdorovia [Current conditions of implementation public-private partnerships and government investment projects in healthcare]. *Ekonomika ta derzhava*, 2, 68–74.
9. Makarenko M. Syvak T. Chukhrai N. (2021) Publichno-pryvatne partnerstvo yak forma politychnoi uchasti [Blic-private partnership as a form of political participation]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriiia filos.-politolog. Studii*, 34, 158–164.
10. Persha kontsesiia na 3 miliardy: port "Olviia" peredaly katartsiam. Retrieved from: <https://www.epravda.com.ua/news/2021/12/1/680306/> (Date of access: 14.08.2023).
11. Rishennia Vinnytskoi miskoi rady vid 27.02.2014 № 1629 "Pro zdiisnennia derzhavno-pryvatnoho partnerstva v ramkakh proektu DPP u m. Vinnytsia "Rekultyvatsiia polihonu pobutovykh vidkhodiv v s.Stadnytsia ta heneruvannia elektroenerhii z polihonnoho hazu".
12. Simak S.V.(2017) Instytutysiinyi rozvytok publichno-pryvatnoho partnerstva v systemi derzhavnoho upravlinnia: avtoref. dys. dok. derzh. uprav. Mykolaiv, 38 .
13. Strukova V.D. (2016) Administratyvno-pravove rehuliuвання publichno-pryvatnoho partnerstva v Ukraini: dysertatsiia kand. yur. nauk. Kyiv, 226.
14. Uriadovyi portal Yedynyi veb-portal orhaniv vykonavchoi vlady Ukrainy. Retrieved from: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/nacionalna-rada-z-vidnovlennya-ukrayini-vid-naslidkiv-vijni/robochi-grupi> (Date of access: 14.08.2023).
15. Chornyi Ye.M. (2021) Pravove rehuliuвання pryntsyypiv zdiisnennia derzhavno-pryvatnoho partnerstva [legal regulation of the principles of public-partnership implementation]. *Juris Europensis Scientia*, 6, 64–68.
16. Shemaieva L.M. (2018) Derzhavno-pryvatne partnerstvo yak instrument rozvytku Natsionalnoi ekonomiky: avtoreferat dys. kand. ekon. nauk. Kharkiv, 27 c.

УДК 35.088.2

DOI [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2023-2\(68\)-9](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2023-2(68)-9)

Віталій ЗВІРИЧ

кандидат медичних наук, докторант кафедри управління та бізнес-адміністрування, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, вул. Шевченка, 57, м. Івано-Франківськ, Україна, 78018

ORCID: 0000-0002-3502-1886

Vitalii ZVIRYCH

PhD in Medicine, Candidate of the Department of Management and Business Administration, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Shevchenko Str., 57, Ivano-Frankivsk, Ukraine, 78018

ORCID: 0000-0002-3502-1886

МЕХАНІЗМИ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ У СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я: ДОСВІД КРАЇН ЄС

PERSONNEL MANAGEMENT MECHANISMS IN THE HEALTHCARE INDUSTRY: EXPERIENCE OF EU COUNTRIES

У статті висвітлено результати дослідження особливостей організації системи публічного управління у галузі охорони здоров'я в різних країнах Європейського Союзу, а саме: Франції, Італії та Польщі. Країни ЄС активно впроваджують прогресивні заходи в контексті досягнення 17 Цілей сталого розвитку, в тому числі і покращення ситуації в галузі охорони здоров'я.

*Криза пандемії COVID-19 засвідчила, що система охорони здоров'я є надзвичайно важливою у сучасному світі. Для забезпечення сталого розвитку у майбутньому недостатньо на перше місце ставити лише питання екології, оскільки здоров'я населення – це запорука економічного та соціального розвитку суспільства. **Мета дослідження:** дослідити особливості механізмів управління персоналом у сфері охорони здоров'я в країнах ЄС. **Методологія.** У статті при дослідженні використано аналітичний метод та метод порівняння, а також логічного моделювання.*

У статті проаналізовано методіку організації системи публічного управління персоналом у країнах ЄС, зокрема в контексті побудови виходячи з умов фінансування. У більшості країн ЄС система фінансування складається з національної системи медичного страхування та приватного медичного страхування.

***Наукова новизна.** У процесі дослідження нами було проаналізовано рівень і тенденції зміни таких показників: середня тривалість життя населення; витрати на утримання системи охорони здоров'я на 1 особу; витрати на утримання системи охорони здоров'я на 1 особу; частка витрат на охорону здоров'я у загальних урядових витратах.*

***Висновки.** За результатами проведеного аналізу встановлено, що динаміка рівня середньої тривалості життя населення у аналізованих країнах ЄС впродовж 2010-2019 рр., показує, що відбуваються системні позитивні зміни щодо його зростання. Так, за останніх 10 років аналізований показник в межах усього населення зріс в середньому на 1,6-2,0%, середня тривалість життя чоловіків зросла на 2,3%, жінок – лише на 0,7%. Водночас, витрати на утримання системи охорони здоров'я на 1 особу у аналізованих країнах мають неоднозначний характер за останні 10 років, але загалом цей показник у 2019 р. є нижчим на 1,1% ніж у 2010 р. Частка витрат на охорону здоров'я у загальних урядових витратах зросла за аналізований період на 0,8 в.п. Аналізуючи ситуацію загалом приходимо до висновку, що уряди цих країн прийняли курс на скорочення урядових видатків і витрати утримання системи охорони здоров'я скорочуються порівняно нижчими темпами ніж інші статті витрат.*

***Ключові слова:** публічне управління, управління персоналом, механізми, зарубіжний досвід, сфера охорони здоров'я.*

The article presents the results of a study on the peculiarities of organizing the public healthcare management system in various countries of the European Union, namely: France, Italy, and Poland. EU member states actively implement progressive measures to achieve the 17 Sustainable Development Goals, including improving the healthcare sector.

*The COVID-19 pandemic crisis has underscored the vital importance of the healthcare system in the modern world. To ensure sustainable development in the future, prioritizing ecological concerns alone is insufficient, as the population's health stands as a cornerstone for societal economic and social advancement. The purpose of the study: to investigate the peculiarities of personnel management mechanisms in the field of health care in EU countries. **Methodology.** Analytical and comparative methods, as well as logical modeling, were used in the research.*

The article analyzes the methodology of organizing public personnel management systems in EU countries, particularly in the context of construction based on funding conditions. In most EU countries, the funding system comprises a national medical insurance system and private medical insurance.

The scientific novelty of the study. During the research process, we analyzed the level and trends of change in indicators such as average life expectancy, healthcare expenditures per capita, and the share of healthcare expenses in total government spending.

Conclusions. The results of the conducted analysis reveal that the dynamics of the average life expectancy level in the analyzed EU countries during 2010–2019 indicate systematic positive changes in its growth. Over the last decade, this indicator increased on average by 1.6–2.0% across the entire population. The average life expectancy of men increased by 2.3%, while for women, the increase was only 0.7%. However, healthcare expenditures per capita in the analyzed countries have exhibited mixed characteristics over the past 10 years. In general, this indicator in 2019 was 1.1% lower than in 2010. The proportion of healthcare expenses in total government expenditures increased by 0.8 percentage points over the analyzed period. Upon analyzing the overall situation, we come to the conclusion that the governments of these countries have adopted a course of reducing government expenses, and healthcare expenditure containment is occurring at a comparatively slower pace than other categories of spending.

Key words: public administration, mechanisms, foreign experience, personnel management, health care industry.

1. Постановка проблеми. Формування в Україні ефективної системи публічного управління персоналом в галузі охорони здоров'я є важливою умовою для підвищення якості функціонування цієї галузі загалом. З метою побудови результативної у кількісному та якісному аспектах системи публічного управління персоналом важливим є врахування кращого досвіду інших країн світу, які швидше провели відповідні реформи та змогли сформувати високоякісні системи управління охороною здоров'я населення.

На даному етапі розвинені країни, долучившись активно до впровадження Цілей сталого розвитку до 2030 року впровадили чимало ефективних змін у різних напрямках, які пов'язані з охороною здоров'я. Криза пандемії COVID-19 показала, що перебуваючи на різних рівнях розвитку (за рівнем ВВП, добробутом населення, темпами економічного та соціального розвитку) різні країни в один і той же час зіткнулись з однаковими проблемами. І в той же час різні країни зазнали різного рівня проблем із смертністю та поширенням захворюваності, тобто отримали різні наслідки від однієї і тієї ж проблеми.

2. Особливості організації механізмів публічного управління в умовах пандемії COVID-19. Пандемія COVID-19 показала, що насправді система охорони здоров'я є надзвичайно важливою у сучасному світі. Для забезпечення сталого розвитку у майбутньому недостатньо на перше місце ставити лише питання екології, оскільки здоров'я населення – це запорука економічного та соціального розвитку суспільства. Тобто якщо до 2020 р. найбільшою перспективною проблемою вважалась загроза екологічним лихам, то починаючи з 2020 р. розуміємо, що якість здоров'я, якість життя, рівень розвитку біотехнологій, медицини – стають не менш пріоритетними ніж збереження екології.

Криза пандемії COVID-19 за два роки засвідчила результативність публічного управління в галузі охорони здоров'я різних країн. При цьому під результативністю

мається на увазі: оперативність прийняття управлінських рішень; правильність прийнятих рішень; активність поширення пандемії на різних фазах; отримані наслідки пандемії (кількість померлих). Водночас у різних країнах ці процеси організовані по-різному і, відповідно, мають різний результат.

Тому у процесі даного дослідження вважаємо за доцільне проаналізувати досвід різних країн щодо ефективності функціонування у них систем публічного управління персоналом у галузі охорони здоров'я, досліджуючи при цьому не лише кількісні показники діяльності відповідних інституцій та результативності соціального розвитку, але й вивчаючи результати ефективності функціонування різних систем в однакових проблемах пандемії COVID-19.

Проблематику відмінностей організації системи публічного управління персоналом у галузі охорони здоров'я різних країн світу досліджують так вчені як: Костенко Н., Марцинковський В. [1], Костюк В. [2], Краснова О., Плужнікова Т. [3], Семенець-Орлова І. [4], Кульгінський Є. [5], Стеценко С. [6], Полторацька О., Кириченко А. [7]. Водночас особливості організації системи публічного управління персоналом у галузі охорони здоров'я впродовж останніх років досліджено недостатньо.

Мета статті полягає у детальному аналізі досвіду різних країн ЄС щодо ефективності функціонування у них систем публічного управління персоналом у галузі охорони здоров'я.

3. Методологічні підходи до вивчення досвіду організації системи публічного управління у різних країнах. Дослідження досвіду організації системи публічного управління у різних країнах базується на таких найважливіших принципових положеннях:

1) до вибірки досліджуваних країн відібрано ті, досвід яких може бути використаний для України;

2) до основних аналітичних показників дослідження віднесено ті, які засвідчують організаційно-управлінські особливості

функціонування системи публічного управління в галузі охорони здоров'я;

3) ефективність функціонування системи публічного управління у галузі охорони здоров'я розглядається у тісному взаємозв'язку з іншими сферами соціально-економічного життя;

4) до аналітичної вибірки внесено країни з різним рівнем організації системи публічного управління в контексті співвідношення державно-приватної системи фінансування;

5) методика порівняльного аналізу передбачає формування окремих груп країн з врахуванням різних критеріїв функціонування системи публічного управління в галузі охорони здоров'я.

Виходячи з вищеописаних принципів організації вибірки об'єктів дослідження нами відібрано наступні країни:

- Франція;
- Італія;
- Польща.

4. Досвід Франції щодо організації системи публічного управління у сфері охорони здоров'я. Організація системи публічного управління персоналом у Франції побудована на 2 складових: національна система медичного страхування та приватне медичне страхування. При цьому близько 75% фінансування системи охорони здоров'я здійснюється за рахунок державних коштів, які формуються через відрахування від заробітної плати працівників та роботодавців; на 12% – через приватне медичне страхування і близько 13% – це дофінансування пацієнтів

при зверненні до лікувальних закладів.

У Франції проживає близько 58,7 млн. осіб, кількість лікарів на 10000 населення становить 34, середня тривалість життя населення 82,1 роки (рис. 1).

Аналіз динаміки рівня середньої тривалості життя населення у Франції (рис. 1) впродовж 2010–2019 рр., показує, що відбуваються системні позитивні зміни щодо його зростання. Так, за останніх 10 років аналізований показник в межах усього населення зріс лише на 1,6%, середня тривалість життя чоловіків зросла на 2,2%, жінок – лише на 0,7%.

Комплексна оцінка динаміки витрат на утримання системи охорони здоров'я у Франції (табл. 1) показує поступове зростання аналізованих показників.

Наведені дані у табл. 1 свідчать, що фінансування системи публічного управління має неоднозначний характер. При стійкій тенденції до поступового зростання ВВП на 1 особу на 8,9% за останніх 10 років, витрати на утримання системи охорони здоров'я мають різний характер. Так, витрати на утримання системи охорони здоров'я на 1 особу у Франції мають неоднозначний характер за останні 10 років, але загалом цей показник у 2019 р. є нижчим на 1,1% ніж у 2010 р.

Така ситуація не є типовою для розвинених країн, оскільки спостерігається зниження обсягу витрат при зростанні ВВП на 1 особу знижуються витрати на утримання сфери охорони здоров'я. Частка витрат на охорону здоров'я у загальних урядових витратах зросла за аналізований період на 0,8 в.п.

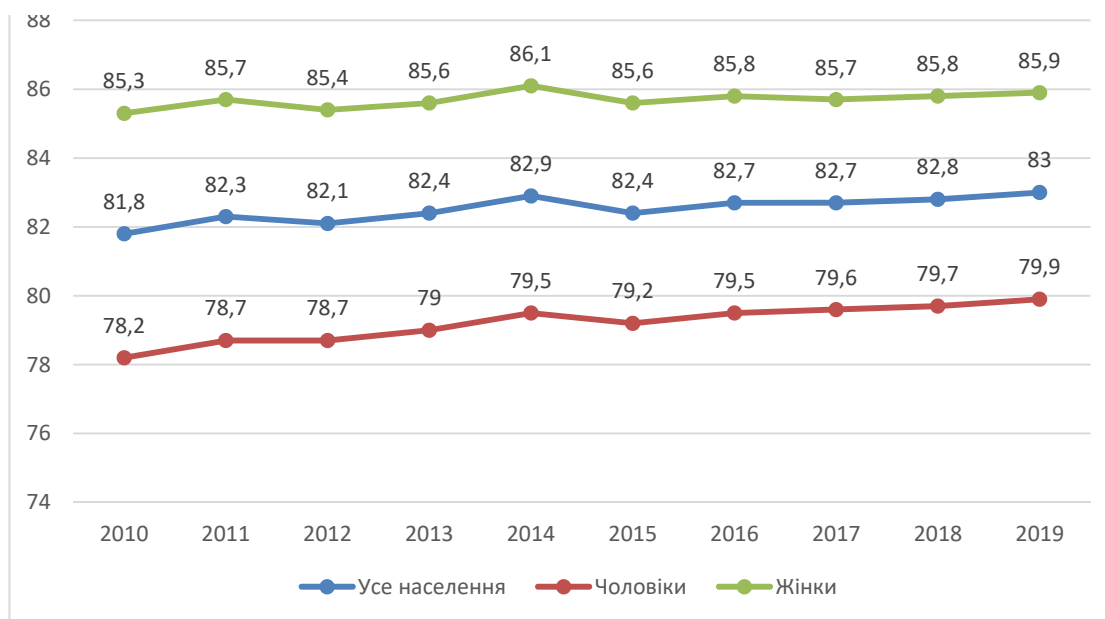

Рис. 1. Динаміка рівня середньої тривалості життя населення у Франції

*Джерело: розраховано на основі джерел: [8, 9]

Таблиця 1

Витрати на утримання системи охорони здоров'я у Франції

Аналізований період	ВВП на 1 особу (у цінах 2010 р.), дол. США	Витрати на утримання системи охорони здоров'я на 1 особу, дол. США	Частка витрат на охорону здоров'я у загальних урядових витратах, %
2010	40097,77	4741,45	14,0
2011	40677,99	4598,32	13,9
2012	41369,35	4939,31	14,0
2013	41298,53	4651,11	13,9
2014	51323,27	4901,93	14,1
2015	41521,24	4998,67	14,3
2016	41834,32	4208,39	14,6
2017	42181,15	4268,17	14,8
2018	43022,67	4424,51	14,8
2019	43673,97	4690,07	14,8

*Джерело: розраховано на основі джерел: [9].

Аналізуючи ситуацію загалом приходимо до висновку, що Уряд Франції прийняв курс на скорочення урядових видатків і витрати утримання системи охорони здоров'я скорочуються порівняно нижчими темпами ніж інші статті витрат.

5. Досвід Італії щодо організації системи публічного управління у сфері охорони здоров'я. Організація публічного управління персоналом у системі охорони здоров'я Італії є однією із найлояльніших для населення серед країн ЄС. У країні функціонує Національна служба охорони здоров'я, яка забезпечує безоплатний доступ до медичних послуг для громадян. Фінансування цієї служби здійснюється за рахунок загального оподаткування та відрахувань на соціальне страху-

вання. При цьому частка фінансування від загального оподаткування становить переважну частину – близько 52%, від соціального страхування – близько 46% і лише тільки 2% фінансується за рахунок приватних оплат громадян. Важливо зазначити, що якість надання послуг як державними, так і приватними закладами є високою.

В Італії проживає близько 57 млн. осіб, кількість лікарів на 10000 населення становить тільки 17, що значно менше ніж у інших європейських країнах, середня тривалість життя населення 83,4 роки (рис. 2).

Графіки на рис. 2 свідчать, що в Італії є досить високими показники середньої тривалості життя населення і тенденції до зростання цих показників є стійкими. Так, середній рівень

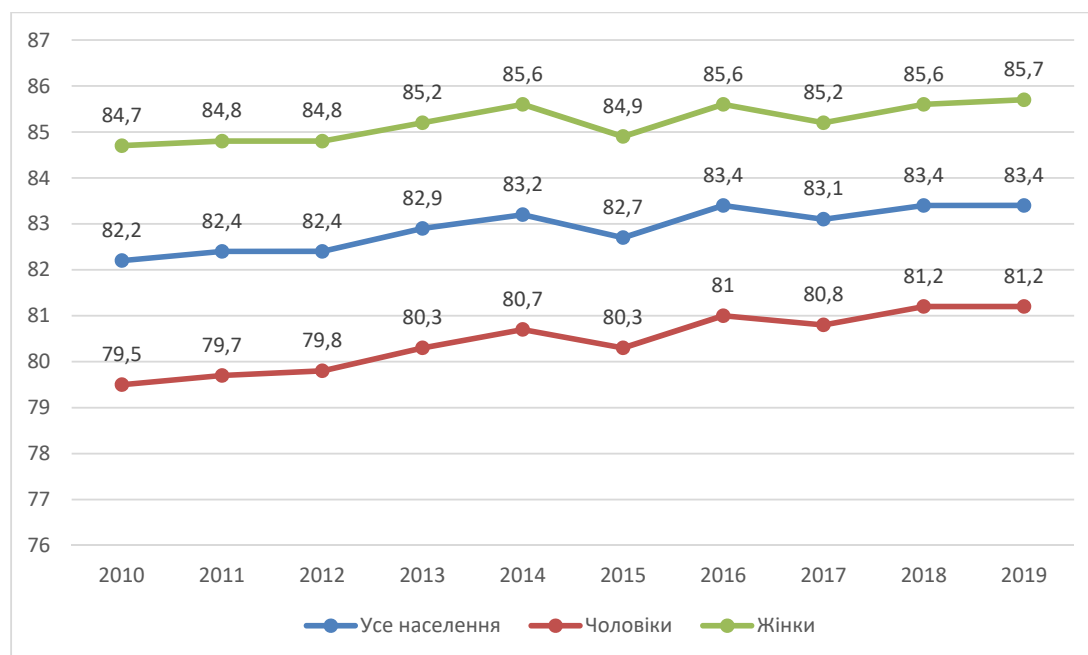

Рис. 2. Динаміка рівня середньої тривалості життя населення в Італії

*Джерело: розраховано на основі джерел: [8, 9].

Таблиця 2

Витрати на утримання системи охорони здоров'я в Італії

Аналізований період	ВВП на 1 особу (у цінах 2010 р.), дол. США	Витрати на утримання системи охорони здоров'я на 1 особу, дол. США	Частка витрат на охорону здоров'я у загальних урядових витратах, %
2010	36035,64	3139,11	21,1
2011	36228,18	3211,96	20,9
2012	35053,64	3212,64	20,9
2013	34011,70	3216,07	20,6
2014	33699,54	3210,07	20,5
2015	33994,57	3265,52	20,3
2016	34492,83	3416,69	19,9
2017	35120,71	3572,10	19,8
2018	35518,90	3624,08	19,6
2019	36034,10	3712,03	19,2

*Джерело: розраховано на основі джерел: [9].

тривалості життя усього населення в Італії за останні 10 р. зріс на 1,5%, при цьому аналізований показник у жінок зріс на 1,2%, у чоловіків – на 2,1%. Водночас слід зазначити, що середній рівень тривалості у жінок станом на 2019 р. складав 85,7 років, що є досить високим показником у порівнянні з іншими країнами.

З метою дослідження факторів, що впливають на таку позитивну тенденцію у табл. 2 наведено основні показники щодо обсягів фінансування системи охорони здоров'я.

Розраховані дані у табл. 2 показують відмінні тенденції щодо обсягів фінансування системи охорони здоров'я Італії від інших вищенаведених країн.

По-перше, в Італії за останні 10 р. рівень ВВП на 1 особу залишається на тому ж рівні – 36035 дол. США на 1 особу. При цьому впродовж аналізованого періоду даний показник знижувався до 2015 р. і рівень зниження досягнув 6,5%.

По-друге, при зниженні рівня ВВП на 1 особу обсяг витрат на утримання системи охорони здоров'я на 1 особу має стійку тенденцію до зростання. Зокрема за 10 р. цей показник зріс на 18,3%, що є досить високим рівнем у порівнянні з іншими країнами.

По-третє, частка витрат на охорону здоров'я у загальних державних витратах в Італії є досить високою у порівнянні з іншими країнами ЄС і в 2019 р. становить 19,2%. При цьому аналіз даних показує, що цей показник був ще вищим у 2010 р. і має стійку тенденцію до зниження. Так, за останніх 10 р. він знизився на 1,9 в.п.

Очевидно, що система медичного забезпечення у Італії піддається реформуванню у бік скорочення витрат у сукупності загальнодержавних витрат, а підставою є відсутність високих темпів зростання економіки у порівнянні з великою кількістю людей похилого

віку (що підтверджується високим середнім рівнем тривалості життя населення).

6. Досвід Польщі щодо організації системи публічного управління у сфері охорони здоров'я. Організація системи публічного управління охороною здоров'я у Польщі є трирівневою: на загальнодержавному рівні, на рівні воєводств і на рівні приватної медицини. На загальнодержавному рівні управління здійснюється через Національний Фонд Охорони Здоров'я. Фінансування даного Фонду здійснюється за рахунок відрахувань від заробітної плати працівників (близько 9%) на загальнодержавне обов'язкове страхування. За рахунок коштів Національного Фонду Охорони Здоров'я надаються послуги усім застрахованим громадянам на безкоштовній основі. До застрахованих відносяться усі, хто сплачує страхові внески, а також діти, вагітні, люди похилого віку та інваліди.

Заклади охорони здоров'я у Польщі належать до відомства органів місцевого самоврядування, тільки окремі з них до загальнодержавного рівня.

Водночас у Польщі активно розвивається приватне медичне страхування та приватна медицина.

В Польщі проживає близько 38 млн. осіб, кількість лікарів на 10000 населення становить тільки 22, середня тривалість життя населення 78 років, що значно нижче ніж у інших європейських країнах (рис. 3).

З даних рис. 3 видно, що рівень середньої тривалості життя населення у Польщі значно нижчий ніж в інших європейських країнах. Показник має тенденцію до підвищення, але темпи залишаються незначними. Так, впродовж останніх 10 років рівень середньої тривалості життя усього населення зріс на 2,1%, у чоловіків – на 1,5%, у жінок – на 2,6%.

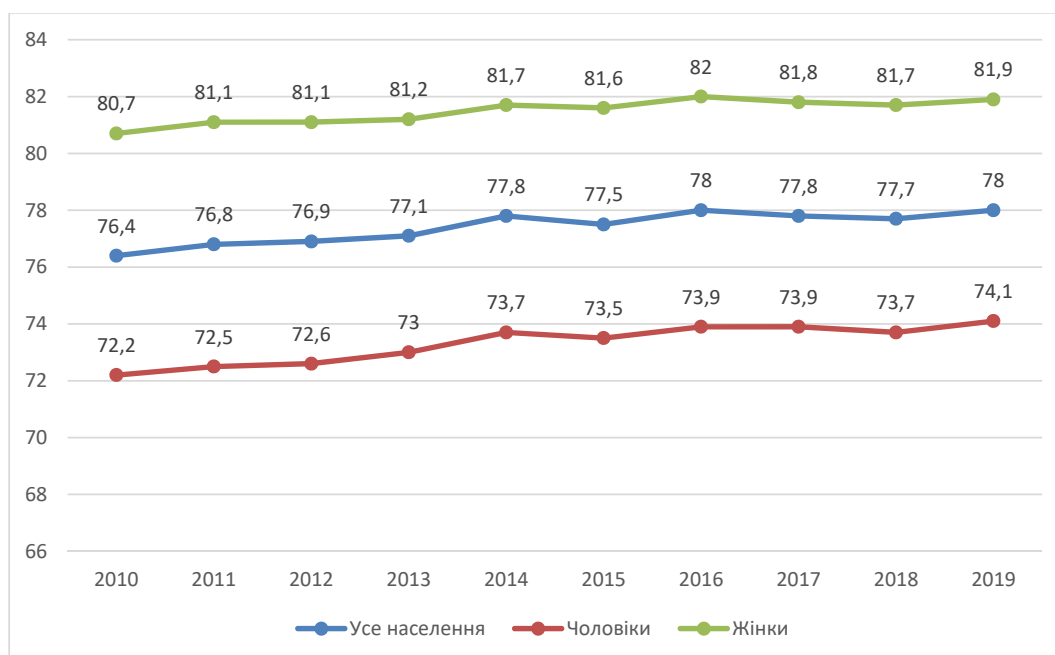

Рис. 3. Динаміка рівня середньої тривалості життя населення у Польщі

*Джерело: розраховано на основі джерел: [8, 9].

Задля встановлення взаємозв'язку і дослідження чинників, які впливають на такі тенденції проаналізовано тенденцію зміни витрат на утримання системи охорони здоров'я у Польщі (табл. 3).

На основі даних табл. 3 приходимо до висновку, що середні показники є значно нижчими ніж у інших країнах ЄС. Так, в середньому по країнах ЄС рівень ВВП на 1 особу становить близько 35000 дол. США, що в 2 рази перевищує рівень у Польщі. Відповідно і витрати на утримання системи охорони здоров'я на 1 особу у Польщі є теж нижчими ніж в інших європейських країнах. Водночас частка витрат на охорону здоров'я у загальних державних витратах є порівняно

високою і має поетапну тенденцію до зниження, зокрема з 20,0% у 2011 р. до 18,4% у 2019 р., тобто на 1,6 в.п. за 10 років.

Тенденція зміни двох абсолютних показників табл. 4.1.7 має позитивний характер. Так, за останні 10 років рівень ВВП на 1 особу у Польщі зріс на 34,3%, а витрати на утримання системи охорони здоров'я на 1 особу зросли на 21,7%. Тобто спостерігається стійкий розвиток економіки країни за аналізований період і реформування системи публічного управління досліджуваною галуззю.

7. Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Результати дослідження показують, що в трьох проаналізованих країнах

Таблиця 3

Витрати на утримання системи охорони здоров'я у Польщі

Аналізований період	ВВП на 1 особу (у цінах 2010 р.), дол. США	Витрати на утримання системи охорони здоров'я на 1 особу, дол. США	Частка витрат на охорону здоров'я у загальних урядових витратах, %
2010	12613,01	809,19	18,9
2011	13205,99	866,09	20,0
2012	13380,99	815,14	19,8
2013	13539,80	878,09	19,3
2014	14610,88	911,30	19,0
2015	15076,39	803,96	19,1
2016	15802,70	813,47	18,8
2017	16648,77	909,58	18,6
2018	17409,03	978,74	18,6
2019	16945,24	984,51	18,4

*Джерело: розраховано на основі джерел: [9].

Європейського Союзу, а саме: Франції, Італії та Польщі результативність системи управління у галузі охорони здоров'я має позитивні тенденції до підвищення впродовж останніх десяти років. У всіх аналізованих країнах зростають витрати на утримання системи охорони здоров'я на 1 особу та

збільшується середня тривалість життя населення. Підсумовуючи очевидно, що важливим є подальше детальне вивчення досвіду організації системи публічного управління у галузі охорони здоров'я у цих країнах задля пошуку кращих інструментів та механізмів для України.

Література:

1. Костенко Н. І., Марцинковський В. О. Особливості соціального забезпечення сфери охорони здоров'я: зарубіжний досвід. Подільський науковий вісник. Науки: економіка, педагогіка. 2018. № 3. С. 170. URL: http://www.pubadm.vernadskyjournals.in.ua/journals/2022/3_2022/19.pdf
2. Костюк В. С. Реформування охорони здоров'я в Україні в умовах європейської орієнтації. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Економіка і менеджмент. 2017. Вип. 24 (2). с. 40. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_eim_2017_24%282%29_11
3. Краснова О. І., Плужнікова Т. В. Особливості механізму державного регулювання сфери охорони здоров'я. Інвестиції: практика та досвід. 2018. № 7. С. 46–48 URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/7_2018/10.pdf
4. Semenets-Orlova, Inna Andriivna. "Tendencies in reforming the educational system of modern Ukraine: national and regional aspects". *Public management* 2 (2018): 191–200.
5. Кульгінський Є. А. Процеси євроінтеграції та їх вплив на реформи системи охорони здоров'я в Україні. Держава та регіони. Серія: Державне управління. 2016. Вип. 3. С. 38–42. URL: http://pa.stateandregions.zp.ua/archive/3_2016/9.pdf
6. Стеценко С. Г. Медична реформа в Україні: право, політика, мораль. Публічне право 2017. №4. С. 57–61 URL: https://www.publichne-pravo.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=101:pp-2019-34-15&catid=90&Itemid=483&lang=uk
7. Полторацька О. Т., Кириченко А. І. Стратегічний вектор розвитку зовнішньоекономічних відносин України з Європейським Союзом. Економічний простір. 2016. № 107. С. 48–59. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecpros_2016_107_7
8. World Bank Open Data. URL: <https://data.worldbank.org>
9. Information on data. health. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/health/data>

References:

1. Kostenko, N. I., Martsynkovskiy, V. O. (2018). Osoblyvosti sotsialnoho zabezpechennia sfery okhorony zdorov'ia: zarubizhnyi dosvid [Peculiarities of social security in the field of health care: foreign experience]. *Podilskiyi naukovyi visnyk. Nauky: ekonomika, pedahohika. – Podilsk Scientific Bulletin. Sciences: economics, pedagogy*, 3, 170. Retrieved from: http://www.pubadm.vernadskyjournals.in.ua/journals/2022/3_2022/19.pdf [in Ukrainian].
2. Kostiuk, V. S. (2017). Reformuvannia okhorony zdorov'ia v Ukraini v umovakh yevropeiskoi oriientatsii [Health care reform in Ukraine in terms of European orientation]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Serii: Ekonomika i menedzhment – Scientific Bulletin of the International Humanitarian University. Series: Economics and management*, 24 (2), 40. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_eim_2017_24%282%29_11 [in Ukrainian].
3. Krasnova, O. I., Pluzhnikova, T. V. (2018). Osoblyvosti mekhanizmu derzhavnoho rehuliuвання sfery okhorony zdorovia. *Investytsii: praktyka ta dosvid – Investments: practice and experience*, 7, 46–48 Retrieved from: http://www.investplan.com.ua/pdf/7_2018/10.pdf [in Ukrainian].
4. Semenets-Orlova, I. A. (2018). *Tendencies in reforming the educational system of modern Ukraine: national and regional aspects. Public management*, (2), 191–200.
5. Kulhinskyi, Ye. (2016). Protsesy yevrointehratsii ta yikh vplyv na reformy systemy okhorony zdorovia v Ukraini [The impact of European integration processes on the health care system of Ukraine]. *Derzhava ta rehiony. Serii: Derzhavne upravlinnia – State and regions. Series: Public administration*, 3. Retrieved from: http://pa.stateandregions.zp.ua/archive/3_2016/9.pdf [in Ukrainian].
6. Stetsenko, S. (2017). Medychna reforma v Ukraini: pravo, polityka, [Medical reform in Ukraine]. *Publichne pravo – Public law*, 4, 57–61. Retrieved from: https://www.publichne-pravo.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=101:pp-2019-34-15&catid=90&Itemid=483&lang=uk [in Ukrainian].
7. Poltoratska, O. T., Kyrychenko, A. I. (2016). Stratehichniy vektor rozvytku zovnishnoekonomichnykh vidnosyn Ukrainy z Yevropeiskym Soiuzom [A strategic vector for the development of Ukraine's foreign economic relations with the European Union]. *Ekonomichnyi prostir – Economic space*, 107, 48–59. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecpros_2016_107_7 [in Ukrainian].
8. World Bank Open Data. Retrieved from: <https://data.worldbank.org>.
9. Information on data. health. Retrieved from: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/health/data>.

УДК 341.221.4:341.35

DOI [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2023-2\(68\)-10](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2023-2(68)-10)

Ірина КЛИМЧУК

кандидат політичних наук, старший викладач кафедри політології та міжнародних відносин, Інститут гуманітарних та соціальних наук, Національний університет «Львівська політехніка», вул. Митрополита Андрея, 5, м. Львів, Україна, 79013

ORCID: 0000-0002-8244-7804

Наталія ІЖИК

студент II курсу, спеціальності «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії» кафедри політології та міжнародних відносин, Інститут гуманітарних та соціальних наук, Національний університет «Львівська політехніка», вул. Митрополита Андрея, 5, м. Львів, Україна, 79013

Iryna KLYMCHUK

PhD in Political Science, Senior Lecturer at the Department of Political Science and International Relations, Institute of the Humanities and Social Sciences, Lviv Polytechnic National University, 5 Mytropolyta Andreia Str., Lviv, Ukraine, 79013

ORCID: 0000-0002-8244-7804

Natalia IZHUK

2nd year Student, Speciality "International Relations, Public Communications and Regional Studies", Department of Political Science and International Relations, Institute of the Humanities and Social Sciences, Lviv Polytechnic National University, 5 Mytropolyta Andreia Str., Lviv, Ukraine, 79013

ПОЛІТИКА НЕЙТРАЛІТЕТУ ШВЕЙЦАРІЇ У XXI СТОЛІТТІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

SWISS NEUTRALITY POLICY IN THE XXI CENTURY: PROBLEMS AND PROSPECTS

У запропонованій статті досліджено еволюцію інституту нейтралітету Швейцарії; висвітлено нормативно-правові засади статусу нейтралітету Альпійської республіки; проаналізовано практичну реалізацію принципу нейтралітету країни в контексті співпраці з міжнародними організаціями (ООН, ЄС, НАТО); окреслено перспективи й визначено труднощі у дотриманні принципу нейтралітету Швейцарії в сучасних міжнародних реаліях. В дослідженні використаний комплекс загальнонаукових та спеціальних методів, зокрема, проблемно-історичний, діалектичний, системного аналізу, індукції, дедукції, аналогії, абстрагування, узагальнення й конкретизації. Встановлено, що нейтралітет Швейцарії є постійним та має довгу історію. З одного боку, статус нейтралітету означає, що Швейцарія не може бути втягнена у міжнародні конфлікти; з іншого боку, це допомагає країні реалізовувати пріоритетні завдання у сфері зовнішньої політики, зокрема, щодо сприяння миру та безпеці. Доведено, що завдяки своїй нейтральності, гуманітарним традиціям та досвіду Швейцарія має значний авторитет у сфері підтримки миру. Важливо наголосити, що політика нейтралітету – це частина ідентифікації Швейцарії й розуміння того, що означає бути швейцарцем. З'ясовано, що у правовій базі Швейцарської Конфедерації існує незначна кількість документів, які б розлого трактували нейтральний статус держави. Єдиним фундаментальним документом, який визначає політику нейтралітету Швейцарії є Біла книга, де трактується поняття «швейцарського нейтралітету» та пояснюється засади та принципи зовнішньої політики Швейцарії в контексті цього статусу. Доведено, що реалізація принципу нейтралітету Швейцарії у зовнішній політиці має свою специфіку та особливості, зокрема держава не може вступати в ті організації, де ставитиметься під сумнів її основний принцип. Втім, держава активно співпрацює з міжнародними та регіональними організаціями в різних галузях.

За результатами дослідження виявлено позитивні риси політики нейтралітету Швейцарії, що полягають у сприянні економічним зв'язкам, торгівлі, уникненні воєнної участі у міжнародних конфліктах, підтримці миру та безпеки через участь у гуманітарних місіях, продовження зовнішньополітичних традицій. Негативні: недостатня обґрунтованість політики нейтралітету на законодавчому рівні, гальмування інтеграційних процесів щодо ЄС та НАТО; відсутність тотальної гарантії безпеки на міжнародному рівні, зважаючи на те, що агресори та диктатори можуть по-різному інтерпретувати законодавство про нейтралітет, провокуючи нові війни та конфлікти.

Ключові слова: нейтралітет, політика нейтралітету, нейтралітет Швейцарії.

The proposed article examines the evolution of the institution of neutrality of Switzerland; highlights the legal framework of the neutrality status of the Alpine Republic; analyses the practical implementation of the principle of neutrality of the country in the context of cooperation with international organizations (UN, EU, NATO); outlines the prospects and identifies the difficulties in observing the principle of neutrality of Switzerland in the current international realities. The study uses a set of general scientific and special methods, in particular, problem-historical, dialectical, systemic analysis, induction, deduction, analogy, abstraction, generalization and specification. It is established that Switzerland's neutrality is permanent and has a long history. On the one hand, the status of neutrality means that Switzerland cannot be involved in international conflicts; on the other hand, it helps the country to implement its foreign policy priorities, in particular, the promotion of peace and security. It has been proved that due to its neutrality, humanitarian traditions and experience, Switzerland has a significant authority in the field of peacekeeping. It is important to emphasize that the policy of neutrality is part of Switzerland's identity and understanding of what it means to be Swiss. It is found that there are few documents in the legal framework of the Swiss Confederation that would provide a detailed interpretation of the neutral status of the state. The only fundamental document that defines the Swiss neutrality policy is the White Paper, which interprets the concept of "Swiss neutrality" and explains the foundations and principles of Swiss foreign policy in the context of this status. It is proved that the implementation of the principle of Swiss neutrality in foreign policy has its own specifics and peculiarities, in particular, the state cannot join those organizations where its basic principle is questioned. However, the state actively cooperates with international and regional organizations in various fields.

The study identified the positive features of Switzerland's neutrality policy, which include the promotion of economic ties, trade, avoidance of military involvement in international conflicts, maintenance of peace and security through participation in humanitarian missions, and continuation of foreign policy traditions. Negatives: insufficient justification of the policy of neutrality at the legislative level, slowdown of integration processes with the EU and NATO; lack of a total guarantee of security at the international level, given that aggressors and dictators can interpret the legislation on neutrality differently, provoking new wars and conflicts.

Key words: neutrality, neutrality policy, neutrality of Switzerland.

Постановка проблеми. Політика нейтралітету довгий час залишалась однією з форм підтримки безпеки у світі. Однак, сучасні реалії у вигляді зростання геополітичної напруженості, постійні конфлікти та війни, змушують до переосмислення «нейтрального» підходу, зокрема, до питань безпеки. Швейцарія одна з країн, яка реалізовує найдовшу політику нейтралітету. Проте, після закінчення «холодної війни» країна була змушена адаптувати свій нейтралітет до нових реалій. Схожа ситуація спостерігається сьогодні, коли перед швейцарською політикою нейтралітету знов повстають виклики та загрози, які вимагають нових рішень та трактувань даного статусу у зовнішній політиці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Для вирішення поставлених у дослідженні завдань, був опрацьований значний масив джерел – законодавчих актів національних інституцій, аналітичних, довідкових матеріалів, як українських, так і зарубіжних інтернет ресурсів тощо.

Мета статті. Метою статті є дослідити особливості формування, розвитку та практичної реалізації політики нейтралітету в контексті здійснення зовнішньої політики Швейцарії.

Виклад основного матеріалу дослідження. Швейцарія, одна з найбільш розвинених країн світу, яка відома своїм принципом нейтралітету у зовнішній політиці. Їй вдалось уникнути бойових дій у двох світових війнах, а сам статус нейтралітету підтримується державою вже не одне століття.

Зростання ролі нейтралітету для Швейцарії можна пояснити головним чином двома

чинниками, зовнішнім і внутрішнім. Перший чинник – це географічне положення Швейцарії, яка перебуває в буфері між могутніми державами, які часто воювали одна з одною. Оскільки через кордони Швейцарії проходили європейські транзитні шляхи, її територія мала стратегічне значення. Таким чином, нейтралітет для Швейцарії був умовою її незалежності, тоді як для європейських держав він був стабілізуючим елементом європейського балансу сил.

Другим чинником, що сприяв формуванню нейтралітету Швейцарії, була внутрішня структура країни. Швейцарія протягом багатьох століть утворювала конгломерат невеликих громад, кожна з яких прагнула зберегти свою автономію. Укладені між ними союзні договори мали єдину мету захистити їх незалежність і демократичне самоврядування від іноземного панування. Нейтралітет став щитом, за яким кожен кантон і Швейцарія в цілому могли розвивати свою внутрішню повістку дня, не приділяючи значної уваги міжнародним справам.

Постійний нейтралітет Швейцарії регулюється міжнародними документами: Декларацією держав, підписаною у Відні 20 березня 1815 р., Актом Швейцарського Сейму 27 травня 1815 р., Декларацією 20 березня 1815 р., Паризькою декларацією 20 листопада 1815 р., а також Гаазькою конвенцією (1907 р.), яку було ратифіковано у 1910 р.

Нейтралітет Швейцарії не визначено в її Конституції. Натомість в ній зазначено (ст. 173 та 185), що збереження нейтралітету є завданням Федеральної ради та парламенту, де

вищезгадані органи «наділені відповідними додатковими обов'язками та повноваженнями для забезпечення зовнішньої безпеки, незалежності та нейтралітету Швейцарії» [6].

Документом, який найбільше визначає нейтралітет Швейцарії, є Біла книга 1993 року, де закладено нове визначення нейтралітету, яке є актуальним досі. Зокрема, в документі зазначається, що нейтралітет тісно пов'язаний з історією Швейцарської Конфедерації і був визначальним чинником її існування протягом століть. Проте відповідно до міжнародного права, Швейцарія має право відмовитися від свого нейтралітету в односторонньому порядку. Історично постійний нейтралітет – це статус згідно з міжнародним правом, який вільно обирає Конфедерація. Швейцарія незліченну кількість разів підтверджувала своє бажання бути нейтральною, проте ніколи не зобов'язувалася згідно з міжнародним правом залишатися постійно нейтральною. Тому країна не зобов'язана вічно зберігати цей статус [10, р. 6–7]. Таким чином, ця норма дає Швейцарії право претендувати на адаптацію та переформатування свого статусу нейтралітету у світлі змін на міжнародній арені.

В Білій книзі також зазначається про вклад політики нейтралітету щодо побудови миру у міжнародному просторі. Так, робиться акцент на політиці надання добрих послуг, які включають захист іноземних інтересів, що передбачає виконання деяких консульських та дипломатичних функцій держави у разі часткового або повного розриву зв'язків з іншою державою. Це дозволяє державам підтримувати відносини на нижчому рівні та надавати консульський захист громадянам іншої відповідної держави. Ці послуги є виразом зацікавленості Швейцарії та її відданості миру, прихильності до солідарності, спільної відповідальності та співпраці. Нейтралітет Швейцарії полегшує їй надання добрих послуг [10, р. 10–11]. Адже, отримувачі послуг такого типу віддають певну перевагу державам, які можуть гарантувати їх неупередженість у конфлікті і не мають прямої зацікавленості в його результатах.

Потрібно звернути увагу й на те, що зазначено у Білій книзі, щодо обороноздатності країни. «Метою нейтралітету є підвищення безпеки країни, а не обмеження її обороноздатності. Це не повинно перешкоджати нейтральній країні вжити необхідних заходів для захисту від нових загроз і усунення будь-яких прогалин, шляхом контрзаходів, які виходять за межі її національних кордонів [10, р. 14]». Тому у Швейцарії існує обов'язкова військова служба, яка поширюється на всіх придат-

них до служби громадян чоловічої статі, які досягли повноліття. Швейцарські збройні сили налічують понад 140 тисяч осіб. Безпосередньо придатними до служби вважаються молоді люди віком від 18 до 44 років [1].

Поява нових політичних ідей і трансформація міжнародного середовища призвела до певних змін зовнішньополітичного курсу швейцарського уряду. Закінчення «холодної війни» змінило ставлення Швейцарії до політики нейтралітету. З вересня 2002 р. країна є офіційним членом ООН, хоча вона, по суті, упродовж десятиліть повною мірою брала участь в діяльності спеціалізованих установ цієї організації, таких, як ЮНЕСКО, ВООЗ, ЮНІСЕФ та інших. Щоб приєднатися до світової спільноти було необхідно провести всенародне голосування, на якому 55 відсотків висловилися за приєднання. Так, 10 вересня 2002 року Генеральна Асамблея ООН у Нью-Йорку прийняла Швейцарію як 190-ту країну-учасницю.

Ставши повноправним членом ООН, Швейцарія отримала право голосу на засіданнях Генеральної Асамблеї та обрання на різні пости в органи організації. Важливим напрямком діяльності Альпійської республіки як члена ООН є розв'язання питань, пов'язаних з нерозповсюдженням і контролем над озброєннями. Так, Швейцарія рішуче підтримала резолюцію «Договір про всеосяжну заборону ядерних випробувань» у 2003 році й «Договір про заборону виробництва розщепленого матеріалу для ядерної зброї або інших ядерних вибухових пристроїв» в 2011 році.

Також важливе місце в міжнародній діяльності Швейцарії займає боротьба з нелегальною торгівлею зброї, яку Конфедерація розцінює як загрозу міжнародній безпеці. Крім того, одним з найактивніших напрямків діяльності Швейцарії є боротьба з бідністю під егідою ООН. Починаючи з 2002 року, Швейцарія закликає всі країни й всі структури ООН займатися проблематикою «третіх країн» і боротися з глобальною бідністю, яка створює сильні розриви в розвитку світового суспільства.

Такий курс Швейцарії у політичних колах отримав назву «активний нейтралітет» [2]. Показовим документом, що окреслює поточний процес оновлення зовнішньої політики країни, є Стратегія зовнішньої політики Швейцарської Конфедерації на 2020–2023 роки. У документі акцентується на посиленні присутності Швейцарії в міжнародній політиці для розв'язання глобальних проблем, посилення ролі держави як гуманітарної сили та посередника конфліктів. Крім того, окреслено такі основні принципи зовнішньої політики,

як верховенство права, сталий розвиток, багатосторонність, гарантування свободи та миру. Однак нейтралітет і неприєднання досі розглядаються як частина політики безпеки Швейцарії.

Співпраця Швейцарії з НАТО базується на її давній політиці військового нейтралітету, організація цілковито поважає нейтралітет Швейцарії. Також, Швейцарія є давнім і цінним партнером НАТО. Двостороннє співробітництво почалося, з того часу коли країна приєдналася до програми «Партнерство заради миру» (ПЗМ) у 1996 році та стала членом Ради євроатлантичного партнерства (РСАП) у 1997 році. Участь Швейцарії в програмі НАТО «Партнерство заради миру» відповідає її зовнішньополітичним цілям, включаючи сприяння та просування безпеки та миру, прав людини, демократії та верховенства права. У рамках своєї участі в ПЗМ Швейцарія зосереджується на навчальних курсах, семінарах, конференціях та обміні інформацією в цих сферах. Що стосується навчань, то інтерес Швейцарії зосереджений на таких військових аспектах, як ліквідація наслідків стихійних лих, медичне обслуговування, пошуково-рятувальні роботи. Швейцарія виключає військові частини з активної участі в польових навчаннях з колективної оборони.

Ще однією потужною організацією сьогодні виступає Європейський Союз (ЄС). Швейцарія розташована в самому центрі Європи і майже повністю оточена країнами-членами ЄС. Проте з метою збереження нейтралітету та захисту національних інтересів Швейцарія надзвичайно обережна та виважена у процесі європейської інтеграції.

Першим кроком на шляху до зближення з Європою стала угода про вільну торгівлю 1972 року між Швейцарією та Європейським економічним співтовариством. У 1989-1991 роках з метою подальшого поглиблення співпраці з Європейським Союзом Альпійська республіка брала активну участь у розробці концепції Єдиної Європейської економічної зони (ЄЕЗ). У 1992 році Швейцарія підписала угоду про приєднання до ЄЕЗ. Проте негативний результат референдуму 6 грудня 1992 р. не зробив Швейцарію повноправним членом [8].

Однак логіка розвитку економічного співробітництва призвела до розробки нового механізму співпраці між Швейцарією та ЄС, який став альтернативою для вступу країни до інтеграційного об'єднання. Це два комплексних пакети галузевих угод (120 угод), підписаних на початку 2000-х років.

Зняття митних обмежень зробило країну одним з основних торговельних партнерів ЄС, на долю якої припадає 60% швейцарського експорту. Станом на 2020 рік Конфедерація займає четверту позицію у торговельному партнерстві з ЄС [7].

Попри вагомість економічних показників, на відносини Швейцарії з ЄС впливають такі чинники: зі вступом в ЄС громадяни Швейцарії побоюються втрати свого особливого демократичного режиму, адже вступивши до Євросоюзу, зміниться вся система управління державою, аж до кантонального рівня. Другим чинником, що корегує політику Швейцарії щодо ЄС і можливості вступу Альпійської республіки до Євросоюзу, є ринок праці.

Політика нейтралітету Швейцарії сприяє підвищенню її авторитету в міжнародних відносинах, країна продовжує виступати посередником у суперечках між державами, надаючи добрі послуги, включаючи отримання дипломатичних мандатів від воюючих сторін, переговорів про мирні угоди та надання своєї території для мирних конференцій. Також частково, через політику нейтралітету, Швейцарія є однією з найбільш надійних фінансово-банківських систем у світі. Зрештою, нейтралітет дозволяє Берну проводити прагматичну зовнішню політику та розвивати рівноправні відносини з партнерами по всьому світу.

Проте, політика нейтралітету постає перед труднощами в умовах сучасних конфліктів, тероризму, кібератак тощо. У лютому 2022 року з початком повномасштабного вторгнення Росії в Україну, країни Європи почали накладати економічні та політичні санкції на країну-агресора, щоб вплинути на хід конфлікту, винятком не стала й Швейцарія, яка приєдналась до пакета санкцій введених ЄС [3]. Втім, Швейцарія залишиться нейтральною у воєнному відношенні навіть після рішення Федеральної ради приєднатися до санкцій. Адже, міжнародне право покладає на нейтральну державу лише кілька жорстких та обов'язкових до виконання умов. Така держава не може підтримувати будь-яку сторону конфлікту своїми військовослужбовцями чи озброєннями. Вона не може надавати свою територію в розпорядження однієї зі сторін, що воюють. Країна не може вступати до жодних військових альянсів.

Швейцарія як і раніше залишається нейтральною. Незважаючи на те, що санкції були підтримані більшістю швейцарців, проте про будь-яку військову підтримку не йдеться. Коли Німеччина попросила Швейцарію дозволити експорт швейцарських боєприпа-

сів для танків, які Берлін відправляє до Києва, швейцарці відмовили [9].

Оскільки, нейтралітет Швейцарії не є закріплений і чітко обумовлений у її Конституції, це дає змогу гнучкіше інтерпретувати політику у даному напрямі. Проте, після приєднання Швейцарії до санкцій проти Росії праві консерватори зі Швейцарської народної партії запропонували винести на суд виборців народну законодавчу ініціативу щодо так званого «інтегрального нейтралітету». Така ініціатива мала на меті закріпити швейцарський нейтральний статус у Конституції, що не дозволить більше у майбутньому Федеральній раді (кабінету міністрів) брати участь в економічних санкціях. Проте, дана ініціатива не знайшла підтримки у суспільстві. Більшість населення вважає за краще диференційований нейтралітет (який допускає приєднання до санкцій) і вітає участь у санкціях ЄС [5].

Також, Швейцарія подала заявку на непостійне місце в Раді Безпеки ООН у 2023–24 роках. У січні 2023 р. Швейцарія приступила до виконання обов'язків непостійного члена Ради Безпеки ООН. В МЗС Швейцарії обіцяють «брати активну участь у вирішенні всіх конфліктів та питань, що стоять на порядку денному Ради, використовуючи свій зовнішньополітичний авторитет, а також відданість справі забезпечення миру та безпеки у світі» [4]. Пріоритетними в діяльності Швейцарії в Радбезі ООН будуть чотири теми: розбудова сталого миру, захист цивільного населення, підвищення ефективності роботи Ради Безпеки та вирішення питань кліматичної безпеки.

Інтенсивні міжнародні контакти, які поживляються в наслідок перебування у Раді Безпеки, допоможуть Швейцарії розширити свою дипломатичну мережу, яка є важливою для ефективно зовнішньої політики країни. Це також дасть Швейцарії доступ до наддержав і допоможе захищати свої інтереси.

Висновки. Дослідивши еволюцію інституту нейтралітету Швейцарії, варто зазначити, що уникнення воєнної участі у міжнародних конфліктах, допомагає Швейцарії реалізувати свої зовнішньополітичні пріоритети, зокрема, у сфері миру та безпеки. Базуючись на давній традиції добрих послуг та гуманітарної допомоги, Швейцарія надає своєму нейтралітету мирну та гуманітарну спрямованість. Також статус нейтралітету залишається важливою частиною традиції, історії та самобутності Швейцарії та її громадян.

В ході аналізу правових засад статусу нейтралітету Альпійської республіки ми з'ясували, що нормативно-правова база Швейцарії не налічує великої кількості документів, які б детально трактували політику нейтралітету цієї країни. Більше того, статус нейтралітету Швейцарії не визначено в Конституції країни. Натомість в ній лише сказано, що збереження нейтралітету є завданням Федеральної ради та парламенту. З'ясовано, що єдиним основним документом, що визначає політику нейтралітету Швейцарії є Біла книга, де розлого трактується поняття «швейцарського нейтралітету» та обґрунтовується зовнішня політика Швейцарії в контексті даного статусу.

Дослідивши практику реалізації принципу нейтралітету Швейцарії у контексті співпраці з міжнародними організаціями, встановлено, що країна не може вступати в ті організації, де ставитиметься під сумнів її принцип політики нейтралітету. Так, вступ Швейцарії до ООН не варто розцінювати як закінчення політики нейтралітету держави, цей крок став лише офіційним оформленням відносин двох сторін, що вже склалися. Вступивши в Організацію Об'єднаних Націй, Конфедерація підвищила свою роль і авторитет на міжнародній арені, при цьому не порушуючи принципу традиційного нейтралітету. Тим часом офіційна позиція Швейцарії, щодо членства в НАТО та ЄС залишається невизначеною, обмежуючись тісною співпрацею в рамках політики нейтралітету.

В сучасному глобалізованому світі, швейцарський нейтралітет зіштовхується з багатьма викликами, проте це не спонукає країну до ізоляції, натомість штовхає до активної реакції на ту чи іншу ситуацію на міжнародній арені. Політика нейтралітету Швейцарії, закріплює за цією країною особливе місце у міжнародному співтоваристві завдяки її гуманітарній залученості, добрим послугам та політиці «м'якої сили» – дипломатії та пропагуванню миру. Усвідомлюючи усю загрозу міжнародній стабільності та безпеці, пов'язаної з повномасштабним вторгненням РФ в Україну, Швейцарія надалі залишиться нейтральною у воєнному відношенні, підвищуючи свою обороноздатність самостійно. Таким чином, нейтралітет для Швейцарії це не лише один з принципів їхньої політики, а також частина її самоідентичності. Швейцарія була і залишається нейтральною державою, вміло використовуючи цей статус для досягнення своїх зовнішньополітичних цілей та завдань.

Література:

1. Воюють усі: чи можна в Швейцарії відмовитися від служби в армії? URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2019/10/23/7102149/>
2. Релевантність нейтралітету Швейцарії: релікт минулого чи дієвий інструмент зовнішньої політики? URL: <https://adastra.org.ua/blog/relevantnist-nejtralitetu-shvejcariji-reликт-minulogo-chi-diyevij-instrument-zovnishnoyi-politiki>
3. Уряд Швейцарії прийняв нові санкції ЄС щодо Росії. URL: <https://zn.ua/ukr/WORLD/urjad-shvejsariji-prijnav-novi-sanktsiji-jes-shchodo-rosiji.html>
4. Швейцарія вперше стала непостійним членом Ради Безпеки ООН. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2023/01/4/7153585/>
5. Christoph Blocher plant eine Volksinitiative für die «integrale Neutralität» – laut Umfragen politisiert er damit am Volk vorbei. URL: <https://www.tagblatt.ch/schweiz/neutralitaet-christoph-blocher-plant-eine-volksinitiative-fuer-die-integrale-neutralitaet-laut-umfragen-politisiert-er-damit-am-volk-vorbei-ld.2272416>
6. Federal Constitution of the Swiss Confederation URL: <https://fedlex.data.admin.ch/filestore/fedlex.data.admin.ch/eli/cc/1999/404/20210101/en/pdf-a/fedlex-data-admin-ch-eli-cc-1999-404-20210101-en-pdf-a.pdf>
7. International trade in goods by partner URL: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=International_trade_in_goods_by_partner#:~:text=In%202020%2C%20the%204%20principal,the%20United%20Kingdom%20and%20Switzerland.&text=In%202020%2C%20China%20was%20the,goods%20exported%20by%20the%20EU
8. Marvin A. Neutralität der Schweiz. Geschichte Wissen. 2004. №3. С. 43–56. URL: <http://geschichte-wissen.de/politik/602-neutralitaet-der-schweiz.html>
9. Ukraine war sees Swiss challenge their age-old neutrality URL: <https://www.bbc.com/news/world-europe-61320132>
10. White Paper on Neutrality URL: https://www.files.ethz.ch/isn/14853/rp_931129_neut1993_e.pdf

References:

1. Voiuiut usi: chy mozhna v Shveitsarii vidmovytsiya vid sluzhby v armii? [Everyone is at war: is it possible to refuse to serve in the army in Switzerland?]. (n.d.). eurointegration.com.ua. Retrieved from: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2019/10/23/7102149/> [in Ukrainian].
2. Relevantnist neutralitetu Shveitsarii: reликт mynuloho chy diievyi instrument zovnishnoi polityky? [The relevance of Switzerland's neutrality: a relic of the past or an effective foreign policy tool?]. (n.d.). adastra.org.ua. Retrieved from: <https://adastra.org.ua/blog/relevantnist-nejtralitetu-shvejcariji-reликт-minulogo-chi-diyevij-instrument-zovnishnoyi-politiki> [in Ukrainian].
3. Uriad Shveitsarii pryiniav novi sanktsii YeS shchodo Rosii [Swiss government adopts new EU sanctions against Russia]. (n.d.). zn.ua. Retrieved from: <https://zn.ua/ukr/WORLD/urjad-shvejsariji-prijnav-novi-sanktsiji-jes-shchodo-rosiji.html>. [in Ukrainian].
4. Shveitsariiia vpershe stala nepostiinym chlenom Rady Bezpeky OON [Switzerland became a non-permanent member of the UN Security Council for the first time]. (n.d.). eurointegration.com.ua. Retrieved from: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2023/01/4/7153585/> [in Ukrainian].
5. Christoph Blocher plant eine Volksinitiative für die «integrale Neutralität» – laut Umfragen politisiert er damit am Volk vorbei [Christoph Blocher is planning a popular initiative for "integral neutrality" – according to the polls, this means he is bypassing the people]. (n.d.). tagblatt.ch. Retrieved from: <https://www.tagblatt.ch/schweiz/neutralitaet-christoph-blocher-plant-eine-volksinitiative-fuer-die-integrale-neutralitaet-laut-umfragen-politisiert-er-damit-am-volk-vorbei-ld.2272416> [in German].
6. Federal Constitution of the Swiss Confederation. (n.d.). fedlex.data.admin.ch. Retrieved from: <https://fedlex.data.admin.ch/filestore/fedlex.data.admin.ch/eli/cc/1999/404/20210101/en/pdf-a/fedlex-data-admin-ch-eli-cc-1999-404-20210101-en-pdf-a.pdf> [in English].
7. International trade in goods by partner. (n.d.). ec.europa.eu. Retrieved from: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=International_trade_in_goods_by_partner#:~:text=In%202020%2C%20the%204%20principal,the%20United%20Kingdom%20and%20Switzerland.&text=In%202020%2C%20China%20was%20the,goods%20exported%20by%20the%20EU [in English].
8. Marvin, A. (2004). Neutralität der Schweiz [Swiss neutrality]. Geschichte Wissen – History knowledge. 3, 43–56. Retrieved from: <http://geschichte-wissen.de/politik/602-neutralitaet-der-schweiz.html> [in German].
9. Ukraine war sees Swiss challenge their age-old neutrality. (n.d.). bbc.com. Retrieved from: <https://www.bbc.com/news/world-europe-61320132> [in English].
10. White Paper on Neutrality. (n.d.). files.ethz.ch. Retrieved from: https://www.files.ethz.ch/isn/14853/rp_931129_neut1993_e.pdf [in English].

УДК 321.7:314.4.063.3-054.72(4-672ЄС)

DOI [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2023-2\(68\)-11](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2023-2(68)-11)

Віана КОСТЕНКО

аспірантка кафедри політичних теорій Національного університету «Одеська юридична академія»,
Фонтанська дорога, 23, м. Одеса, Україна, 65009

ORCID: 0009-0002-6835-4510

Viana KOSTENKO

PhD student of the Department of Political Theories of the National University "Odesa Law Academy",
Fontanska Doroga, 23, Odesa, Ukraine, 65009

ORCID: 0009-0002-6835-4510

ПОЛІТИКА ІНТЕГРАЦІЇ МІГРАНТІВ В ЄС ЯК ЧИННИК ДЕМОКРАТИЧНОЇ ПОЛІТИЧНОЇ СТАБІЛЬНОСТІ

THE POLICY OF INTEGRATION OF MIGRANTS IN THE EU AS A FACTOR OF DEMOCRATIC POLITICAL STABILITY

Розглянуто політику інтеграції мігрантів як одну з двох складових імміграційної політики ЄС. Визначено особливості, еволюцію, цілі, принципи та інструменти інтеграції мігрантів, що застосовуються в ЄС. З'ясовано основні ризики, пов'язані з міграцією. З'ясовано сутність демократичної політичної стабільності. Проаналізовано зародження та розвиток політики інтеграції мігрантів в ЄС, починаючи від саміт-у 1999 року дотепер. Визначено ключові принципи інтеграційної політики за планом на 2021–2027 роки. З'ясовано перелік заходів, що підтримують ефективну інтеграцію та включення мігрантів в основних галузях (створення міцних партнерських відносин для більш ефективного процесу інтеграції; розширення можливостей для фінансування ЄС у рамках Багаторічної фінансової програми на 2021–2027 роки; сприяння участі та зустрічам з приймаючим суспільством; розширення використання нових технологій та цифрових інструментів для інтеграції та залучення; моніторинг прогресу). Проаналізовано індекс інтеграції іммігрантів та визначено, що інтеграція включає шість вимірів: навігаційну, лінгвістичну, політичну, психологічну та економічну інтеграцію.

Обґрунтовано, що комплексний підхід до політики інтеграції мігрантів сприятиме забезпеченню демократичної політичної стабільності, тобто дозволить демократичним структурам швидко реагувати на зміни громадських настроїв для забезпечення досягнення миру і громадянської згоди через двосторонню інтеграцію: мігрантів в суспільство приймаючої країни та представників цієї країни. Такий підхід через включення широкого кола сфер життєдіяльності суспільства (освіти на навчання, працевлаштування та боротьби з безробіттям, охорони здоров'я та соціальних послуг тощо) дозволить подолати бар'єри та, застосовуючи спільні зусилля урядів, забезпечити готовність суспільства приймаючої країни до прийняття мігрантів, культурної та мовної інтеграції, надання широкого кола гарантій прав мігрантам з одночасним збереженням основ європейської культури.

Ключові слова: міграційна політика, імміграційна політика, політика інтеграції мігрантів, мігранти, політична стабільність.

The policy of integration migrants is considered as one of the two components of the EU immigration policy. Features, evolution, goals, principles and tools of migrant integration applied in the EU are defined. The main risks associated with migration have been clarified. The essence of democratic political stability has been clarified. The origin and development of the policy of integration of migrants in the EU, starting from the summit in 1999 until now, are analyzed. The key principles of the integration policy according to the plan for 2021–2027 are defined. A list of measures supporting the effective integration and inclusion of migrants in the main sectors has been clarified (creating strong partnerships for a more effective integration process; expanding opportunities for EU funding within the framework of the Multiannual Financial Program for 2021–2027; promoting participation and meetings with the host society; expanding the use of new technologies and digital tools for integration and engagement; monitoring progress). The index of immigrant integration was analyzed and it was determined that integration includes six dimensions: navigational, linguistic, political, psychological and economic integration.

It is substantiated that a comprehensive approach to the policy of integration of migrants will contribute to ensuring democratic political stability, that is, it will allow democratic structures to quickly respond to changes in public attitudes to ensure the achievement of peace and civil harmony through two-way integration: migrants into the society of the host country and representatives of this country. Such an approach, through the inclusion of a wide range of spheres of society's life (education for training, employment and combating unemployment, health care and social services, etc.) will allow to overcome barriers and, using the joint efforts of governments, to ensure the readiness of the host country's society to accept migrants, cultural and linguistic integration, providing a wide range of rights guarantees to migrants while preserving the foundations of European culture.

Key words: migration policy, immigration policy, migrant integration policy, migrants, political stability.

Постановка проблеми. Міграційна політика наразі є одним з важливих напрямів політики як країн-членів ЄС, так і Союзу в цілому. Питання міграції актуалізувалось на тлі міграційних криз 2015, 2020 та 2022–2023 років. Остання пов'язана з вимушеною міграцією українців через військову агресію Росії. І якщо серед українських мігрантів переважають жінки працездатного віку та діти, які є носіями європейського типу культури, то значна частина іммігрантів до Європи – це представники інших типів культур, віросповідань та рас.

Великий потік мігрантів викликає потребу не тільки в їх розміщенні та наданні мінімальних соціальних гарантій, а й необхідність їх інтеграції до європейського суспільства для гармонізації відносин між ними та громадянам ЄС.

Серед основних ризиків, що пов'язані з імміграцією значної кількості людей, на нашу думку, можна назвати наступні: зростання бюджетних витрат на їх утримання, що часто викликає невдоволення платників податків приймаючої країни; високий рівень безробіття та, як наслідок, зростання рівня злочинності серед мігрантів; збільшення кількості мусульман, які важко адаптуються до європейських цінностей та частіше утворюють закриті соціальні групи всередині країн перебування, що призводить до поширення ісламської екстремістської ідеології та наростання протистояння між мусульманами та місцевим населенням, і, як наслідок, поширення націоналістичних рухів та партій в Європі. Варто зазначити, що радикальною формою прояву мусульманських екстремістів є екстремістський тероризм. Причому, як зазначає А. Кудряченко: «найчастіше мусульмани Західної Європи є куди більш радикальними і непримиренними, аніж ісламісти на їхній історичній батьківщині» [1, с. 66].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття міграції та питання захисту прав мігрантів в своїх роботах досліджували як зарубіжні (У. Брандл, П. Волегем, Н. Пак, Т. Саррацин, Ч. Тейлор, М. Уолцер, О. Ференц), так і вітчизняні вчені (О. Малиновська, В. Ніколаєвський, Н. Прохоренко, Ю. Римаренко та інші).

Аналізу сутності та типології політичної стабільності присвятили свої дослідження такі зарубіжні дослідники, як Л. Алісова, Ф. Біллі, Р. Даль, С. Ліпсет, Дж. Яворські та інші. Серед вітчизняних науковців – І. Кіянку, А. Ковалевський, А. Романюк та інші.

Проте комплексно проблема співвідношення політичної стабільності та ефектив-

ності політики інтеграції мігрантів не була висвітлена у сучасній політичній науці.

Мета даного дослідження – розкрити особливості та роль політики інтеграції мігрантів в ЄС як чинника демократичної політичної стабільності.

Виклад основного матеріалу. Імміграційна політика включає політику імміграційного контролю (регулювання імміграційних потоків) та пост-імміграційну політику (управління етнічними відносинами, соціокультурну інтеграцію мігрантів, натуралізацію, надання притулку біженцям).

В контексті наведених вище викликів, більш детально зупинимось на такій складовій імміграційної політики як інтеграція мігрантів, яка є важливою складовою європейської політики в контексті попередження та подолання міграційних ризиків та збереження політичної стабільності.

Перш ніж переходити до аналізу політики інтеграції мігрантів варто з'ясувати сутність політичної стабільності. Її визначають як «стан політичної системи суспільства, якому властива сукупність зв'язків між різними політичними суб'єктами, що їм притаманна стійкість і цілісність, здатність до ефективної і конструктивної співпраці» [2, с. 62].

Дж. Яворські розрізняє мінімальну і демократичну стабільність: «мінімальний рівень політичної стабільності означає просто відсутність на території держави громадянських війн та інших форм збройних конфліктів. Такої стабільності можна досягти, зокрема, й авторитарними методами. Демократична ж стабільність ґрунтується на здатності демократичних структур швидко реагувати на зміни громадського настрою для забезпечення досягнення миру і громадянської згоди» [12, с. 3]. На нашу думку, ефективна політика інтеграції мігрантів дозволить забезпечити не тільки мінімальну, а й демократичну політичну стабільність.

Інтеграція та соціальна інклюзія є ключовими темами Глобального договору про безпечну, упорядковану та регулярну міграцію ООН (Global Compact for Safe, Orderly and Regular Migration, GCM), ціль 16 якого звучить так: «розширення можливостей мігрантів і суспільства для реалізації повного залучення та соціальної згуртованості» [9].

Слід зазначити, що від інтеграційних заходів залежить результат імміграції, яка може сприяти розвитку країни призначення, але має і негативні фактори, а саме може нести ризики порушення гомогенності суспільства аж до виникнення конфліктних ситуацій. Політика інтеграції здійснюється в рамках

окремої країни, тобто на місцевому рівні, але ЄС налагоджує співпрацю з ними, щоб сприяти забезпеченню прав та можливостей мігрантам на всій території Європи. Так, низка політичних та законодавчих документів, прийнятих на рівні ЄС, забезпечує країни-члени стандартами розвитку інтеграційних політик.

Інтеграція являє собою структурну особливість ЄС та має суттєве значення, як для іммігрантів, так і для економіки союзу в цілому. Зокрема старіння населення та зростання частки людей пенсійного віку, недостатній рівень насичення працівниками певних сфер створюють проблеми для економіки та соціальної політики ЄС [18]. Це спонукало країни Західної Європи до стимулювання імміграційної політики та залучення трудових мігрантів, внесок яких би сприяв економічному зростанню приймаючих країн.

На думку Дж. Ланзери, у 2010-х роках міграція стає головною рушійною силою зростання населення ЄС [13]. Однак мігранти стикаються з суттєвими проблемами на шляху до інтеграції на європейський ринок праці [6].

Значною проблемою є певна сегрегація за релігійною ознакою. Так, проведене А. Клер, Д. Лейтін та М.-А. Вальфор у 2016 році дослідження «Why Muslim Integration Fails in Christian-Heritage Societies» показало, що двоє іммігрантів, які схожі в усіх відношеннях, за винятком релігійної ідентичності, дуже по-різному інтегруватимуться в приймаюче суспільство [4]. Аналізуючи сенегальських іммігрантів-християн і мусульман, які мігрували до Франції за однакових умов, науковці виявили, що іммігранти-мусульмани стикаються з більшою дискримінацією на ринку праці (наприклад, роботодавці в два з половиною рази частіше пропонували співбесіду християнам, ніж мусульманам при однаково заповнених анкетах), отримують менший місячний дохід, виявляють меншу прихильність до приймаючої країни та виявляють більшу прив'язаність до країни походження, ніж їхні християнські мігранти. Дослідники обґрунтовують такий стан речей подвійною причиною: ісламофобією з боку французького суспільства та тенденція мусульманських іммігрантів більше ідентифікувати себе зі своїми рідними громадами у відповідь. Як наслідок, у Європі створюється клас неповнопрацевлаштованих іммігрантів, які відчувають незначний зв'язок з приймаючими суспільствами або зовсім його не відчувають.

Таким чином, існуюча ситуація потребує посилення політики інтеграції іммігрантів задля максимально ефективного викорис-

тання країнами-членами ЄС потенціалу іммігрантів.

Аналізуючи витоки такої політики, слід згадати саміт в м. Тампере, Франція, 1999 року, на якому було закладено основу Зони свободи, безпеки та правосуддя (AFSJ), а країни-члени ЄС закликали до «більш енергійної політики інтеграції» на рівні ЄС.

Фактично п'ятирічний план «У напрямку союзу свободи, безпеки і справедливості: наріжні камені Тампере» [17] 1999 року заклав політичну основу для розвитку політики інтеграції мігрантів. Правові основи починають закладатись у 2000-х роках. Зокрема, у 2004 році Європейська рада затвердила Спільні базові принципи політики інтеграції іммігрантів [10]. Ці принципи визначають, що інтеграція є двостороннім процесом погодження між іммігрантами та мешканцями країн-членів; працевлаштування є умовою інтеграції для іммігрантів у суспільстві, так як вони можуть зробити свій внесок в економічний розвиток; знання мови, культури є необхідними для інтеграції іммігрантів, а створення умов для такого знання є важливим для успішної інтеграції; освіта є важливою для активної ролі в суспільстві; взаємодія між іммігрантами та громадянами є ключовим механізмом інтеграції; включення питань інтеграції в галузеві політики на всіх рівнях є важливою складовою для формування політики інтеграції [10, с. 15].

До того ж, Єврокомісією в 2005 році був представлений Спільний «Порядок денний з інтеграції», який став продовженням вищевказаних принципів та направлений на вдосконалення процесів інтеграції у суспільстві тієї країни, яка приймає таких мігрантів. Також було визначено обмін інформаціями між Європейським веб-сайтом з інтеграції та Європейським інтегративним форумом [15]. З 2018 року запроваджено Європейську систему авторизації і інформації про подорожі (ETIAS), яка має почати функціонувати з 2024 року. Дана система спрямована на посилення прикордонного контролю країн ЄС та протидію незаконній міграції, спрощення та скорочення кількості процедур і поданих заявок до Шенгенської зони, сприяння скороченню злочинності і тероризму тощо.

В 2011 році Єврокомісія бере курс на вдосконалення заходів щодо інтеграції мігрантів, які не є громадянами ЄС. Так, у Комунікації Єврокомісії «Європейський порядок денний щодо інтеграції громадян третіх країн» [8] наголошено, що міграція та культурне різноманіття, яке вона вносить, має потенціал, який використовується в ЄС не належним

чином. Тому виправлення ситуації можливо лише шляхом використання загальних індикаторів з моніторингу інтеграції в звітах та створення кадастрових заходів, які уряди країн ЄС можуть використати в залежності від місцевих потреб та умов.

У 2008 році ЄС створив Європейську мережу з питань міграції (European Network on Migration, EMN) [7]. Регламент (ЄС) № 516/2014 передбачав фінансування мережі через Фонд притулку, міграції та інтеграції (Asylum, Migration and Integration Fund, AMIF) [16]. EMN має завдання надавати інформацію про міграцію та притулок для підтримки розробки політики в ЄС, а також інформує широку громадськість про міграцію та притулок.

У 2017 році Єврокомісія та європейські соціальні та економічні партнери підписали Європейське партнерство для інтеграції, створене з метою сприяння інтеграції біженців на ринку праці.

Еволюцію розвитку політики інтеграції мігрантів у 2019 році детально проаналізував П. Ж. Ван Волегем у своїй статті «Куди рухається політика ЄС щодо інтеграції мігрантів» [19]. В якості індикаторів динаміки такої політики дослідник використав структури фінансування інтеграції, а саме послідовність трьох багаторічних фінансових рамок (MFF): 2007–2013, 2014–2020 MFF та проекту 2021–2027 років. Проведене автором дослідження показало, що починаючи з програми 2007–2013 років, яка започаткувала перший Європейський фонд інтеграції громадян третіх країн (European Fund for the Integration of third country nationals, EIF), ЄС продемонстрував чітку спробу зблизитися шляхом розробки фонду, призначеного для реалізації Загальних основних принципів інтеграції. Перехід від плану 2007–2013 до 2014–2020 років ознаменувався суттєвими змінами – перерозподілом повноважень у бік передачі важелів впливу наднаціональним структурам. Було створено Фонд надання притулку, міграції та інтеграції (Asylum, Migration and Integration Fund, AMIF), а процедурні зміни підвищили важливість субнаціональних органів і ЄС, звуживши свободу дій національних урядів. Крім того, зросла частка фонду, якою може розпоряджатись Єврокомісія.

Аналізуючи проект плану на 2021–2027 роки, дослідник говорить про продовження розпочатої попереднім планом тенденції – відокремлення матеріальних і процедурних аспектів з посиленням останніх; збільшення частки фонду, яка використовується за ініціативою Єврокомісії.

У підсумку автор зазначає, що «вірогідний сценарій у найближчому майбутньому передбачає поєднання інтеграційної політики ЄС із більш широкою міграційною політикою. У той час як ЄС втратить спроможність визначати частину фінансування, що йде на інтеграцію, він отримає сильнішу процедурну владу над усією схемою фінансування міграції» [19].

Як слушно зазначає У. Брандл, «інтеграція в міграційну політику Європейського Союзу – це тема, яка характеризується розбіжністю між відсутністю законодавчої компетенції ЄС і суттєвою важливістю комплексних і цілеспрямованих інтеграційних заходів для успішної міграційної політики. Тому зусилля щодо перегляду міграційного законодавства супроводжуються стратегією підтримки та зміцнення національної політики інтеграції» [5].

На важливість інтеграції мігрантів вказує наявність окремого восьмого розділу в Новому пакті про міграцію та притулок, представленому Єврокомісією у вересні 2020 року – «Підтримка інтеграції для більш інклюзивних суспільств». Тут представлені рекомендації для держав-членів щодо сприяння інтеграції.

Втіленням об'єднання зусиль у сфері інтеграції мігрантів стає План дій щодо інтеграції та інклюзії на 2021–2027 роки, опублікований Єврокомісією у листопаді 2020 р. Він є комплексним документом, що наголошує на ключових принципах і цінностях щодо інтеграції та інклюзії, а також визначає основні їх галузеві сфери: освіта та професійне навчання, працевлаштування та кваліфікація, охорона здоров'я та житло [3].

В рамках Плану Єврокомісія наголошує на намірі забезпечити стратегічне керівництво, а також встановити конкретні заходи для сприяння інклюзії. Перелік сфер інтеграції, порівняно з попередніми планами, значно розширений: освіта та навчання; зайнятість та навички; охорона здоров'я; житло; соціальна інтеграція; рівність, культура та спорт.

Подвійний підхід до досягнення компромісу між правами та очікуваннями мігрантів та приймаючих спільнот є ключовим елементом Глобального договору ООН з міграції. Угода має на меті створити взаємну повагу до звичаїв, традицій і культури обох суспільств. Заходи інтеграції не повинні вимагати асиміляції, а лише поваги до місцевих традицій, звичаїв і правил.

План дій починається з просування інклюзії та інклюзивних суспільств. Це знову стосується європейського способу життя і проливає

світло на зміст цього поняття. У тексті наголошується на тому, що необхідність розширення можливостей тих, хто стикається з обмеженнями, забезпечення рівних можливостей для всіх користуватися своїми правами та брати участь у громадському та соціальному житті є елементами європейського способу життя. Також згадується повага до спільних європейських цінностей, закріплених у договорах ЄС та Хартії основних прав.

Пункт 2 містить підсумок попередніх зусиль інтеграції, представляє результати та показує статистику. Тут зазначено, що «реалізація плану дій 2016 року підтвердила, що хоча області, намічені планом дій, залишаються актуальними, необхідні активніші дії для сприяння інтеграції жінок-мігрантів, для сприяння включенню громадян ЄС з мігрантським минулим, для більш ефективного залучення суспільства, що приймає, у політиці інтеграції та інклюзивності, а також посилити моніторинг та оцінку цієї політики... активізації дій щодо полегшення їх доступу до медичних послуг» [3].

Пункт 3 перераховує низку ключових принципів інтеграційної політики, до яких віднесені: інклюзивність для всіх; адресна підтримка там, де це необхідно; врахування гендерних та антидискримінаційних пріоритетів; підтримка на всіх етапах інтеграції; максимізація внеску ЄС через партнерство з багатьма зацікавленими сторонами [3].

Пункт 5 Плану містить перелік заходів, що підтримують ефективну інтеграцію та включення у всіх галузевих областях, зокрема: створення міцних партнерських відносин для більш ефективного процесу інтеграції (передбачає посилення мережі європейської інтеграції, надання фінансування країнам від ЄС, підтримка громадянського суспільства та його ініціатив, розширення програм приймаючих громад тощо); розширення можливостей для фінансування ЄС у рамках Багаторічної фінансової програми на 2021–2027 роки; сприяння участі та зустрічам з приймаючим суспільством (держави мають узгодити національні стратегії інтеграції з національними планами дій проти расизму та расової дискримінації, залучати мігрантів та організації мігрантів до розробки, реалізації та оцінки політики та програм інтеграції та інклюзії, у тому числі, коли вони фінансуються ЄС; сприяти обміну з приймаючими суспільствами через волонтерство, спорт, неформальну освіту, молодіжну та культурну діяльність); розширення використання нових технологій та цифрових інструментів для інтеграції та залучення (передбачається розробка курсів

цифрової грамотності для мігрантів, у тому числі за кошти ЄС; всеохопність та доступність цифрових державні послуги для мігрантів); моніторинг прогресу (розробка та оновлення системи для моніторингу інтеграції, покращення доступності даних про результати інтеграції).

Стосовно моніторингу, то у травні 2023 року Міжнародною організацією міграції було опубліковано «Набір інструментів вимірювання багатовимірної інтеграції» [14], в якому запропоновано індекс інтеграції іммігрантів. Останній є проектом Лабораторії імміграційної політики (IPL) Стенфордського університету та ETH-Zurich. Його коротка та довга форми, «IPL-12» та «IPL-24», були створені як універсальні та прагматичні вимірювання результатів. Він має слугувати барометром для вимірювання успіху конкретних інтеграційних програм.

Індекс інтеграції іммігрантів досліджує шість вимірів інтеграції: 1) навігаційна інтеграція (фіксує здатність керувати основними потребами в країні перебування, наприклад відвідування лікаря, вирішення юридичних проблем і пошук роботи; перевіряє знання основних конвенцій у країні перебування: типовий спосіб сплати податку на прибуток, правила водіння, як вказати адресу в листі та як належним чином звернутися за медичною допомогою); 2) лінгвістична інтеграція (оцінка респондентами їхньої здатності читати, говорити, писати та розуміти домінуючу мову країни чи регіону перебування); 3) соціальна інтеграція (охоплює соціальні зв'язки та взаємодію з корінними жителями країни перебування, а також перехідний соціальний капітал, про що свідчить участь в організаціях з співгромадянами) 4) політична інтеграція (розуміння важливих політичних проблем, з якими стикається приймаюча країна, і ступінь участі респондентів у дискусіях і політичних діях); 5) психологічна інтеграція (відчуття зв'язку респондентів із приймаючою країною, їх почуття приналежності, їхній досвід ізоляції від приймаючого суспільства та їх бажання продовжувати там жити); 6) економічна інтеграція (дохід, зайнятість, задоволеність ситуацією з зайнятістю та здатність покривати різні рівні несподіваних витрат) [11].

Найважливішим питанням у сфері інтеграції є відсутність компетенції ЄС щодо законодавчої діяльності у сфері інтеграції, заплановані ініціативи можуть бути лише рекомендацією для держав-членів. ЄС може приймати лише допоміжні заходи, причому гармонізація законів і нормативних актів

прямо виключається. Проте Єврокомісія має можливість фінансувати інтеграційні проекти та засновувати установи, завданням яких є підтримка інтеграції. Формою міжкурядового формування політики є відкритий метод координації.

До основних недоліків плану 2021–2027 років У. Брандл, відносить: неструктурований підхід із запланованими інтеграційними заходами для всіх мігрантів, а також громадян ЄС з мігрантським походженням; відсутність розмежування прав, які мають бути надані мігрантам, і добровільних додаткових заходів підтримки інтеграції; наголошення на понятті «європейського способу життя» та інклюзивних суспільств в цілому, проте відсутність трактування цього поняття, а також відсутність згадок про можливі негативні наслідки інтеграційних заходів [5].

Для підвищення ефективності політика країн-членів ЄС з питань інтеграції іммігрантів має містити заходи не лише в міграційній, а й в інших сферах життєдіяльності суспільства, насамперед в галузі працевлаштування, забезпечення доступу мігрантів до освітніх, медичних, соціальних послуг. Крім того, необхідно врахувати специфічні групи мігрантів (молоді, жінок, біженців). Спільні

зусилля урядів повинні бути спрямовані на суспільство, забезпечити його готовність до прийняття мігрантів, культурної та мовної диверсифікації, формування нової ідентичності при збереженні основ європейської культури.

Висновки. Таким чином, комплексний підхід до політики інтеграції мігрантів сприятиме забезпеченню демократичної політичної стабільності, тобто дозволить демократичним структурам швидко реагувати на зміни громадських настроїв для забезпечення досягнення миру і громадянської згоди через двосторонню інтеграцію: мігрантів в суспільство приймаючої країни та представників цієї країни. Комплексний підхід до інтеграції мігрантів через включення широкого кола сфер життєдіяльності суспільства (освіти на навчання, працевлаштування та боротьби з безробіттям, охорони здоров'я та соціальних послуг тощо) дозволить подолати бар'єри та, застосовуючи спільні зусилля урядів, забезпечити готовність суспільства приймаючої країни до прийняття мігрантів, культурної та мовної диверсифікації, надання широкого кола гарантій прав мігрантам з одночасним збереженням основ європейської культури.

Література:

1. Кудряченко А.І. Іслам у сучасній Європі та Україні : виклики, стан і перспективи. *Науковий вісник Дипломатичної академії України*. Випуск 21. Частина II. Зовнішня політика і дипломатія: традиції, тренди, досвід. 2014. Вип. 21. С. 64–69. URL: https://elibrary.ivinas.gov.ua/1826/1/6%20Nvdau_2014_21%282%29_10.pdf.
2. Яворський М. Політична стабільність: сутність та основні підходи до класифікації. *Humanitarian vision*. 2017. Vol. 3, Num. 1. С. 61–66. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2017/nov/6679/yavorskiy.pdf>.
3. Action plan on Integration and Inclusion 2021–2027: Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. COM(2020) 758 final. Brussels, 24.11.2020. *EU law – EUR-Lex*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52020DC0758&qid=1632299185798>.
4. Adida C., Laitin D., Valfort M.-A. Why Muslim Integration Fails in Christian-Heritage Societies. London: Harvard University Press, 2016. 288 p. URL: http://scscenter.isca.ac.ir/Portal/file/?303195/Why_Muslim_Integration_Fails_in.pdf.
5. Brandl U. Integration in the New Pact: A difficult compromise between a limited EU competence and a successful policy. 2021. *EU Immigration and Asylum Law and Policy*. URL: <https://eumigrationlawblog.eu/integration-in-the-new-pact-a-difficult-compromise-between-the-lack-of-competence-and-the-importance-of-integration-for-a-successful-migration-policy/>.
6. Castles S., de Haas H., Miller M. J. The Age of Migration. International Population Movements in the Modern World. 5th ed. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2013. 401 p.
7. Council Decision of 14 May 2008 establishing a European Migration Network (2008/381/EC) / The Council of the European Union. *EU law – EUR-Lex*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32008D0381&from=EN>.
8. European Agenda for the Integration of Third-Country Nationals : Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Council and Committee on Regions. COM(2011)455 final. SEC(2011)957 final. Brussels, 20.07.2011. 13 p. *EU law – EUR-Lex*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52011DC0455&from=EN>.
9. Global Compact for Safe, Orderly and Regular Migration : Resolution adopted by the General Assembly on 19 December 2018 [without reference to a Main Committee (A/73/L.66)] 73/195. URL: <https://migrationnetwork.un.org/sites/g/files/tmzbd1416/files/docs/gcm-n1845199.pdf>.

10. Immigrant Integration Policy in the European Union. Council Conclusions. Press Release 2618th Council Meeting. Justice and Home Affairs. Brussels, 19 November 2004. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/PRES_04_321.
11. IPL Integration Index. A survey tool for governments, nonprofits, and researchers to measure the integration of immigrants around the world. *Immigration Policy Lab*. URL: <https://www.integrationindex.org>.
12. Jaworsky J. Ukraine: stability and instability. *McNair Paper 42*. INNS. August 1995. 90 p. URL: <https://www.files.ethz.ch/isn/23520/mcnair42.pdf>.
13. Lanzieri G. Fewer, Older and Multicultural? A Projection of the Populations of the European Union Member States by Foreign/National Background. *Eurostat Statistical Working Paper*. 2010. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-statistical-working-papers/-/KS-RA-11-019>.
14. Multidimensional integration measurement toolkit: offering a multidimensional approach to measure migrant integration outcomes. A practical guide for the application of the toolkit. International Organization for Migration. Geneva : IOM, 2023. URL: <https://publications.iom.int/books/multidimensional-integration-measurement-toolkit>.
15. Policy Plan on Legal Migration : Communication from the Commission / Commission of the European Communities. COM(2005) 669 final. SEC(2005)1680. Brussels, 21.12.2005. 29 p. *EU law – EUR-Lex*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2005:0669:FIN:EN:PDF>.
16. Regulation (EU) No 514/2014 of the European Parliament and of the Council of 16 April 2014 laying down general provisions on the Asylum, Migration and Integration Fund and on the instrument for financial support for police cooperation, preventing and combating crime, and crisis management. The European Parliament and the Council of the European Union. *EU law – EUR-Lex*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32014R0514&from=DE>.
17. Tampere European Council 15-16.10.1999. Conclusions of the Presidency – European Council Tampere 15-16.10.1999. *Conclusions of the Presidency*. URL: https://www.europarl.europa.eu/summits/tam_en.htm
18. The 2012 Ageing Report: Underlying Assumptions and Projection Methodologies. European Economy. Brussels: European Commission, 2011. URL: https://ec.europa.eu/economy_finance/publications/european_economy/2011/pdf/ee-2011-4_en.pdf.
19. Wolleghem P. G. Where is the EU's Migrant Integration Policy Heading? *International Review of Public Policy*. 2019. # 1:2. P. 218-237. URL: <https://journals.openedition.org/irpp/396>.

References:

1. Kudriachenko A.I. (2014) Islam u suchasni Yevropi ta Ukraini : vyklyky, stan i perspektyvy [Islam in modern Europe and Ukraine: challenges, state and prospects]. *Naukovyi visnyk Dyplomatychnoi akademii Ukrainy* [Scientific Bulletin of the Diplomatic Academy of Ukraine. Part II. Foreign policy and diplomacy: traditions, trends, experience]. Vypusk 21. S. 64–69. URL: https://elibrary.ivinas.gov.ua/1826/1/6%20Nvdau_2014_21%282%29_10.pdf. [in Ukrainian].
2. Iavorskyi M. (2017) Politychna stabilnist: sutnist ta osnovni pidkhody do klasyfikatsii [Political stability: essence and main approaches to classification]. *Humanitarian vision* [Humanitarian vision]. Vol. 3, Num. 1. S. 61–66. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2017/nov/6679/yavorskiy.pdf>. [in Ukrainian].
3. Action plan on Integration and Inclusion 2021-2027: Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. COM(2020) 758 final. Brussels, 24.11.2020. *EU law – EUR-Lex*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52020DC0758&qid=1632299185798>.
4. Adida C., Laitin D., Valfort M.-A. (2016) Why Muslim Integration Fails in Christian-Heritage Societies. London: Harvard University Press. 288 p. URL: http://scscenter.isca.ac.ir/Portal/file/?303195/Why_Muslim_Integration_Fails_in.pdf.
5. Brandl U. (2021) Integration in the New Pact: A difficult compromise between a limited EU competence and a successful policy. *EU Immigration and Asylum Law and Policy*. URL: <https://eumigrationlawblog.eu/integration-in-the-new-pact-a-difficult-compromise-between-the-lack-of-competence-and-the-importance-of-integration-for-a-successful-migration-policy/>.
6. Castles S., de Haas H., Miller M. J. (2013) The Age of Migration. International Population Movements in the Modern World. 5th ed. Basingstoke: Palgrave Macmillan. 401 p.
7. Council Decision of 14 May 2008 establishing a European Migration Network (2008/381/EC) / The Council of the European Union. *EU law – EUR-Lex*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32008D0381&from=EN>.
8. European Agenda for the Integration of Third-Country Nationals : Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Council and Committee on Regions. COM(2011)455 final. SEC(2011)957 final. Brussels, 20.07.2011. 13 p. *EU law – EUR-Lex*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52011DC0455&from=EN>.
9. Global Compact for Safe, Orderly and Regular Migration : Resolution adopted by the General Assembly on 19 December 2018 [without reference to a Main Committee (A/73/L.66)] 73/195. URL: <https://migrationnetwork.un.org/sites/g/files/tmzbd1416/files/docs/gcm-n1845199.pdf>.

10. Immigrant Integration Policy in the European Union. Council Conclusions. Press Release 2618th Council Meeting. Justice and Home Affairs. Brussels, 19 November 2004. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/PRES_04_321.
11. IPL Integration Index. A survey tool for governments, nonprofits, and researchers to measure the integration of immigrants around the world. *Immigration Policy Lab*. URL: <https://www.integrationindex.org>.
12. Jaworsky J. (1995) Ukraine: stability and instability. *McNair Paper 42*. INNS. August 1995. 90 p. URL: <https://www.files.ethz.ch/isn/23520/mcnair42.pdf>.
13. Lanzieri G. (2010) Fewer, Older and Multicultural? A Projection of the Populations of the European Union Member States by Foreign/National Background. *Eurostat Statistical Working Paper*. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-statistical-working-papers/-/KS-RA-11-019>.
14. Multidimensional integration measurement toolkit: offering a multidimensional approach to measure migrant integration outcomes. A practical guide for the application of the toolkit. International Organization for Migration. (2023) Geneva : IOM. URL: <https://publications.iom.int/books/multidimensional-integration-measurement-toolkit>.
15. Policy Plan on Legal Migration : Communication from the Commission / Commission of the European Communities. COM(2005) 669 final. SEC(2005)1680. Brussels, 21.12.2005. 29 p. *EU law – EUR-Lex*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2005:0669:FIN:EN:PDF>.
16. Regulation (EU) No 514/2014 of the European Parliament and of the Council of 16 April 2014 laying down general provisions on the Asylum, Migration and Integration Fund and on the instrument for financial support for police cooperation, preventing and combating crime, and crisis management. The European Parliament and the Council of the European Union. *EU law – EUR-Lex*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32014R0514&from=DE>.
17. Tampere European Council 15-16.10.1999. Conclusions of the Presidency – European Council Tampere 15-16.10.1999. *Conclusions of the Presidency*. URL: https://www.europarl.europa.eu/summits/tam_en.htm
18. The 2012 Ageing Report: Underlying Assumptions and Projection Methodologies. European Economy. Brussels: European Commission, 2011. URL: https://ec.europa.eu/economy_finance/publications/european_economy/2011/pdf/ee-2011-4_en.pdf.
19. Wolleghem P. G. (2019) Where is the EU's Migrant Integration Policy Heading? *International Review of Public Policy*. № 1:2. P. 218-237. URL: <https://journals.openedition.org/irpp/396>.

УДК 35.07

DOI [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2023-2\(68\)-12](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2023-2(68)-12)

Віталій КУЧМЕНКО

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри психології та соціального забезпечення, Державний університет «Житомирська політехніка», вул. Чуднівська, 103, м. Житомир, Україна, 10005
ORCID: 0000-0003-3822-3528

Роман БЕЗБАХ

магістрант спеціальності 281 «Публічне управління та адміністрування», факультету національної безпеки, права та міжнародних відносин, Державний університет «Житомирська політехніка», вул. Чуднівська, 103, м. Житомир, Україна, 10005

Vitaly KUCHMENKO

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Psychology and Social Welfare, Zhytomyr Polytechnic State University, str., Chudnivska, 103, Zhytomyr, Ukraine, 10005
ORCID: 0000-0003-3822-3528

Roman BEZBACH

Master's Degree in Specialty 281 «Public management and administration», Faculty of National Security, Law and International Relations, State University «Zhytomyr Polytechnic», str., Chudnivska, 103, Zhytomyr, Ukraine, 10005

ІСТОРИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ В УКРАЇНІ

HISTORICAL FEATURES OF THE DEVELOPMENT OF THE CIVIL SERVICE IN UKRAINE

Процес становлення та розвитку кожної країни є достатньо складним та багатоманітним, Україна не є винятком. Її шлях становлення був достатньо складним та повільним, але бажання невпинно йти шляхом утвердження демократичних цінностей перемогло. Еволюційні процеси розвитку державного управління та державної служби водночас перебувають в постійному державотворчому процесі, який наділено надзвичайно складний і неоднорідний характер, що був обумовлений постійною зміною політичного життя, впливом внутрішніх та зовнішніх факторів. Саме тому, для кожного представника державної служби є надзвичайно важливим зрозуміти сутність сучасної державної служби, окремі аспекти її сучасного стану, що стає можливим лише після вивчення історії її становлення, з'ясування історичних етапів виникнення та розвитку державної служби адже, без минулого немає майбутнього. Враховуючи події останніх років, актуальність вивчення особливостей розвитку державної служби та виявлення основних загроз, які постійно були присутні є досить актуальним. Події сьогодення створили новий історичний період розвитку української державності, яка переживає етап свого відродження і становлення, що зумовив необхідність переосмислення сутності державно-правових інститутів та їх реорганізацію в подальшому. Враховуючи вищезазначене слід зауважити, що такі події породжують доволі багато суперечливих і проблематичних питань серед науковців щодо кількості етапів становлення державної служби, правильності назви того чи іншого етапу, їх послідовність. Також надзвичайно велике прагнення України бути на рівні з країнами Європейського Союзу, породжують укорінення шляху утвердження європейських цінностей і стандартів у політиці, економіці, соціальній сфері та сфері обороноздатності.

Саме з цією метою в статті розглянуто основні особливості зародження, становлення та розвитку державної служби в Україні від часів середньовіччя і до сьогодення. Проаналізовано різні визначення державної служби, окреслено основні цілі, завдання та функції. Розглянуто державну службу як один із основних механізмів досягнення цілей і виконання завдань держави та як частину механізму державного управління.

Ключові слова: держава, державна служба, державне управління, державотворення, державний службовець, розвиток, становлення, реформування.

The process of formation and development of each country is quite complex and multifaceted, Ukraine is no exception. Her way of becoming was rather difficult and slow, but the desire to relentlessly follow the path of establishing democratic values won. The evolutionary processes of the development of state administration and civil service are at the same time in a constant state-building process, which is endowed with an extremely complex and heterogeneous character, which was due to the constant change of political life, the influence of internal and external factors. That is why it is extremely important for every representative of the civil service to understand

the essence of the modern civil service, certain aspects of its current state, which becomes possible only after studying the history of its formation, clarifying the historical stages of the emergence and development of the civil service, because without the past there is no future. Taking into account the events of recent years, the relevance of studying the peculiarities of the development of the civil service and identifying the main threats that have always been present is quite relevant. Today's events have created a new historical period in the development of Ukrainian statehood, which is experiencing a stage of its revival and formation, which necessitated a rethinking of the essence of state-legal institutions and their reorganization in the future. Taking into account the above, it should be noted that such events give rise to quite a lot of controversial and problematic questions among scientists regarding the number of stages in the formation of the civil service, the correctness of the name of one or another stage, and their sequence. Also, Ukraine's extremely great aspiration to be on a par with the countries of the European Union gives rise to the rooting of the way of establishing European values and standards in politics, economy, social sphere and the sphere of defense capability.

It is for this purpose that the article examines the main features of the birth, formation and development of the civil service in Ukraine from the Middle Ages to the present day. Different definitions of civil service are analyzed, the main goals, tasks and functions are outlined. Considered the civil service as one of the main mechanisms for achieving the goals and tasks of the state and as a part of the mechanism of state management.

Key words: state, state service, state administration, state creation, civil servant, development, establishment, reformation.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Події, які відбуваються сьогодні в країні можна назвати новим етапом розвитку української державності, на якому державному управлінню зустрілись виклики не лише пандемії та постійних змін на світовій політичній арені, але й повномасштабне вторгнення, яке вимагає від державних службовців підвищення ефективності діяльності системи державної служби. Складність даної ситуації ускладнюється тим фактом, що якщо враховувати і поєднувати найкращі зразки світових практик та власний історичний досвід, що виник під впливом автентичних ментальних особливостей українського народу – державна служба повинна знайти такий підхід надання державних послуг, щоб максимально ефективно та в найкоротший термін повною мірою забезпечувати громадян усім необхідним з мінімальними затратами ресурсів в надзвичайно складних ситуаціях. Тому, обрана тема є актуальною.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженням особливостей розвитку державної служби України займалися такі відомі вчені: Аркуша О., Авер'янов В., Битяк Ю., Бельський К., Бойко О., Бородін Є., Грищук А., Оболенський О., Мельников В., Малиновський В., Черноног Є., Костюков А., Колпаков В., Ключевский В., Манохін В., Іншин М. Окрім вітчизняних, перші згадки про державних службовців були відмічені в працях Платон, Арістотель, Г. В. Ф. Гегель, Т. Гоббс, Г. Лейбніц, Дж. Локк, Т. Кампанелла, Ш. Монтеск'є, Ж.-Ж. Руссо. Однак, враховуючи глобальність та багатоманітність обраної теми дослідження, деякі питання потребують подальшого вивчення.

Метою статті є комплексний огляд історичних особливостей розвитку державної з урахуванням позитивного та негативного аспектів.

Виклад основного матеріалу. Історичні особливості розвитку будь якої країни доводять, що становлення держави безпосередньо пов'язане з розвитком людства та прагненням навести лад на тій території, яку було зайнято. Це доводить, що держава не може існувати без державної служби та державного управління яке покликано для наближення державних послуг до людей не залежно від території на якій вони перебувають. Слід зауважити, що саме державна служба є спеціалізованою сферою діяльності державних службовців та виникає разом із державою як органічна складова останньої.

Державна служба і держава йдуть поряд та взаємно зумовлюють одна одну, оскільки «інститут державної служби продовжує і завершує організаційне оформлення державного механізму, а найголовніше – робить цей механізм здатним практично вирішувати будь-які питання галузі державного управління» [3, с. 144].

На жаль, проаналізувавши праці вітчизняних вчених, ми не змогли дійти єдиної думки щодо формування, розвитку та становлення державної служби. Це обумовлено насамперед різним підходом до етапів державотворення України. Одноставними є вчені лише щодо того, що державна служба не може розглядатися окремо від етапів становлення та розвитку держави [10, с. 87]. Отже, можемо сміливо стверджувати: «державна служба є невід'ємною від держави».

Якщо більш детально розглядати думки вчених, слід виокремити тих, хто найбільш конкретно і чітко описав історичні особливості розвитку державної служби. О. Оболенський, досліджуючи історію державної служби на теренах України, виокремив такі етапи її становлення:

– середньовічна феодальна держава Київська Русь (IX–XII ст.);

- Галицько-Волинська держава (XII–XIV ст.);
- Українська козацька республіка (середина XVII–XVIII ст.);
- Українська народна республіка;
- Українська держава (1917–1920 рр.) [5, с. 46].

Втім, такий поділ не достатньо охарактеризує всі етапи.

Інший підхід до періодизації становлення державної служби запропонував Є. Черноног. Учений виокремлює:

- Русь княжої доби (IX–XIII ст.);
- Русь-Україну литовсько-польської доби (XIV–XVI ст.);
- Україну козацько-гетьманської доби (XVI–XVIII ст.);
- Україну у складі Російської Імперії (XVIII–XX ст.);
- Україну 1917–1991 років;
- сучасну Україну [11, с. 76–134].

На відмінну від попереднього дослідника, Черноног охопив ті ж часові періоди але більш конкретизував назви, що дозволяє нам вже з самої назви розуміти що саме відбувалось на кожному з етапів. Також вчений додав сучасну Україну, що є достатньо важливим. Тому розглянемо кожен з запропонованих етапів більш детально:

I етап – часи від виникнення Київської Русі до повного її роздроблення та перебування під владою Литви і Польщі (включаючи історичний період існування Галицько-Волинської держави). Зазначений етап існування ранньої Київської Русі до XII століття слід вважати першим етапом виникнення державної служби. Саме в цей час відбувається виникнення, а не розвиток чи становлення державної служби. Чіткого розуміння того, що таке державна служба ще не було, вона не є спеціальною, відокремленою трудовою діяльністю, виконувати яку слід на професійній основі.

II етап – Русь-Україну литовсько-польської доби. В цей період державний апарат Великого князівства Литовського був поділений на дві частини:

1) центральну, де вищим органом був уряд, який представляв центральну владу в регіонах;

2) регіональну, завданням якої було забезпечення функціонування великокнязівської влади на місцях [2].

Наявність такого поділу дають підставу стверджувати, що відбувся поділ влади за певною територіальною ознакою. Якщо говорити про систему управління, слід відзначити, що на вершині владної піраміди стояв

князь, який опирався на раду з ближніх князів і панів, що поступово набула сталої організації складалась із впливових магнатів, воєвод, старост. Тобто вже сформувався своєрідний апарат державного управління.

III етап – період існування Козацької держави – Запорізької Січі. Якщо взяти до уваги той факт, що Запорізька Січ представляла собою повноцінну державу із всіма притаманними їй ознаками. В цей період було помітно, що державна служба є, їй притаманна певна сталість, яка підкріплювалась чіткістю повноважень та функцій державних службовців. В Запорізькій Січі державні посади мали свою ієрархію, підлеглі підпорядковувались не на основі особистої залежності, а в силу займаної посади, була присутня оплата праці. На цьому етапі історичного розвитку державного управління було чітко відомо, що державна служба стала інструментом ефективного управління державою, а державні службовці у вигляді козацької старшини, гетьмана, впроваджували інтереси держави через відповідні посадах. Не варто забувати, що ознакою цього історичного періоду стало переплетення адміністративних і судових повноважень як колективних інституцій.

IV етап – Україна в складі Радянського Союзу. В цей період, попри офіційне невизнання державної служби як спеціального виду трудової діяльності, стирання різниці між працівниками та державними службовцями, відсутності будь-якої концепції державної служби, державна служба все ж існувала в радянській Україні, регламентувалась окремими нормативно-правовими актами, тобто мала правову основу функціонування, проводилися наукові дослідження з визначення проблем державної служби. Одним із перших кроків нової влади стало знищення опор старого суспільства – усунення з управлінської вертикалі колишніх державних службовців. Для цього були запроваджені декрети РНК Росії «Про знищення станів і цивільних чинів», «Про зрівняння усіх військовослужбовців у правах», «Про виборні засади і організацію влади в армії», «Про відокремлення церкви від держави і школи від церкви» тощо. В Україні більшість із них почали реалізовуватися саме у другий прихід більшовиків, коли центральні органи радянської влади УСРР поширювали свій контроль на більшу, аніж у попередній період територію [2].

Аналіз вищезазначеного наводить на думку, що у цей період відбувається нав'язування необхідності побудова нового суспільства за моделлю Радянського Союзу.

Радянська влада прагнула, щоб всі працівники та державні службовці прирівнюються між собою, що говорить про відсутність будь-якої концепції державної служби. Вони намагались обмежити можливість максимально ефективно розвиватись в межах займаної посади і нав'язати те, що державний службовець має виконувати лиш те, що скаже йому керівництво. Державна служба, що існувала в Радянській Україні, повністю відповідала моделі побудови Радянського Союзу, а отже – ніякого розвитку, ідентичності та свободи слова не могло бути.

У етап – сучасний етап (з моменту здобуття Україною незалежності). Це є достатньо важливим, але водночас і складним етапом. Важливість та складність даного етапу зумовлена необхідністю позбутись нав'язувань Радянської влади, та будувати сильну незалежно державу на основі Європейських цінностей та дотримання прав людини. Всі заходи незалежної України спрямовувались на оптимізацію усіх структур державної служби, прагнення створити гідні умови праці. Державне управління почало розвивати нову кадрову політику, відбулось реформування адміністративної системи (прагнення очистити адміністрацію від посадовців, які зайняли посади ще до незалежності). Такі зміни були вимушеними, адже державне управління минулого періоду абсолютно не відповідало вимогам. Етап розвитку сучасної України виокремився тим, що саме в цей період: був прийнятий Закон України «Про державну службу», в якому було чітко визначено призначення держави і державної служби загалом, його важливість та значимість.

Важливо звернути увагу на концептуальні документи, що визначали рух щодо реформації інституту державної служби на шляху до впровадження стандартів і принципів доброго врядування ЄС, а саме:

1) основоположний закон – Конституція України № 254к/96-ВР від 28 червня 1996 р., яка прямо й опосередковано стосується інституту державної служби України [4];

2) Указ Президента України № 599/2000 від 14 квітня 2000 р., яким було затверджено Стратегію реформування системи державної служби в Україні, яка на сьогодні є чинною, незважаючи на те, що розрахована на 2000–2004 рр. [8];

3) Указ Президента України № 278/2004 від 5 березня 2004 р., яким схвалюється Концепція адаптації інституту державної служби в Україні до стандартів Європейського Союзу, концептуально закріплено рух України до європейської інтеграції [7];

4) розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Стратегії реформування державної служби та служби в органах місцевого самоврядування в Україні на період до 2017 року та затвердження плану заходів щодо її реалізації» № 227-р від 18 березня 2015 р.;

5) Закон України «Про державну службу» № 889-VIII від 10 грудня 2015 р., який визначає основні принципи, правові та організаційні засади забезпечення публічної, професійної, політично неупередженої, ефективної, орієнтованої на громадян державної служби, яка функціонує в інтересах держави і суспільства, а також порядок реалізації громадянами України права рівного доступу до державної служби, що базується на їхніх особистих якостях і досягненнях [6].

Слід доповнити, що події які відбуваються на території нашої країни стали викликом для перевірки державного управління та всієї державної служби на міцність та вірність. Непередбачене вторгнення та територію, прагнення підірвати довіру громадян до влади, анексія територій та апаратів державного управління – є новими викликами, які доводять, що спроби створити ефективну систему державного управління не є марними. Державні службовці перебувають під впливом значної кількості внутрішніх та зовнішніх загроз, але ніяким чином не відмовляються від виконання своїх посадових обов'язків.

Висновки та пропозиції. Вищевикладений матеріал доводить, що розвиток державної служби в Україні є не простими, адже на кожному з етапів відбувались події які породжували нові завдання. Враховуючи події сьогодення, подальший розвиток державної служби повинен бути пов'язаний із такими основними напрямками діяльності:

1) пошук та створення нових способів взаємодії між усіма органами влади та громадянськістю;

2) вдосконалення механізму відповідальності державних службовців за порушення;

3) модернізації державної служби;

4) постійне вдосконалення та розвиток державних службовців;

5) створення ефективної соціально-орієнтованої, державної служби в складних умовах.

Не слід забувати, що саме європейська інтеграція є основним завданням і викликом не тільки для держави та її механізму, а й для суспільства у цілому. Тиск з боку країни-агресора не повинен стати на заваді до побудови сильної, незалежної, вільної Європейської країни, яка чуде повноправним

членом Європейського Союзу. Очевидно, що досягнення бажаних результатів є можливою завдяки постановці стратегічно правильних задач як для України, так і для ефективного функціонування інституту державної служби.

Складні сучасні умови повинні зосереджувати діяльність державної служби на наукових основах, з врахуванням сукупності суб'єктивних і об'єктивних чинників. Проведене дослідження етапів історичного розвитку державної служби дає можливість оцінити позитивні і негативні аспекти змін з

врахуванням попереднього досвіду. Завдяки знанням ми можемо реалізувати свою головну мету, яка полягає в утворення такої державної служби, яка б працювала на основі професіоналізму, стабільності та політичної нейтральності, була прозорою, відкритою, зрозумілою для громадян без можливості впливу зовнішнього середовища на ефективність та неупередженість прийняття рішень. Отже, це доводить, що знання історії сприяє розширенню світогляду та нагадує про важливість бути сильними та незалежними.

Література:

1. Державна служба: підручник: у 2 т. / редкол. Ю. В. Ковбасюк, О. Ю. Оболенський, С. М. Серьогін та ін. К.; Одеса: НАДУ. 2012. Т. 1. 372 с.
2. Історія державної служби в Україні : у 5 т. Голов. упр-ня держ. служби України ; Ін-т історії НАН України ; відп. ред. Т.В. Мотренко, В.А. Смолій. К. : Ніка-Центр, 2009.
3. Колпаков В.К. Адміністративне право України : [підруч.]. В.К. Колпаков. К. : Юрінком Інтер, 2003. 544 с.
4. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
5. Оболенський О. Ю. Державна служба: навч. посібник. К.: КНЕУ, 2006. 467 с.
6. Про державну службу : Закон України від 10.12.2015 р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/889-19>.
7. Про Концепцію адаптації інституту державної служби в Україні до стандартів Європейського Союзу : Указ Президента України від 5.03.2004 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/278/2004>.
8. Про Стратегію реформування системи державної служби в Україні: Указ Президента України від 14.04.2000 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/599/2000>
9. Реформа державної служби у питаннях та відповідях : [практ. посібн. для керівн. служб упр-ня персоналом]. М. Канавець [та ін.]. К. : Центр адаптації державної служби до стандартів Європейського Союзу, 2016. 176 с.
10. Сіцинський А. Дисциплінарна та адміністративна відповідальність у сфері державної служби. Актуальні проблеми права. Одеса, 2016. № 3. С. 42–49.
11. Черноног Є.С. Державна служба: історія, теорія і практика : [навч. посіб.]. Черноног Є.С. К. : Знання, 2008. 458 с.
12. Черепанов В. Система державного і муніципального управління. Київ : Норма, 2016. 292 с.

References:

1. Kovbasjuk, Ju.V., Obolens'kyj, O.Ju., Ser'ogin, S.M. (2012). Derzhavna sluzhba [Public Service]. u 2 t. redkol. Kyiv; Odesa: NADU. T. 1. 372 p. [in Ukrainian].
2. Motrenko T.V., Smolij V.A. (2009). Istorija derzhavnoi' sluzhby v Ukrai'ni [History of civil service in Ukraine] u 5 t. Golov. upr-nja derzh. sluzhby Ukrai'ny. In-t istorii' NAN Ukrai'ny ; vidp. red. Kyiv : Nika-Centr [in Ukrainian].
3. Kolpakov V.K. (2003). Administratyvne pravo Ukrai'ny [Administrative law of Ukraine]. Jurinkom Inter. 544 p. [in Ukrainian].
4. Konstytucija Ukrai'ny : Zakon Ukrai'ny [Constitution of Ukraine: Law of Ukraine] vid 28.06.1996. Retrieved from: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> [in Ukrainian].
5. Obolens'kyj? O. Ju. (2006). Derzhavna sluzhba [Public Service]: navch. posibnyk. Kyiv: KNEU, 467 p.[in Ukrainian].
6. Pro derzhavnu sluzhbu : Zakon Ukrai'ny [On civil service: Law of Ukraine] vid 10.12.2015. Retrieved from: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/889-19> [in Ukrainian].
7. Pro Konceptiju adaptacii' instytutu derzhavnoi' sluzhby v Ukrai'ni do standartiv Jevropejs'kogo Sojuzu : Ukaz Prezydenta Ukrai'ny [On the concept of adaptation of the civil service institute in Ukraine to the standards of the European Union: Decree of the President of Ukraine] vid 5.03.2004. Retrieved from: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/278/2004> [in Ukrainian].
8. Pro Strategiju reformuvannja systemy derzhavnoi' sluzhby v Ukrai'ni : Ukaz Prezydenta Ukrai'ny [On the Strategy for Reforming the Civil Service System in Ukraine: Decree of the President of Ukraine] vid 14.04.2000. Retrieved from: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/599/2000> [in Ukrainian].

9. Kanavec', M. (2016). Reforma derzhavnoi' sluzhby u pytannjah ta vidpovidjah [Civil service reform in questions and answers]. Kyiv: Centr adaptacii' derzhavnoi' sluzhby do standartiv Jevropejs'kogo Sojuzu, 176 p. [in Ukrainian].
10. Sicins'kyj, A. (2016). Dyscyplinarna ta administratyvna vidpovidal'nist' u sferi derzhavnoi' sluzhby [Disciplinary and administrative responsibility in the field of public service]. Aktual'ni problemy prava – Actual problems of law. Odesa, no 3. pp. 42–49. [in Ukrainian].
11. Chernonog, Je. S. (2008). Derzhavna sluzhba: istorija, teorija i praktyka [Civil service: history, theory and practice]. Kyiv: Znannja, 458 p. [in Ukrainian].
12. Cherepanov, V. (2016). Systema derzhavnogo i municypal'nogo upravlinnja [The system of state and municipal administration]. Kyi'v : Norma, 292 p. [in Ukrainian].

УДК 35:061

DOI [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2023-2\(68\)-13](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2023-2(68)-13)

Юлія ЛЕМКО

кандидат політичних наук, старший викладач кафедри політології та міжнародних відносин, Національний університет «Львівська політехніка», вул. Степана Бандери, 12, м. Львів, Україна, 79013

ORCID: 0000-0002-9864-6963

Yuliia LEMKO

PhD in Political Science, Senior Lecturer at the Department of Political Science and International Relations, Lviv Polytechnic National University, Stepana Bandery Str., 12, Lviv, Ukraine, 79013

ORCID: 0000-0002-9864-6963

СТРАТЕГІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ БЕЗПЕКИ ЄС В КОНТЕКСТІ СПІВПРАЦІ З КРАЇНАМИ АФРИКИ

EU ENERGY SECURITY ENSURING STRATEGIES IN THE CONTEXT OF COOPERATION WITH AFRICAN COUNTRIES

У сучасному світі енергетична безпека є однією з ключових проблем, які стоять перед державами та регіонами світу. Європейський Союз не є винятком, оскільки майже 50% його енергетичних потреб забезпечується за рахунок імпорту. Відповідно, забезпечення стабільного постачання енергоресурсів та збалансованого енергетичного балансу є надзвичайно важливою складовою енергетичної безпеки ЄС.

У даній статті досліджено та проаналізовано спільні програми ЄС та африканських держав що можуть бути використані для забезпечення енергетичної безпеки ЄС. Актуальність дослідження зумовлена російсько-українською війною, що призвела до енергетичної кризи в ЄС а також зміною клімату та нестачою ресурсів що набувають все більшої актуальності і ставлять під загрозу економічний та соціальний розвиток країн світу. У зв'язку з цим, забезпечення стабільного та ефективного енергетичного розвитку є надзвичайно важливим завданням для всіх держав.

Крім того, збалансований енергетичний мікс та забезпечення стабільного постачання енергетичних ресурсів є необхідні умови для розвитку індустрії, забезпечення життєвого рівня населення та зменшення залежності держав від імпорту енергії. У цьому контексті, співпраця між країнами ЄС та Африки може бути вигідною для обох сторін, зокрема, для розвитку відновлюваних джерел енергії та використання природних ресурсів.

В процесі написання роботи було використано ряд джерел, предметом дослідження яких є загальні аспекти та проблематика енергетичної безпеки, довідникова інформація із загальними характеристиками енергетичного сектору країнах Північної Африки та ЄС, також багато джерел висвітлюють питання енергетичної залежності країн ЄС, і відповідні наслідки цієї залежності.

Отже, вищепераховані фактори підвищили зацікавленість урядів країн ЄС та працівників енергетичної галузі у вивченні альтернативних постачальників енергетики та видобутку відновлювальних джерел енергетики. Зниження залежності ЄС від російських поставок викопних палив не тільки безпосередньо впливатиме на енергетичне благополуччя всередині країн, але й на зміцнення політико-економічної незалежності та нейтралізацію похідних загроз для національної безпеки.

Ключові слова: енергетична безпека, Європейський Союз, африканські країни.

In the modern world, energy security is one of the main problems facing countries and regions of the world. The European Union is no exception, as almost 50% of its energy needs are met by imports. Accordingly, ensuring a stable supply of energy resources and a balanced energy balance is an extremely important component of EU energy security.

This article examines and analyzes the joint programs of the EU and African states that can be used to ensure the energy security of the EU. The relevance of the study is determined by the Russian-Ukrainian war, which led to the energy crisis in the EU, as well as climate change and the lack of resources, which are becoming more and more relevant and endanger the economic and social development of the countries of the world. In this regard, ensuring stable and efficient energy development is an extremely important task for all states.

In addition, a balanced energy mix and ensuring a stable supply of energy resources are necessary conditions for the development of industry, ensuring the standard of living of the population and reducing the dependence of states on energy imports. In this context, cooperation between the EU and African countries can be beneficial for both sides, in particular, for the development of renewable energy sources and the use of natural resources.

In the process of writing the work, a number of sources were used, the subject of which are the general aspects and issues of energy security, reference information with general characteristics of the energy sector in the countries of North Africa and the EU, and many sources highlight the issue of energy dependence of the EU countries and the corresponding consequences of this dependence.

Consequently, the above-mentioned factors have increased the interest of the governments of the EU countries and energy industry workers in studying alternative energy suppliers and production of renewable energy sources. Reducing the EU's dependence on Russian supplies of fossil fuels will not only directly affect energy well-being within countries, but also strengthen political and economic independence and neutralize derivative threats to national security.

Key words: energy security, European Union, African countries.

Масштаб потенційного використання енергії, що видобувається в Африці, вражає. Він значно перевищує поточне та прогнозоване споживання електроенергії на континенті і з легкістю може задовольнити очікуваний зріст енергопотреб, усунути енергетичну бідність, а також забезпечити зелене, відновлюване господарство.

Енергетичний сектор є важливим фактором для соціально-економічного розвитку, здоров'я та відновлення, і відіграє важливу роль у співпраці між Європою та Африкою. Щоб досягти цілей, необхідно розробити спільні ініціативи та програми, які забезпечать універсальний доступ до енергії та викоринення енергетичної бідності, прискорять використання відновлюваних джерел енергії, підтримають ключові галузі та сектори електроенергії для соціально-економічної трансформації Африки, та максимізують енергоефективність.

Метою статті є визначення ролі країн Африки у забезпеченні енергетичної безпеки ЄС у XXI столітті з огляду на наявні ресурси та потенціал розвитку енергетичного сектору в регіоні. Дослідження повинно зосередитися на вивченні проблем і перспектив співпраці між країнами Африки та ЄС у галузі енергетики, включаючи питання транспортування та диверсифікації енергетичних джерел та розвитку відновлюваної енергетики. Дослідження має на меті визначити стратегічні напрямки співпраці між країнами, які дозволять досягнути енергетичної безпеки ЄС та сприятимуть сталому розвитку країн Африки. В процесі написання роботи було використано ряд джерел, предметом дослідження яких є загальні аспекти та проблематика енергетичної безпеки, довідникова інформація із загальними характеристиками енергетичного сектору країнах Північної Африки та ЄС, також багато джерел висвітлюють питання енергетичної залежності країн ЄС, і відповідні наслідки цієї залежності.

Масштаб потенційного використання енергії, що видобувається в Африці, вражає. Він значно перевищує поточне та прогнозоване споживання електроенергії на континенті і з легкістю може задовольнити очікуваний зріст енергопотреб, усунути енергетичну бідність, а також забезпечити зелене, відновлюване господарство [3].

Розглянемо деякі з основних програм та ініціатив між африканськими державами та ЄС в енергетичній сфері

Африкансько-Європейське партнерство з енергетики: АЕЕР було створено у 2007 році з метою підвищення співробітництва між Африкою та Європейським Союзом в енергетичному секторі. Воно спрямоване на сприяння доступу до сталої енергетичної служби, використання відновлюваних джерел енергії, енергоефективності та регіональної енергетичної інтеграції.

Партнерство між Африкою та Європейським Союзом у сфері енергетики є стратегічною платформою співробітництва, створеною у 2007 році, з метою сприяти діалогу і співпраці між Африкою та Європейським Союзом в сфері енергетики. Головна мета партнерства – вирішення спільних енергетичних викликів, сприяння сталому розвитку та досягненню універсального доступу до енергії, енергетичної безпеки та зменшення впливу зміни клімату [4].

АЕЕР діє в рамках Спільної стратегії Африка-ЄС, прийнятої у 2007 році з метою посилення політичного, економічного та соціального співробітництва між двома континентами. Вона визнає важливість енергетики як каталізатора розвитку та підкреслює необхідність сталого енергетичного розвитку, який сприяє економічному зростанню, соціальній інклюзії та екологічній сталості.

Однією з основних цілей програми є забезпечення населення доступом до енергії. Для цього партнерство прагне поліпшити доступ до сучасних та сталих енергетичних послуг в Африці. Це включає зусилля з підвищення рівня електрифікації, зокрема в сільських районах, шляхом розширення енергетичної інфраструктури, застосування розподільчих систем відновлюваної енергії та децентралізованих рішень [3].

Також, популяризація відновлювальних джерел енергії: АЕЕР сприяє розвитку та використанню відновлюваних джерел енергії, таких як сонячна, вітрова, гідро- та геотермальна енергія, в Африці. Вона підтримує інвестиції в проекти відновлюваної енергетики, передачу технологій, підвищення потенціалу та політичну підтримку для сприяння переходу до низьковуглецевого та стійкого енергетичного сектора. Енергоефективність,

включаючи заходи з енергозбереження та використання енергоефективних технологій, також є одним з пріоритетів партнерства.

Ще однією ціллю АЕЕР є підтримка регіонального співробітництва та інтеграція у сфері енергетики. Вона сприяє розвитку міжнародної торгівлі енергією, просуває розвиток регіональної енергетичної інфраструктури та зміцнення регіональних ринків та інституцій. Шляхом сприяння регіональному енергетичному співробітництву партнерство прагне розкрити великий енергетичний потенціал Африки та сприяти регіональній стабільності та економічній інтеграції.

Агенція також активно працює над поліпшенням управління та створенням сприятливого інвестиційного клімату для енергетичного сектора в Африці. Це включає підтримку реформ політики та регулювання, просування прозорості та підзвітності, а також розвиток публічно-приватного партнерства. Партнерство також прагне залучити інвестиції, як публічні, так і приватні, для сталих енергетичних проектів та ініціатив в Африці.

Через свою діяльність АЕЕР сприяє досягненню Цілей сталого розвитку Організації Об'єднаних Націй, зокрема Цілі 7 (доступна та чиста енергія), Цілі 13 (дії щодо зміни клімату) та Цілі 17 (партнерство для досягнення цілей) [3]. Вона узгоджується з глобальними зобов'язаннями, такими як Паризька угода щодо зміни клімату, та підтримує регіональні рамки Африканського Союзу, зокрема Плану 2063 та Програми розвитку інфраструктури в Африці (PIDA) [5].

В цілому, Партнерство між Африкою та Європейським Союзом у сфері енергетики служить платформою для спільних дій, співробітництва та обміну знаннями з метою вирішення енергетичних викликів, сприяння сталому розвитку та сприятливому співробітництву між Африкою та Європейським Союзом у сфері енергетики.

Ще однією потужною програмою з підтримки та розвитку енергетичного сектору країн Північної Африки є Середземноморський сонячний план (ССП), який був флагманською ініціативою ЄС [2], спрямованою на просування розвитку сонячної енергетики в Середземноморському регіоні, включаючи країни Північної Африки. Проект мав на меті використання величезних сонячних ресурсів регіону, сприяння сталим розвитку та зміцнення енергетичного співробітництва між ЄС та його середземноморськими партнерами.

Одні наймасштабніших та найефективніших реалізованих проектів є Середземноморський сонячний план, який було запу-

щено в 2008 році як неодмінну частину Союзу для Середземномор'я (СС), багатостороннього партнерства між ЄС та країнами Середземномор'я. Початково встановлено термін реалізації плану протягом 20 років з метою досягнення значних досягнень у розвитку сонячної енергетики до 2028 року [10].

В рамках реалізації затвердженої стратегії було впроваджено ряд заходів, а саме:

– Політичне консультування: ССП мав на меті підтримку розроблення внутрішньополітичних стратегій та регуляторних заходів у країнах-учасниках для сприяння розвитку сонячної енергетики. Надавались технічна допомога та експертні знання для створення сприятливих умов для інвестицій у сонячну енергетику, таких як тарифи на відновлювану енергію, цілі щодо використання відновлюваної енергії та спрощені процедури отримання дозволів.

– Інвестиції та фінансування: ЄС та інші міжнародні фінансові установи зобов'язалися надати фінансову підтримку проектам сонячної енергетики в Середземноморському регіоні. ССП прагнув залучити приватні інвестиції, включаючи від європейських компаній, шляхом надання фінансових стимулів, механізмів розподілу ризиків та інноваційних моделей фінансування.

– Розвиток потенціалу та передача технологій: План наголошував на підвищенні потенціалу та передачі технологій для сприяння обміну знаннями та розвитку навичок в галузі сонячної енергетики. Були організовані тренінгові програми, семінари та обміни передовими практиками для підвищення технічної експертизи та потенціалу місцевих зацікавлених сторін у проектуванні, впровадженні та експлуатації сонячних проектів.

– Розвиток інфраструктури: ССП передбачав реалізацію масштабних проектів сонячної енергетики в країнах Північної Африки, таких як сонячні теплові електростанції (СТП) та фотоелектричні (ФЕС) установки. Ці проекти мали на меті виробляти відновлювану електроенергію як для внутрішнього споживання, так і для можливого експорту до Європи, сприяючи регіональній інтеграції та енергетичному співробітництву [5].

Хоча Середземноморський сонячний план зіткнувся з різними викликами, а його прогрес варіював у різних країнах-учасниках, він сприяв значному розвитку сонячної енергетики в регіоні. Приріст потужності сонячних електростанцій: В результаті ССП було реалізовано кілька масштабних сонячних проектів. Наприклад, комплекс сонячних електростанцій Noor Ouarzazate у Марокко, один з най-

більших CSP-проектів у світі, розроблений за підтримки ЄС. Він має загальну потужність 580 МВт і сприяє досягненню Мароккою мети виробництва 52% електроенергії з використанням відновлюваних джерел до 2030 року [9].

Незважаючи на спроби привернути приватні інвестиції, були виявлені обмеження у фінансуванні сонячних проектів. Великі масштаби і довготривалість проектів вимагали значних вкладень, але доступ до фінансування був обмежений.

Технічні виклики: Впровадження сонячних електростанцій вимагало розвитку технологій інфраструктури, включаючи посилення електромереж та впровадження рішень щодо зберігання енергії. Це створювало технічні та фінансові виклики.

Соціо економічні чинники, такі як забезпечення місцевої зайнятості, соціальна прийнятність та залучення громад, також потребували уваги для забезпечення сталого розвитку та прийняття сонячної енергетики. ЄС визнав важливість залучення місцевих громад та сприяння інклюзивному зростанню, але зазнавав труднощів у процесі впровадження в окремих випадках.

ЄС залучило значні інвестиції у проекти сонячної енергетики в Середземноморському регіоні [1]. Наприклад, Європейський інвестиційний банк (ЄІБ) виділив 2,8 млрд євро для підтримки сонячних ініціатив, включаючи розвиток CSP- та ФЕС-проектів.

Варто відзначити, що Середземноморський сонячний план був частиною більш широкої регіональної рамки та зіткнувся зовнішніми та внутрішніми факторами, які вплинули на його прогрес. План з часом еволюціонував, а його вплив варіював у різних країнах залежно від їхніх індивідуальних умов та зобов'язання до розвитку відновлюваної енергетики.

Наступна ініціатива ЄС це *ElectriFI* – яка підтримує розвиток проектів з відновлюваної енергії у країнах з розвинутою економікою, зокрема в Африці. Вона надає фінансову підтримку на ранніх етапах і технічну допомогу для забезпечення доступу до чистої та сталої енергії [5].

ElectriFI (Ініціатива з фінансування електрики) – інноваційний механізм фінансування, створений Європейським Союзом для підтримки розвитку енергетичного сектору в країнах розвиваючого світу. *ElectriFI* зосереджується на наданні каталітичного фінансування проектам, які сприяють доступу до сталої енергії, впровадженню відновлюваних джерел енергії та покращенню енергоефективності.

Енергетичний напрямок *ElectriFI* спрямований на вирішення енергетичних викликів, з якими стикаються країни розвиваючого світу, зокрема обмежений доступ до енергії та потреба у чистих та надійних джерелах енергії [5]. Фонд визнає, що доступ до доступної та сталої енергії має вирішальне значення для економічного розвитку, зменшення бідності та досягнення Цілей сталого розвитку.

У рамках свого енергетичного напрямку *ElectriFI* надає фінансову підтримку широкому спектру енергетичних проектів. Це включає інвестиції в технології відновлюваної енергії, такі як сонячна, вітрова, гідро- та біомасова енергія, які сприяють зменшенню викидів парникових газів та протидії змінам клімату. Фонд також підтримує проекти, спрямовані на покращення енергоефективності в різних секторах, включаючи будівництво, промисловість та транспорт.

ElectriFI використовує гнучкий та ринково-орієнтований підхід до фінансування енергетичних проектів. Він інвестує у ранні стадії високоризикових проектів, які мають потенціал для значного впливу, але можуть зустрічати труднощі зі забезпеченням традиційного фінансування. Шляхом надання терплячого та ризикотерпкого капіталу *ElectriFI* допомагає зменшити дефіцит фінансування та залучити додаткові приватні та публічні інвестиції в енергетичний сектор.

ElectriFI також сприяє партнерствам та співпраці між зацікавленими сторонами в енергетичному секторі. Він тісно співпрацює з урядами, фінансовими установами, розвитковими організаціями та приватним сектором з метою залучення ресурсів, обміну передовими практиками та підтримки обміну знаннями. Шляхом сприяння діалогу та співробітництву *ElectriFI* створює сприятливе середовище для інвестицій в сталі енергетичні рішення та сприяє масштабуванню доступу до енергії та впровадженню відновлюваних джерел енергії.

Енергетичний напрямок *ElectriFI* відповідає глобальним зобов'язанням, таким як Паризька угода з питань зміни клімату та Ціль сталого розвитку ООН номер 7 (Доступна та чиста енергія). Шляхом підтримки розвитку сталі енергетичні проектів *ElectriFI* сприяє переходу до енергетичної майбутньої, яка є низьковуглецевою, інклюзивною та стійкою для країн розвиваючого світу.

Наступна програма, енергетично-інфраструктурне партнерство (ЄІП) – це ініціатива, спрямована на підтримку сталого розвитку енергетики та інфраструктури в Африці. Енергетичний напрямок фокусується на

сприянні доступу до чистих, доступних та надійних джерел енергії, поліпшенні енергоефективності та просуванні використання відновлюваних джерел енергії.

ЄП мобілізує приватні інвестиції для проєктів сталого розвитку у партнерських країнах, включаючи енергетичні проєкти. Він спрямований на підтримку розвитку сталої енергетичної інфраструктури, покращення енергоефективності та просування використання відновлюваних джерел енергії в африканських країнах [6].

У рамках енергетичного напрямку реалізуються різноманітні програми та проєкти для підтримки розвитку та впровадження сталі енергетичних рішень. Це включає ініціативи для забезпечення доступу до енергії в сільських та віддалених районах, просування відновлюваних джерел енергії, таких як сонячна, вітрова, гідро та біомаса, покращення енергоефективності в будівництві та промисловості, а також підтримку інтеграції відновлюваної енергії в існуючі енергетичні системи.

Однією з ключових цілей енергетичного напрямку є сприяння переходу до низьковуглецевого та стійкого енергетичного сектору, який відповідає вимогам зменшення викидів парникових газів та протидії змінам клімату. Це включає підтримку політичних та регуляторних рамок, що сприяють розвитку відновлюваної енергії та енергоефективності, а також стимулювання партнерства між урядами, приватним сектором та установами для залучення інвестицій у сталі енергетичні проєкти.

Загалом, енергетичний напрямок ЄП відіграє важливу роль у сприянні сталому розвитку енергетики та інфраструктури в Африці. Шляхом підтримки доступу до чистої та доступної енергії, просування відновлюваних джерел енергії та підвищення енергоефективності, ЄП сприяє досягненню численних цілей сталого розвитку, включаючи боротьбу зі зміною клімату, зменшення бідності та економічний розвиток у регіоні.

Проєкти в сфері енергетики також і створюють робочі місця та сприяють соціально-економічному розвитку. Проєкти відновлюваної енергії потребують кваліфікованої робочої сили, залучаючи місцеві кадри для монтажу, експлуатації та обслуговування. За даними Африканського банку розвитку, сектор відновлюваної енергії в Африці має потенціал створити понад 2 мільйони робочих місць до 2030 року [9]. Ці проєкти також мають непрямі переваги, такі як поліпшення охорони здоров'я, освіти та економічних можливостей громадах.

Ці досягнення демонструють позитивний вплив програм та проєктів в енергетичній сфері африканських країн. Вони сприяють збільшенню доступу до чистої та доступної енергії, розвитку відновлюваних джерел енергії, створенню робочих місць та сталому соціально-економічному зростанню. Крім того, вони посилюють потенціал африканських інституцій, сприяють обміну знаннями та технологіями, сприяючи довгостроковій енергетичній стійкості та кліматичній стійкості в Африці.

Література:

1. The case for an EU-Africa partnership for sustainable infrastructure. Berlin: European International Contractors, 2019. 40 С.
2. AEEP Energy Talks Spotlight: COP27 Review – Recalibrating Africa-EU Energy Partnership Towards Accelerated Implementation. Africa-EU Energy Partnership. URL: https://africa-eu-energy-partnership.org/wp-content/uploads/2023/01/AEEP_EnergyTalks_Spotlight_COP27.pdf. (date of access: 12.05.2023).
3. AEEP Forum 2022 Spotlight: Advancing the Green Gateway Between Africa and Europe. Africa-EU Energy Partnership. 2022. URL: https://africa-eu-energy-partnership.org/wp-content/uploads/2023/01/AEEP_EnergyTalks_Spotlight_COP27.pdf. (date of access: 12.05.2023).
4. Africa and Europe: Facts and Figures on Climate and Energy. Africa Europe Foundation Debate. 2022. URL: https://mo.ibrahim.foundation/sites/default/files/2022-02/aef_summit_energy-vs-climate.pdf. (date of access: 12.05.2023).
5. EDFI Electrifi. Electrification Financing Initiative. URL: <https://www.electrifi.eu/>.
6. Escalating energy security crisis underscores imperative for accelerated net-zero transition [Електронний ресурс] // United Nations Environment Programme Finance Initiative. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.unepfi.org/industries/investment/escalating-energy-security-crisis-underscores-imperative-for-accelerated-net-zero-transition/>. (date of access: 17.04.2023).
7. Fasihi M., Bogdanov D., Breyer C. Long-Term Hydrocarbon Trade Options for the Maghreb Region and Europe—Renewable Energy Based Synthetic Fuels for a Net Zero Emissions World. Sustainability. 2017. Vol. 9, no. 2. P. 306. URL: <https://doi.org/10.3390/su9020306> (date of access: 12.04.2023).
8. Moustakbal J. The Moroccan energy sector: A permanent dependence. Longreads. URL: <https://longreads.tni.org/the-moroccan-energy-sector> (date of access: 30.04.2023)

9. Renewable Energy and Electricity. World Nuclear Association official web-site. – 2021. – Режим доступу до ресурсу: <https://world-nuclear.org/> (date of access: 13.05.2023).

10. The Programme for Infrastructure Development in Africa: Transforming Africa through Modern Infrastructure: [Website]. 2022. URL: https://www.icafrica.org/fileadmin/documents/PIDA/PIDA%20Executive%20Summary%20-%20English_re.pdf (date of access: 04.05.2023).

References:

1. The case for an EU-Africa partnership for sustainable infrastructure. [2019]. Berlin: European International Contractors, 40 P.

2. AEEP Energy Talks Spotlight: COP27 Review – Recalibrating Africa-EU Energy Partnership Towards Accelerated Implementation. [2023]. Africa-EU Energy Partnership. URL: https://africa-eu-energy-partnership.org/wp-content/uploads/2023/01/AEEP_EnergyTalks_Spotlight_COP27.pdf.

3. AEEP Forum 2022 Spotlight: Advancing the Green Gateway Between Africa and Europe. [2022]. Africa-EU Energy Partnership. URL: https://africa-eu-energy-partnership.org/wp-content/uploads/2023/01/AEEP_EnergyTalks_Spotlight_COP27.pdf.

4. Africa and Europe: Facts and Figures on Climate and Energy. [2022]. Africa Europe Foundation Debate.2022.URL:https://mo.ibrahim.foundation/sites/default/files/2022-02/aef_summit_energy-vs-climate.pdf.

5. EDFI Electrifi. [2022]. Electrification Financing Initiative. URL: <https://www.electrifi.eu/>.

6. Escalating energy security crisis underscores imperative for accelerated net-zero transition. [2022]. United Nations Environment Programme Finance Initiative. URL: <https://www.unepfi.org/industries/investment/escalating-energy-security-crisis-underscores-imperative-for-accelerated-net-zero-transition/>.

7. Fasihi M., Bogdanov D., Breyer C. [2017]. Long-Term Hydrocarbon Trade Options for the Maghreb Region and Europe–Renewable Energy Based Synthetic Fuels for a Net Zero Emissions World. Sustainability. Vol. 9, no. 2. P. 306. URL: <https://doi.org/10.3390/su9020306>.

8. Moustakbal J. [2022]. The Moroccan energy sector: A permanent dependence. Longreads. URL: <https://longreads.tni.org/the-moroccan-energy-sector>

9. Renewable Energy and Electricity. [2021]. World Nuclear Association official web-site. URL: <https://world-nuclear.org/>

10. The Programme for Infrastructure Development in Africa: Transforming Africa through Modern Infrastructure: [2022]. URL: https://www.icafrica.org/fileadmin/documents/PIDA/PIDA%20Executive%20Summary%20-%20English_re.pdf (date of access: 04.05.2023).

УДК 351:371

DOI [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2023-2\(68\)-14](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2023-2(68)-14)

Катерина МАЙСТРЕНКО

кандидат наук з державного управління, доцент кафедри публічного адміністрування,
Міжрегіональна Академія управління персоналом, вул. Фрометівська, 2, м. Київ, Україна, 03039
ORCID: 0000-0001-8586-9271

Ольга БІЛИК

кандидат економічних наук, доцент кафедри публічного управління, адміністрування та міжнародної економіки, Білоцерківський національний аграрний університет, пл. Соборна, 8/1, Київська область, м. Біла Церква, Україна, 09100
ORCID: 0000-0002-7493-6595

Kateryna MAISTRENKO

Candidate of Sciences in Public Administration, Associate Professor at the Department of Public Administration, Interregional Academy of Personnel Management, str. Frometivska, 2, Kyiv, Ukraine, 03039
ORCID: 0000-0001-8586-9271

Olha BILYK

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor at the Department of Public Management, Administration and International Economics, Belotserki National Agrarian University, Sq. Soborna, 8/1, Kyiv Region, Bila Tserkva, Ukraine, 09100
ORCID: 0000-0002-7493-6595

СТРАТЕГІЧНЕ ПЛАНУВАННЯ В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ: АДАПТАЦІЯ ДО ЗМІН У ПУБЛІЧНОМУ СЕКТОРІ В УКРАЇНІ

STRATEGIC PLANNING IN CONDITIONS OF UNCERTAINTY: ADAPTATION TO CHANGES IN THE PUBLIC SECTOR IN UKRAINE

У статті розкрита роль стратегічного планування в умовах невизначеності та нестабільності в публічному секторі України. Досліджується, як стратегічне планування може бути адаптовано до змін та непередбачуваних ситуацій з метою забезпечення ефективного управління та досягнення цілей розвитку. Також аналізується роль керівництва в адаптації стратегічного планування до змін. Звертається увага на лідерську компетентність, здатність до стратегічного мислення та прийняття рішень в умовах невизначеності. Встановлено загальний огляд теми, виокремлює актуальні аспекти адаптації стратегічного планування до змін в публічному секторі України. З'ясовані, концепції і методи, спрямовані на адаптацію стратегічного планування до змін, такі як гнучкі підходи, сценарійне планування, стратегії реагування на кризові ситуації. Особлива увага приділяється ролі лідерства в управлінні змінами та впровадженні адаптивних стратегій. Підкреслено актуальність теми стратегічного планування в умовах невизначеності для публічного сектору України. Вона сприяє розумінню викликів, з якими стикаються організації та урядові структури, а також надає вказівки щодо ефективного планування та управління в умовах невизначеності. Визначено інтерес до подальшого дослідження стратегічного планування в публічному секторі в контексті змін та невизначеності.

Ключові слова: стратегічне планування, невизначеність, адаптація, зміни, публічний сектор, організаційні структури, оцінка, вдосконалення.

The article reveals the role of strategic planning in conditions of uncertainty and instability in the public sector of Ukraine. It examines how strategic planning can be adapted to changes and contingencies in order to ensure effective management and achieve development goals. The role of management in adapting strategic planning to changes is also analyzed. Attention is paid to leadership competence, the ability to think strategically and make decisions under conditions of uncertainty. A general overview of the topic is established, highlighting the relevant aspects of the adaptation of strategic planning to changes in the public sector of Ukraine. Concepts and methods aimed at adapting strategic planning to changes, such as flexible approaches, scenario planning, strategies for responding to crisis situations, are clarified. Special attention is paid to the role of leadership in managing change and implementing adaptive strategies. The relevance of the topic of strategic planning in conditions of uncertainty for the public sector of Ukraine is emphasized. It contributes to understanding the challenges faced by organizations and government structures, and provides guidance on effective planning and management under conditions of uncertainty. Interest in further research into strategic planning in the public sector in the context of change and uncertainty is identified.

Key words: *strategic planning, uncertainty, adaptation, change, public sector, organizational structures, evaluation, improvement.*

Постановка проблеми. Зважаючи на постановку проблеми у стратегічному плануванні в умовах невизначеності в публічному секторі України, основною проблемою є здатність організацій адаптуватися до швидко змінюваного середовища та ефективно виконувати свої стратегічні цілі в умовах невизначеності. Ця проблема виникає внаслідок непередбачуваності політичних, економічних та соціальних умов, що впливають на публічний сектор. Зміни в законодавстві, громадських настроях, економічних тенденціях та інших факторах створюють невизначеність і необхідність реагувати та адаптуватися. Головною проблемою є необхідність розвинути підходи та стратегії, які дозволять організаціям в українському публічному секторі ефективно адаптуватися до змін, передбачати невизначеність, реагувати на неї та досягати своїх стратегічних цілей незважаючи на невизначеність у зовнішньому середовищі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти проблеми стратегічного планування в умовах невизначеності: адаптації до змін у публічному секторі в Україні досліджували такі науковці, як: О. Берданова, В. Вакуленко, І. Валентюк, А. Ткачук та інші.

Мета статті. Мета статті полягає в дослідженні та розкритті питання стратегічного планування в умовах невизначеності в публічному секторі України та визначенні методів адаптації до змін.

Виклад основного матеріалу. Стратегічне планування є важливим інструментом управління, який дозволяє організаціям прогнозувати та планувати свої дії для досягнення поставлених цілей. Однак, умови невизначеності можуть суттєво ускладнити цей процес, особливо в публічному секторі в Україні, де політична, економічна і соціальна ситуація може швидко змінюватися.

Доречно наголосити, що адаптація до змін є ключовим аспектом стратегічного планування в умовах невизначеності. У контексті змін у публічному секторі в Україні, може знадобитися перегляд і оновлення місії та стратегічних цілей організації.

Важливо зрозуміти зміни, які відбуваються в публічному секторі в Україні. Аналізувати політичні, економічні, соціальні та технологічні фактори, які можуть впливати на організацію. Спостерігайте за новими законодавчими ініціативами, змінами у політичних переконаннях, демографічними тенденціями та іншими факторами, що мають значення для вашої діяльності [5].

Крім того, у стабільних умовах стратегічні плани можуть бути розроблені на довгострокову перспективу. Однак, у ситуації невизначеності важливо мати гнучкість і здатність швидко реагувати на зміни. Український публічний сектор часто включає різноманітні зацікавлені сторони, такі як громадські організації, бізнес-середовище та академічна спільнота. Залучення цих сторін до процесу стратегічного планування може допомогти виявити нові перспективи, ідеї та можливості, а також забезпечити широку підтримку для впровадження стратегії.

Варто зауважити, що в умовах невизначеності важливо постійно моніторувати реалізацію стратегії та оцінювати її ефективність. Створіть механізми збору даних та моніторингу, щоб мати доступ до актуальної інформації про виконання стратегії. Умови невизначеності можуть бути викликом для стратегічного планування в публічному секторі в Україні, проте адаптація до змін є ключовим фактором успіху.

Отже, в умовах невизначеності корисно розробляти різні сценарії розвитку подій. Врахувати різні можливі варіанти змін у політичному, економічному та соціальному середовищі. Кожен сценарій має включати опис можливих змін і їх вплив на вашу організацію. Це допоможе вам бути готовими до різних можливостей і викликів.

На думку вченого С. Романюка [7, с. 232], що залучення співробітників до процесу стратегічного планування і підтримка відкритого діалогу можуть бути корисними при адаптації до змін. Співробітники можуть мати цінні ідеї та пропозиції, а також можуть виявити фактори невизначеності, з якими стикаються у своїй роботі. Забезпечення комунікації та зворотного зв'язку з персоналом допоможе виявити нові можливості та шляхи вдосконалення стратегії.

Варто наголосити, що використання інструментів аналізу ризиків дозволить ідентифікувати потенційні небезпеки та ризики, що впливають на стратегію. Розробити план дій для кожного виявленого ризику, визначити можливі шляхи мінімізації або управління ризиками, а також запланувати резервні варіанти дій у разі несприятливого розвитку подій.

Отже, умови невизначеності можуть створювати нові можливості для інновацій. Сприяти культурі експериментів та відкритості до нових ідей. Дозволити співробітникам пробувати нові підходи та шукати альтернативні

рішення. Швидкі експерименти допоможуть збирати цінний досвід і адаптувати стратегію до змін у реальному часі [6].

Варто підкреслити, що умови невизначеності вимагають постійного навчання та розвитку як для керівників, так і для співробітників. Інвестувати у професійному розвитку своєї команди, організувати навчальні заходи та тренінги, щоб підвищити рівень експертизи і здатність до адаптації до змін.

Важливо зрозуміти, що невизначеність є неодноразовим явищем і вимагає постійного моніторингу, аналізу та адаптації стратегії. Гнучкість, інновації та відкритий діалог зі зацікавленими сторонами стануть важливими факторами успіху при адаптації стратегічного планування до змін в публічному секторі в Україні.

Окрім цього, що в умовах невизначеності співпраця з іншими організаціями та стейкхолдерами може бути важливою стратегією. Розглянувши можливість встановлення партнерських зв'язків з громадськими організаціями, бізнесом, академічними установами та іншими учасниками публічного сектору. Спільні проекти та обмін інформацією можуть допомогти у зборі додаткових ресурсів та знань для адаптації стратегії.

Слід додати, що співробітникам надають можливість бути активними учасниками процесу стратегічного планування та приймати ініціативу. Сприяйте самоорганізації та творчому мисленню в команді. Це може сприяти швидкій адаптації до змін та пошуку нових рішень [1, с. 121].

Забезпечувати систематичний моніторинг реалізації стратегії та оцінку її ефективності. Встановлюють метрики успіху, які дозволяють оцінити досягнення цілей та виявляти потребу в коригуванні стратегії. Аналізувати дані та звіти, щоб виявити тенденції та виявити можливості для вдосконалення.

Розглянувши можливі ризики та виконайте планування контингентних заходів. Розробивши план невизначеності та готовності до кризи, що передбачають можливі шляхи дії в умовах невизначеності. Це допоможе зменшити негативний вплив змін і забезпечити швидку реакцію на непередбачувані події.

Крім цього, що навіть у непевних умовах важливо зберігати своє стратегічне бачення та цілі. Головне пам'ятати про основну мету організації та визначте стратегічні кроки, які приведуть до досягнення цих цілей. Це допоможе уникнути втрати напрямку та зосередитися на важливих пріоритетах.

Важливо забезпечити прозорість в процесі стратегічного планування та управління змі-

нами. Регулярно інформувати зацікавлені сторони про стратегічні рішення, зміни в планах та прогрес досягнення цілей. Відкрита комунікація допоможе залучити підтримку та розуміння з боку співробітників, громадськості та інших зацікавлених сторін [2].

Варто підкреслити, що розробка сценаріїв може бути корисним інструментом для адаптації до невизначеності. Використовуйте методи сценарного планування для виявлення можливих майбутніх шляхів розвитку та визначення стратегічних варіантів дій для кожного сценарію. Це дозволить бути готовим до різних можливих розвитків подій.

Крім того, пошук нових інноваційних рішень може допомогти організації адаптуватися до змін у публічному секторі. Сприяйте стимулюванню творчості та інноваційного мислення серед співробітників, заохочуйте їх до пропозиції нових ідей та рішень.

Отже, збір та аналіз даних є важливим елементом стратегічного планування в умовах невизначеності. Використовувавши дані та аналітику для оцінки ситуації, виявлення тенденцій та прийняття обґрунтованих рішень. Використання наукових методів та інструментів аналітики допоможе зменшити ризики та підвищити точність стратегічного планування.

Необхідно звернути увагу на умови невизначеності, які вимагають постійного поглиблення знань та оновлення інформації про публічний сектор. Готовність відкриті до нових ідей, досліджень та кращих практик, що існують як на внутрішньому рівні, так і на міжнародній арені. Навчитися від інших організацій та експертів у галузі для постійного підвищення рівня своєї компетентності.

Крім того, переглядавши стратегію на регулярній основі, оцінити її ефективність та відповідність, які змінюються умовам. Коригувати стратегічні цілі та плани дій відповідно до нових викликів та можливостей [3, с. 41–47].

Варто наголосити, що лідерство грає ключову роль у стратегічному плануванні в умовах невизначеності. Керівники повинні бути візіонерами, створювати мотивацію та надихати свою команду на досягнення стратегічних цілей. Крім того, важливо залучати персонал до процесу стратегічного планування, дозволяючи їм вносити свої ідеї та сприяючи колективному мисленню.

Умови невизначеності несуть ризики, але також можуть відкривати нові можливості. Важливо бути свідомими ризиків і вміти їх керувати. Ризик-орієнтований підхід включає ідентифікацію, оцінку та керування ризи-

ками, а також пошук нових можливостей, які можуть забезпечити конкурентну перевагу.

Загалом, традиційні ієрархічні структури можуть бути недостатньо гнучкими для адаптації до змін. В умовах невизначеності важливо створити гнучкі організаційні структури, які сприяють швидкій комунікації, прийняттю рішень та виконанню стратегічних завдань. Такі структури можуть включати команди з перехідними ролями та мережеві співробітництва.

Стратегічне планування в умовах невизначеності є процесом, який триває весь час. Важливо систематично оцінювати стратегію, аналізувати результати та вдосконалювати підходи. Це дозволить організації швидше реагувати на зміни та пристосовуватися до них.

Слід додати, що ці кроки допоможуть організації в українському публічному секторі адаптуватися до змін у невизначеному середовищі. Важливо бути гнучкими, інноваційними та навченими, а також мати лідерів, які вміють надихати і керувати командою. Шлях до успіху в умовах невизначеності полягає в постійному перегляді, адаптації та вдосконаленні стратегії [8, с. 244].

Отже, стратегічне планування в умовах невизначеності є процесом, який допомагає організаціям адаптуватися до змін у публічному секторі в Україні. В таких умовах, коли майбутність не є чіткою і передбачуваною, важливо мати гнучкий та реактивний підхід до стратегічного планування.

Варто зауважити, що адаптація до змін вимагає кількох ключових кроків. По-перше, важливо розуміти, що ніщо не є статичним і стратегія повинна бути піддатливою до коригувань і оновлень. Потрібно активно моніторити зміни в публічному секторі, аналізувати їх вплив та шукати нові можливості.

По-друге, гнучкість є ключовою якістю стратегічного планування в умовах невизначеності. Організації повинні бути готові до швидкої зміни напрямку і адаптації до нових умов. Це може включати розробку альтернативних сценаріїв, використання експеримен-

тів та швидких прототипів, а також постійний моніторинг та оцінку результатів [9, с. 100].

Крім того, співпраця та партнерство грають важливу роль у стратегічному плануванні в умовах невизначеності. Взаємодія з громадськими організаціями, бізнесом та іншими стейкхолдерами допомагає обмінюватися знаннями, ресурсами та ідеями, що сприяє швидкій адаптації та знаходженню спільних рішень.

Отже, стратегічне планування в умовах невизначеності вимагає гнучкості, аналітичної обізнаності, співпраці та постійного навчання. Це допомагає організаціям адаптуватися до швидких змін у публічному секторі та досягати успіху навіть в непередбачуваних умовах.

Висновок. У висновку можна підкреслити, що стратегічне планування в умовах невизначеності є необхідним для адаптації до змін в публічному секторі в Україні. Слід систематично моніторити зміни в публічному секторі та оцінювати їх вплив на стратегію організації. Стратегія повинна бути гнучкою та адаптованою до змінюючихся умов. Розробляйте альтернативні сценарії та швидко реагуйте на нові можливості. Взаємодія з іншими організаціями, експертами та стейкхолдерами сприяє обміну знаннями та ідеями, що сприяє швидкій адаптації та спільним рішенням. Лідерство грає важливу роль у мотивації та надиханні команди на досягнення стратегічних цілей. Залучайте персонал до процесу стратегічного планування, щоб вони могли вносити свої ідеї та сприяти колективному мисленню. Стратегічне планування в умовах невизначеності є неперервним процесом. Систематично оцінюйте стратегію, аналізуйте результати та вдосконалюйте підходи для ефективної адаптації до змін.

Таким чином, що успішне стратегічне планування в умовах невизначеності вимагає гнучкості, інноваційності, співпраці та лідерства. Організації, які здатні ефективно адаптуватися до змін у публічному секторі в Україні, мають більше шансів досягти успіху та виконати свої стратегічні цілі.

Література:

1. Берданова О. В., Вакулєнко В. М., Валєнтюк І. В., Ткачук А. Ф. Стратегічне планування розвитку об'єднаної територіальної громади. Київ 2017 р. С. 121.
2. Бриль М. Стратегія основа становлення та розвитку ОТГ. *Місцеве самоврядування*. № 5, 2018 р. URL: <https://i.factor.ua/ukr/journals/ms/2018/may/issue-5/article-36538.html> Дата звернення 16.06.2023 р.
3. Войціцька К. М. Економічний розвиток урбанізованих територій як наукове дослідження в сфері публічного управління. *Економіка, управління та адміністрування*. 2022 р. Вип. 3, С. 41–47.
4. Ковалівська С. В., Бараннік В. О. Запровадження механізмів досягнення цілей сталого розвитку в Україні у міжрегіональному співробітництві. Аналітична записка. Київ : НІСД, 2021. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2021-01/csr.pdf>

5. Латинін М. А., Лукашов О. О. Концептуальні підходи до державного регулювання стратегічного розвитку регіону за кордоном. Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». 2017 р. № 9. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/mnj_2017_9_5 Дата звернення 16.06.2023 р.
6. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021–2027 роки : постанова Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 р. № 695. *Офіц. вісн. України*. 2020 р.
7. Романюк С. А. Теорія та практика стратегічного управління. Науковий вісник : монографія. Київ : НАДУ, 2019 р. С. 232.
8. Сментина Н. В., Фіалковська А. А. Стратегічне планування місцевого розвитку. Навч. посіб. 2019 р. С. 244.
9. Шершньова З.Є. Комплексні стратегії у стратегічному розвитку корпоративних структур. *Вісник Хмельницького національного ун-ту*. 2017 р, № 2, Том 2. С. 99–103.

References:

1. Berdanova O. V., Vakulenko V. M., Valentiuk I. V., Tkachuk A. F. Stratehichne planuvannia rozvytku obiednanoi terytorialnoi hromady. Kyiv 2017 r. S. 121.
2. Bryl M. Stratehiia osnova stanovlennia ta rozvytku OTH. Mistseve samovriaduvannia. № 5, 2018 r. URL: <https://i.factor.ua/ukr/journals/ms/2018/may/issue-5/article-36538.html> Data zvernennia 16.06.2023 r.
3. Voitsitska K. M. Ekonomichni rozvytok urbanizovanykh terytorii yak naukove doslidzhennia v sferi publicnogo upravlinnia. *Ekonomika, upravlinnia ta administruvannia*. 2022 r. Vyp. 3, S. 41–47.
4. Kovalivska S. V., Barannik V.O. Zaprovadzhennia mekhanizmiv dosiahnennia tsilei staloho rozvytku v Ukraini u mizhrehionalnomu spivrobotnytstvi. *Analitichna zapyska*. Kyiv : NISD, 2021. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2021-01/csr.pdf>
5. Latynin M. A., Lukashov O. O. Kontseptualni pidkhody do derzhavnogo rehuliuвання stratehichnoho rozvytku rehionu za kordonom. *Mizhnarodnyi naukovyi zhurnal "Internauka"*. 2017 r. № 9. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/mnj_2017_9_5 Data zvernennia 16.06.2023 r.
6. Pro zatverdzhennia Derzhavnoi stratehii rehionalnoho rozvytku na 2021–2027 roky : postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 5 serpnia 2020 r. № 695. *Ofits. visn. Ukrainy*. 2020 r.
7. Romaniuk S. A. Teoriia ta praktyka stratehichnoho upravlinnia. *Naukovyi visnyk : monohrafiia*. Kyiv : NADU, 2019 r. S. 232.
8. Smentyna N. V., Fialkovska A. A. Stratehichne planuvannia mistsevoho rozvytku. *Navch. posib*. 2019 r. S. 244.
9. Shershynova Z. Ie. Kompleksni stratehii u stratehichnomu rozvytku korporatyvnykh struktur. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho un-tu*. 2017 r., № 2, Том 2. S. 99–103.

УДК 321:005.25]:316.625

DOI [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2023-2\(68\)-15](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2023-2(68)-15)

Юлія МЕЛЬНИК

кандидат політичних наук, доцент кафедри міжнародних відносин та права, Національний університет «Одеська політехніка», проспект Шевченка, 1, м. Одеса, Україна
ORCID: 0000-0002-0392-4941

Yulia MELNYK

Candidate of Political Sciences, Associate Professor at International Relations and Law Department, Odesa Polytechnic National University, Shevchenko Avenue, 1, Odesa, Ukraine
ORCID: 0000-0002-0392-4941

ПОЛІТИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ БЛОГЕРІВ ЯК СУБ'ЄКТІВ СУСПІЛЬНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

POLITICAL RESPONSIBILITY OF BLOGGERS AS THE SOCIAL COMMUNICATION PARTICIPANTS

Стаття присвячена особливостям застосування політичної відповідальності до блогерів як до суб'єктів суспільної комунікації. Актуальність обраної теми дослідження обґрунтована відсутністю наукових розвідок з вказаної тематики, посиленням ролі блогерів в соціально-політичному житті суспільства.

Автор поступову розглядає значущість блогосфери в сучасному інтернет-просторі, проводить порівняльний аналіз правового регулювання блогерів з представниками журналістської діяльності та ЗМІ. Підтримується точка зору, що блогери є суб'єктами медіа відповідно до Закону України «Про медіа» і не прірівнюються до журналістів.

На основі аналізу діяльності українських блогерів в різних соціальних мережах таких як YouTube, Facebook, Instagram, Twitter, TikTok проводиться компаративістський аналіз популярності блогів політичного спрямування, заангажованість блогерів в політичному житті українського суспільства, можливі випадки настання їх кримінальної, адміністративної та політичної відповідальності.

Обстоюється точка зору, що політична відповідальність може наставати за блогінг з політичним контентом навіть якщо він не порушує кримінальних та адміністративних законодавчих приписів, не є дезінформацією. Для настання політичної відповідальності блогера достатньо розповсюдження контенту політичного спрямування, що може вплинути на формування хибних уявлень про соціально-політичні процеси, змінити суспільну думку, відобразитися негативним шляхом на майбутніх політичних чи історичних подіях.

Зроблено висновок, що політична відповідальність блогерів настає незалежно від їх популярності, професійності контенту та переконливості, політичній відповідальності може бути піддано блогера навіть за одноразовий пост.

Обґрунтовується, що в силу специфіки роду діяльності блогерів частіше за все до них застосовується морально-політична відповідальність, політико-правова відповідальність блогера виникає уразі ведення блогу посадовцем органів публічної влади, органів місцевого самоврядування.

Політична відповідальність блогерів може виникати як основна та як додаткова поряд із кримінальною та адміністративною відповідальністю.

Ключові слова: політична відповідальність, блогер, блогосфера, суспільні комунікації.

The article is devoted to the peculiarities of the bloggers political responsibility application as subjects of public communication. The relevance of the chosen research topic is justified by the lack of specified topic scientific research, the strengthening of the bloggers role in the society socio-political life.

The author gradually examines the importance of the blogosphere in the modern Internet space, conducts a comparative analysis of the bloggers legal regulation with representatives of journalistic activity and mass media. The point of view that bloggers are media subjects and are not equal to journalists in accordance with the Law of Ukraine "About Media" is supported.

Based on the analysis of the activities of Ukrainian bloggers in various social networks such as YouTube, Facebook, Instagram, Twitter, TikTok, a comparative analysis of political blogs popularity, the involvement of bloggers in the political life of Ukrainian society, and possible cases of their criminal, administrative and political responsibility is conducted.

The point of view that political responsibility can be applied for blogging with political content even if blogger does not violate criminal and administrative legal prescriptions, and blog doesn't contain disinformation is argued. For a blogger to become politically responsible, it is enough to spread content of a political orientation, which can influence the formation of false ideas about socio-political processes, change public opinion, and reflect negatively on future political or historical events.

It was concluded that the political responsibility of bloggers comes regardless of their popularity, professional content and persuasiveness, a blogger can be subjected to political responsibility even for a one-time post.

It is substantiated that due to the specificity of the activity of bloggers, moral and political responsibility is most often applied to them, the political and legal responsibility of a blogger arises when a blog is run by an official of public authorities, local self-government bodies.

Political responsibility of bloggers can arise as the main and as additional along with criminal and administrative responsibility.

Key words: *political responsibility, blogger, blogosphere, public communications.*

Постановка проблеми. Карантинні заходи, динамічний розвиток соціально-політичних подій на фоні військових дій та економічної кризи не могли не вплинути на посилення ролі суб'єктів суспільної комунікації в українському суспільстві.

Отримання інформації, її обговорення, спростування та доказування правдивості походження стали неодмінною складовою життя пересічних українців. В інформаційному полі дедалі все більше стає важко орієнтуватися, а джерело походження інформації опиняється запорукою її вірності та точності.

Сьогодні блогери, експерти, відомі постаті та кумири стають тими особами, яким довіряють і до чиїх точок зору прислуховуються, а наслідки їх неправомірної діяльності, юридична та політична відповідальність за неї залишаються нерегламентованими та нез'ясованими в багатьох випадках.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питанню політичної відповідальності присвячено чимало праць вітчизняних та зарубіжних авторів, серед яких праці: С. Балана, Х. Голинської, Г. Дунаєвої, О. Мельник, Г. Малкіної, С. Наумкіної, А. Муртіщева, Р. Павленка, І. Рижук, М. Самуйліка, В. Торяника та інших.

Нажаль політична відповідальність блогерів як суб'єктів суспільної комунікації є невивченою проблемою в сучасній науковій та публіцистичній літературі та потребує проведення додаткових досліджень, наукової дискусії та обговорення.

Метою даної статті є дослідження особливостей політичної відповідальності блогерів як суб'єктів суспільної комунікації.

Виклад основного матеріалу. Само слово «Blog» має іншомовне, англійське походження й означає «щоденник у мережі». Визначення поняття «блог» та «блогер» відсутні в поточному національному законодавстві України, законодавстві ЄС, США та багатьох інших країн світу. Як правило діяльність блогерів врегульована законодавством про ЗМІ та інформацію.

«Сьогодні блог виступає засобом презентації особистісних поглядів та уподобань, якими автор готовий поділитися з оточуючими. І це

створює умови налагодження широкої комунікації» [5, с. 52].

«Громадяни одержали можливість для перенесення своєї активності з метою вирішення суспільних проблем в он-лайн. Інтернет приваблює активних громадян високим рівнем поширення, зручністю, доступністю й оперативністю обміну інформацією. Можливості суспільно-політичної участі громадян збільшуються завдяки он-лайнному доступу до процесів прийняття рішень, он-лайнним консультаціям з актуальних проблем, он-лайнному викладу думок, поглядів і розбіжностей тощо» [12, с. 85].

Блог слугує своєрідним засобом вираження особистих поглядів та відстоювання інтересів. Однією із привабливих сторін блогінгу є можливість створення дискусії щодо проблематики, яку підіймає його автор. Така дискусія може формувати суспільне мислення, впливати на нього, переконувати, переорієнтувати у розумінні того, що відбувається.

А. К. Досенко підкреслює, що «традиційні ЗМІ, що історично займали певну інформаційну нішу, сьогодні змушені її ділити з блогами і блогерами» [9, с. 229].

Таким чином, в умовах діджиталізації та поширення текстуального, фото, аудіо і відеоблогінгу, блогери стають активними учасниками суспільних комунікацій, беручи на себе відповідальність за контент, що вони розповсюджують та підтримують. Блогери виступають непрофесійними журналістами, ведучими та проводять відкриті чи приховані рекламні та виборчі компанії, прямо чи опосередковано формують вподобання, у тому числі й політичні.

Додатково, завдяки своїй популярності блогери стають персонами, яким довіряють, чію точку зору поважають та обговорюють. Вплив блогерів в деяких випадках стає більшим за ЗМІ.

Поширення блогінгу додатково стимулюється грошовими винагородами, які отримують блогери за рекламу, від соціальних мереж за кількість переглядів та популярність. Такі винагороди пропанують не всі соціальні мережі, але популярність та попит на власностворений контент неодмінно приваблюють блогерів та стимулюють їх.

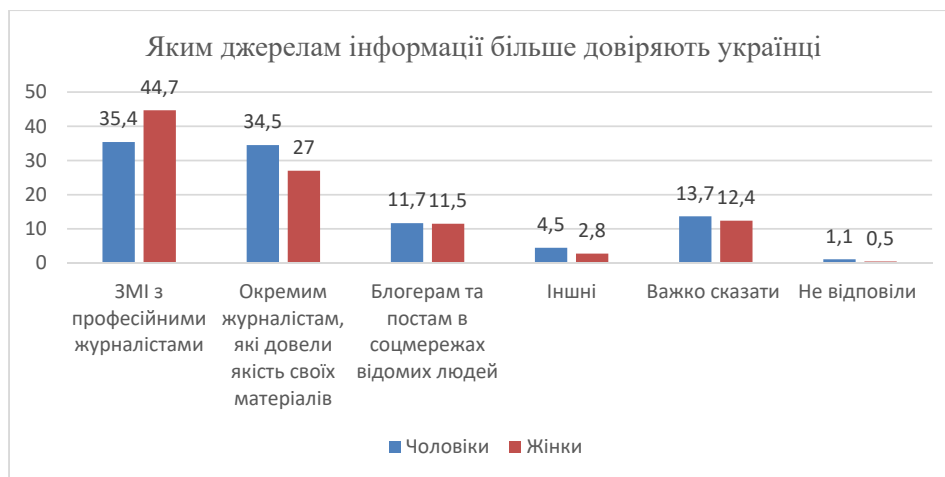

Рис. 1. Яким джерелам інформації більше довіряють українці [10]

Не дивлячись на розповсюдження блогінгу в нашій країні, пряме невизначення правового статусу блогерів українським законодавцем, ускладнює застосування до них чинних нормативно-правових норм при необхідності застосування юридичної відповідальності за неправомірні наслідки їх діяльності.

З цього приводу питання правового регулювання діяльності блогерів, їх юридичної відповідальності неодноразово підіймалися в літературі юристами теоретиками та практиками. Більшість авторів аналізуючи поточне законодавство схиляються до віднесення блогерів до суб'єктів медіа й відсутності в них статусу ЗМІ чи журналістів [7; 8; 10; 11].

Таким чином необхідно підтримати твердження Р. Головенка, що «у контексті притягнення блогера до відповідальності (наприклад дезінформації) він прирівнюється до пересічного громадянина, за винятком випадків реєстрації його як суб'єкта у сфері онлайн-медіа, оскільки для медіа та журналістів передбачено додаткові підстави для звільнення від відповідальності, зокрема ч.ч. 4–6 ст. 17 Закону про держпідтримку медіа та соцзахист журналіста, ст. 117 Закону «Про медіа» [7; 14].

Дезінформація та хибні висновки є неєдиним правопорушенням блогерів. Арбітман А. зазначає, що «окрім поширення дезінформації в блогосфері існують також інші типи протиправної поведінки, наприклад, хакерські атаки, поширення порнографії та екстремістських матеріалів, порушення авторських прав» [1, с. 122].

Безперечно, що всі блогери будуть нести однакову юридичну відповідальність за здійснення правопорушень та морально-етичну відповідальність відповідно до морально-етичних норм, що укорінилися в суспільстві.

При цьому їх політична відповідальність буде виникати при наявності декількох умовних складових та буде докорінно відрізнятися від юридичної відповідальності.

Першочергово вказане пояснюється тим, що політичні норми не мають правової форми і, як правило, виражені у вигляді традицій, неформальних правил поведінки, партійних установок тощо. При порушенні юридично-закріплених норм навпаки виникає настання юридичної відповідальності – обов'язок взяти на себе та притерпіти певні міри, що містить діюче законодавство.

Необхідно відмітити, що в законодавстві України політична відповідальність досі прямо не передбачена. Сьогодні існує тільки законопроект Закону України «Про політичну відповідальність» від 09.04.2010 № 6286, який був внесений народним депутатом М. Папієвим та дотепер не прийнятий [15].

Визначення політичної відповідальності та її види представлені в вказаному нормативно-правовому акті наступним чином: «політична (політико-правова) відповідальність – особливий вид соціальної відповідальності, що полягає у легітимному застосуванні політичних і правових санкцій до суб'єктів політики, визначених цим Законом, що настає за порушення ними політичних норм, узятих на себе політичних зобов'язань» [15].

При цьому під «суб'єктами політики», «суб'єктами політичного процесу» як правило розуміють «особистість, організацію або суспільну групу, які здатні творити політику й ініціювати істотні зміни в політичних відносинах. (Під творенням політики розуміють постійну і певною мірою самостійну участь у політичному житті відповідно до власних і суспільних інтересів, вплив на поведінку та стан інших суб'єктів)» [13, с. 696].

Поняття морально-політичної відповідальності та історичної політичної відповідальності залишаються невизначеними навіть в проектах сучасних українських нормативно-правових актів.

Але види політичної відповідальності широко обговорюються в юридичній та політологічній літературі. Відповідно до правової доктрини та політичної думки політична відповідальність може наступати у вигляді політико-правових та морально-політичних санкцій. При здійсненні правопорушень суб'єктами політики вони можуть понести одночасно юридичну та політичну відповідальність.

Так, окрім юридичної відповідальності суб'єкти політичного процесу можуть нести морально-політичну відповідальність за дії, що не мали кримінального складу, ознак адміністративного правопорушення, порушення законодавчо визначених етичних норм поведінки але негативно вплили на розвиток та стабільність політичної системи країни, становлення засад демократії, обрання вірних зовнішньополітичних курсів тощо. В таких випадках суспільний осуд, падіння рейтингів та популярності стають основними інструментами морально-політичної відповідальності.

Таким чином політична відповідальність блогерів буде наставати за ведення блогів, що прямо чи опосередковано торкаються політичних питань, питань державного управління, діяльності політиків та чиновників, трактування історичних подій, аналізі новин тощо. В такому випадку блогери прямо чи опосередковано стають суб'єктами політичного процесу та завдяки комунікації за допомогою інтернет ресурсів можуть вплинути на суспільно-політичну обстановку. Наступні негативні політичні наслідки, що можуть виникнути у суспільстві в результаті їх діяльності, навіть при відсутності кримінальної чи адміністративної відповідальності за такі, можуть тягнути за собою морально-політичну та історичну політичну відповідальність.

При скоєнні злочинів блогерами за порушення основ національної безпеки України, пропаганді «руського миру», колабораціонізмі тощо поряд із кримінальною відповідальністю неодмінно буде наставати й політична відповідальність.

Політична відповідальність блогерів має свої особливості в блогерстві як в явище: одним із основних факторів впливу блогерів на суспільну політичну думку стає формування до них відношення як до достовірного джерела інформації, зростання ступеню

довіри та створення образу лідера, якому довіряють ґрунтуючись на багаторічному досвіді спостереження.

Крім того, відомі автори власних передач, журналісти, актори згодом стають медійними особами та можуть перетворитися на повновладних суб'єктів політики, стати засновниками власних політичних сил, представниками політичної еліти країни.

Так з 2016 р. Юрій Бірюков, рейтинговий блогер, український бізнесмен та громадський діяч очолив Миколаївську обласну організацію «Блоку Петра Порошенка», був радником Президента, кандидатом в депутати від партії «Європейська солідарність» на парламентських виборах 2019 р. Український ведучий, публіцист та блогер Сергій Іванов у листопаді 2014 р. став членом Громадської ради з питань очищення й оновлення СБУ. У березні 2018 р. – членом Ради громадського контролю Державного бюро розслідувань. Денис Казанський (блогер, політичний оглядач та журналіст) в червні 2020 р. увійшов до складу трьохсторонньої контактної групи з мирного врегулювання ситуації на сході України як представник Донецької області. Дмитро Гнап (журналіст, ведучий, блогер) був обраний за результатами праймеріз від партії «Сила Людей» для участі в президентських виборах 2019 р.

Посилення ролі блогерів останнім часом додатково обґрунтовується тим, що в умовах воєнного стану інформаційний фронт все більше привертає увагу, створюючи нові інструменти інформаційної боротьби та пропаганди.

З довколовоєнними темами починають працювати все більше осіб в погоні за рейтингами та популярністю. Коло політичних блогерів сьогодні розширюється та представлене офіційними особами, політичними діячами, простими пересічними громадянами та воїнами ЗСУ.

Контент та висловлювання блогерів підлягають постійній критиці як з боку влади так і суспільства. Їх заяви не завжди є обґрунтованими, а політичні прогнози не завжди реалізуються.

Сьогодні найбільш відомими блогмайданчиками в українському суспільстві є YouTube, Facebook, Instagram, Twitter, TikTok. Вказані соціальні мережі мають багато підписників, направлені на різні вікові аудиторії з різними цілями та інтересами.

Кожна із соціальних мереж має своє коло політичних блогерів, іноді блоги дублюються з однаковим контентом по всім вказаним мережам.

Рис. 2. Найбільш рейтингові українські політичні Youtube блогери

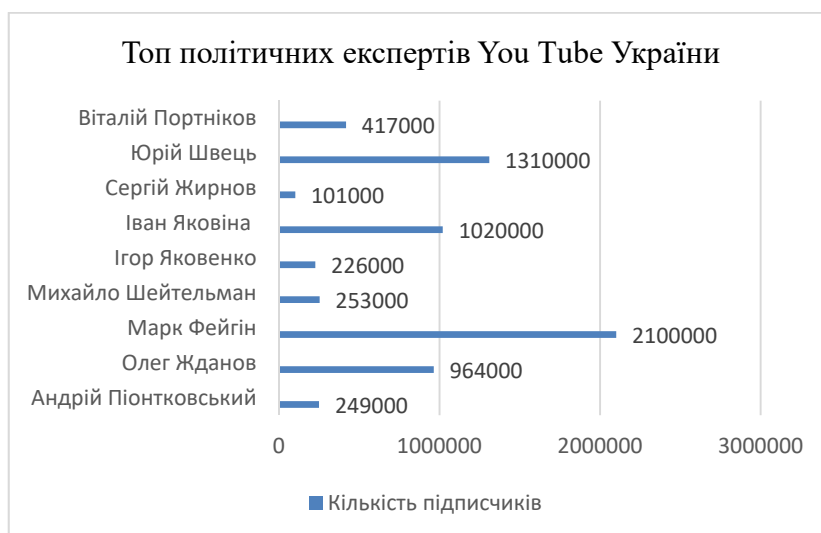

Рис. 3. Топ політичних експертів You Tube України

Серед відомих українських блогерів політичної направленості в топ рейтингів Facebook за кількістю підписників потрапляють вже відмінні від You Tube блогери: Олег Пономарь, Дмитро Гнап, Андрій Цаплієнко, Денис Казанський, Сергій Іванов, Юрій Бірюков, Дмитро Чекалкин тощо. Кількість підписників Facebook на зазначених політичних блогерів сягає до чверті мільйону осіб.

Одним із самих популярних майданчиків для політичного блогінгу сьогодні залишається Twitter. В ньому висловлюються не тільки політичні блогери, а й професійні політики.

Цікавим видається те, що сама соціальна мережа користуючись правом блокування контенту чи окремої сторінки може стати владним суб'єктом застосування політичної

відповідальності за образливу інформацію чи за таку, що порушує законодавство.

Але іноді дії соціальної мережі самі йдуть врозріз з нею же встановлених правил користування та можуть тягнути за собою політичну відповідальність.

Прикладом може стати ситуація з Twitter з блокуванням українських користувачів соцмережею в червні 2023 р. Воно, з точки зору українських журналістів, було «покликане обмежити доступ до інформації про війну в Україні» [6].

Таким чином дії Twitter та її володільця Ілона Маска викликали бурхливий суспільний осуд. Недостатність інформації та дезінформація про події на Каховській ГЕС через недопуск користувачів соцмережі до сторінок українських володільців, сформувавши хибне

уявлення в зарубіжному соціумі про відповідальність за теракт сторін україно-російської війни.

Таким чином вказані дії соціальної мережі можуть підпадати під політичну відповідальність, адже відбувається вплив на соціально-політичні процеси, а соціальна мережа стає одразу суб'єктом політичної комунікації, політики та відповідальності.

Крім того, нажалю, інформація політичних блогів достатньо часто формується з контентом, що не відповідає сьогоднішній офіційній ідеології, з критикою уряду та президента, публікацією недостовірних даних з фронту, відео роботи ПВО та руху військової техніки. Інтернет як інформаційна арена поглинає, трактує та коментує будь-яку інформацію, вводячи в оману пересічних громадян.

За вказані дії чинним законодавством передбачені адміністративна і навіть кримінальна відповідальність, але не завжди видається можливим притягнути до юридичної відповідальності учасників «інтернет-дебатів», які іноді навіть не самоідентифікують себе в інтернет просторі.

Але Єдиний державний реєстр судових рішень України все одно містить не один вирок пов'язаний із порушенням кримінального законодавства псевдоблогерами із захисту політичних прав та соціально-політичної рівноваги країни.

Так 21 липня 2022 р. Соснівський районний суд м. Черкаси виніс вирок за «розміщування коментарів, які мають відкритий доступ і з ними мають змогу ознайомитись необмежене коло користувачів соціальної Інтернет-мережі «TikTok», що полягали у виправдовуванні, визнанні правомірною збройної агресії російської федерації проти України, розпочатої у 2014 р.» [4].

10 липня 2023 р. Приморський районний суд м. Одеси виніс вирок за «поширення публікацій, які спрямовані до невизначеного кола осіб та публічно закликають до підтримки рішень та дій держави-агресора, збройних формувань, окупаційної адміністрації держави-агресора, а саме з інформаційних каналів» в соціальній мережі TikTok [3].

10 травня 2023 р. Казанківський районний суд Миколаївської області виніс вирок за «поширення символіки комуністичного тоталітарного режиму» в соціальній мережі TikTok [2].

Як правило особу таких маловідомих «блогерів» тяжко встановити. Але вказані випадки притягання до кримінальної відповідальності не є поодинокими. Учасниками таких кримінальних проваджень часто стають пересічні

українські громадяни, чії дії в вказаному випадку тягнуть не тільки кримінальну, а й політичну відповідальність так як при створенні власних сторінок-щоденників в соціальних мережах вони стають маловідомими блогерами та спроможні розповсюджувати контент не на велику але все ж аудиторію з інформацією, що може бути «переконливою» і впливати на суспільні політичні вподобання, викликати суспільний осуд та порицання, тобто тягнути наслідки притаманні настанню морально-політичної відповідальності окремо чи разом із юридичною відповідальністю.

Необхідно відмітити, що до блогерів частіше за все застосовується морально-політична відповідальність в силу особливості їх діяльності. В українському суспільстві дотепер тільки складається традиція ведення власних блогів серед представників української політичної еліти та держслужбовців. В такому контексті політико-правова відповідальність має рідкі випадки застосування в її прямому розумінні адже вона реалізується шляхом застосування конституційно-правових санкцій: імпічмент, дострокове припинення повноважень, висловлення недовіри, розпуск органу влади, не підписання законодавчих актів. Таким чином політико-правову відповідальність пов'язують із особами державних посадовців, народних обранців, політичних діячів, які займають певні посади в державному управлінському апараті чи органах місцевого самоврядування.

Одним із поодиноких випадків настання політико-правової відповідальності у державного політичного діяча-блогера в Україні є відставка О. Орестовича після формулювання власної точки зору на сучасні події в Україні. Безумовно, що колишній радник Президента й до того піддавався критиці, але самоусунення його з посади говорить не тільки про початок застосування прозахідних традицій в українській політиці, а й мовчазній згоді щодо настання політико-правової відповідальності.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Сьогодні блоги існують у різних формах (текст, фото, відео, аудіо) та мають контент різного спрямування – політичний, військовий, економічний, психологічний, музичний, модної індустрії тощо.

Будучи суб'єктами суспільної комунікації блогери, як і представники ЗМІ, є суб'єктами політико-правової, морально-політичної та історичної відповідальності. Підставами для політичної відповідальності блогерів слугує політична спрямованість їх блогів, зміст коментарів та заяв. Вона може наставати

поряд із кримінальною та адміністративною відповідальністю.

На відміну від журналістів та офіційних представників ЗМІ, блогери не несуть дисциплінарну відповідальність за порушення етичних норм професійної етики, визнаються суб'єктами медіа та не прирівнюються до ЗМІ і журналістів. Основним інструментом політичної відповідальності блогерів є її морально-політична складова. Політико-пра-

вова відповідальність блогерів настає у разі зайняття посади блогером в органах публічної влади та місцевого самоврядування.

Політична відповідальність блогерів як суб'єктів суспільної комунікації безперечно потребує проведення подальших досліджень з питань застосування політико-правової відповідальності блогерів, історичної відповідальності блогерів, вивчення випадків політичної відповідальності блогерів під час воєнного стану тощо.

Література:

1. Арбітман А. Комунікативний простір блогосфери : функції та дисфункції. *Актуальні проблеми психології, соціології, педагогіки*. 2010. №10. С. 116–123.
2. Вирок Казанківського районного суду Миколаївської області від 10 травня 2023 р. Справа № 478/457/23. Провадження № 1-кп/478/63/2023. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110985380> (дата звернення 21.08.2023).
3. Вирок Приморського районного суду м. Одеси від 10 липня 2023 р. Справа №522/16347/22. Провадження №1-кп /522/1092/23 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112170184> (дата звернення 21.08.2023).
4. Вирок Соснівський районний суд м. Черкаси від 21 липня 2022 р. Справа № 711/2410/22. Провадження № 1-кп/712/621/22 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105374765> (дата звернення 21.08.2023).
5. Вітман К. М., Кормич А. І. Відеоблоги як інноваційний засіб політичної комунікації. *Актуальні проблеми політики*. 2021. Вип. 68. С. 57–52.
6. Гайдамашко О. Twitter блокує українців для всього світу, поки Ілон Маск поширює брехню про Каховську ГЕС. 24 Техно. 8 червня 2023. URL: https://24tv.ua/tech/twitter-masovo-blokuye-ukrayintsiv-za-informatsiyu-pro-viynu_n2330602 (дата звернення 21.08.2023).
7. Головенко Р. Правовий статус блогерів в Україні: аналіз ІМІ. Інститут масової інформації. 28.06.2023. URL: <https://imi.org.ua/monitorings/pravovyyj-status-blogeriv-v-ukrayini-analiz-imi-i53699> (дата звернення 21.08.2023).
8. Грицай І. О., Примаков К. Ю. Адміністративно-правові основи регулювання у сфері масової інформації в Україні : монографія. Київ: «Хай-Тек Прес», 2018. 256 с.
9. Досенко. А. К. Блогосфера як автокомунікативна технологія. *Наукові записки Інституту журналістики*. 2014. Том 57. Жовтень – грудень. С. 226–230.
10. Інформації з яких джерел більше довіряють українці та якими, на їхню думку, є критерії професійності журналістів. Фонд демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва. 19 серпня 2022 р. URL: <https://dif.org.ua/article/informatsii-z-yakikh-dzherel-bilshhe-doviryayut-ukrainsi-ta-yakimi-na-ikhnyu-dumku-e-kriterii-profesijnosti-zhurnalistiv> (дата звернення 21.08.2023).
11. Нечипорук Я. В. Правовий статус блогера. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 9. С. 172–176.
12. Подзолков Ю. А. Інтернет і ЗМІ як інструменти сучасної публічної політики. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова*. 2014. №14. С. 83–89.
13. Політологічний словник: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / За ред. М.Ф. Головатого та О.В. Антонока. Київ: МАУП, 2005. 792 с.
14. Про медіа: Закон України від 13 грудня 2022 р. № 2849-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20#Text> (дата звернення 21.08.2023).
15. Про політичну відповідальність: Законопроект Закону України від 09.04.2010 р. № 6286. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JF4UM00I> (дата звернення: 21.08.2023).

References:

1. Arbitman, A. (2010). *Komunikatyvnyi prostir blohosfery : funktsii ta dysfunktsii. [Communicative space of the blogosphere: functions and dysfunctions]*. Aktualni problemy psykholohii, sotsiolohii, pedahohiky. №10. S. 116–123. [In Ukrainian].
2. Vyrok Kazankivskoho raionnoho sudu Mykolaiivskoi oblasti vid 10 travnia 2023 r. [Verdict of the Kazankiv District Court of the Mykolaiv Region dated May 10, 2023]. Sprava № 478/457/23. Provadzhennia № 1-kp/478/63/2023. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110985380> (data zvernennia 21.08.2023). [In Ukrainian].
3. Vyrok Prymorskyho raionnoho sudu m. Odesy vid 10 lypnia 2023 r. [Verdict of the Prumorskiy District Court of Odesa dated July 10, 2023]. Sprava №522/16347/22. Provadzhennia №1-kp /522/1092/23 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112170184> (data zvernennia 21.08.2023). [In Ukrainian].

4. Vyrok Sosnivskiyi raionnyi sud m. Cherkasy vid 21 lypnia 2022 r. [Verdict of the Sosniv District Court of Cherkasy dated July 21, 2022]. Sprava № 711/2410/22. Provadzhennia № 1-кп/712/621/22 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105374765> (data zvernennia 21.08.2023). [In Ukrainian].
5. Vitman, K. M., Kormych, A. I. (2021). *Videoblohy yak innovatsiyni zasib politychnoi komunikatsii. [Legal status of bloggers in Ukraine: analysis of mass media]*. Aktualni problemy polityky. Vyp. 68. S. 57–52. [In Ukrainian].
6. Haidamashko, O. (2023). *Twitter blokuie ukraintsiv dlia vsoho svitu, poky Elon Musk poshyriiue brekhniu pro Kakhovsku HES. [Twitter blocks Ukrainians for the whole world, while Elon Musk spreads lies about Kakhovskaya HPP]*. 24 Tekhno. 8 chervnia 2023. URL: https://24tv.ua/tech/twitter-masovo-blokuye-ukrayintsiv-za-informatsiyu-pro-viynu_n2330602 (data zvernennia 21.08.2023). [In Ukrainian].
7. Holovenko, R. (2023). *Pravovyї status bloheriv v Ukraini: analiz IMI. [Legal status of bloggers in Ukraine: analysis of IMI]*. Instytut masovoi informatsii. 28.06.2023. URL: <https://imi.org.ua/monitorings/pravovyy-status-bloheriv-v-ukrayini-analiz-imi-i53699> (data zvernennia 21.08.2023). [In Ukrainian].
8. Hrytsai, I. O., Prymakov, K. Yu. (2018). *Administratyvno-pravovi osnovy rehuliuвання u sferi masovoi informatsii v Ukraini : monohrafiia. [Administrative and legal bases of regulation in the field of mass information in Ukraine: monograph]*. Kyiv: «Khair-Tek Pres». 256 s. [In Ukrainian].
9. Dosenko, A. K. (2014). *Blohosfera yak avtokomunikatyvna tekhnolohiia. [The blogosphere as an auto-communication technology]*. Naukovi zapysky Instytutu zhurnalistyky. Tom 57. Zhovten – hruden. S. 226–230. [In Ukrainian].
10. *Informatsii z yakykh dzherel bilshe doviriavut ukraintsi ta yakymy, na yikhniu dumku, ye kryterii profesiynosti zhurnalistiv. [What sources of information do Ukrainians trust more and what, in their opinion, are the criteria for the professionalism of journalists.]*. Fond demokratychni initsiatyvy imeni Ilka Kucheriva. 19 serpnia 2022 r. URL: <https://dif.org.ua/article/informatsii-z-yakikh-dzherel-bilshe-doviryayut-ukraintsi-ta-yakimi-na-ikhnyu-dumku-e-kryterii-profesiynosti-zhurnalistiv> (data zvernennia 21.08.2023). [In Ukrainian].
11. Nechyporuk, Ya. V. (2022). *Pravovyї status blohera. [Legal status of the blogger]*. Yurydychnyi naukoviy elektronnyi zhurnal. № 9. S. 172–176. [In Ukrainian].
12. Podzolkov, Yu. A. (2014). *Internet i ZMI yak instrumenty suchasnoi publichnoi polityky. [Internet and mass media as tools of modern public policy]*. Naukovi chasopysy NPU imeni M.P. Drahomanova. № 14. S. 83–89. [In Ukrainian].
13. Holovatiy, M.F., Antoniuk, O. V. (2005). *Politolohichni slovnyk: Navch. posib. dlia stud. vyshch. navch. zakl. [Political dictionary: Education. manual for students higher education]*. Kyiv: MAUP. 792 s. [In Ukrainian].
14. *Pro media: Zakon Ukrainy vid 13 hrudnia 2022 r. [About media: Law of Ukraine dated December 13, 2022]*. № 2849-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20#Text> (data zvernennia 21.08.2023). [In Ukrainian].
15. *Pro politychnu vidpovidalnist: Zakonoproekt Zakonu Ukrainy vid 09.04.2010 r. [About political responsibility: Draft Law of Ukraine dated April 9, 2010]*. № 6286. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JF4UM00I> (data zvernennia: 21.08.2023). [In Ukrainian].

УДК 342.7

DOI [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2023-2\(68\)-16](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2023-2(68)-16)

Тамара НИЧ

кандидат філософських наук, завідувач кафедри філософії та суспільних дисциплін, Міжрегіональна Академія управління персоналом, вул. Фрометівська, 2, м. Київ, Україна, 03039
ORCID: 0000-0003-4990-3350

Tamara NYCH

Candidate of Philosophy Sciences, Head of the Department of Philosophy and Social Sciences, Interregional Academy of Personnel Management, Frometivska str., 2, Kyiv, Ukraine, 03039
ORCID: 0000-0003-4990-3350

ПОЛІТИКО-ФІЛОСОФСЬКИЙ КОНТЕКСТ ДІАЛЕКТИКИ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ В УМОВАХ СУЧАСНОЇ ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН

THE POLITICAL AND PHILOSOPHICAL CONTEXT OF THE DIALECTIC OF HUMAN RIGHTS AND FREEDOMS IN THE CONDITIONS OF MODERN DEMOCRATIZATION OF SOCIAL RELATIONS

В статті визначено, що розуміння прав і свобод людини, їх взаємин сьогодні потребує нового осмислення. Актуалізації даної проблеми пов'язана з глибокими соціальними змінами, зумовленими глобалізацією, світовою інтеграцією, загостренням проблем мультикультуралізму та національного відродження багатьох держав. Підкреслено, що проблема прав і свобод людини багатоаспектна і повинна розглядатися з філософської, політичної, правової точок зору.

Під поняттям прав і свобод людини розуміють сукупність соціально обумовлених можливостей індивіда, які дозволяють йому задовольняти свої потреби, зміст яких визначається всією людською природою. В статті зазначається, що, окрім рівня розвитку самої особистості, при забезпеченні прав і свобод людини вирішальним фактором був і залишається рівень суспільного розвитку. Водночас, права і свободи людини і громадянина не є субстанціями тотожними, а фіксують різні аспекти існування і діяльності індивіда в суспільстві, державі. Демократизація суспільного життя актуалізує питання про свободу людини і, водночас, питання про правове обмеження свободи. При цьому загострюється проблема пошуку необхідного балансу між правами і обов'язками громадян. В статті окреслено певні аспекти діалектики прав і свобод людини в процесі формування демократичної соціальної держави в Україні, що відбувається в межах як світового, так і європейського досвіду.

Ключові слова: права людини, свобода, діалектика прав і свобод, філософія свободи, права громадянина, демократія, Конституція України.

The article defines that the understanding of human rights and freedoms and their relationship today needs a new understanding. Actualization of this problem is connected with profound social changes caused by globalization, world integration, aggravation of the problems of multiculturalism and national revival of many states. It is emphasized that the problem of human rights and freedoms is multifaceted and should be considered from a philosophical, political, and legal point of view.

The concept of human rights and freedoms is understood as a set of socially determined capabilities of an individual that allow him to satisfy his needs, the content of which is determined by the whole of human nature. The article states that, in addition to the level of development of the individual, the level of social development was and remains a decisive factor in ensuring human rights and freedoms. At the same time, the rights and freedoms of a person and a citizen are not identical substances, but fix various aspects of an individual's existence and activity in society and the state. The democratization of social life actualizes the issue of human freedom and, at the same time, the issue of legal restriction of freedom. At the same time, the problem of finding the necessary balance between the rights and duties of citizens is becoming more acute. The article outlines certain aspects of the dialectic of human rights and freedoms in the process of forming a democratic social state in Ukraine, which takes place within the limits of both world and European experience.

Key words: human rights, freedom, dialectic of rights and freedoms, citizen's rights, democracy, Constitution of Ukraine.

Постановка проблеми. У сучасному світі права і свободи кожної людини об'єктивно постають як одна з найважливіших засад її

життя і діяльності у принципово нових умовах. По-перше, суттєво змінилися країни і суспільства, і, відповідно, взаємини між

людиною, державою і суспільством. Цим змінам сприяли процеси глобалізації, світової інтеграції, загострення проблем мультикультуралізму та національного відродження багатьох держав. По-друге, відчутно, у порівнянні з минулими віками, змінилась сама людина, яка стала ще лише більш освіченою, розумною, спроможною, але, одночасно, і більш вразливою, незахищеною. Адже стверджувати, що її права і свободи нині забезпечені краще, ніж у представників попередніх поколінь – складно. Зазначене підводить нас до висновку, що розуміння прав і свобод людини, їх взаємин нині потребує більш предметного осмислення і пояснення.

Аналіз досліджень і публікацій. Дана наукова проблема неодноразово привертала до себе увагу і продовжує викликати великий інтерес саме в конкретно-історичному, генезисному плані. І в кожній історичний період можна виокремити велику когорту філософів, істориків, політологів, представників інших галузей знань, які, у різний спосіб, пояснювали взаємини прав і свобод, а тому ми певною мірою обмежимося переліком цитованих авторів, аби окреслити означену проблематику.

Оскільки нині однією з найголовніших проблем прав і свобод людини є їх предметне, практичне задоволення (реалізація), назвемо тих українських вчених, – спеціалістів в галузі держави і права, державного управління, – праці яких в останні півстоліття стали найпомітнішими. Це Т.Г. Андрусак, В.Ф. Бойко, М.Ф. Головатий, Л.Д. Григорян, І.П. Козаченко, О.А. Лукашева, В.Ф. Погорілко, Т.О. Проценко, Т.М. Рабінович, Г.П. Ситник, Ю.М. Тодика, В.С. Устінов, І.Є. Фарбер, Т.В. Худойкіна та ін.

Мета статті – стислий виклад взаємодії прав і свобод в сучасному світі, з певною ретроспекцією в українські реалії з тим, аби окреслити основи теоретико-методологічного підходу до усвідомлення сутнісних особливостей таких взаємин.

Виклад основного матеріалу. З усіх визначень поняття права людини обираємо те, що подає Оксфордський політичний словник, який такі права пояснює як особливий вид невідчужуваних моральних прав, що однаковою мірою належать кожній людині «і то тільки тому, що це людина, незважаючи на расу, національність, належність до будь-якої конкретної соціальної групи» [6, с. 543], а свободу автори словника трактують як «відсутність втручання або перешкод» [там само, с. 618].

Права і свободи людини мають сьогодні розглядатися і трактуватися як найважли-

віші засади винятковості і неповторюваності кожної особи, як умова її життя. Відомий англійський політичний філософ Томас Пейн з цього приводу писав: «Людина не має права власності на іншу людину, так само як кожна генерація не може мати права на покоління, що житимуть після неї» [9, с. 20]. Звідси випливають як мінімум дві засадничі інтенції: по-перше, правомірним є унікальність, виокремленість і специфіка кожної окремої людини; по-друге, кожне покоління є і має бути повноправним і вільним у виборі цілей і сенсів свого життя.

За усього багатоманіття людей, як унікальних творінь, тисячоліттями декларувалася ідея єдності людства, проголошувалося, що всі люди від природи народжуються рівними. Всі релігії світу також засновані на єдності та рівності людей, єдиною різницею яких є добро і зло. За таким принципом формуються і правові засади регулювання життя великих соціумів.

Ще філософи Стародавнього світу зазначали, що маємо дещо розрізняти природні (від народження) права людини і її права бути громадянином суспільства. В даному випадку в силу вступає діалектика прав і обов'язків – «бажаю» і «треба». Закономірно, що в Конституції України (стаття 3) людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються найвищою цінністю, а «права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави» [5, с. 4]. Слід зауважити, що значення Конституції (Основного закону держави) досить часто пояснюється спрощено, а, між тим, вона не є творінням уряду чи влади, а є творінням людей, і передує не лише владі і урядам, але й суспільному життю людини. Одночасно, не слід, вочевидь, перебільшувати і роль закону в житті людей. По-перше, ніхто не зустрічав законів, які б прописували виключно все, що має право робити людина (це стосується і Конституції), а, по-друге, закон повинен забороняти лише те, що шкідливе для людини і суспільства. А, відтак, як зазначається у Декларації прав людини і громадянина Франції (26 серпня 1789 року), усе, що не заборонено законом – дозволене.

Закономірним є висновок, що, якщо люди народжуються рівними і вільними у своїх правах, то будь-які заборони, обмеження повинні встановлюватися лише з метою забезпечення загальної суспільної користі. Тут багато що залежить від статусу, професіоналізму, культури третьої гілки влади – судової, починаючи від освіченості і культури тих, хто роз-

робляє норми законів. Все це стосується і сучасної України. Ще великий німецький філософ Г. Гегель зазначав, що жити в суспільстві і бути незалежним від нього неможливо. Сьогодні ж, у XXI столітті, взаємозалежність людей одне від одного, пов'язаність їх інтересів набули такої сили і значення, яких не знали десятки попередніх поколінь. Без суспільства задовольняти свої потреби, реалізовувати права, досягати цілей не спроможна жодна людина.

Серед усіх прав людини, у їх послідовному значенні вирізняють права: на життя; на свободу; на власність; на управління справами держави; на отримання певних благ (соціальних, економічних, культурних тощо) [3, с. 298–299]. Тут, однак, є досить суттєве уточнення, яке роблять провідні зарубіжні та українські правознавці, а саме – необхідність розрізняти права людини і права громадянина. Вони зазначають, що це – умовний поділ прав людини як суспільної істоти та суб'єкта природних прав і свобод, властивих людині як фізичній особі, а також права людини, що випливають з приналежності людини певній державі як громадянина (права громадянина) [10, с. 239]. Слід зазначити, що Конституція України також розрізняє «права людини» і «права громадянина», і, до того ж, перші є домінуючими.

Перелік прав людини найповніше означено Організацією Об'єднаних Націй у 1948 році у Загальній декларації прав людини. Зазначений документ, незважаючи на те, що немає обов'язкової юридичної сили, визнається фактично усіма країнами світу, хоча в деяких країнах ці права все ж дещо змінюються і доповнюються.

Специфіка ліберальної доктрини людського існування, яка нині набуває все більшої ваги, полягає в тому, що вона базується на верховенстві права і пануванні закону. Правову організацію суспільного життя свого часу сформулював ще Дж. Локк. Він обстоював думку, що основою прав людини – природних, політичних, економічних є свобода, рівність людей і приватна власність [7]. На перше місце при цьому філософ висував потреби і інтереси людей. Пізніше про це писали Ш. Монтеск'є, В. Гумбольдт, Б. Спіноза, Г. Гроцій, С. Франк, а в Україні – М. Драгоманов, Б. Кістяківський та ін.

Не менш складним є феномен «свободи людини». Полишаючи філософське, політичне, підприємницьке та інші визначення цього поняття, за основу беремо його юридичне значення: це можливість (і дозвіл) робити усе, що не заборонене законом.

Подібною до класифікації прав, є варіативність свобод людини. Це – економічна свобода (окрім свободи від експлуатації відносимо сюди свободу прийняття економічних рішень, економічних дій, виду діяльності); політична (набір громадянських прав, потреба в політичній спроможності, що забезпечується демократією тощо); духовна (вибір світогляду, ідеології тощо); гносеологічна (залежить від ступеню пізнання людиною дійсності; Б. Спіноза писав, що «свобода – це усвідомлена необхідність»).

Як правило, свободу людини в політичному контексті асоціюють з демократією, демократизацією суспільного життя, що, однак, не зовсім так. Демократія, або народовладдя – це процес, форма правління, формування політичної та соціальної системи суспільства, держави і влади [8, с. 142]. Системними компонентами демократії, які «відрізняють» її від свободи, є: політичний плюралізм; розподіл влад; електоральна змагальність; юридична рівність індивідів [1, с. 9]. Тож демократія – це створений та століттями відпрацьований, а нині вдосконалений спосіб та умови діалогу, компромісу, узгодження, взаємного обмеження різноманітних суперечливих та конфліктних інтересів, посягань, тощо суб'єктів соціального процесу.

Врешті, і це має велике значення для забезпечення прав і свобод кожного громадянина, демократія не створює прав і свобод безпосередньо, вона – важлива умова для такого процесу. Демократичні зміни можуть, певною мірою, гіпотетично прогнозуватися, однак, її остаточні, кінцеві результати досить часто не відповідають очікуванням. Таку несхожість, неспівпадіння відомий німецький соціолог, політолог М. Вебер назвав «уявним конституціоналізмом», маючи на увазі різницю між конституційно вираженим і проголошеним демократичним ладом і тими реальними результатами державного управління, які реально отримані.

Свобода, образно висловлюючись, «розпадається» на величезну кількість свобод, тобто того, що може робити людина, не порушуючи норм права, закону. З одного боку, права і свободи громадян знаходяться в тісному діалектичному поєднанні. Так, Конституція України (1996 р.) закріплює: рівність прав і свобод громадян та рівність перед законом (ст. 24), визначає, що конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасованими (ст. 22) та інше [5]. Разом з тим, це досить складний і суперечливий процес, який слід аналізувати уважно і прискіпливо.

Складною для усвідомлення у ХХІ столітті є ідея відчуження прав і свобод. Як відомо, вона була закладена в концепції «суспільного договору», коли йшлося про передачу людьми (громадянами) частини своїх прав державі. Між тим, у працях Т. Гоббса, Ж.-Ж. Руссо, Г. Гегеля, інших мислителів, відчуження головним чином розглядається в духовному плані, тобто ідеалістично, як відчуження політичних прав, як відчуження духу.

Достатньо складною при цьому є процедура правового обмеження прав і свобод людини, під якою розуміють вплив на можливості обирати вид та міру своєї поведінки. Фактично це можна робити двома шляхами: звуженням обсягу прав і свобод, або розширенням обов'язків людини.

В демократичних ліберальних суспільствах, – а на такий статус нині претендує фактично більшість суспільств світу, – принцип свободи має певний пріоритет над принципом обмежень. При цьому гостро постає проблема пошуку необхідного балансу між правами і обов'язками громадян. Те, що у випадку здійснення своїх прав і свобод особа повинна дотримуватись відповідних, існуючих у суспільстві моральних засад, автоматично не спрацьовує, у зв'язку з чим, в Україні, зокрема, у 2003 році було прийнято спеціальний Закон України «Про захист суспільної моралі». Він поглибив норми Цивільного Кодексу України: якщо особа не дотримується при здійсненні своїх прав вимог щодо здійснення цивільних прав, суд може зобов'язати таку особу припинити зловживання своїми правами, а також застосувати інші наслідки, які встановлені законом. Наведемо ще один приклад. В Україні, згідно зі ст. 2 Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» такі засоби є вільними. Разом з тим, ст.3 даного закону не встановлює неприпустимість будь-якого зловживання свободою діяльності таких засобів інформації. Вони не можуть пропагувати війну, насилля, тероризм, жорстокість, розпалювати расову, національну, релігійну ворожнечу, пропагувати порнографію, втручатися в особисте життя людей, посягати на їх честь і гідність тощо. Свобода діяльності Законом України «Про телебачення і радіомовлення» (12.01.2006 р.) гарантується і цим засобам інформації, але ст.6 цього Закону також визначає неприпустимість телевізійних і радіозасобів зловживання своєю свободою. Тут також детально прописано те, що ці засоби інформації не мають права робити.

Оскільки проєвропейський курс України потребує відповідного узгодження націо-

нального українського законодавства з європейським, то Верховною Радою України було прийнято спеціальний Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини». Даний закон регулює відносини, які виникають у зв'язку з обов'язком держави виконувати рішення Європейського суду з прав людини у справах проти України. Суди України, зокрема, при розгляді справ, зобов'язані дотримуватись положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (1950 р.) та ін. Європейський Суд, при цьому, схильний у своїй діяльності більше захищати свободу, ніж її обмежувати, що позитивно відбивається на вдосконаленні судочинства в Україні.

Висновки.

1. Вочевидь, що під поняттям (і феноменом) прав і свобод людини ми маємо зрозуміти усю сукупність соціально обумовлених можливостей індивіда, які дозволяють йому задовольняти свої потреби, зміст яких визначається всією людською природою. При цьому, цілком зрозуміло, що, окрім рівня розвитку самої особистості, при забезпеченні прав і свобод людини вирішальним фактором був і залишається рівень суспільного розвитку. У індивіда завжди є певні запити до суспільства, однак задовольнити їх він може лише у тому випадку, якщо на них є відповіді суспільства, його потенційних можливостей.

2. Універсальний набір прав і свобод людини у різні роки були визначені Загальною декларацією прав людини (1948), міжнародним Пактом про права людини (1966), Конвенцією про захист прав і основних свобод людини (1950), іншими політико-правовими актами. Основними ознаками таких прав і свобод людини є: фундаментальність, постійність, пріоритетність, індивідуальність (суб'єктивність), незмінюваність, а, загалом, такі права і свободи поділяють на громадянські, економічні, соціальні і культурні.

3. Права і свободи людини і громадянина не є субстанціями тотожними. Як справедливо зазначає відомий український правознавець В. Шаповал, до прав людини потрібно відносити різні права і свободи, що пов'язані з існуванням людини і та її діяльністю як індивіда. Що ж стосується прав громадянина, то це здатність брати участь у громадсько-політичному житті. А це вже – діяльнісний аспект людини, обумовлений рівнем освіти, загальної і політичної культури, самосвідомості, громадянської активності та ін. Вважаємо, що це права і свободи більш високого, соціального рівня: це вже і процес самовдоско-

налення, самореалізації особистості. Можна також стверджувати, що права і свободи громадянина – це той «місточок», що зв'язує громадянина (особистість) з державою. Врешті, права і свободи людини – більш загальні, тоді як права і свободи громадянина (в правовому плані – в першу чергу) регламентовані, оскільки вони надаються відповідно до можливостей суспільства. В конституціях ряду країн світу можемо знаходити різний, але достатньо чіткий поділ прав і свобод людини і громадянина.

4. Формування і практичне здійснення політико-правового процесу єднання (і, одночасно, певного розмежування) прав і свобод громадян в Україні відбувається достатньо інтенсивно, в межах як світового, так і європейського досвіду. Дієва, свідома, гуманістична рівновага прав і свобод – реальна потреба формування правової, соціальної Української держави, забезпечення її цивілізованого, прогресивного розвитку. За усіх проблем і труднощів, цей процес є підстави визнавати позитивним.

Література:

1. Бабкіна О.В. Особливості політичної трансформації на постсоціалістичному просторі і підходи до осмислення // Трансформація політичних систем на постсоціалістичному просторі / Матеріали міжнародної науково-теоретичної конференції 8–9 лютого 2006 р. К., 2006, с. 8–15.
2. Головатий М.Ф. Українська доля: вчора, сьогодні і завтра: монографія / М.Ф. Головатий. Київ: ДП «Видавничий дім «Персонал», 2018. 470 с.
3. Енциклопедія політичної думки / За ред. Девіда Міллера / Пер. з англ. К.: Дух і Літера, 2000. 472 с.
4. Закон України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні». <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2782-12#Text>.
5. Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
6. Короткий Оксфордський політичний словник / Пер. з англ.: за ред. І. Макліна, А. Макмілана. К.: Основи, 2005. 599 с.
7. Локк Дж. Два трактати про врядування / Пер. з англ. О. Терех, Р. Димерець, – К.: Основи, 2001. 265 с.
8. Обушний М.І. Політологія: довідник / М.І. Обушний, А.А. Коваленко, О.І. Ткач; за заг.ред. М.І. Обушного. К.: Довіра, 2004. 599 с.
9. Пейн Т. Права людини / Пер. з англ. І.Савчак. Львів: Літопис, 2008. 288 с.
10. Сучасна правова енциклопедія / О.В. Зайчук, О.Л. Копиленко, Н.М. Оніщенко та ін.; за заг.ред. О.В. Зайчука; Ін-т Законодавства Верховної Ради України. К.: Юрінком Інтер, 2008. 384 с.

References:

1. Babkina, O.V. (2006). Osoblyvosti politychnoyi transformatsiyi na post-sotsialistychnomu prostori i pidkhody do osmyslennya [Peculiarities of political transformation in the post-socialist space and approaches to understanding]. *Transformatsiya politychnykh system na post-sotsialistychnomu prostori – Transformation of political systems in the post-socialist space: Proceedings of the International Scientific and Theoretical Conference* (pp. 8–15). K. [in Ukrainian].
2. Holovaty, M.F. (2018). *Ukrayins'ka dolya: vchora, s'ohodni i zavtra: monohrafiya [Ukrainian fate: yesterday, today and tomorrow: a monograph]*. Kyiv: DP «Vydavnychy dim «Personal» [in Ukrainian].
3. Miller, D. (Eds.). (2000). *Entsyklopediya politychnoyi dumky [Encyclopaedia of political thought]*. K.: Dukh i Litera [in Ukrainian].
4. *Zakon Ukrayiny «Pro drukovani zasoby masovoyi informatsiyi (presu) v Ukrayini» [Law of Ukraine "On printed mass media (press) in Ukraine"]*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2782-12#Text>.
5. *Konstytutsiya Ukrayiny. Pryynyata na p'yatij sesiyi Verkhovnoyi Rady Ukrayiny 28 chervnya 1996 roku. [Constitution of Ukraine]*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
6. Maklina, I. & Makmilana, A. (Eds., Transl). (2005). *Korotkyy Oksfords'kyy politychnyy slovnyk [Short Oxford Political Dictionary]*. K.: Osnovy [in Ukrainian].
7. Lokk Dzh. (2001). *Dva traktaty pro vryaduvannya (O.Terekh, R. Dymerecs', Transl)*. K.: Osnovy [in Ukrainian].
8. Obushnyy, M.I. (Eds.) & Kovalenko, A.A., Tkach, O.I. (2004). *Politolohiya: dovidnyk [Political science]*. K.: Dovira [in Ukrainian].
9. Peyn, T. (2008). *Prava lyudyny / Per. z anh. I.Savchak [Human Rights]*. L'viv: Litopys [in Ukrainian].
10. Zaychuk, O.V. (Eds.) & Kopylenko, O.L., Onishchenko, N.M. (2008). *Suchasna pravova entsyklopediya [Modern legal encyclopaedia]*. K.: Yurinkom Inter [in Ukrainian].

УДК 351

DOI [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2023-2\(68\)-17](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2023-2(68)-17)

Володимир ОРЛЕНКО

аспірант кафедри публічного адміністрування, Міжрегіональна Академія управління персоналом,
вул. Фрометівська, 2, м. Київ, Україна, 03039

ORCID: 0000-0002-3019-3355

Volodymyr ORLENKO

Postgraduate Student at the Department of Public Administration, Interregional Academy of Personnel
Management, Frometivska str., 2, Kyiv, Ukraine, 03039

ORCID: 0000-0002-3019-3355

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ МЕХАНІЗМІВ ДЕРЖАВНОГО КОНТРОЛЮ В УКРАЇНІ

PROBLEMS OF THE DEVELOPMENT OF STATE CONTROL MECHANISMS IN UKRAINE

У статті аналізуються основні механізми державного контролю, їх значення та стан в реаліях сьогодення України. Автором визначені чотири механізми державного контролю: регулятивний, правовий, антикорупційний, попереджувально-профілактичний, проте перелік не є вичерпним та сталим, а являє собою авторське бачення, з урахуванням потреб реформування системи державного контролю задля реалізації євроінтеграційного вектору Україною. Аналізуючи теоретичну базу та чинне законодавство визначили, що державний контроль є важливою складовою демократичної системи, оскільки він забезпечує баланс та взаємодію між різними гілками влади, забезпечує відповідність владних дій інтересам громадян та суспільства, при цьому не існує чіткого закріплення сфери державного контролю, реалізуючи його в залежності від державної галузі. Наголошується на важливості створення системи контрольних органів, які забезпечують систематичний та об'єктивний контроль, а також обумовлюються важливістю стандартів та норм для оцінки діяльності суб'єктів контролю та забезпечення їх відповідності встановленим вимогам. Відповідні органи мають бути в першу чергу такими, що реагують на проблеми ще до їх виникнення, намагаючись ліквідувати у зародковому стані. Окремим механізмом визначений антикорупційний, як такий, що висувається ЄС одним з ключових в контексті вступу України. Який націлений на забезпечення прозорості, дієвості та чесності в діяльності державних органів, вимагаючи відповідності встановленим правилам та нормам.

У статті зроблені висновки, що вдосконалення системи державного контролю має ключове значення для створення сучасної, відкритої та демократичної держави, яка забезпечує належне дотримання законів та виконання обов'язків перед громадянами та суспільством. Пропоновані механізми державного контролю відображають бачення ефективного контролю в усіх сферах державного управління.

Ключові слова: механізми державного контролю, євроінтеграція, антикорупційний контроль, фінансовий контроль, державний контроль.

The article analyzes the main mechanisms of state control, their meaning and state in the realities of today's Ukraine. The author has defined four mechanisms of state control: regulatory, legal, anti-corruption, preventive and preventive, but the list is not exhaustive and permanent, but is the author's vision, taking into account the needs of reforming the system of state control for the implementation of the European integration vector by Ukraine. Analyzing the theoretical base and current legislation, it was determined that state control is an important component of a democratic system, as it ensures balance and interaction between different branches of government, ensures compliance of governmental actions with the interests of citizens and society, while there is no clear consolidation of the sphere of state control, implementing it in depending on the state industry. The importance of creating a system of control bodies that ensure systematic and objective control is emphasized, as well as the importance of standards and norms for evaluating the activities of control subjects and ensuring their compliance with established requirements. The relevant bodies should be primarily those that react to problems even before they arise, trying to eliminate them in the embryonic state. A separate mechanism of definitions is anti-corruption, as such, which is proposed by the EU as one of the key ones in the context of Ukraine's accession. Which is aimed at ensuring transparency, effectiveness and honesty in the activities of state bodies, requiring compliance with established rules and regulations.

The article concludes that the improvement of the state control system is of key importance for the creation of a modern, open and democratic state that ensures proper compliance with laws and the fulfillment of duties to citizens and the public. The proposed state control mechanisms reflect the vision of effective control in all spheres of state administration.

Key words: state control mechanisms, European integration, anti-corruption control, financial control, state control.

Постановка проблеми. Сьогодні, зважаючи на функціонування в Україні воєнного стану, унаслідок російської збройної агресії, постановою Кабінету Міністрів України було скасовано заходи державного контролю та ринкового нагляду. Паралельно з тим, реалізація євроінтеграційного вектору Україною на сучасному етапі передбачає побудову ефективного державницького апарату, який би відповідав усім наявним нормам ЄС. Водночас, задля налагодження сталого функціонування державних органів виникає потреба у побудові ефективної мережі державного контролю, незалежного від інших інстанцій. Державний контроль є важливим аспектом будь-якої демократичної системи, в якій державні органи зобов'язані діяти відповідно до закону та в інтересах громадян. Україна, як незалежна країна, здійснює механізми державного контролю для забезпечення ефективного та відповідального управління. Як результат, актуальним постає вивчення функціонуючих в Україні механізмів державного контролю та їх майбутніх перспектив.

Аналіз останніх публікацій. Проблема тика державного контролю на сьогодні цікавить значний масив науковців, адже він є вагомим показником якості для демократичної держави. Сучасна українська наука розглядає державний контроль у двох площинах: крізь аналіз теорії державного контролю, до яких можемо віднести дослідження М. Терещенко, Н. Горбової, В. Цепенди [10; 4; 11] та крізь практику державного контролю, у певних галузях. В останньому випадку науковці зупиняють увагу на фінансовому державному контролі, зокрема це роботи А. Бондаренко, І. Гринджук [1; 5]. Водночас, на сьогодні існує ще значний масив неокреслених проблем, особливо в контексті вивчення механізмів державного контролю, зважаючи на постійне реформування, обумовлене євроінтеграційними чинниками.

Метою статті поставлено охарактеризувати основні механізми державного контролю, їх значення та стан в реаліях сьогодення України. У статті ми зосереджуємо увагу на державному контролі власне органів державної влади, адже саме вони являтимуть собою свого роду «обличчя» України під час аналізу готовності держави стати членом ЄС.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відповідно до теорії, державний контроль – це система організованих дій державних органів та інституцій з метою перевірки, забезпечення дотримання законів, ефективного та відповідального виконання завдань та функцій, а також забезпечення

прозорості, адекватності та демократичності діяльності державних структур і суб'єктів влади [3, с. 52–53].

Основна мета державного контролю полягає в тому, щоб забезпечити належне дотримання законів, виконання владними структурами своїх обов'язків перед громадянами та суспільством загалом. Він також включає в себе оцінку результатів діяльності, фінансову дисципліну, додержання стандартів та забезпечення відповідних стандартів професійності у владних діячів.

Відповідно до В. Цепенди, державний контроль включає наступні обов'язкові елементи:

- перевірка отриманого підконтрольними суб'єктами (фізичними та юридичними особами) результату їхньої діяльності в порівнянні з попередньо запланованими, очікуваними та передбачуваними показниками;
- перевірка відповідності використаних методів досягнення цих результатів вимогам закону, моральних норм, етичних принципів, ділової та службової етики;
- здійснення впливу на підконтрольні суб'єкти на основі результатів контролю, який може включати як позитивний стимулюючий характер (надання матеріальних та моральних заохочень і стимулів), так і негативний відтінок (застосування службово-дисциплінарних заходів, адміністративних санкцій та притягнення до правової відповідальності різних рівнів) [11].

Державний контроль є важливою складовою демократичної системи, оскільки він забезпечує баланс та взаємодію між різними гілками влади, забезпечує відповідність владних дій інтересам громадян та суспільства і сприяє підвищенню довіри до державних органів.

До основних ознак, які характеризують державний контроль науковці відносять:

- форму політичної організації;
- організаційний апарат, що об'єднує фахівців, зайнятих контрольною діяльністю, спрямованої на перевірку виконання рішень органів державної влади;
- контроль, що здійснюється від імені державних органів незалежно від завдань і виду діяльності, яку вони здійснюють;
- державновладну функцію контролю – контрольні органи надають примусові директиви для усунення виявлених недоліків;
- можливість контрольних органів винести питання про відповідальність осіб, винних у виявлених порушеннях, і у відповідних випадках вжити заходи державного примусу [10, с. 118; 4, с. 295; 12].

Виходячи з вищезначеного можемо визначити механізми державного контролю, як систему організаційних, правових і процедурних засобів та методів, що використовуються державою для виконання функцій нагляду, перевірки та регулювання діяльності суб'єктів влади, організацій та інших учасників суспільного життя. Нами визначені наступні ключові механізми державного контролю: регулятивний, правовий, антикорупційний, попереджувально-профілактичний.

Регулятивний механізм є системою організаційних, нормативних та процедурних заходів, спрямованих на створення ефективної системи контролю та забезпечення дотримання встановлених норм, стандартів і правил. Його основні складові взаємодіють для забезпечення якості, відповідності та ефективності діяльності суб'єктів контролю.

Створення та забезпечення діяльності контрольних органів є ключовим елементом регулятивного механізму державного контролю. Держава здійснює цей крок з метою забезпечення ефективного нагляду та перевірки в певних сферах діяльності, де існують ризики невідповідності законам, стандартам та правилам. Створення спеціальних контрольних органів дозволяє сконцентрувати компетенції та ресурси для забезпечення якості та безпеки відповідно до встановлених норм. Такими органами можуть виступати НАБУ, НАЗК, Антимонопольний комітет, податкові органи, спеціальні комісії тощо. Ці контрольні органи наділяються чіткими функціональними повноваженнями та завданнями, спрямованими на виконання конкретних завдань контролю. Вони мають зобов'язання перевіряти діяльність суб'єктів контролю відповідно до визначених критеріїв та стандартів. Такі органи можуть виявляти порушення, проводити аналіз ризиків та рекомендувати заходи для попередження негативних наслідків.

Крім того, регулятивний механізм передбачає встановлення стандартів і норм для різних галузей діяльності. Ці стандарти можуть включати як якісні, так і кількісні показники, які визначають вимоги до безпеки, якості, ефективності та інших аспектів діяльності. Вони стають відповідними візирними точками, за якими можна оцінювати діяльність суб'єктів контролю.

Стандарти і норми сприяють встановленню єдиної основи для оцінки виконання завдань та визначення відповідності вимогам. Їхня об'єктивність і конкретність дозволяють контрольним органам та суб'єктам контролю зрозуміти очікувані результати та ризики. Вони також допомагають взаємодіяти з публі-

кою та забезпечувати довіру до системи контролю.

Правові механізми лежать в основі державного контролю та включають нормативно-правове регулювання сфери державного контролю, його законність, аудиторський контроль. Власне у нормативно-правовій площині державний контроль регламентується конституцією України, законами та підзаконними актами, розпорядженнями Кабінету Міністрів України, наказами міністерств та відомств. Варто наголосити, що повноцінний закон «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» [9] існує лише у галузі господарської діяльності, тоді як всі інші аспекти державного життя на сьогодні варто конкретизувати відповідною нормативно-правовою базою у відповідній сфері.

Діяльність органів державного контролю в будь-якому випадку мусять базуватися на законах України «Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність» та «Про затвердження Положення про Державну аудиторську службу України» [7; 8].

Вищезначений механізм державного контролю представляє собою систему законодавчих та організаційних засад, які визначають структуру, повноваження, процедури та інструменти, необхідні для забезпечення ефективного та систематичного контролю за діяльністю державних органів, установ, підприємств та інших суб'єктів влади. Цей механізм регулює взаємодію між різними контрольними органами, їхні зобов'язання, повноваження та відповідальність.

Основним складником організаційно-правового механізму державного контролю є ретельно розроблений набір законів, регуляторних актів та правових норм, які визначають не лише обрану структуру контрольних органів, але й чітко окреслюють їхні повноваження та обмеження. Ці юридичні норми формують фундаментальну правову основу, на якій будується система державного контролю, забезпечуючи її ефективність, незалежність та відповідність демократичним принципам.

Ці закони і акти визначають процедури та методи здійснення контролю, включаючи організаційний порядок, критерії оцінки, обсяг інформації, що підлягає збору та аналізу, а також правила взаємодії з суб'єктами контролю. Вони визначають правила проведення перевірок, аудитів, інспекцій, а також встановлюють умови висунення вимог та рекомендацій, які пов'язані з виявленими порушеннями.

Поміж їхніх основних положень важливе місце відводиться порядку розгляду скарг та апеляцій, що гарантує можливість об'єктивного перегляду рішень контрольних органів і захисту прав суб'єктів контролю. Ці норми встановлюють процедури, строки та механізми, за якими можуть бути висунуті апеляції та розглядатися скарги на рішення контролю [2].

Закони та правові норми також передбачають механізми реагування на порушення, включаючи встановлення санкцій та відповідальності за недотримання вимог, що може включати штрафи, призупинення діяльності, відсторонення від посади тощо.

Складовою правового механізму є аудиторський контроль, в рамках якого аудиторські органи, такі як державні аудиторські служби, здійснюють систематичні та об'єктивні перевірки діяльності державних органів, підприємств і програм з метою забезпечення якості фінансового управління, додержання фінансової дисципліни та визначення ефективності використання ресурсів.

Цей вид контролю спрямований на забезпечення прозорості та достовірності фінансової звітності, виявлення можливих фінансових порушень, витрат і недоцільностей у використанні бюджетних коштів, а також оцінку ефективності програм і проектів. Аудиторський контроль охоплює різні аспекти фінансової діяльності, включаючи збір, зберігання, використання та відображення фінансової інформації.

Суть аудиторського контролю полягає в тому, що аудиторські органи використовують стандарти та методи аудиту, щоб здійснити об'єктивну та незалежну перевірку відповідності діяльності організацій встановленим стандартам, правилам та законодавству. Під час аудиторського контролю аналізується фінансова звітність, проводяться перевірки та переконуються в правильності відображення фінансової інформації.

Напевне найбільш важливим механізмом державного контролю на сьогодні є антикорупційний, адже подолання корупційної складової та нівелізація можливостей появи конфлікту інтересів у державній сфері є однією з ключових вимог до вступу у ЄС. Антикорупційний механізм державного контролю є специфічною складовою системи контролю, спрямованою на запобігання, виявлення та припинення корупційних діянь у державних структурах та суспільстві загалом. Цей механізм націлено на забезпечення прозорості, дієвості та чесності в діяльності державних органів, вима-

гаючи відповідності встановленим правилам та нормам.

Основні аспекти антикорупційного механізму державного контролю включають:

– Створення антикорупційних органів: держава створює спеціалізовані антикорупційні органи з чітко визначеними повноваженнями та функціями. В Україні наразі функціонують НАБУ та НАЗК, окрім того в межах державних установ виділена окрема професія уповноваженого з антикорупційної діяльності, який слідкує за відсутністю конфлікту інтересів в межах установи. Ці органи відповідають за виявлення, розслідування та припинення корупційних правопорушень, а також за сприяння формуванню антикорупційної політики.

– Розробка антикорупційних стратегій: Держава розробляє антикорупційні стратегії та плани дій, які включають комплексні заходи з запобігання та боротьби з корупцією. Наразі розроблена та затверджена Кабінетом Міністрів «Державна антикорупційна програма на 2023–2025 роки», реалізація якої відбувається в межах державних установ. Окрім того, подібні стратегії можуть включати в себе підвищення свідомості громадян, вдосконалення законодавства, зміцнення контрольних механізмів тощо.

– Законодавчі заходи: Для боротьби з корупцією держава приймає закони та нормативні акти, які передбачають кримінальну та адміністративну відповідальність за корупційні дії, встановлюють правила декларування доходів посадових осіб, забороняють конфлікт інтересів тощо.

– Фінансовий контроль: Антикорупційний механізм включає фінансовий контроль, який допомагає виявляти незаконне збагачення та інші фінансові незадекларовані активи. Це може включати моніторинг фінансової звітності посадових осіб, аудити та аналіз доходів та витрат [13].

– Міжнародна співпраця: Держави співпрацюють на міжнародному рівні з метою обміну досвідом, нормами та технологіями у сфері боротьби з корупцією. Власне за основу Україна наразі бере досвід країн ЄС, задля побудови ефективної та дієвої антикорупційної сфери.

Як вже зазначалося вище, на сьогодні державний контроль є більш проблемнореагуючим, тоді як для побудови більш ефективної системи він має водночас реалізовувати і попереджувально-профілактичний механізм, який передбачає систематичне проведення заходів, спрямованих на аналіз та оцінку потенційних ризиків, зокрема тих, що можуть

виникнути внаслідок діяльності державних структур.

Основною метою попереджувально-профілактичного державного контролю є не лише реагування на виявлені порушення, але й передбачення можливих проблем і уникнення їх. Для цього він мусить базуватися на ретельному аналізі діяльності державних органів та інших суб'єктів, виявленні сфер, які можуть бути вразливими до порушень, та розробці відповідних стратегій попередження.

Цей вид контролю передбачає використання різноманітних інструментів та методів, таких як оцінка ризиків, планування та аналіз, співробітництво з фахівцями та суб'єктами контролю, навчання та підвищення кваліфікації персоналу, інформаційні кампанії та консультації. Ці заходи допомагають вчасно ідентифікувати можливі негативні наслідки та ризики, які можуть виникнути у процесі діяльності, та забезпечити адекватну реакцію.

Особливо важливою є оцінка ризиків, яка спрямована на комплексний аналіз потенційних небезпек та можливих негативних впливів на діяльність державних органів, установ, підприємств та інших суб'єктів влади. Цей процес передбачає систематичне виявлення та оцінку можливих загроз, вразливих місць та можливих наслідків, які можуть виникнути в результаті можливих порушень або некоректної діяльності [1; 6].

У контексті попереджувально-профілактичного контролю, оцінка ризиків визначає ті області та аспекти діяльності, які потребують особливої уваги через можливість негативних наслідків. Вона включає в себе ідентифікацію можливих загроз, які можуть вплинути на ефективність, надійність та легітимність діяльності, а також розгляд можливих шляхів впливу та розповсюдження цих загроз.

Важливим аспектом оцінки ризиків є визначення вразливих місць або слабких ланок в діяльності, які можуть стати джерелом можливих проблем. Це може включати в себе недоліки в системах управління, недостатній контроль над процесами або областями, де може виникнути невідповідність законодавству.

Оцінка ризиків також передбачає розгляд можливих негативних наслідків, які можуть виникнути внаслідок різних сценаріїв можливих порушень (зокрема таких як конфлікт інтересів, фінансові втрати, збитки для репутації, втрати довіри громадськості або навіть можливість порушення прав людини).

Оцінка ризиків є базою для розробки ефективних стратегій та заходів профілактики. Вона допомагає виявити найважливіші

аспекти, які потребують негайної уваги, та визначити пріоритетність в діяльності контролю. Результати оцінки ризиків визначають діяльність попереджувальних заходів, що дозволяє забезпечити ефективне втручання та уникнення можливих негативних наслідків.

Додамо, що персонал, який здійснює попереджувально-профілактичний контроль, повинен володіти не лише загальною кваліфікацією в галузі державного контролю та аудиту, але й мати спеціалізоване розуміння конкретної сфери, яка підлягає контролю. Ця компетентність передбачає глибокий аналітичний підхід до оцінки ризиків та потенційних проблем, а також вміння прогнозувати можливі наслідки негативних впливів на діяльність.

Ефективне функціонування вище окресленого механізму дозволить підвищити імідж України на міжнародному рівні, адже здатність знаходити та долати кризи ще на стадії їх зародження дозволяє не тільки продемонструвати готовність держави не допустити негативних тенденцій у діяльність державних органів. Зауважимо, що у нормативно-правовому полі наразі вже здійснюються кроки для налагодження попереджувально-профілактичного механізму шляхом підготовки плану заходів, звітування з їх проведення, що в теоретичному плані демонструє його ефективність. Проте, в практичній площині більшість запланованих заходів залишаються виключно «на папері» та проводяться власне лише для звітування, і часом функціональні обов'язки у поданому напрямку передані за сумісництвом з виконанням інших повноважень, що також впливає на якість. Тому існує потреба у побудові такого механізму, коли було стовідсоткова віддача як з боку осіб, хто здійснює контроль, так і сторони, яка контролює та яка надає повну прозорість та сприяє їх діяльності.

Висновки. Таким чином, в контексті євроінтеграційних зусиль державний контроль виступає необхідною умовою для досягнення високих стандартів управління та розвитку суспільства. Спрямованість на наближення до європейських норм і цінностей вимагає реформування і модернізації механізмів контролю, забезпечуючи ефективну діяльність державних структур на користь громадян та загального розвитку країни. Оскільки Україна продовжує свій шлях до європейської інтеграції, вдосконалення системи державного контролю стає актуальним завданням, сприяючи створенню сучасної, відкритої та демократичної держави. Його сутність полягає у забезпеченні належного дотримання

законів, виконання владними структурами своїх обов'язків перед громадянами та суспільством загалом. Нами визначені наступні механізми державного контролю регулятивний (полягає у створенні ефективної системи контролю та забезпечення дотримання встановлених норм, стандартів і правил), правовий (передбачає належне нормативно-правове регулювання державного контролю загалом та по галузям державних органів зокрема), антикорупційний (який є наразі одним з

ключових, враховуючи вимоги ЄС до України, як кандидата до членства та передбачає вивчення відсутності конфлікту інтересів при виконанні посадових обов'язків), попереджувально-профілактичний (передбачення можливих проблем і уникнення їх на зародковій стадії). Запропоновані у статті механізми не є сталими, а є авторським баченням. На нашу думку вони найбільше всього допомагають реалізувати контроль з боку держави по усім сферам державного управління.

Література:

1. Бондаренко А. І. Механізми здійснення державного фінансового контролю: особливості розробки та впровадження. *Право та державне управління*. 2019. № 1 (34) С. 15–18.
2. Гальчинський А. С. Суперечності реформ: у контексті цивілізаційного процесу. Київ : Українські пропілеї, 2018. 320 с.
3. Гонак І. Державний контроль як інструмент забезпечення національної безпеки в умовах зростання інтенсивності економічного суперництва. *Економічний дискурс*. 2018. № 1. С. 51–61.
4. Горбова Н. А. Природа державного контролю (нагляду) та генезис його законодавчого визначення. *Право та державне управління*. 2019. № 1 (34). Том 1.
5. Гринджук І. А. Удосконалення регуляторного механізму державного контролю у фінансово-економічній сфері. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2019. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/1_2019/27.pdf
6. Правові аспекти здійснення державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності URL: https://minjust.gov.ua/m/str_24659
7. Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність : Закон України від 21.12.2017 р. № 2258-VIII : станом на 1 січ. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2258-19#Text> (дата звернення: 19.08.2023).
8. Про затвердження Положення про Державну аудиторську службу України : Постанова Каб. Міністрів України від 03.02.2016 р. № 43 : станом на 30 трав. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/43-2016-п#Text> (дата звернення: 19.08.2023).
9. Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності : Закон України від 05.04.2007 р. № 877-V : станом на 31 берез. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/877-16#Text> (дата звернення: 19.08.2023).
10. Терещенко М. М. Державний контроль: сутність, основні підходи та концепції. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія «Державне управління»*. 2019. Том 30 (69). № 4. С. 117–121.
11. Цепенда В. М. Класифікація видів державного контролю. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2019. № 9. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1613>
12. Methodology making management decisions based on a modified Ramsey model. *Asian Social Science* / M.J. Parfenova et al. 2014. Vol. 10. № 17. P. 292–301
13. Prikhodko A. European principles for overcoming corruption as part of the domestic anti-corruption mechanism. URL: <https://prikhodko.com.ua/en/media/media/article/european-principles-for-overcoming-corruption-as-part-of-the-domestic-anti-corruption-mechanism/>
14. Cemenets-Orlova, I. A. (2015). Stratehichne upravlinnia yak systemnyi zasib upravlinnia osvitimy zminamy. *Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia*, (3), 52.

References:

1. Bondarenko, A. I. (2019). Mekhanizmy zdiisnennia derzhavnoho finansovoho kontroliu: osoblyvosti rozrobky ta vprovadzhennia [Mechanisms of state financial control: features of development and implementation]. *Pravo ta derzhavne upravlinnia*, 1 (34), 15–18 [in Ukrainian].
2. Cemenets-Orlova, I. A. (2015). Stratehichne upravlinnia yak systemnyi zasib upravlinnia osvitimy zminamy. *Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia*, (3), 52.
3. Halchynskiy, A. S. (2018). *Superechnosti reform: u konteksti tsyvilizatsiinoho protsesu [Contradictions of reforms: in the context of the civilizational process]*. Kyiv : Ukrainski propilei [in Ukrainian].
4. Honak, I. (2018). Derzhavnyi kontrol yak instrument zabezpechennia natsionalnoi bezpeky v umovakh zrostannia intensyvnosti ekonomichnoho supernytstva [State control as a tool for ensuring national security in conditions of increasing intensity of economic rivalry]. *Ekonomichniy dyskurs*, 1, 51–61 [in Ukrainian].

5. Horbova, N. A. (2019). Pryroda derzhavnoho kontroliu (nahliadu) ta henezys yoho zakonodavchoho vyznachennia [The nature of state control (supervision) and the genesis of its legislative definition]. *Pravo ta derzhavne upravlinnia*, 1 (34) [in Ukrainian].
6. Hryndzhuk, I. A. (2019) Udoskonalennia rehuliatornoho mekhanizmu derzhavnoho kontroliu u finansovo-ekonomichnii sferi [Improvement of the regulatory mechanism of state control in the financial and economic sphere]. *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok*. Retrieved from http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/1_2019/27.pdf [in Ukrainian].
7. Pravovi aspekty zdiisnennia derzhavnoho nahliadu (kontroliu) u sferi hospodarskoi diialnosti [Legal aspects of state supervision (control) in the field of economic activity]. (n.d.). *minjust.gov.ua*. Retrieved from https://minjust.gov.ua/m/str_24659 [in Ukrainian].
8. Pro audyt finansovoi zvitnosti ta audytorsku diialnist, Zakon Ukrainy № 2258-VIII [On the audit of financial statements and audit activity: Law of Ukraine № 2258-VIII]. (2023) (Ukraine). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2258-19#Text> [in Ukrainian].
9. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro Derzhavnu audytorsku sluzhbu Ukrainy, Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy № 43 [On the approval of the Regulation on the State Audit Service of Ukraine: Resolution of the Cabinet of Ministers. Ministers of Ukraine № 43]. (2023) (Ukraine). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/43-2016-п#Text> [in Ukrainian].
10. Pro osnovni zasady derzhavnoho nahliadu (kontroliu) u sferi hospodarskoi diialnosti, Zakon Ukrainy № 877-V [On the basic principles of state supervision (control) in the sphere of economic activity: Law of Ukraine № 877-V]. (2023) (Ukraine). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/877-16#Text> [in Ukrainian].
11. Tereshchenko, M. M. (2019). Derzhavnyi kontrol: sutnist, osnovni pidkhody ta kontseptsii [State control: essence, main approaches and concepts.]. *Vcheni zapysky TNU imeni V.I. Vernadskoho. Seriiia «Derzhavne upravlinnia»*, 30 (69), 117–121 [in Ukrainian].
12. Tsependa, V. M. (2019). Klasyfikatsiia vydiv derzhavnoho kontroliu [Classification of types of state control]. *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok*, 9. Retrieved from <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1613> [in Ukrainian].
13. Parfenova, M. J., Babishin, V. D., Yurkevich, E. V., Sekerin, V. D., Dudin M. N. (2014). Methodology making management decisions based on a modified Ramsey model. *Asian Social Science*, 10 (17), 292–301 [in English].
14. Prikhodko, A. European principles for overcoming corruption as part of the domestic anti-corruption mechanism. (n.d.). *prihodko.com.ua* Retrieved from <https://prihodko.com.ua/en/media/media/article/european-principles-for-overcoming-corruption-as-part-of-the-domestic-anti-corruption-mechanism/> [in English].

УДК 32:327.5

DOI [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2023-2\(68\)-18](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2023-2(68)-18)

Тетяна СЕРГІЄНКО

кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри міжнародних відносин та соціально-гуманітарних дисциплін, Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, проспект Гагаріна, 26, м. Дніпро, Україна, 49005

ORCID: 0000-0002-4654-9248

Tetiana SERGIENKO

Candidate of Political Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of International Relations and Social and Humanitarian Disciplines, Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs, 26 Gagarina Avenue, Dnipro, Ukraine, 49005

ORCID: 0000-0002-4654-9248

ПОЛІТИЧНІ АСПЕКТИ МІЖНАРОДНИХ КОНФЛІКТІВ КРИЗЬ ПРИЗМУ СИСТЕМНОСТІ В МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ

POLITICAL ASPECTS OF INTERNATIONAL CONFLICTS THROUGH THE PRISM OF SYSTEMICITY IN INTERNATIONAL RELATIONS

У статті поведено аналіз останніх досліджень і публікацій стосовно обраної теми та розглянуто суть та природу виникнення міжнародних конфліктів крізь призму системності в міжнародних відносинах. Актуальність обраної теми зумовлена тим, що сучасний стан міжнародних відносин демонструє взаємопов'язаність учасників, які змушені формувати власну лінію поведінки, враховуючи вплив різноманітних чинників на підвищення конфліктогенності в міжнародних відносинах. Суперечності, що виникають у системі міжнародних відносин, є однорідними, тому їх характеристика визначається сутністю та типом конфліктів. Мета статті полягає у вивченні політичних аспектів міжнародних конфліктів крізь призму системності в міжнародних відносинах. Завдання дослідження полягає в тому щоб розглянути суть та природу виникнення міжнародних конфліктів, визначити методи їх дослідження, дослідити специфіку протікання в міжнародних відносинах. Об'єктом дослідження виступають міжнародні конфлікти, предметом дослідження – особливості протікання міжнародних конфліктів в міжнародних відносинах. Методологічна основа дослідження обумовлена особливостями об'єкту та предмету дослідження і його міждисциплінарним характером. Серед загальнонаукових методів у дослідженні використовувався логічний метод, який дозволив виділити основні логічні елементи та смислові складові досліджуваних у роботі понять. Також, слід відзначити використання історичного та компаративного методів. Завдяки яким окреслені особливості становлення самих концепцій, що досліджували особливості виникнення міжнародних конфліктів як у наукових джерелах вітчизняних авторів так і зарубіжних. Критичний метод дозволив визначити альтернативні вирішення складних теоретичних та практичних проблем, які виникають на міжнародній арені. Діалектичний метод дозволив виділити внутрішні суперечності політичних аспектів міжнародних конфліктів крізь призму системності в міжнародних відносинах. Серед спеціально наукових методів слід назвати системний метод, метод структурно-функціонального аналізу та діяльнісний метод.

Ключові слова: міжнародний конфлікт, міжнародні відносини, політичний компроміс, держава, суб'єкти політичного конфлікту, політична конфліктологія.

The article analyzes the latest research and publications related to the chosen topic and examines the essence and nature of the emergence of international conflicts through the prism of systemicity in international relations. The relevance of the chosen topic is determined by the fact that the current state of international relations demonstrates the interconnectedness of the participants, who are forced to form their own line of behavior, taking into account the influence of various factors on the increase of conflict-genicity in international relations. Contradictions arising in the system of international relations are homogeneous, therefore their characteristics are determined by the essence and type of conflicts. The purpose of the article is to study the political aspects of international conflicts through the prism of systemicity in international relations. The task of the research is to consider the essence and nature of the emergence of international conflicts, to determine the methods of their research, to investigate the specifics of the flow in international relations. The object of research is international conflicts, the subject of research is the peculiarities of the flow of international conflicts in international relations. The methodological basis of the research is determined by the features of the object and subject of the research and its interdisciplinary nature. Among general scientific methods, the logical method was used in the study, which allowed to highlight the main logical elements and semantic components of the concepts studied in the work. The use of historical and comparative methods should also be noted. Thanks to which, the peculiarities of the formation of the concepts themselves, which investigated the peculiarities of the emergence of international conflicts both in the scientific sources of domestic authors and foreign ones, were outlined. The critical method made it possible to determine alternative solutions to

complex theoretical and practical problems that arise in the international arena. The dialectical method made it possible to highlight the internal contradictions of the political aspects of international conflicts through the prism of systematicity in international relations. Among the specially scientific methods, the system method, the method of structural and functional analysis, and the activity method should be mentioned.

Key words: international conflict, international relations, political compromise, state, subjects of political conflict, political conflictology.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Основною причиною деструктивних явищ які відбуваються сьогодні, як в середині держав так і за їх межами, та призводять до війн є сфера політики. Тож, досліджуючи сучасні уявлення деструктивних явищ які відбуваються сьогодні на міжнародній арені та призводять до міжнародних політичних конфліктів зазначимо, що вони є результатом тривалої еволюції ідей про конфлікти в сферах суспільної життєдіяльності. Збільшення кількості та посилення інтенсивності міжнародних політичних конфліктів, які найчастіше функціонують із застосуванням збройного насильства, потребує переосмислення існуючих загроз міжнародної безпеки й миру між народами. Більш того, потрібне постійне уточнення і прогнозування небезпек і загроз виникнення збройної політичної конфронтації.

Актуальність обраної теми зумовлена тим, що сучасний стан міжнародних відносин демонструє взаємопов'язаність учасників, які змушені формувати власну лінію поведінки, враховуючи вплив різноманітних чинників на підвищення конфліктогенності в міжнародних відносинах. Суперечності, що виникають у системі міжнародних відносин, є однорідними, тому їх характеристика визначається сутністю та типом конфліктів. Соціально-структурні зміни в суспільстві в цілому, а також в етнічних групах і спільнотах допомагають зрозуміти глибинні основи і причини міжнародних конфліктів. Однак пояснити суть цієї проблеми з точки зору лише одного теоретичного підходу досить складно, оскільки кожен міжнародний конфлікт має свою специфіку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, з яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Особливий внесок у дослідження даної проблеми здійснили зарубіжні та вітчизняні вчені ХХ століття. Чимало уваги вивченню конфліктних ситуацій та їх подоланню приділяють українські вчені, такі як: Н. Грішина, О. Донченко, В. Воронкова, А. Ішмуратов, М. Пірен, Т. Титаренко, Н. Чепелева. Дані аспекти аналізу міжнародних конфліктів крізь призму системності в міжнародних відноси-

нах розглядаються в ряді досліджень та наукових праць відомих вітчизняних та зарубіжних науковців, зокрема Л. Козера, К. Боулдінга, Й. Гальтунга, Дж. Догерті, Ф. Пфальцграфа, А. Рапопорта, Р. Дарендорфа, К. Райта, Р. Лебова, Б. Бузана, М. Калдор, Ш. Султанова, Н. Дороніної, М. Капітоненка, Г. Перепелиці, В. Мандрагелі та ін. Однак зазначимо, що проблема комплексного параметрування міжнародного конфлікту не знайшли достатнього висвітлення у їхніх роботах.

Мета статті полягає у вивченні політичних аспектів міжнародних конфліктів крізь призму системності в міжнародних відносинах.

Завдання дослідження полягає в тому щоб розглянути суть та природу виникнення міжнародних конфліктів, визначити методи їх дослідження, дослідити специфіку протікання в міжнародних відносинах.

Об'єктом дослідження виступають міжнародні конфлікти, **предметом дослідження** – особливості протікання міжнародних конфліктів в міжнародних відносинах. **Методологічна основа дослідження** обумовлена особливостями об'єкту та предмету дослідження і його міждисциплінарним характером. Серед загальнонаукових методів у дослідженні використовувався логічний метод, який дозволив виділити основні логічні елементи та смислові складові досліджуваних у роботі понять. Також, слід відзначити використання історичного та компаративного методів. Завдяки яким окреслені особливості становлення самих концепцій, що досліджували особливості виникнення міжнародних конфліктів як у наукових джерелах вітчизняних авторів так і зарубіжних. Критичний метод дозволив визначити альтернативні вирішення складних теоретичних та практичних проблем, які виникають на міжнародній арені. Діалектичний метод дозволив виділити внутрішні суперечності політичних аспектів міжнародних конфліктів крізь призму системності в міжнародних відносинах. Серед спеціально наукових методів слід назвати системний метод, метод структурно-функціонального аналізу та діяльнісний метод.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Термін «конфлікт» походить від латинського слова “conflictus”, що

у точному перекладі означає «зіткнення», а в довільному – «протидія», «протиборство» [11, с. 72]. Сьогодні виокремлюють різні визначення конфлікту і дана категорія широко використовується як в науковій мові, так і в повсякденному житті. Загалом конфліктом називається ситуація, за якої учасники відносин поєднуються єдиним об'єктом, стосовно якого існує усвідомлена кожним учасником несумісність їхніх інтересів, та діють на основі такого розуміння. Конфлікти можуть бути прихованими або явними, але в основі їх лежить відсутність згоди. Тому визначимо конфлікт як відсутність згоди між двома або більше сторонами – особами або групами.

Відсутність згоди обумовлена наявністю різноманітних думок, поглядів, ідей, інтересів, точок зору і т.д. Однак вона, як вже зазначалося, не завжди виражається у формі явного зіткнення чи конфлікту. Це відбувається тільки тоді, коли існуючі суперечності, розбіжності порушують нормальну взаємодію людей, перешкоджають досягненню поставлених цілей [10, с. 156]. Тож, термін «конфлікт» можна визначити як зіткнення протилежних інтересів і поглядів, напруження і крайнє загострення суперечностей, що призводить до активних дій, ускладнень, боротьби, що супроводжуються складними колізіями.

Практика міжнародних відносин показує, що в основі конфліктів іноді між державами існує якийсь єдиний фактор. Джерелом протиріч здебільшого є економічні інтереси окремих країн, економічних союзів, а також військово-політичні блоки. Предметом суперечностей часто є території та кордони, прагнення посісти домінуюче становище в регіоні, протистояння економічних, політичних інтересів країн, що розвиваються, негативні етнічні стереотипи, релігійні протиріччя. Тому міжнародні відносини досі залишаються зоною зіткнення інтересів, суперництва, непередбачуваності та конфліктності. Суб'єктами міжнародного конфлікту можуть бути країни, міждержавні об'єднання, міжнародні організації та суспільно-політичні сили в державі або на міжнародній арені.

Розуміння сутності та природи міжнародних конфліктів та пошук шляхів їх вирішення вимагає з'ясування глибини і характеру самого конфлікту, що значною мірою досягається за допомогою їх класифікації. Міжнародний конфлікт є одним із видів політичного конфлікту.

Щодо визначення поняття «політичний конфлікт» то зазначимо, що це гостре зіткнення протидіючих сторін, що виникає внаслідок спільного вираження різних інтер-

есів, поглядів, цілей у процесі боротьби за владу, перерозподілу та використання політичних сил влади, придбання ключових позицій у владних структурах та установах, завоювання права впливу або доступу до прийняття рішень, на розподіл влади та власності в суспільстві. Також, зазначимо, що конфлікти набувають політичної значущості, якщо зачіпають класові, міжнародні, міжетнічні, міжнаціональні, релігійні, демографічні чи інші відносини. Основними джерелами конфлікту найчастіше стають: соціальна нерівність, яка існує в суспільстві, та система поділу таких цінностей, як влада, соціальний престиж, матеріальні блага, освіта. Ціннісно-нормативний компонент політичного конфлікту, тобто зіткнення цінностей і норм, проголошуваних учасниками політичної діяльності, є суттєвою причиною виникнення конфлікту. Дії суб'єктів політичних відносин бувають зумовлені як матеріальними, так і ідеологічними чинниками. Останні можуть бути раціональними чи ірраціональними. Кожен із суб'єктів політичної діяльності виносить на розсуд громадської думки власну систему цінностей і норм суспільного устрою, тобто власну ідеологію. Конфлікти, що виникли внаслідок боротьби за розподіл чи контроль над матеріальними і фінансовими ресурсами, відносно легко вирішуються шляхом завчасної мобілізації сторін, зацікавлених в їхній нейтралізації. Але конфлікти, в основі яких лежать зіткнення цінностей та ідеологічних норм, дуже важко нейтралізувати за допомогою переговорного процесу. Сюди можна віднести міжконфесійну боротьбу з етнічною ворожнечею. Подібні конфлікти часто набувають політичного змісту [2, с. 163].

Під час політичних конфліктів, які виникли на національному ґрунті, відбувається боротьба за принципи, цінності і норми, якими «не можна поступитися». Компроміс при цьому досягається зі значними труднощами, адже у самосвідомості учасників конфлікту він пов'язаний зі зрадою «духу крові, справі предків» та «зникненням культурних традицій». Носії ірраціональних ціннісно-нормативних установок майже не здатні сприймати аргументацію протилежної сторони, навіть тоді, коли існує можливість компромісу. Утруднення в нейтралізації такого роду конфліктів викликані тим, що активізація таких складових політичної діяльності як релігійний фанатизм, етнічна нетерпимість і радикальний націоналізм не завжди безпосередньо детермінується погіршенням матеріального рівня життя. Деструктивні цінності і

конфліктний тип поведінки іноді можуть формуватися в свідомості тих представників політичної діяльності, які належать до благополучних соціальних груп. Одним із різновидів політичних конфліктів можна вважати взаємовідносини, що виявляються в протистоянні політичних інтересів. Вони поділяються на інституціоналізовані та позаінституціоналізовані. Відповідно конфлікти характеризуються як загальні, широкі за позиціями конфронтації, комплексні та відповідно вузькі як компоненти перших. Відкрите обговорення проблем в суспільстві може послабити інтеграцію, привести до конфлікту точок зору і інтересів, але замовчування проблем не є ефективним способом уникнення конфліктів. За соціальною функцією конфлікти поділяють на конструктивні та деструктивні, пов'язані з силовою протидією конфліктуючих сторін. Конструктивні конфлікти є інтегруючими, а деструктивні навпаки дезінтегрують суспільство [3, с. 84]. Хоча конфлікти здебільшого носять негативний характер, з конфліктами, як явищем неминучим, не треба боротися. Ними треба управляти. Правильно організована конфліктна взаємодія – це вірний, хоча і не легкий шлях до згоди. Специфіка конфлікту полягає у тому, що він є контрпродуктивним, в процесі його дії ускладнюються або і взагалі унеможливаються функції відтворення та виробництва матеріальних і духовних цінностей. Тому конфлікт входить у протиріччя із політикою, так як її основним показником є прийняття рішень, що безумовно базується на узгодженій взаємодії людей. Також, зазначимо, що одною з найгостріших форм вирішення будь-якого протиріччя між державами чи в самій державі шляхом застосування сучасних засобів ураження є соціально-політичні конфлікти. Поняття «соціально-політичний конфлікт» характеризує такі ситуації як: великомасштабні зіткнення всередині держав, та такі ж між державами.

Реалії сьогодення свідчать, що старі загрози зникли, проте замість них з'явилися нові, часом значно не безпечніші. У багатьох регіонах поширилось міждержавне суперництво на регіональному і місцевому рівнях, що зумовлює посилення небезпеки виникнення локальних війн і воєнних конфліктів, більшість з яких набирають форм збройного протистояння [4, с. 216]. В умовах зростання незадоволення, агресивних настроїв виникає загроза не тільки політичній стабільності, а загроза існування держави

[12, с. 43]. Тож, воєнні конфлікти становлять сьогодні одну з основних загроз як для національної, так і для міжнародної безпеки. Для воєнного конфлікту найбільш загальною ознакою є, насамперед, протиріччя. Воно, з одного боку, визначає всі зв'язки і риси воєнного конфлікту, з іншого - певну систему відносин. В міжнародній юридичній практиці термін «війна» поступово замінюється відносно новим поняттям – «збройний конфлікт» [9, с. 352]. Термін «міжнародний збройний конфлікт» вперше був застосований в Женевській конвенції 1949 року і, як відзначає о.Батрименко, ознака «збройний» характеризується застосуванням зброї проти іншої воюючої сторони, тому конфлікт неможливо назвати «збройним», якщо не застосовується зброя; без цієї ознаки поняття «збройний конфлікт» втрачає свою специфіку [1, с. 9]. М.Топольницька вважає, що термін «воєнний конфлікт» значно ширший, ніж поняття «війна»; він охоплює всі види організованих форм збройних сутичок соціальних сил як всередині держави, так і на міждержавному рівні, або між коаліціями держав, які характеризуються достатнім рівнем керованого насильства, переходом від мирних до мілітарних способів життєдіяльності з неминуче широким порушенням прав та свобод населення [13, с. 179]. Поняття «війна» як правило відносять до різновиду воєнного конфлікту і зазначають, що за своєю формою вона є видом збройного конфлікту. Зазначимо, що переважна більшість дослідників, даної проблеми, лише у загальних рисах позначають межу між локальними війнами і воєнними конфліктами, зближуючи ці нетотожні форми збройного насильства.

За своїм соціально-політичним і стратегічним змістом будь-яка війна є воєнним конфліктом, але не кожен конфлікт є воєною. Різницю між ними можна визначити, використовуючи критерії якісного аналізу. Йдеться, перш за все, про «ступінь залучення армії і суспільства до воєнного зіткнення» [8, с. 5]. С.Кульчицький, зазначає, що для воєнного конфлікту характерне виникнення особливого стану тільки збройних сил і, можливо, «незначної частини економіки держави» [6, с. 12]. Безумовно, якісні критерії рівневого поділу локальних війн і воєнних конфліктів повинні бути доповнені кількісними критеріями. Воєнні конфлікти характеризуються порівняно невеликими просторовими межами. Збройне протистояння ведеться, як правило, в прикордонних зонах, в окремих районах, на острівних територіях тощо. В них беруть участь тактичні,

оперативно-тактичні, оперативн об'єднання збройних сил, як правило, без проведення мобілізаційних заходів.

У сучасній світовій політиці, яка характеризується нестійкими коаліціями та союзами, державні та недержавні актори взаємодіють у поєднанні різноманітних конфліктів. Нові тенденції розвитку міжнародних конфліктів зумовлені процесами глобалізації сучасного світу, оскільки, незважаючи на деякі тенденції регіоналізації, саме глобалізація визначає характер сучасних міжнародних відносин і має своїми наслідками, з одного боку, посилення взаємозалежності країн світу, а з іншого – наростання кризових явищ у світовій економіці і, як наслідок, погіршення політичної ситуації та рівня конфліктності.

Визначити міжнародний конфлікт можна як відкрите політичне протистояння між двома чи більше державами (чи іншими міжнародними утвореннями) на основі розбіжностей або конфлікту їхніх інтересів. Інтереси держав можуть стикатися через приналежність до тієї чи іншої території, через перетин державного кордону. Інтереси можуть мати економічну природу, яка пов'язана з доступом до використання будь-яких ресурсів або контролем над ними. Навіть якщо учасниками міжнародних конфліктів стають лише два учасники, він займає певне місце в нині існуючій структурі міжнародної системи [7, с. 110]. Характер цієї структури залежить від ступеня конфліктності міжнародних відносин, а також від можливості і меж управління конфліктною ситуацією. На характер і гостроту міжнародних конфліктів впливають структури системи міжнародних відносин, які активно досліджуються в рамках неореалістичного напрямку в теорії міжнародних відносин. Наприклад, відомий американський політолог К. Уолц [14, с. 65] аналізує однополярні, біполярні та багатополлярні моделі міжнародної системи з точки зору їх стабільності. За його словами, найбільш стабільною є біполярна система, а найменшою – однополярна; багатополлярна займає проміжне положення. Проте існує й протилежна думка, згідно з якою збільшення кількості полюсів і центрів сили призводить до дестабілізації, а однополярна структура міжнародної системи є найбільш стабільною, оскільки забезпечує концентрацію сили та авторитету.

Тож, реалії сьогодення свідчать, що сучасний світ впритул підійшов до необхідності створення нового світового порядку, який буде заснований на розвитку морального, гуманізованого та синергетичного розуму та пріоритеті інтересів, загальних для всього

людства. Але поки що нинішні держави вперто продовжують упроваджувати в життя ідею захисту національних інтересів, що неминуче призводитиме до збільшення кількості міждержавних та внутрішньополітичних конфліктів [5, с. 57].

Висновки. Підводячи підсумок даного дослідження зазначимо, що практика міжнародних відносин показує, що в основі протиріч між країнами зрідка лежить один фактор. Джерелом протиріч здебільшого є інтереси окремих країн, економічних союзів і військово-політичних блоків. Надзвичайно важливим для визначення системних особливостей формування конфліктів у міжнародних відносинах є дослідження суб'єктів конфлікту, об'єкту та предмету конфлікту, а також відносин між конфліктуючими сторонами які складають основу структури будь-якого конфлікту. Під суб'єктами розуміються всі учасники конфлікту. Суб'єкти самі створюють і підтримують боротьбу, учасники можуть безпосередньо стикатися в процесі, але при цьому не створювати конфліктних відносин через неподільність об'єкта конфлікту. Носіями таких специфічних рис у міжнародних конфліктах можуть бути група індивідів, соціальний прошарок, суспільно-політична організація, етнопонаціональна спільнота, держава, група держав, наддержавне утворення, міжнародна організація, міждержавні асоціації, а також суспільно-політичні сили в середині держави чи на міжнародній арені. Що стосується визначення об'єкта конфлікту, то тут мається на увазі певний інтерес, який виникає на основі обґрунтованого чи помилкового уявлення суб'єктів конфлікту про необхідність його забезпечення та можливості його забезпечення лише одним із учасників конфлікту. Таким чином, об'єктом конфлікту можуть бути матеріальні та нематеріальні цінності, претензії на певний статус, влада, ресурси тощо, що відображає трактування об'єкта саме в смисловому аспекті. Деякі дослідники також виділяють предмет конфлікту як конкретно визначену цінність, навколо якої сторони вступають у конфліктні відносини. Предметом протиріч у міжнародних відносинах найчастіше стають території та кордони, прагнення зайняти домінуюче становище в регіоні, протистояння економічних і політичних інтересів країн, що розвиваються, негативні етнічні стереотипи та релігійні протиріччя.

Таким чином, для того щоб суспільство співіснувало та розвивалося в безпечному та безконфліктному напрямку необхідно сформулювати такі відносини які б базувалися

на створенні ідеї синергетичних відносин, з урахуванням вимог і характеру зовнішнього оточення. А також, сформувані синергетичне суспільство з розвинутою ідеологією та вільного від деструктивних явищ. Все це вимагає в першу чергу переосмислення проблем які призводять до деструктивних явищ та пошуку нових шляхів їх вирішення.

Література:

1. Батрименко О.В. Особливості сучасних збройно-політичних конфліктів: автореф. дис. ... канд. політ. наук: спец. 23.00.02 «Політичні інститути та процеси». Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. К., 2006. 18 с.
2. Воронкова В.Г. Політологія. Навчальний посібник. Запоріжжя: Видавництво ЗДІА, 2008. 232 с.
3. Воронкова В.Г. Політика європейської інтеграції: Навчальний посібник. К.: ВД «Професіонал», 2007. 512 с.
4. Єремєєва І.А. Напрямки структурно-функціональних трансформацій міжнародних конфліктів. *Вісник Львівського університету*. Серія філософсько-політологічні студії, 2023. №47. С. 215–222.
5. Єремєєва І.А. Особливості дефініювання та класифікації міжнародних конфліктів у сучасній політології. *Регіональні студії*, 2019. № 17. С. 55–60.
6. Кульчицький С.В. Воєнні конфлікти другої половини ХХ століття: *Зб. наук. Статей*. К.: Ін-т історії Укр., 2004. 100 с.
7. Примуш М. В., Осмоловська А. О. Політико-правові аспекти міжнародних конфліктів крізь призму системності в міжнародних відносинах. *Політичне життя*, 2021, № 3. С. 109–114.
8. Руднева А.О. Інформаційна безпека та інформаційна політика України в умовах інформаційного протистояння. *Соціальне прогнозування та проектування політичних ситуацій та процесів: Матеріали III Міжнародної наукової конференції*. Запоріжжя, 2013. С. 194–196.
9. Сергієнко Т.І. Жінки у вирішенні політичних та збройних конфліктів. *Реалізація гендерної політики на сучасному етапі розвитку сектору безпеки і оборони України: стан, проблеми, перспективи: тези III Міжнародної науково-практичної конференції* (Хмельницький, 29 квітня 2021 року). Хмельницький: Видавництво НаДпсу, 2021. С. 351–353.
10. Сергієнко Т.І. Генезис політичних конфліктів сучасності в контексті ноосферної концепції В.Вернадського. *Соціальні та технологічні аспекти ноосфери сучасного суспільства. Сборник научных трудов*. Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції / Ж.Д.Малахова. Київ – Запоріжжя -Желтые Воды: 2014. С. 154–159.
11. Сергієнко Т.І. Концептуальні засади сучасних політичних конфліктів в умовах інформаційного протистояння. *Series of monographs Faculty of Architecture, Civil Engineering and Applied Arts Katowice School of Technology Monograph*. 5 The authors bear full responsible for the text, quotations and illustrations Copyright by Wyższa Szkoła Techniczna w Katowicach, 2016. p. 69–77.
12. Сергієнко Т.І. Структура та механізм функціонування політичної системи. Конфлікти і кризи у суспільно-політичному житті. *Політологія. Навчальний посібник*. / Під ред. д.ф.н., проф. В.Г. Воронкової. Запоріжжя: Видавництво ЗДІА, 2008. 232 с.
13. Топольницька, М. І. Критерії визначення збройного конфлікту в міжнародних нормативно-правових актах. *Науковий вісник Ужгородського Національного університету: серія: Право* / гол.ред. Ю.М. Бисага. Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2017. Т. 3. Вип. 47. С. 177–180.
14. Waltz K. *Theory of International Politics*. Long Grove: Waveland Press, 2010. 256 p.

References:

1. Batrymenko O.V.(2006). Osoblyvosti suchasnykh zbroyno-politychnykh konfliktiv [Peculiarities of modern military and political conflicts] Extended abstract of candidate's thesis. Kyuyiv. nats. un-t im. Tarasa Shevchenka. [In Ukrainian].
2. Voronkova V.H. (2008). Politolohiya [Political science]. Zaporizhzhya: Vydavnytstvo ZDIA. [In Ukrainian].
3. Voronkova V.H. (2007). Polityka yevropeyc'koyi intehratsiyi [Policy of European integration] K.: VD «Profecional». [In Ukrainian].
4. Yeremyeyeva I.A. (2023). Napryamky strukturno-funktsional'nykh transformatsiy mizhnarodnykh konfliktiv [Directions of structural and functional transformations of international conflicts] *Visnyk L'vivs'koho universytetu. Seriya filosof's'ko-politolohichni studiyi*, 47, 215–222 [In Ukrainian].
5. Yeremyeyeva I.A. (2019). Osoblyvosti definyuvannya ta klasyfikatsiyi mizhnarodnykh konfliktiv u suchasniy politolohiyi [Peculiarities of defining and classifying international conflicts in modern political science] *Rehional'ni studiyi*, 17, 55–60 [In Ukrainian].
6. Kul'chys'kyu C.V. (2004). Voyenni konflikty druhoyi polovyny XX ctolittya [Military conflicts of the second half of the 20th century] *Zb. nauk. Ctatey*. K.: Inc-t ictoriyi Ukr [In Ukrainian].

7. Prymush M. V., & Osmolovs'ka A. O. (2021). Polityko-pravovi aspekty mizhnarodnykh konfliktiv kriz' pryzmu systemnosti v mizhnarodnykh vidnosynakh [Political and legal aspects of international conflicts through the prism of systematicity in international relations] *Politychne zhyttya*, 3, 109–114 [In Ukrainian].
8. Rudnyeva A.O. (2013). Informatsiyna bezpeka ta informatsiyna polityka Ukrayiny v umovakh informatsiynoho protyctoyannya [Information security and information policy of Ukraine in the conditions of information resistance] *Cotsial'ne prohnozuvannya ta proektuvannya politychnykh cytuatsiy ta protseciv: Materialy III Mizhnarodnoyi naukovoji konferentsiyi* (pp. 194–196). Zaporizhzhya [In Ukrainian].
9. Serhiyenko T.I. (2021). Zhinky u vyrishenni politychnykh ta zbroynykh konfliktiv [Women in resolving political and armed conflicts] *Realizatsiya hendernoyi polityky na suchasnomu etapi rozvytku sektoru bezpeky i oborony Ukrayiny: stan, problemy, perspektyvy: tezy III Mizhnarodnoyi naukovopraktychnoyi konferentsiyi* (pp. 251–353). Khmel'nyts'kyy: Vydavnytstvo NaDpsu [In Ukrainian].
10. Serhiyenko T.I. (2014). Henezyc politychnykh konfliktiv suchacnosti v konteksti noocfernoyi kontseptsiyi V.Vernadc'koho [The genesis of political conflicts in the community in the context of the modern concept of V. Vernadskyi] *Cotsyal'nye y tekhnolohyckyye acpekty noocfery covremennoho obshchestva. Cbornyk nauchnykh trudov. Materyaly II Mezhdunarodnoy nauchno-praktyckoy konferentsyy* (pp. 154–159). Kyev – Zaporozh'e – Zheltye Vody [In Ukrainian].
11. Serhiyenko T.I. (2016). Kontseptual'ni zacady suchacnykh politychnykh konfliktiv v umovakh informatsiynoho protyctoyannya [Conceptual tasks of interactive political conflicts in the conditions of informational resistance] *Series of monographs Faculty of Architecture, Civil Engineering and Applied Arts Katowice School of Technology Monograph 5*. (pp. 69–77). The authors bear full responsible for the text, quotations and illustrations Copyright by Wyższa Szkoła Techniczna w Katowicach [In Poland].
12. Serhiyenko T.I. (2008). Struktura ta mekhanizm funktsionuvannya politychnoyi systemy. *Konflikty i kryzy u suspil'no-politychnomu zhytti. Politolohiya. Navchal'nyy posibnyk* [The structure and functioning mechanism of the political system. Conflicts and crises in social and political life] Zaporizhzhya: Vydavnytstvo ZDIA [In Ukrainian].
13. Topol'nyts'ka, M. I. (2017). Kryteriyi vyznachennya zbroynoho konfliktu v mizhnarodnykh normatyvno-pravovykh aktakh [Criteria for defining an armed conflict in international legal acts] *Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho Natsional'noho universytetu: seriya: Pravo*. Uzhhorod: Vydavnychyy dim «Hel'vetyka», (Vols 3), 47, 177–180 [In Ukrainian].
14. Waltz K. (2010). *Theory of International Politics*. Long Grove: Waveland Press [In USA].

УДК 37-056.2/.3(477)(043.3)

DOI [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2023-2\(68\)-19](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2023-2(68)-19)

Світлана СИДОРЕНКО

аспірантка кафедри публічного адміністрування Міжрегіональної Академії управління персоналом,
вул. Фрометівська, 2, м. Київ, Україна, 03039

ORCID: 0000-0002-3362-0607

Svitlana SYDORENKO

Postgraduate Student at the Department Public Administration, Interregional Academy of Personnel
Management, 2, Frometivska str., Kyiv, Ukraine, 03039

ORCID: 0000-0002-3362-0607

МЕХАНІЗМИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНО-КОМУНІКАТИВНОЮ АДАПТАЦІЄЮ ОСІБ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ У БЕЗБАР'ЄРНІЙ СФЕРІ ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ УКРАЇНИ

MECHANISMS OF PUBLIC MANAGEMENT OF SOCIAL AND COMMUNICATIVE ADAPTATION OF PERSONS WITH SPECIAL NEEDS IN THE BARRIER-FREE SPHERE OF THE EDUCATIONAL SPACE OF UKRAINE

У запропонованій статті аналізуються поняття «адаптація», «комунікація» та «соціалізація», розглядаються як категоріальні поняття публічного управління та їх механізми у безбар'єрній сфері освітнього простору України. Звертається увага на існування різних наукових підходів до розуміння цих понять, спільним для яких є визнання наявності взаємозв'язку між ними. Підкреслюється багатofакторність взаємодії згаданих понять, що зумовлює необхідність їх подальшого дослідження.

Розглядаються види й рівні адаптації особистості, співвідношення соціально-комунікативної адаптації та соціалізації осіб з особливими потребами. Наголошено на тому, що соціальна та комунікативна адаптація може бути успішною виключно за певної рівноваги між загальносоціальною та груповою адаптаціями.

Публічне управління безбар'єрною сферою в освітньому просторі автор розглянуто як функціонально обов'язкову динамічну систему найвищого рівня значущості, завдяки якому функціонує соціально-генетичний механізм, що визначає й забезпечує становлення та вдосконалення особистості, набуття, передачу й розробку нових наукових знань, надбань культури з покоління у покоління [8, с. 67].

Ключові слова: наукові підходи, адаптація, соціалізація, комунікація, публічне управління, особи з особливими потребами.

In the proposed article, the concepts of "adaptation", "communication" and "socialization" are analyzed, considered as categorical concepts of public administration and their mechanisms in the barrier-free sphere of educational space of Ukraine. Attention is drawn to the existence of different scientific approaches to the understanding of these concepts, which have in common the recognition of the existence of a relationship between them. The multifactorial interaction of the mentioned concepts is emphasized, which necessitates their further research.

The types and levels of personality adaptation, the relationship between social and communicative adaptation and socialization of persons with special needs are considered. It is emphasized that social and communicative adaptation can be successful only if there is a certain balance between general social and group adaptation.

The author considers the public management of the barrier-free sphere in the educational space as a functionally mandatory dynamic system of the highest level of significance, thanks to which the socio-genetic mechanism functions, which determines and ensures the formation and improvement of the personality, the acquisition, transfer and development of new scientific knowledge, cultural heritage from generation to generation [8, p. 67].

Key words: scientific approaches, adaptation, socialization, communication, public administration, persons with special needs.

Постановка проблеми та актуальність. Проблема соціально-комунікаційної адаптації осіб з особливими потребами розглядається як основа успішного впровадження механізмів публічного управління безбар'єрною сферою в освітньому просторі

України. Зазначене є однією з центральних у процесі адаптації осіб з особливими потребами в закладах освіти. Найкраще соціально адаптована особистість відновлює соціально корисні зв'язки, правовий статус громадянина.

Вирішальним чинником, який визначає спосіб життя особистості на думку вітчизняних та зарубіжних дослідників вважають соціально-історичні умови життєдіяльності спільноти, що якісно впливає на людину.

Впровадження механізмів публічного управління безбар'єрною сферою в систему освіти та соціально-комунікативної адаптації осіб з особливими потребами в освітній простір України є одним із напрямів гуманізації всієї системи освіти, що відповідає державним пріоритетам, окресленим у «Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року» та підтриманим низкою законодавчо-нормативних документів. Наприклад, Розпорядження Кабінету міністрів Верховної ради України від 14 квітня 2021 р. № 366-р «Про схвалення Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року» наголошується: В основу безбар'єрної сфери в освіті покладена ідеологія, котра виключає будь-яку дискримінацію дітей, яка забезпечує однакове ставлення до всіх людей, але створює спеціальні умови для дітей з особливими потребами.

Проте, незважаючи на дослідження феномену механізмів публічного управління безбар'єрною сферою у освітньому просторі України дана проблема залишається слабо дослідженою.

Аналіз основних досліджень.

Вивченню проблеми адаптації і соціалізації присвячені дослідження вітчизняних і зарубіжних учених у багатьох галузях науки, зокрема, біології, соціології, фізіології, психології, педагогіки та інших: К. Андрусович [1, с. 4–6], М. Блажківський [2, с. 56], проте однозначного тлумачення цих понять немає.

За даними аналітико-інформаційного довідника «Основні показники інвалідності та діяльності медико-соціальних експертних комісій України за 2019 рік» в Україні у 2018 і 2019 роках було оглянуто 7861 і 8913 осіб старше 18 років, що мали статус дитини-інваліда. Впродовж цих років кількість визнаних інвалідами на 10 тис. дорослого населення склала – 2,4 і 2,5; а на 10 тис. населення працездатного віку – 3,4 і 3,5 [9]. У 2019 році найбільше було визнано інвалідами у Дніпропетровській, Івано-Франківській, Одеській, Черкаській (по 100,0%) областях. Найвищою була кількість визнаних інвалідами на 10 тис. дорослого населення у Волинській, Житомирській (по 4,0), Закарпатській (3,9) областях; а на 10 тис. населення працездатного віку – у Житомирській (5,6), Волинській (5,3), Закарпатській (5,2) областях [9]. Показники

первинної інвалідності у віці 18 років дорослого і працездатного населення України у 2018 і 2019 роках склали: всього – 2,5 і 2,4 та 3,4 і 3,5; загалом I групи – 0,4 і 0,4 та 0,6 і 0,6, у тому числі I А групи – 0,3 і 0,3 та 0,4 і 0,4; I Б групи – 0,2 і 0,2 та 0,3 і 0,2; II групи – 0,9 і 0,9 та 1,2 і 1,2; III групи – 1,2 і 1,1 та 1,6 і 1,7 на 10 тис. населення [9].

Найвищими показники первинної інвалідності дорослого населення у віці 18 років у розрізі областей України у 2019 році були у Волинській, Житомирській (по 4,0) областях, за I групою – у Волинській (0,9), Львівській (0,7); за II групою – у Рівненській (1,6) і Тернопільській (1,5); за III групою – у Закарпатській (2,4), Житомирській (2,0) та Івано-Франківській (1,8 на 10 тис. населення) [9]. У зв'язку з воєнними подіями 2022–2023 років кількість дітей з особливими потребами віком до 18 років збільшилась у рази.

Метою статті: Уточнення та обґрунтування основних механізмів публічного управління безбар'єрною сферою в освітньому просторі до впровадження понять «адаптація» та «соціальна комунікація» осіб з особливими потребами в освітньому просторі України.

Саме тому ми поставили перед собою наступні **завдання:** проаналізувати поняття соціально-комунікаційної адаптації, її види та рівні, з'ясувати ступінь співвідношення соціально-комунікативної адаптації у теорії та практиці публічного управління безбар'єрною сферою в освітньому просторі України.

Виклад основного матеріалу. Незважаючи на дослідження феномену механізмів публічного управління безбар'єрною сферою у освітньому просторі України дана проблема залишається слабо дослідженою. В основному науковці досліджують тільки частину – інклюзію. Етимологія терміну (Інклюзія (від англ. inclusion – включення, залучення) – процес збільшення ступеня участі всіх громадян у соціумі. Потребу збільшення участі відчувають насамперед ті, що мають фізичні чи ментальні порушення) в освіті, а щоб розвинути, вдосконалювати механізми публічного управління у даній проблемі різним гілкам влади, потрібні спеціальні наукові розвідки щодо впровадження феномену безбар'єрної сфери в освіті, коли управлінцям, керівникам закладів освіти, педагогічним кадрам допомогатимуть оволодівати спеціальними професійними компетентностями.

Зміст зазначеного поняття розкривається у «Довіднику безбар'єрності» 2022 р. Поняття соціально-комунікативна адаптація у безбар'єрній сфері стало трактуватись більш широко, ніж просте поперед-

ження захворювання, в нього все частіше вкладається соціокультурний зміст: усунення будь-якого булінгу в закладі освіти; дискримінація. Також у дане поняття включають такі компоненти, як суб'єктивне благополуччя та відповідальна поведінка учасників діяльності закладу освіти. Дуже слушне нагадування О. Зеленською [з екрану] і групою її підтримки у «Довіднику безбар'єрності» про соціальне відторгнення яке протиставляють соціальному залученню, тобто інклюзії, і воно є проявом порушення базових прав людини (безбар'єрне ставлення, це відсутні слова, фрази, що демонструють упереджене, стереотипне або дискримінаційне ставлення до певних людей чи груп. Це ставлення, котре не відчужує людей – навмисно або ненавмисно. Це принцип який можна сформулювати однією фразою: шанувати гідність іншої людини. Публічне управління безбар'єрною сферою освіти України на сучасному етапі мають окремі аспекти цієї проблеми які повинні враховуватися. Механізмом публічного управління щодо ефективного функціонування й удосконалення безбар'єрної сфери простору освіти України, задля інтегрування дітей з особливостями психофізичного розвитку у простір закладів освіти України є одним із напрямів гуманізації всієї системи освіти, що відповідає пріоритетам державної політики, окресленим у «Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року» та підтриманим низкою законодавчо-нормативних документів, серед яких Закон України «Про внесення змін до деяких законів України про освіту щодо організації інклюзивного навчання» (від 5 черв. 2014 р.) та «Про внесення змін до закону України «Про освіту» щодо особливостей доступу осіб з особливими освітніми потребами до освітніх послуг» (від 23 трав. 2017 р.). **Конвенція про права осіб з інвалідністю (Конвенція про права інвалідів) : Конвенція ООН від 13 груд. 2006 р.: [ратифіковано Законом України від 16 груд. 2009 р. № 1767-VI, дата набрання чинності для України: 6 берез. 2010 р.] // Офіц. вісн. України. – 2010. – № 17. – Ст. 799.** Про внесення змін до Закону України «Про освіту» щодо особливостей доступу осіб з особливими освітніми потребами до освітніх послуг : Закон України від 23 трав. 2017 р. № 2053 // Голос України. – 2017. – 7 лип. (№ 123). – С. 3. Про внесення змін до деяких законів України про освіту щодо організації інклюзивного навчання: Закон України від 5 черв. 2014 р. № 1324 // Відомості Верхов. Ради. – 2014. – № 30. – Ст. 1011.; Офіц. вісн. України. – 2014.

– № 52. – Ст. 1386. Про ратифікацію Конвенції про права осіб з інвалідністю і Факультативного протоколу до неї [Електронний ресурс]: Закон України від 16 груд. 2009 р. № 1767-VI [зі змін. та доп., станом на 7 верес. 2016 р.] // Верховна Рада України офіц. веб-портал.: Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання/у загальноосвітніх навчальних закладах: Постанова Кабінету Міністрів України від 15 серп. 2011 р. № 872 // Офіц. вісн. України. – 2011. – № 62 – Ст. 2475. Про затвердження плану заходів щодо створення безперешкодного життєвого середовища для осіб з обмеженими фізичними можливостями та інших маломобільних груп населення на 2009–2015 роки «Безбар'єрна Україна»: Постанова Кабінету Міністрів України від 29 лип. 2009 р. № 784 // Офіц. вісн. України. – 2009 – № 58/60 – Ст. 2027; Уряд. кур'єр – 2009. – 12 серп. (№ 145).

Зазначеними документами нами було закладено основні механізми публічного управління та принципи безбар'єрної сфери освіти, а саме, особи з порушеннями психофізичного розвитку і, зокрема, діти мають такі ж права, що й інші члени суспільства: право жити, навчатися, працювати у своїй місцевості, мати свій дім, обирати друзів, право бути бажаним членом громади, право бути таким як усі [10, 384]. З'ясування механізмів публічного управління безбар'єрною сферою в просторі освіти України без розуміння поняття соціально-комунікативна адаптація, без знань видів порушень не стане актуальною. Тож, до основних видів порушення функцій організму людини, котрі визначаються медико-соціальною експертизою, належать порушення психічних (сприйняття, уваги, пам'яті, мислення, мови, емоцій, волі), сенсорних (зору, слуху, нюху, дотику, больової, температурної та інших видів чутливості), статодинамічних (голови, тулуба, кінцівок, рухливих функцій, статички, координації руху) функцій, а також кровообігу, дихання, травлення, виділення, обміну речовин та енергії, внутрішньої секреції, імунітету тощо. Супутніми є вади комунікації (необумовлені психічними розладами), зокрема, голосоутворення, дефекти усного (ринолалія, дизартрія, заїкання, алалія, афазія) та письмового (дистрофія, дислексія) мовлення, порушення, які викликають спотворення тіла (деформація обличчя, голови, тулуба, кінцівок тощо). Категорія «дитина з інвалідністю» встановлюється лікарсько-консультативними комісіями лікувально-профілактичних закладів після проведення діагностичних, лікувальних і реабілітаційних заходів за наявності даних, що підтверджують стій-

кий розлад функцій організму у зв'язку з фізичними, психічними, інтелектуальними та сенсорними порушеннями, зумовленими захворюванням, травмою (її наслідками) або вродженими вадами і, згідно до висновків медико-соціальної експертизи, установлюється відповідна група інвалідності.

Отже, інвалідність у дітей означає суттєве обмеження життєдіяльності. Вона спричиняє соціальну дезадаптацію, що зумовлена порушеннями у розвитку, труднощами в самообслуговуванні, спілкуванні, набутті професійних навичок. Направлення дітей з інвалідністю до навчальних закладів здійснюється органами управління освіти і науки обласних, районних (міських) державних адміністрацій з урахування висновків і рекомендацій психолого-медико-педагогічної комісії [3; 195].

Психолого-медико-педагогічна комісія діагностує психофізичні можливості дітей до навчання у школі за такими рівнями: здорові (діти, які за основними антропометричними показниками відповідають нормам, що ухвалені Міністерством охорони здоров'я України); здорові з тимчасовими відхиленнями чи затримками (незначні травми тощо), які легко підлягають реабілітації; діти з відхиленнями в розвитку окремих органів чи систем (легка форма дитячого церебрального паралічу (ДЦП), вади в розвитку кінцівок, недорозвинуті сухожилля, плоскостопість, клешоногість, вигини спини). Вона також визначає адекватні умови навчання, виховання дітей з ООП [68, с. 15–16]. Також у процесі публічного управління безбар'єрною сферою освіти слід акцентувати увагу на тому, що дитина з особливими освітніми потребами – це людина до 18 років, яка потребує додаткової підтримки в освітньому середовищі. Це можуть бути:

- 1) діти з інвалідністю;
- 2) діти з родин, що опинились у складних життєвих обставинах;
- 3) безпритульні діти;
- 4) діти, які живуть із ВІЛ/СНІД;
- 5) діти-сироти.

У Конвенції про права дитини окреслено, що наявність інвалідності у дитини є підставою для захисту від дискримінації, а «Неповносправна в розумовому чи фізичному відношенні дитина повинна мати повноцінне й достойне життя в нормальних умовах, які сприяють зростанню впевненості в собі та забезпечують її участь у житті суспільства. Дитина-інвалід має мати повноцінне та гідне життя в умовах, які забезпечують максимальну самостійність і соціальну і адапта-

ційну [8, 7, с. 144]. Адаптація має відношення до евристичних, почуттєвих, комунікативних, ціннісно-орієнтаційних, інституційно-організаційних та інших компонентів взаємодії суб'єкта й середовища. Відбувається перетворення його внутрішнього світу, реалізація прихованих потенцій.

Адаптація – це динамічний процес. Завдяки цьому, рухливі системи живих організмів, незважаючи на мінливість умов, підтримують стійкість, необхідну для існування, розвитку й продовження роду. Процес адаптації реалізується щоразу, коли в системі «організм-середовище» виникають значущі зміни, і забезпечується формування нового гомеостатичного стану, який дозволяє досягати максимальної ефективності фізіологічних функцій і поведінкових реакцій. Оскільки організм і середовище перебувають не в статичній, а динамічній рівновазі, їх співвідношення змінюється постійно, отже, постійно повинен здійснюватися процес адаптації.

До адаптації прагне все живе, у тому числі й люди. У результаті адаптації забезпечується емоційний комфорт, рівновага, знімаються стреси. Але фактори й умови, що сприяють адаптації, у людей зовсім різні. Наприклад, для одних, щоб відчувати емоційну рівновагу в діяльності, спілкуванні й творчості, треба бути таким, як усі, в інших така гармонізація настає тоді, коли людина перебуває в ролі лідера, для третіх головне – подолати перешкоди і т. д. [1, с. 341].

Мета діяльності будь-якої людини супроводжується прагненням до емоційного задоволення, комфорту, гармонізації з оточенням, які неможливі без адаптації, а вона в кожного досягається по-різному. Важливо одне, що всі адаптовані особистості зазвичай емоційно врівноважені, у них є сенс існування, нехай і не завжди усвідомлений, у них мало деструктивних стресів, переживань. Але адаптація не повинна стати самоціллю, бо в цьому випадку ми будемо виховувати конформістів. Адаптація – умова розвитку особистості, розкриття її індивідуальності, і це головний акцент. Розрізняють різні види адаптації, проте зазвичай вони взаємозв'язані. Наприклад, психологічна адаптація особистості в суспільстві відбувається завдяки таким психологічним механізмам, як рефлексія, ідентифікація, емпатія тощо. Соціальна адаптація – процес пристосування індивіда до умов соціального середовища, формування адекватної системи стосунків із соціальними об'єктами, інтеграція особистості в соціальні групи, діяльність щодо освоєння стабільних соціальних умов, прийняття норм і цінностей нового

соціального середовища. Як слушно відзначає Ю. Гладуш, без психологічної адаптації соціальна була б неможливою [1, с. 23]. Часто у науковій літературі мова йде про соціально-психологічну адаптацію особистості, яка розглядається як складний, багаторівневий і ієрархічно організований процес взаємодії особистості й соціального середовища, що приводить до реалізації внутрішньо особистісного потенціалу в конкретних умовах життєдіяльності, це процес об'єктивних і суб'єктивних відносин, узгодження й зміни властивостей систем, що взаємодіють. Слід наголосити на тому, що соціальна адаптація не є чимось віртуальним або нереальним, це – самодостатній процес, хоча і тісно пов'язаний з іншими спорідненими соціальними процесами. Так, наприклад Тараненко О, поряд із поняттям «соціальна адаптація» використовуються такі поняття, як: «соціалізація», «приспосовування», «розвиток», «формування», «становлення», «виховання» тощо. Але кожне із них не є відбиттям іншого. Зокрема, Чайковський трактує поняття «соціалізація» як безперервну адаптацію особистості до реакцій інших людей, до оточення [16, 51–56; 18, 162] та диференціює її до певної конкретної ситуації, сукупності обставин. Тобто використовує її для визначення процесу послідовного пристосування на основі ситуативних адаптацій особистості під час подолання типових ускладнень, а поняття «приспосовування» – як визначення «приспосовування організму до потреб специфічних ситуацій» [3, 167].

Процес адаптації тісно зв'язаний з процесом соціалізації. Термін «соціалізація», який все частіше вживається в останні роки (спочатку він з'явився в зарубіжній соціальній психології, потім в 60-ті роки ХХ століття перейшов у вітчизняну психологію), має велике значення для навантаження й різними авторами трактується далеко не однозначно. Так, часто зустрічається визначення соціалізації як «засвоєння індивідом соціального досвіду, у процесі якого формується конкретна особистість», яке, на нашу думку, є цілком правомірним. Тараненко О. відзначає, що соціалізація – це процес і результат включення індивіда в соціальні відносини. Вона здійснюється шляхом засвоєння індивідом соціального досвіду й відтворення його у своїй діяльності [16, с. 56–59]. Пріоритетність цих особливостей полягатиме в тому, що сприятиме соціальній адаптації особистості [11]: комунікативна обдарованість; стресостійкість; уміння навчатися; саморегуляція та активність; гнучкість характеру (здатність у різних життєвих обставинах виявляти різні

рисни характеру), що відповідає ринковій орієнтації; виразні вольові якості; прикладний інтелект; високий рівень розвитку пам'яті та уваги; вираженість мотиву досягнення; перевага спрямованості на справу, а не на спілкування. Особистість вже не розглядається як істота пасивна, оскільки йдеться не тільки про засвоєння досвіду, але і його відтворення. В результаті соціалізації людина засвоює стереотипи поведінки, норми й ціннісні орієнтації зовнішнього середовища, у якому вона функціонує, але робить це відповідно до раніше засвоєного досвіду й потреб що допомагають повноцінно включитися в процеси соціальної адаптації як активної особистості.

Успіх будь-якої спільної діяльності людей залежить від стану, рівня розвитку, напрямів і видів комунікацій, сприйняття і використання працівниками інформації несловесних знаків (погляду, виразу обличчя тощо). У значній мірі цей успіх обумовлюється змістом і структурою комунікаційного процесу як на міжособовому, так і на організаційному рівнях, вмінням застосовувати сучасні інформаційні технології. **У вузькому розумінні комунікації** – це процес обміну інформацією (фактами, ідеями, поглядами, емоціями тощо) між двома або більше особами [17, с. 164–175].

У теорії публічного управління під комунікацією розуміють процес обміну інформацією між двома або більше особами, який забезпечує їх взаєморозуміння. За такою схемою: Комунікант Реципієнт (відправник) (одержувач) Для здійснення процесу комунікації у практиці публічного управління безбар'єрною сферою у просторі освіти України необхідні, декілька умов:

а) особи, які генерують ідеї, що призначені для виконання; виконавці – особи, для якої призначена важлива інформація, що передається;

б) наявність ідей, рішень чи повідомлень, тобто закодованої за допомогою будь-яких символів інформації, призначеної для виконання;

в) наявність каналу комунікації, тобто засобу за допомогою якого передається інформація, чи рекомендації або вказівки;

г) наявність зворотного зв'язку, тобто процесу повідомлення у зворотному напрямку: від одержувача до відправника. Таке повідомлення містить інформацію про ступінь сприйняття і зрозумілості отриманого ним повідомлення. У теорії менеджменту публічного управління матеріали тільки тоді називаються інформацією, коли вони володіють такими властивостями як цінність (корисність), своєчасність, доцільність, досто-

вірність, доступність. Основою засвоєння інформації є триада (передача, значущість, використання).

У організаційному контексті поняття «комунікація» розглядається як процес (комунікація – це спілкування людей: обмін ідеями, думками, намірами, відчуттями, інформацією) і як об'єкт (сукупність технічних засобів, що забезпечують процеси передачі інформації). Добре налагоджені комунікації сприяють забезпеченню організаційної ефективності. Якщо впровадження механізмів публічного управління ефективно в безбар'єрній сфері простору освіти-комунікація ефективна і у всіх інших видах діяльності. Комунікації повинні бути такі, щоб управлінці різних гілок влади мали об'єктивні результати моніторингу інформації у потрібний час і в зручній формі для ухвалення рішень. Таким чином, комунікація – це одна з необхідних умов життя людини в соціумі, а комунікабельність – одна з важливих системних характеристик у роботі управлінських керівних і педагогічних кадрів [12, с. 123].

Під комунікабельністю в соціальних групах суб'єктів у закладах освіти розуміють здатність до спілкування, товарищескість, здібність до спільної роботи. У теорії публічного управління технології комунікабельності – це сумісність різнотипних систем передачі інформації. Щодо конкретної організації діяльності закладу освіти можна говорити як про зовнішню комунікацію, так і про внутрішню. Зовнішня комунікація – це комунікація зі світом, що знаходиться за межами закладу освіти, це комунікації між колективом і зовнішнім середовищем. Завдання зовнішніх комунікацій – задовольнити потреби осіб з особливими потребами, налагодити зв'язки з державними органами, громадськістю, постачальниками освітніх послуг клієнтами. За допомогою зовнішніх комунікацій формується і підтримується імідж закладу освіти [6, с. 56; 8, с. 130].

Внутрішні, або внутрішньоорганізаційні, комунікації (комунікація у середині освітніх підрозділів по рівнях виробництва і управління, міжособові комунікації, неформальні комунікації) постають як частина професійної діяльності: зв'язок між кластерами освіти. Комунікація усередині закладу освіти включає інструктаж, інформацію, навчання, менеджмент, виступає методом індивідуального спілкування. Отже, найважливіша мета внутрішньої комунікації серед суб'єктів є створення серед членів колективу закладу освіти підтримки цілей і політики, організації, що здійснюється керівництвом [1, с. 20–24].

Таким чином, комунікація це процес, за допомогою якого деяка ідея передається від джерела до одержувача з метою змінити поведінку цього одержувача.

Висновок. Системний аналіз стану здоров'я молоді в Україні засвідчив, що впродовж останніх років, особливо за воєнний стан, утримується дестабілізація їх здоров'я, що безпосередньо впливає на рівень первинної інвалідності осіб до 18 років. Таким чином, семантичний аналіз поняття соціально-комунікаційна адаптація дозволяє виокремити такі характерні її особливості: а) вона є складовою процесу соціалізації особи з особливими потребами; б) соціально-комунікативна адаптація являє собою складний, суперечливий процес взаємодії осіб з особливими потребами та середовища закладу освіти; в) сутність механізмів публічного управління безбар'єрною сферою освіти вимагає професійної управлінської компетентності для управлінців різних гілок влади, соціально-комунікативної адаптації і формування готовності керівних і педагогічних кадрів до розкриття категорій «соціальні очікування», «рівень домагань», «афект неадекватності»; г) проблема соціально-комунікаційної адаптації може бути вирішена, якщо механізми публічного управління безбар'єрною сферою простору освіти України суб'єкти діяльності закладу освіти сприйматимуть і виконуватимуть нормативні вимоги суспільства й безпосереднього оточення які особисто для нього прийнятні, котрих вони готові дотримуватися. Вивчаючи в подальшому проблему виходимо з того, що соціально-комунікативна адаптація – це особливий різновид процесу соціалізації осіб з особливими потребами, котрий забезпечує відповідність поведінки індивіда вимогам, які висувають до нього суспільство й найближче соціальне оточення, відображеним у соціальних нормах і законах, а також поєднання інтересів особистості й суспільства (найближчого соціального оточення).

Перспективи досліджень. Перспективами подальших досліджень проблем соціально-комунікативної адаптації осіб з особливими потребами є створення моделі механізмів публічного управління розвитком безбар'єрною сферою в просторі освіти, моніторингу інвалідності молоді в Україні з визначенням переліку показників, які відстежуються її періодичності, рівнів спостереження, програмного забезпечення для інформування державних службовців, керівників і педагогічних працівників і інших суб'єктів закладів освіти задля підтримки функціонування системи освіти. Зазначимо,

що для впровадження механізмів публічного управління у безбар'єрну сферу системи освіти, важливою складовою успішного функціонування соціально-комунікаційної

адаптації – є командний підхід, тобто тісна співпраця управлінських, керівних, педагогічних кадрів, батьків та кола фахівців одного напрямку.

Література:

1. Андросович К. Феномен адаптації як предмет наукового аналізу. Освіта та розвиток обдарованої особистості. Вип. 3(46) 03/ 2016. С. 20–24.
2. Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами : зб. наук. праць. № 6(8). К. : Університет «Україна», 2009. С. 17–18.
3. Блажківський М. Поняття адаптації у сучасній науковій літературі. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2014. Вип. 1. С. 233–242.
4. Borustein M., Hahn C. Development pathways among adaptive functions and externalizing and internalizing behavioral problems. *Development science*. 2013. Vol. 17. P. 76–87.
5. Волкова, К. С. (2016). Підготовка вчителів до роботи в інклюзивному закладі як шлях подолання перепон у навчанні особливих дітей. *Дитина з особливими потребами*, 10 (22), 4–7.
6. Грошилін Г. Нові функції і роль держави в регулюванні соціально трудових відносин в Україні. Україна: аспекти праці. № 5. 1996. С. 33–39.
7. Гладуш В. А. Післядипломна педагогічна освіта дефектологів в Україні: теорія і практика: монографія. Д.: Пороги, 2012. 292 с. 7.
8. Гладуш В. А. Післядипломна педагогічна освіта дефектологів в Україні: теорія і практика: монографія. Д.: Пороги, 2012. 292 с.
9. Горяна Л., Здоров'язбережувальний контент формування професійного іміджу педагогічних працівників у вітчизняному освітньому просторі. Професійний успіх у контексті сталого розвитку: освіта, економіка, екологія: монограф. / редкол.: Терентьєва Н.О., Горяна Л.Г. Черкаси: Видавець Чабаненко Ю.А., 2018. 286.
10. Енциклопедичний словник з державного управління / уклад. : Ю.П. Сурмін, В.Д. Бакуменко, А.М. Михненко та ін. ; за ред. Ю.В. Ковбасюка, В.П. Трощинського, Ю.П. Сурміна. К. : НАДУ, 2010. 820 с.
11. Злобіна О. Особистість сьогодні: адаптація до суспільної нестабільності / О. Злобіна, В. Тихонович. К., 1996. С. 9–10. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / за заг.ред. І. Д. Звереві. Київ–Сімферополь : Універсум, 20013. 536 с.
12. Олексієнко О.М. Адаптаціогенез як державний механізм впровадження здоров'язбережувального управління освітою. Сучасні проблеми підготовки та професійного удосконалення працівників сфери освіти: тези VII Міжнародної науково-практичної конференції. Чернігів, 2021. С. 67–68.
13. Петровська Т. Економіко – психологічна адаптація і стиль життя. Соціальна психологія. № 6. 2004. С. 59–67.
14. Семенець-Орлова І. Державне управління освітніми змінами в Україні : теоретичні засади : монографія. К. : ЮСТОН, 2018. 420 с.
15. Таранченко О. Тенденції сучасної освіти: роль педагога у створенні ефективної інклюзивної школи. Дефектологія. Особлива дитина: навчання та виховання. 2011. № 1. С. 56–61.
16. Український тлумачний словник. URL: <http://language.br.com.ua/>
17. Чайковський М. Є. Інклюзивність ВНЗ як умова впровадження інклюзії та соціалізації студентів з особливими потребами. Актуальні проблеми навчання та виховання людей в інтегрованому освітньому середовищі у світлі реалізації Конвенції ООН про права інвалідів : тези доповідей XIII міжнародної науково-практичної конференції (20–21 листопада 2013 р., м. Київ). К. : Університет «Україна», 2013. С. 77–78.
18. Semenets-Orlova, I., Mykhailych, O., Klochko, A., Nestulya, S., & Omelyanenko, V. (2019). Readiness of the education manager to provide the organizational development of institutions (based on the sociological research). *Problems and Perspectives in Management*, 17(3), 132–142.
19. Semenets-Orlova, I., Klochko, A., Tolubyak, V., Sebalo, L., & Rudina, M. (2020). Functional and role-playing positions in modern management teams: an educational institution case study.

References:

1. Androsovich K. The phenomenon of adaptation as a subject of scientific analysis. Education and development of a gifted personality. Vol. 3(46) 03/ 2016. P. 20–24.
2. Actual problems of education and upbringing of people with special needs: coll. of science works. No. 6(8). K.: "Ukraine" University, 2009. P. 17–18.
3. Blazhkiivskiy M. The concept of adaptation in modern scientific literature. Scientific Bulletin of the Lviv State University of Internal Affairs. 2014. Issue 1. P. 233–242.

4. Borustein M., Hahn C. Development pathways among adaptive functions and externalizing and internalizing behavioral problems. *Development science*. 2013. Vol. 17. P. 76–87.
5. Volkova, K. S. (2016). Preparing teachers to work in an inclusive institution as a way to overcome obstacles in the education of special children. *Child with special needs*, 10 (22), 4–7.
6. Groshilin G. New functions and role of the state in regulating social labor relations in Ukraine. *Ukraine: labor aspects*. No. 5. 1996. P. 33–39.
7. Gladush V. A. Post-graduate pedagogical education of defectologists in Ukraine: theory and practice: monograph. D.: Porogy, 2012. 292 p. 7.
8. Gladush V. A. Post-graduate pedagogical education of defectologists in Ukraine: theory and practice: monograph. D.: Porogy, 2012. 292 p.
9. Horyana L., Health-preserving content of professional image formation of pedagogical workers in the domestic educational space. *Professional success in the context of sustainable development: education, economy, ecology: monograph / edited by: N.O. Terentyeva, L.G. Horyana*. Cherkasy: Yu.A. Chabanenko Publisher, 2018. – 286.
10. *Encyclopedic dictionary of public administration / comp. : Yu.P. Surmin, V.D. Bakumenko, A.M. Mykhnenko and others. ; under the editorship Yu.V. Kovbasyuka, V.P. Troshchynskyi, Yu.P. Surmina*. K.: NADU, 2010. 820 p.
11. O. Zlobina. *Personality today: adaptation to social instability / O. Zlobina, V. Tikhonovich. K., 1996. P. 9.10.. Encyclopedia for specialists in the social sphere / under general editorship. I. D. Zvereva*. Kyiv–Simferopol: Universum, 20013. 536 p.
12. Oleksienko O.M. Adaptation genesis as a state mechanism for implementing health-saving education management. *Modern problems of training and professional improvement of workers in the field of education: theses of the VII International Scientific and Practical Conference*. Chernihiv, 2021. pp. 67–68.
13. Petrovska T. Economic – psychological adaptation and lifestyle. *Social psychology*. No. 6. 2004. P. 59–67.
14. Semenets-Orlova I. *State management of educational changes in Ukraine: theoretical foundations: monograph*. K.: EUSTON, 2018. 420 p.
15. Taranchenko O. Trends in modern education: the role of the teacher in creating an effective inclusive school. *Defectology. A special child: education and upbringing*. 2011. No. 1. C. 56–61.
16. *Ukrainian explanatory dictionary*. URL: <http://language.br.com.ua/>
17. Tchaikovsky, M. E. Inclusiveness of higher education institutions as a condition for the implementation of inclusion and socialization of students with special needs. *Actual problems of education and upbringing of people in an integrated educational environment in the light of the implementation of the UN Convention on the Rights of the Disabled: theses of reports of the XIII International scientific and practical conference (November 20–21, 2013, Kyiv)*. K.: "Ukraine" University, 2013. – P. 77–78.
18. Semenets-Orlova, I., Mykhailych, O., Klochko, A., Nestulya, S., & Omelyanenko, V. (2019). Readiness of the education manager to provide the organizational development of institutions (based on the sociological research). *Problems and Perspectives in Management*, 17(3), 132–142.
19. Semenets-Orlova, I., Klochko, A., Tolubyak, V., Sebalo, L., & Rudina, M. (2020). Functional and role-playing positions in modern management teams: an educational institution case study.

УДК 351

DOI [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2023-2\(68\)-20](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2023-2(68)-20)

Микола ФАДЕЄВ

аспірант кафедри соціальної філософії та управління Державного податкового університету,
вул. Університетська, 31, м. Ірпінь, Україна, 08201

ORCID: 0009-0006-3251-3945

Mykola FADEEV

Postgraduate Student at the Department of Social Philosophy and Management, State Tax University, 31
Universytetska str., Irpin, Ukraine, 08201

ORCID: 0009-0006-3251-3945

ОСОБЛИВОСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО УПРАВЛІННЯ У КОНТЕКСТІ БАГАТОРІВНЕВОГО ВРЯДУВАННЯ

PECULIARITIES OF EUROPEAN GOVERNANCE IN THE CONTEXT OF MULTI-LEVEL GOVERNANCE

Стаття присвячена складній та багатогранній структурі управління Європейського Союзу. З акцентом на мультирівневість цієї системи, автором досліджено, як різні рівні влади – місцевий, регіональний, національний та європейський – взаємодіють, доповнюючи один одного і, іноді, конфліктує.

Аналізуючи специфіку європейського управління, автор звертає увагу на головні принципи, на яких базується система управління ЄС: принципи субсидиарності, пропорційності та взаємної лояльності. Ці принципи служать основою для забезпечення гармонії між різними рівнями влади і забезпечення ефективного прийняття рішень на різних етапах.

Досліджено роль ключових європейських інституцій. Розглядаються їхні компетенції, відповідальності та взаємодія в контексті багаторівневої системи. Важливе місце займає аналіз викликів та проблем, які виникають у процесі їх взаємодії, зокрема питання координації, конфлікту компетенцій та необхідності постійного адаптування до мінливих обставин.

Розглянуто ЄС у контексті регуляторної держави. Автор розкриває, як ЄС встановлює норми, контролює їх виконання та регулює різні аспекти життя держав-членів, від економіки до соціальних стандартів. Зазначено, що багаторівневе врядування в Європейському Союзі можна трактувати як політичну систему з інституційними взаємозв'язками на різних рівнях: Європейський (наднаціональний) – Європейська Комісія, Європейська Рада та Європейський Парламент – Суд ЄС, Рахункова палата та Європейський центральний банк

***Висновки** статті наголошують про вплив особливостей європейського управління в контексті багаторівневого врядування на публічне управління в Україні, унікальності моделі управління ЄС, що базується на поєднанні національних інтересів держав-членів з об'єднаними ідеалами Європейського Союзу. Стаття рекомендується для науковців, студентів, експертів у сфері європейських студій та всіх, хто цікавиться сучасними трендами в управлінні та міжнародними відносинами в Європі.*

***Ключові слова:** євроінтеграція, публічне управління, багаторівневе врядування, інституції, Європейський Союз, модель управління, міжнародні відносини, органи влади.*

The article is devoted to the complex and multifaceted governance structure of the European Union. With an emphasis on the multi-level nature of this system, the author examines how different levels of government – local, regional, national and European – interact, complementing each other and sometimes conflicting.

Analysing the specifics of European governance, the author draws attention to the main principles on which the EU governance system is based: the principles of subsidiarity, proportionality and mutual loyalty. These principles serve as the basis for ensuring harmony between different levels of government and ensuring effective decision-making at different stages.

The role of key European institutions is explored. Their competences, responsibilities and interaction in the context of a multi-level system are considered. An important place is occupied by the analysis of challenges and problems that arise in the process of their interaction, in particular, coordination, conflict of competences and the need for constant adaptation to changing circumstances.

The EU is considered in the context of the regulatory state. The author reveals how the EU sets rules, monitors their implementation and regulates various aspects of life of its member states, from the economy to social standards. It is noted that multi-level governance in the European Union can be interpreted as a political system with institutional interconnections at different levels: European (supranational) – the European Commission, the European Council and the European Parliament – the Court of Justice of the EU, the Accounting Chamber and the European Central Bank.

The conclusions of the article emphasise the uniqueness of the EU governance model, which is based on a combination of national interests of the Member States and the unifying ideals of the European Union. The article is

recommended for scholars, students, experts in the field of European studies and anyone interested in current trends in governance and international relations in Europe.

Key words: *European integration, public administration, multi-level governance, institutions, European Union, governance model, international relations, authorities.*

Постановка проблеми. Структура управління Європейського Союзу (далі – ЄС) є досить складною, вона складається декілька ключових інституцій, кожна з яких виконує свої конкретні функції. ЄС характеризується багаторівневим управлінням, тобто мають місце скоординовані дії Союзу, держав-членів та місцевих і регіональних органів влади, засновані на принципах субсидіарності, пропорційності та партнерства, втілені у функціональній та інституціоналізованій діяльності, спрямованій на розробку та реалізацію європейської політики Союзу. Управління в ЄС має багато позитивних моментів, однак його складність, розгалуженість інституцій підштовхують до постійного дослідження. Враховуючи внутрішні управлінські процеси в середині нашої держави неабиякий інтерес викликає дослідження порушених питань, а в контексті євроінтеграційного курсу нашої країни, ми розуміємо, що цей інтерес спровокований практичною необхідністю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Враховуючи специфіку порушеної теми можемо відзначити таких зарубіжних вчених: І. Бенкс, П. Біркіншоу, В. Браун, В. Вайс, К. Кеніг, К. Кемпбелл, М. Клейтон, Ж. Зіллер, С. Осборн, Т. Габлер, І. Оуен, П. Далеві, Х. Маргетс, Т. Берцель, Д. Рабін, П. Богесон, К. Худ, Р. Фостер, К. Фрідман, Л. Фуллер, Парк та Франке, Х. Ціммерманн, Ф. Шнапп, Й. Шумпетер.

Метою статті є дослідження особливостей європейського управління у контексті багаторівневого врядування та їх вплив на функціонування публічного управління в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Багаторівневе управління можна розглядати та інтерпретувати як безперервну систему переговорів між різними рівнями влади, яка окреслює шляхи залучення наднаціональних, національних, регіональних та місцевих органів влади до мереж публічної політики. З певної точки зору, тобто Європейський Союз можна розглядати як поєднання широкого розширення наднаціональної інтеграції та класичної міжурядової співпраці між суверенними державами. Збереження сірої зони між організаційною і міжурядовою співпрацею є головною відмінністю багаторівневого врядування від деяких інтеграційних теорій. Врядування не прояснює питання державного суверенітету, а лише стверджує, що багаторівнева структура формується під

впливом наднаціональних і субнаціональних акторів [1].

Урядування (чи врядування) та управління іноді розглядаються як дві сторони однієї медалі, а під управлінням розуміється процес участі в державній політиці, в якому державні органи приєднуються до інших, а інші представляють різні групи інтересів [2]. Необхідно зазначити, що поняття «врядування» стало широко використовуватися впродовж останніх кілька десятиліть. Погляд на політику ЄС, зокрема, з точки зору врядування – тобто як на спосіб управління, який не передбачає наявності традиційного, ієрархічного уряду на чолі держави – є привабливим з концептуальної точки зору, не в останню чергу тому, що він обіцяє систематичний спосіб вивчення Європейського Союзу, який визнає особливості європейської конструкції. Водночас, як концепція, врядування виявилось досить відкритим і гнучким поняттям, що сприяє широкому розмаїттю його застосування. Ідея врядування має політичну привабливість, оскільки дозволяє політикам говорити про процес прийняття рішень в ЄС, не посилаючись на ідею про те, що Європа перебуває в процесі становлення держави (якщо не «наддержави»). Так, відносини між урядом і врядуванням можна розглядати як наступний тип: врядування – це те, що роблять уряди, а врядування намагається пояснити та проаналізувати, як уряди роблять свою роботу [3]. Тобто можемо сказати, що врядування показує, як уряди співпрацюють з іншими громадськими організаціями, а також як вони працюють з громадянами для прийняття рішень щодо важливих питань у суспільстві. Концепція може використовуватися в різних контекстах, таких як: глобальний, національний, інституційний або громадський. Основна мета багаторівневого врядування полягає в тому, щоб залучити всіх суб'єктів до управління та прийняття рішень, незалежно від того, чи це національні уряди, зацікавлені групи, регіональні або місцеві органи влади, громадські інституції або навіть громадянське суспільство.

У цьому контексті концепція врядування запропонувала привабливу альтернативу концепції ЄС як держави, що зароджується. Як наслідок, розмови про «європейське врядування» і використання концепції врядування стали надзвичайно поширеними, породивши величезну кількість політичних документів, наукових статей, книг і навіть

інтернет-журнал, присвячений саме європейському врядуванню (Living Reviews in European Governance). Але широке і дещо інфляційне застосування концепції саме по собі стало проблемою. Воно застосовується до дедалі ширшого кола явищ, а його різноманітне використання різними спільнотами науковців ускладнює визначення того, що саме намагається описати «врядування» [4].

Багаторівневе врядування в Європейському Союзі можна трактувати як політичну систему з інституційними взаємозв'язками на різних рівнях: Європейський (наднаціональний) – Європейська Комісія, Європейська Рада та Європейський Парламент – Суд ЄС, Рахункова палата та Європейський центральний банк.

Професор європейського та глобального управління М. Яхтенфукс досліджував «управлінський підхід до європейської інтеграції» у порівнянні з «класичною теорією інтеграції». Підхід до управління управлінський підхід, з цієї точки зору, є особливим тому що він розглядає іж організація як незалежний суб'єкт, а не (як це робили «класичні» теорії) як залежну змінну [5]. Іншими словами, ті, хто вивчає врядування більше цікавляться тим, що робить Європейський Союз, а не тим, як ЄС виник. Окреслюючи концептуальні корені цього підходу М. Яхтенфукс визначив концептуальне коріння цього підходу, серед іншого, мережеве управління, регуляторну політику та дослідження європеїзації як впливовими внесками в дослідження з врядування.

Г. Стокер вказує, що це організаційні мережі, які доповнюють ринки та ієрархії як управлінські структури для авторитетного розподілу ресурсів і здійснення контролю та координації [6].

Кохлер-Кох та Рітберг говорять, що це процес і стан, за якого державні та приватні суб'єкти беруть участь у цілеспрямованому регулюванні суспільних відносин та конфліктів, і який позначає участь державних і приватних акторів, а також неієрархічні форми прийняття рішень [7].

С. Хікс у своєму важливому внеску в цю дискусію зазначив, що «нова концепція врядування в ЄС підкреслює неформальний характер політичного процесу, неієрархічну структуру інституцій та неперерозподільчий характер результатів політики [8].

Звідси ми бачимо, що більшість авторів визнають важливу роль неієрархічної структури інститутів важливу роль неієрархічних мереж; регулювання, а не перерозподілу формуванні політики; та використання нових

інструментів і процедур. Однак, учасники дискусії про врядування в дебатах про врядування часто надають перевагу одному з цих аспектів, і, як наслідок, дослідження щодо врядування поширилося в кількох різних напрямків.

Ми ж відстоюємо позицію, що багаторівневе врядування відноситься до системи управління, де влада розподілена між декількома рівнями уряду, які можуть включати місцевий, регіональний, національний та наднаціональний рівні. Суть багаторівневого врядування полягає у тому, що різні рівні уряду мають відповідальність за різні компетенції та функції, і ці рівні взаємодіють між собою в процесі формування та впровадження політики. Так, основними аспектами багаторівневого врядування, на наш погляд є: 1) розподіл компетенцій: в межах багаторівневої системи кожен рівень уряду має визначені функції та обов'язки, а також певний ступінь автономії в їх виконанні; 2) принцип субсидіарності: цей принцип підтримує ідею, що рішення повинні прийматися якнайближче до громадян, тобто на тому рівні управління, де це найбільш ефективно; 3) взаємодія між рівнями уряду: різні рівні врядування часто співпрацюють між собою, ділячись ресурсами, інформацією або координуючи свої дії; 4) гнучкість: багаторівневе врядування дозволяє кожному рівню уряду адаптуватися до місцевих особливостей і потреб, враховуючи загальні національні або наднаціональні рамки.

Слід зауважити, що багаторівневе врядування часто асоціюється із системою Європейського Союзу, де компетенції розподілені між державами-членами та європейськими інститутами. Однак цей підхід до управління також використовується в багатьох федеративних державах, таких як Канада, Австралія, США та інші.

У той же час, дослідження в галузі врядування також дедалі більше «заглиблюється» у специфіку окремих секторів або сфер політики. Хоча таке поширення галузевих застосувань демонструє цінність перспективи врядування в керівництва дослідженнями в багатьох різних сферах, воно суперечить очікуванням Яхтенфукса, для якого управлінський підхід був бажаним відходом від фрагментації політичних досліджень, яка була характерною для досліджень ЄС у 1970-х і 1980-х роках.

Необхідно зазначити, що розширюється сфера досліджень у сфері врядування, стає дедалі важче визначити єдиний, послідовний підхід. Поза межами згоди щодо основних елементів того, що є врядуванням (і чим

воно не є), вибірковий фокус окремих авторів означає, що врядування означає досить різні речі. Можливо, це свідчить про те, що різні напрямки досліджень врядування заслуговують, або навіть потребують власної відмінної назви для того, щоб зберегти аналітичну ясність.

У аспекті вивчення ЄС концепцію врядування можна розуміти з деяких різних застосувань. Пропонуємо виділити три підходи, які є особливо важливими: 1) багаторівневий підхід до управління, який підкреслює природу вироблення політики ЄС, яка передбачає залучення множинності суб'єктів на різних територіальних рівнях, що виходять за межі національної держави; 2) новий підхід до управління (або порядок денний), який розглядає ЄС як «регуляторну державу», що використовує неможливі прийняття рішень для участі у вирішенні проблем; 3) вивчення нових способів управління, спираючись на використання не обов'язкових інструментів для формування політики на європейському рівні (за допомогою відкритого методу координації).

Кожне з цих розумінь врядування виходить з того, що є щось фундаментально нове в тому, як працює ЄС, що вимагає відходу від традиційних підходів. Таким чином, їхнє застосування в дослідженні європейської інтеграції здебільшого було зумовлене зовнішніми факторами – тобто сприйняттям змін в емпіричному об'єкті дослідження, а не (внутрішніми) змінами в теорії інтеграції. Спільною рисою цих підходів до управління є їхній акцент на неієрархічні мережі як ключовий аспект формування політики ЄС та ЄС в цілому. Наявність таких політичних мереж, що об'єднують чиновників ЄС, національних адміністраторів і регуляторів, представників бізнесу, представників неурядових організацій та інших зацікавлених сторін є аналітично важливо, оскільки мережі «перетинають» формальні кордони, що існують між інституціями, територіальними рівнями, публічною та приватною сферами.

Однак, незважаючи на такі спільні риси, існують також важливі відмінності в межах цієї сфери. Одна з таких відмінностей полягає в тому, яка «класична» теорія піддається критиці. Наприклад, багаторівневе врядування найкраще розглядати як частину більш установленої теорії інтеграції, і, зокрема, як відповідь на домінування ліберального міжурядового підходу в 1990-х роках.

На протигагу цьому, новий порядок денний врядування можна розглядати в опозиції до підходу порівняльної політики до ЄС. Іншими

словами, «врядування» іноді подається як альтернатива точці зору, згідно з якою ЄС – є міжурядовою угодою між суверенними державами; іноді його зіставляють з думкою про те, що сам ЄС слід вивчати як державу, що розвивається, з її інституціями та процедурами, порівняними з інституціями та процедурами національних держав.

З цієї опозиції до (ліберальної) міжурядової і порівняльної політики, а також перспективам європейської інтеграції виникло уявлення про те, що підходи врядування можуть становити певний «третій шлях» до вивчення ЄС. Це не тільки лише виправдовує початкове визначення врядування як «нового», коли воно було вперше запроваджене в 1990-х роках, але й підкріпило сприйняття ЄС як *sui generis* – нового типу політичної конструкції, який відрізняється від того, як функціонувала міжнародна і внутрішня політика в минулому, або функціонують в інших країнах.

Це стало більш складним завданням з огляду на те, як врядування також стало широко використовуватися у вивченні міжнародної та внутрішньої політики.

У цьому сенсі врядування, будь то глобальне, регіональне чи національне, виявляється універсальним явищем, хоча й таким, що має сильну і особливу присутність в контексті ЄС.

Таким чином концепція врядування успішно описує трансформацію процесу вироблення політики в багатьох частинах світу за останні кілька десятиліть. Необхідно зазначити, що використання врядування було особливо корисним, з огляду на труднощі, пов'язані з категоризацією євро політики з точки зору традиційного розмежування між міжнародною системою і національною державою. Також слід наголосити, що підхід врядування є широкою концепцією, що охоплює широкий спектр різних точок зору і застосувань. В основі цього підходу лежить розуміння того, що політика виробляється через неієрархічні мережі як державних, так і як державних, так і приватних суб'єктів, розташованих на різних територіальних рівнях.

Тож, можемо зробити висновок, що багаторівневе врядування, підхід регуляторної держави, та вивчення нових способів врядування є основними вираженням «управлінського повороту» в дослідженнях ЄС. Пропонуємо розуміти багаторівневе врядування як скоординовані дії Союзу, держав-членів та місцевих і регіональних органів влади, засновані на партнерстві і спрямовані на розробку та реалізацію політики Європейського Союзу.

Це передбачає спільну відповідальність органів влади на різних рівнях і ґрунтується на всіх джерелах демократичної легітимності та на репрезентативності різних залучених суб'єктів.

Висновки. Особливості європейського управління в контексті багаторівневого врядування мають значний вплив на публічне управління в Україні, особливо в контексті її євроінтеграційних зусиль. Основні напрями цього впливу можна окреслити наступним чином:

1) адаптація норм та стандартів ЄС: Україна, прагнучи до інтеграції з ЄС, активно адаптує своє законодавство до європейських стандартів. Це відбувається через перенесення норм та правил, що діють у ЄС, в українське законодавство;

2) розширення децентралізації: багаторівнева модель управління ЄС акцентує увагу на децентралізації влади та зміцненні місцевого самоврядування. Україна, інспіруючись цією моделлю, також здійснила реформи децентралізації, спрямовані на збільшення автономії та ресурсів місцевих органів влади;

3) мультирівневе планування: європейська

практика багаторівневого врядування підкреслює важливість координації між різними рівнями влади. Україна активізувала співпрацю між центральними та місцевими органами влади, створюючи механізми для координованого планування та прийняття рішень;

4) підвищення стандартів управління: європейські принципи доброго управління, такі як відкритість, прозорість, відповідальність та участь громадян, стають ключовими для публічного управління в Україні, що сприяє підвищенню якості послуг та довіри громадян до держави.

5) розвиток інституційної структури: інспірована європейськими підходами, Україна здійснює реформи своєї інституційної структури, створюючи нові органи або модернізуючи існуючі, щоб вони були більш відповідальними, ефективними та відкритими для громадян.

У цілому, європейська модель багаторівневого управління не лише вказує напрямки реформ для України, але і надає їй інструменти та механізми для підвищення ефективності та респонсивності публічного управління на різних рівнях.

Література:

1. Florina, B., Alpopi, C., & Burlacu, S. (2018). Territorial Development-Disparities between the Developed and the least Developed Areas of Romania. *LUMEN Proceedings*, 6(1), 146–155.
2. Rădulescu, C. V, Bodislav, D. A., & Burlacu, S. (2018). Demographic Explosion and its governance in public institutions. *Managerial Challenges of the Contemporary Society. Proceedings*, 11(1), 18.
3. Burlacu, S., Gutu, C., & Matei, F. O. (2018). Globalization – Pros and cons. *Quality – Access to Success*.
4. Bevir, M., Phillips, R. Genealogies of European governance. *Comp Eur Polit* 15, 685–704 (2017). <https://doi.org/10.1057/s41295-016-0080-8>
5. Jachtenfuchs, M. (2001) 'The Governance Approach to European Integration', *Journal of Common Market Studies* 39(2): 245–264.
6. Stoker, G. (1998) Governance as Theory: Five Propositions. *International Social Science Journal*, 50, 17–28. <https://doi.org/10.1111/1468-2451.00106>
7. Kohler-Koch, B. and Rittberger, B. (2006) The Governance Turn in EU Studies. *Journal of Common Market Studies*, 44, 27–49. <http://dx.doi.org/10.1111/j.1468-5965.2006.00642.x>
8. Hix, S. (1998). The Study of the European Union II: The "New Governance" Agenda and Its Rival. *Journal of European Public Policy*, 5, 38–65.

References:

1. Florina, B., Alpopi, C., & Burlacu, S. (2018). Territorial Development-Disparities between the Developed and the least Developed Areas of Romania. *LUMEN Proceedings*, 6(1), 146–155.
2. Rădulescu, C. V, Bodislav, D. A., & Burlacu, S. (2018). Demographic Explosion and its governance in public institutions. *Managerial Challenges of the Contemporary Society. Proceedings*, 11(1), 18.
3. Burlacu, S., Gutu, C., & Matei, F. O. (2018). Globalization – Pros and cons. *Quality – Access to Success*.
4. Bevir, M., Phillips, R. Genealogies of European governance. *Comp Eur Polit* 15, 685–704 (2017). <https://doi.org/10.1057/s41295-016-0080-8>
5. Jachtenfuchs, M. (2001) 'The Governance Approach to European Integration', *Journal of Common Market Studies* 39(2): 245–264.
6. Stoker, G. (1998) Governance as Theory: Five Propositions. *International Social Science Journal*, 50, 17-28. <https://doi.org/10.1111/1468-2451.00106>
7. Kohler-Koch, B. and Rittberger, B. (2006) The Governance Turn in EU Studies. *Journal of Common Market Studies*, 44, 27–49. <http://dx.doi.org/10.1111/j.1468-5965.2006.00642.x>
8. Hix, S. (1998). The Study of the European Union II: The "New Governance" Agenda and Its Rival. *Journal of European Public Policy*, 5, 38–65.

УДК 35.07.272(477)

DOI [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2023-2\(68\)-21](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2023-2(68)-21)

Агазаде ЮСІФ

аспірант, Міжрегіональна Академія управління персоналом, 03039, м. Київ, вул. Фрометівська, 2
ORCID: 0009-0006-9260-8292

Agazade YUSIF

Postgraduate Student of the Interregional Academy of Personnel Management, Interregional Academy of Personnel Management, 03039, Kyiv, Frometivska str., 2
ORCID: 0009-0006-9260-8292

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ВЗАЄМОДІЇ ДЕРЖАВИ ТА ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА У ВИМІРІ ВДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

CONCEPTUAL PRINCIPLES OF INTERACTION BETWEEN THE STATE AND THE CIVIL SOCIETY IN TERMS OF IMPROVING THE PUBLIC ADMINISTRATION SYSTEM

У статті проаналізовані сучасні теорії трансформації держав та суспільства в контексті модернізації державного управління. Обґрунтовано, що парадигма розвитку країн та суспільств спричинила необхідність подивитися на те, як глобальні проблеми людства вплинули на організацію життя в цілому та державному управлінні окремо, оскільки це стосується життя будь-якої людини на Землі. При модернізації та реформуванні системи державного управління слід враховувати наступні принципи: принцип об'єктивності; принцип універсальності; принцип випереджального розвитку в державному управлінні; принцип демократії; принцип розділення влади та розділення влади; принцип законності; принцип оптимізації. Автором зауважено, що у процесі розгляду проблем взаємодії між державною політикою та державним управлінням важливо врахувати дві обставини найбільш фундаментального характеру: а) глобальна демократизація соціального життя та соціальних відносин; б) утворення принципово різних, нових основ громадянського урядування (тут, на державному рівні домінує місцеве самоврядування); в) розвиток та зміцнення впливу на стан громадянського суспільства.

Враховуючи зміни в державній політиці, а також потужну демократизацію соціальних відносин, наявну нормативно-правову базу, можна зазначити, що в Україні є основи подальшого вдосконалення державного управління в Україні. Система такого розвитку є основними основою подальших відносин між країною та суспільством, владою та громадянами. Ми включаємо наступне: присутність та розвиток, розширення діалогу між державною владою та організаціями громадянського суспільства на дійсно гуманістичні, демократичні принципи; розширення та зміцнення контролю над діяльністю держави, влади громадянського суспільства, покращення практики звітування влади для громадськості для їх діяльності; всі види стимулів для розвитку та підтримки державою, її ініціативні принципи громадян, політичних партій та державних організацій та активна підтримка цивільної діяльності.

Ключові слова: державне управління, громадянське суспільство, глобальна демократизація, демократизація соціальних відносин, принципи державного управління.

The article analyzes the modern theories of transformation of states and society in the context of modernization of public administration. The author is substantiated that the paradigm of development of countries and societies caused the need to look at how the global problems of mankind influenced the organization of life as a whole and public administration separately, since it concerns the life of any person on Earth. When modernizing and reforming the system of public administration, the following principles should be taken into account: the principle of objectivity; the principle of versatility; the principle of advance development in public administration; the principle of democracy; the principle of separation of power and separation of power; the principle of legality; The principle of optimization. The author noted that in the process of considering the problems of interaction between state policy and public administration it is important to take into account the two circumstances of the most fundamental nature: a) global democratization of social life and social relations; b) the formation of fundamentally different, new foundations of civil government (here, at the state level, local self-government is dominated); c) development and strengthening of influence on the state of civil society.

Given changes in state policy, as well as a powerful democratization of social relations, the existing legal framework, it can be noted that Ukraine has the basis for further improvement of public administration in Ukraine. The system of such development is the main basis for further relations between the country and society, the authorities and the citizens. We include the following: the presence and development, expansion of dialogue between state authorities and civil society organizations into truly humanistic, democratic principles; expanding and strengthening control over the activities of the state, power of civil society, improving the practice of reporting power for the public for their activities; All types of incentives for the development and

support of the state, its initiative principles of citizens, political parties and state organizations and active support of civil activity.

Key words: *public administration, civil society, global democratization, democratization of social relations, principles of public administration.*

Постановка проблеми. В умовах становлення України як соціальної правової держави закономірно відбуваються процеси трансформації українського суспільства. У своєму розвитку громадянське суспільство та держава взаємозалежать і взаємообумовлюють одне одного. Становлення громадянського суспільства детермінує демократизацію держави, однак саме держава виступає інструментом власної модифікації і забезпечення цивілізованого функціонування і розвитку громадянського суспільства [1].

Соціальна держава в умовах глобалізованого, інформаційного суспільства заатакована з багатьох напрямів – безпосередньо як із боку тих, хто декларує ідеї максимальної свободи ринку – неолібералізму. Щодо реалізації ідей якого слухними є критичні застереження – ми звикли говорити про людей як про прості статистичні одиниці. Нас не бентежить розгляд людських індивідів як робочої сили. Купівельна спроможність суспільства чи споживча здатність стали головним критерієм оцінки рівня стабільності певної країни для приєднання до клубу сили, якому ми надаємо пишномовні назви міжнародних організацій. Питання, чи ви демократ, слухне тільки в тому разі, якщо у вас немає влади, а отже, вас треба контролювати за допомогою риторичних чи політичних кийків. Коли ж у вас є багато нафти, або ви спроможні багато купувати чи інвестувати, це виправдовує вашу неповагу до сучасних політичних і моральних принципів або захисту громадянських свобод і прав людини [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні теорії трансформації держав та суспільства в контексті модернізації державного управління аналізують політологи, економісти, соціологи, фахівці з державного управління, у тому числі: О. Білорус, К. Бужимська, В. Голуб, Р. Войтович, В. Корженко, М. Михальченко, Н. Обушна, С. Романюк, Ю. Сурмін, І. Фишук, С. Хаджирадева та ін.

Формулювання цілей статті (постановка завдання) є систематизація наукових підходів до аналізу сучасних теорій трансформації держав та суспільства в контексті модернізації державного управління.

Виклад основного матеріалу. Характеризуючи стан людського розвитку в ХХІ століття А. Печчеї (засновник і перший президент Римського клубу) стверджував, що коли людина вирішує будь-які проблеми, тепер

слід вважати «зовнішніми межами планети» та «власними внутрішніми проблемами самої людини» [3].

Парадигма розвитку країн та суспільств спричинила необхідність подивитися на те, як глобальні проблеми людства вплинули на організацію життя в цілому та державному управлінні окремо, оскільки це стосується життя будь-якої людини на Землі.

Багато вчених, в той же час, почали говорити про своєрідну революцію в управлінні, яка прискорила в процесі інтенсивного розвитку знань та науки [4].

Слід наголосити на основному моменті, що сьогодні темпи соціального прогресу значно нижчий, ніж науковий та технічний, а отже, соціальний, людський фактор (знання, досвід, професійна практична підготовка) перебуває в процесі соціального розвитку на перший план. У таких умовах соціальний прогрес забезпечується насамперед за рахунок людського фактора, який був і залишається вирішальним у всій системі управління суспільством.

Коли ми говоримо про трансформацію сучасних держав, думка фахівця в галузі державного управління Г. В. Атаманчука є доцільною, який стверджує, що держава представлена (делегована) право розпоряджатися державними справами, а отже основними, в даному випадку, є відносини між владою та суспільством [5, с. 43].

Безперечно, державне управління має на меті раціонально вирішити всі соціальні процеси в інтересах людей (громадян), усього суспільства. Тут мають пріоритет норми права, за допомогою яких встановлюються загальні правила соціальної поведінки, і як щодо практичного управління в галузі державного управління, для цієї мети використовуються різні механізми – економічні, політичні, нормативні, моральні тощо. Державне управління слід повинна вивчати як близький і прямиий зв'язок цих механізмів, що дає загальне уявлення про стан такого управління.

Основні теоретичні підходи до пояснення явища «державного управління» детально та ретельно систематизували Г. Райт [6]. Визначаючи це як об'єктивну та основну схему процесу формування державності в цілому, він водночас пояснював це як конкретне організаційне середовище.

Ми повністю підтримуємо точку зору Б. Гурна щодо того, що «державне управ-

ління є: а) наука про управління суспільства; б) наука про конкретну історичну форму правління, пов'язану з організацією всіх економічних, політичних, соціальних та інших процесів» [7].

Піддаючи науковому розгляду, слід враховувати явище «державного управління», що при всій його модернізації та трансформаціях, адекватно тимчасових, ситуаційних потреб, основних (засновницьких) принципів, які включають: принцип об'єктивності; принцип універсальності; принцип випереджального розвитку в державному управлінні; принцип демократії; принцип розділення влади та розділення влади; принцип законності; принцип оптимізації.

Не вступавши в подальше теоретичне вивчення державного управління, ми висвітлюємо той факт, який, на наш погляд, є найповнішим, синергетичним, цілком зрозумілим. Її автори, учасники підготовки 8-об'ємної «Енциклопедії державного управління» визначили це таким чином: «Найбільш повне виконання функцій держави, основні права та свободи громадян, координація різних груп інтересів у суспільстві та між державою та суспільством, що забезпечує громадський розвиток за відповідними ресурсами» [8, с. 157].

Враховуючи, що державне управління (його система, модель) рішуче залежить від форми, моделі держави, від її політичної системи та системи влади, спеціальної довідкової книги, підготовленої в 1999 році українським вченим В. Шаповалом «Суверенним хлопцем Краджаном» [9]. Це видання дає короткий концентрований аналіз форм державної структури та державного управління в більш ніж сімдесяти країнах світу. Основа, природно, приймається в основному за конституційними формами, які виправдовують суть держав. В. Сафовал зосереджується на тому, що «однією з найважливіших характеристик державної системи будь-якої країни є її форма. Його елементи – це форма державного управління та форма державної структури» [10, с. 282]. Крім того, він систематизує країни світу таким чином:

- президентські республіки (США та інші);
- президентські республіканські (форма правління) країни (країна, насамперед Латиноамериканський регіон);
- країни з парламентськими монархічними формами влади (Англія, Бельгія, Данія, Іспанія, Люксембург, Нідерланди, Швеція тощо);
- країни з парламентськими республіканськими формами влади (Албанія, Гре-

ція, Естонія, Італія, Латвія, Угорщина, Чехія, Німеччина, Югославія тощо);

- країни зі змішаною республіканською формою правління (Австрія, Болгарія, Ірландія, Ісландія, Польща, Румунія, Франція, Хорватія тощо);
- країни з абсолютною монархією (реліктна форма правління) (Бруней, Саудівська Аравія, Оман);
- країни з дуалістичною формою правління (Йордан, Кувейт, Марокко тощо).

Під час розгляду та характеристики різних моделей державного управління найчастіше використовувався термін «багаторівневі системи управління». А. Мішченко, наприклад, представляє їх у цьому плані:

- традиційна система відносин та управління (наприклад, сім'я);
- управління, де переважають суто професійні відносини (різні види трудових колективів);
- управління, пов'язане з державним регулюванням більшості процесів;
- профспілкові відносини;
- ринкові (конкурентні) відносини тощо [10, с. 144].

Що стосується державного управління як конкретної форми соціального управління, то часто згадується така модифікація, як неопітриконалізм. Відомо, що такі політичні режими функціонують сьогодні. У таких режимах, пише С. Шуляк, голова контролює всі державні органи влади, маючи необмежені повноваження, які фіксуються насамперед у юридичному плані [11, с. 7–10].

Існує визначення концепції «державного управління», сформульоване українськими вченими Ю. Семіном та В. Трохінським, зокрема: «Державне управління – це теорія та практика державного управління, яка характеризується впровадженням адміністративних процедур за допомогою публічної діяльності, використання інструментів демократичного лідерства, впорядкування адміністративних послуг як способу реалізації прав та свобод громадян» [8, с. 53].

Враховуючи, що державне управління є дуже об'ємною, невід'ємною, цілеспрямованою та багатовимірною діяльністю держави, його слід визнати відповідною точкою зору українського дослідника В. Тертички в плані, що державна політика та державне управління просто мають найближчі відносини і взаємний вплив один на одного [12], хоча існує така, дуже надзвичайна точка зору: «Практика управління – визначає політику» (американський вчений Т. Лові [13, с. 545].

У процесі розгляду проблем взаємодії між державною політикою та державним управлінням важливо врахувати дві обставини найбільш фундаментального характеру: а) глобальна демократизація соціального життя та соціальних відносин; б) утворення принципово різних, нових основ громадянського урядування (тут, на державному рівні домінує місцеве самоврядування); в) розвиток та зміцнення впливу на стан громадянського суспільства.

Ці процеси визначали витончений вплив на всі моделі державного управління, які набули більш гнучких форм та особливостей. Як правило, такі моделі означають «поєднання концепцій та принципів побудови державних та управлінських систем, що відображають інституційну побудову суспільно-політичних процесів», – пише українські автори енциклопедичного словника для державного управління [8, с. 445].

Інтегруюча особливість сучасного державного управління полягає в тому, що таке управління побудовано на так званій багаторівневій системі. Наприклад, А. Міщенко подас таке управління на наступних рівнях: сім'я; ринкові відносини; державне врегулювання; ідеологічні відносини; Інформаційні відносини [14, с. 144]. Важко сказати, що таке державне управління – це саме державне управління чи регулювання державою соціальних відносин.

Крім того, існує потреба в детальному розгляді проблем громадянського суспільства, його місце та ролі в державному управлінні, намагаючись передбачити, яким буде це суспільство в майбутньому та як воно вплине на моделі (системи) державного управління.

Для всієї, здавалося б, зрозумілості, прозорості, дуже суперечливості сучасних соціальних наук – філософії, історії, соціології, політології, явища «громадянського суспільства» в цілому. Щоб підтвердити цю точку зору, ми даємо кілька досить різних визначення.

По-перше: багато вчених визначають таке суспільство, образно кажучи, як і все, що «бреше» поза державою та функціонує, як би, незалежно. Таким чином, іноземні вчені А. Сайдов та Т. Хатрієв стверджують, що «громадянське суспільство – це система державних інститутів, незалежних та самостійних від держави, яка призначена для забезпечення умов самореалізації окремих осіб та колективів, реалізації приватних інтересів і потреби: система, яка є самоорганізованою та самовиробничою, і функціонує як за сприянням держави, так і всупереч їй, завдяки діяльності недержавних законних структур, інсти-

туту цивільних ініціатив. У демократичних державах громадянське суспільство – це своєрідний соціальний простір (поле), де люди взаємопов'язані та взаємодіють незалежно один від одного та від держави» [15, с. 88–89].

По-друге: концепція «громадянського суспільства» – це своєрідна система соціальних та інших структур. Наприклад, політологи А. Антсупов, А. Спілілов, зауважують, що громадянське суспільство забезпечує високий ступінь захисту індивідуальних та соціальних сфер життя людей від надмірного регулювання державою, пишуть: «Громадянське суспільство – 1) сукупність ненародних – економічних, політичних, соціальних, етнічних, релігійних, моральних відносин; 2) Сфера самостійного використання вільних осіб та добровільно сформовані організації та асоціації громадян, огорожені законом від прямого втручання та довільне регулювання їх діяльності державними органами» [16, с. 71].

По-третє: наявність досить оригінальних та неоднозначних визначень «громадянського суспільства». Таким чином, група українських вчених (В. Волович, В. Тарасенко, В. Паніотто, А. Вішняк) вважає, що «громадянське суспільство» – це «концепція, яка характеризує цілісність суспільного життя стосовно політичних структур, насамперед до держави та включає економічні, соціальні, культурні, духовні, сімейні відносини та інститути, а також ситуацію, роль закону та зобов'язань особистості в системі соціальних зв'язків та інститутів. Поняття державного та громадянського суспільства теоретично розділяють цілісний соціальний організм на два взаємопов'язані та взаємозалежні аспекти – політичні та соціальні сфери суспільства» [17, с. 12]. Таке подвійне визначення концепції «громадянського суспільства» нам здається дуже зрозумілим і доступним.

Таким чином, громадянське суспільство має свої характеристики, які можна подати в цьому найбільш узагальненому плані:

- наявність власних внутрішніх законів функціонування та деяке відхилення від держави. Ця тенденція в епоху переходу від постіндустріального до інформаційних суспільств особливо помітна та відчутна;

- наявність великої кількості різних громадських, надзвичайно політичних асоціацій, структур, організацій громадянського суспільства;

- в основі структури, функціонування громадянського суспільства лежить принцип колективної допомоги та відповідальності за стан справ у цій галузі та в державі в цілому.

Такі особливості громадянського суспільства, звичайно, у кожній окремій країні проявляються по-різному. Існує навіть суперечлива, але думка, що в таких країнах, як США, Англія, Швейцарія, громадянське суспільство передувало появі держави, і, навпаки, ця поява заперечується в Іспанії, Португалії, Франції.

Цінність громадянського суспільства полягає не лише в тому, що це джерело, спосіб прямого та прямого залучення значної кількості громадян до уряду, а й у тому, що воно охоплює весь цілісний набір неполітичних та деполітизованих, духовних та складних економічних відносин людей у суспільстві. Тобто громадянське суспільство – це «театр» спілкування між людьми, завдяки якому держава перетворюється на надмірно впливову та ефективну організацію для захисту та забезпечення прав людини та свобод [18]. Ще видатний німецький філософ І. Кант зазначив, що розвиток громадянського суспільства – це шлях перетворення юридичного суспільства в суспільство громадян світу, космополітичний. У 21 столітті ця особливість громадянського суспільства почала проявлятися через безпрецедентне зростання процесів міграції, зміни багатьох людей громадянства тощо.

Серед усіх цінностей, на яких базується громадянське суспільство, демократія була і залишається найважливішою. Не враховуючи детального розгляду ролі демократії у формуванні громадянського суспільства, в тому числі в Україні, ми звернемо увагу на досить первісні думки українських політологів Н. Сергієнко та М. Твердохлеба, які пишуть: «Жоден із ідеологічних та політичних доктрин у сучасній Україні не дало відповіді на нові виклики часу, це було глибоко вкорінене в політичному житті. Це не означає відсутність перспектив у них, а також не дає підстав вважати, що Україна настільки оригінальна у своєму політичному розвитку, що замість того, щоб укорінити у світовій соціальній практиці, розвиватимуться власні оригінальні ідеологічні рухи» [19, с. 70]. Тобто, явище «демократії» не може бути безпосередньо пов'язане з комунізмом, соціалізмом, лібералізмом тощо. «Демократія є дуже раціональною моделлю. Її зв'язок з раціоналістичними та філософськими традиціями легко простежується через концепцію соціального договору. Соціальний договір говорить про те, що суспільство складається виключно з вільних та здатних розглянути людей, спрямованих на максимізацію власних інтересів. Демократія – це система правил, легітимізується волею народу: передбачається, що воля

народу завжди чітко відповідатиме інтересам цього народу. Таким чином, все, що не зовсім раціональне, – це ірраціональна філософія або ірраціональні почуття людини, як правило, вважаються чимось суперечливим ідеєю демократії [19, с. 74].

Не вступаючи в подальше, глибший розгляд впливу демократії на формування громадянського суспільства, ми даємо, як підтвердження складності такого впливу, зокрема: «Політична практика – це складна, цікава та неоднозначна річ. Це на перетині політології та мистецтва, тому це вимагає творчого об'єднання наукових та вмілих засобів. Головним тут є не звільнити ситуацію з контролю, знайти той середній ґрунт, який дозволяє діяти впевнено, і головне, успішно та ефективно» [20, с. 32].

У зв'язку з цим є потреба, хоч і коротко, але вказує на особливості індивідуальних, найпопулярніших теорій громадянського суспільства, які, однак, достатньо для обговорень:

А) «нові ліві» тлумачення громадянського суспільства. Отже, М. Алагаппа вважає, що необхідно різко розділити сфери впливу громадянського суспільства, ринкової економіки та держави. З одного боку, на основі такої теорії, у заяві переважає переважання громадянського суспільства над державою та зростаюча залежність суспільства від ринку. Отже, М. Кальдор вважає, що така теорія громадянського суспільства є домінуючим [21, с. 8];

б) теорія переходу до справді громадянського суспільства на основі так званого третього «середнього» шляху. Отже, Т. Еш вважає, що це поєднання реформ та революцій [22];

в) теорії, які доводять, що утворення громадянського суспільства в першу чергу пов'язане з двома транзитами: в політиці – демократизації політичних, соціальних відносин, в економіці – розвитку та вдосконалення ринкових відносин. Найбільший шанс забезпечити успішний соціальний розвиток, – каже Дж. Фікшин, – це справжній демократичний транзит із участю громадянського суспільства [23];

г) теорія, основою якої є насамперед твердження, що саме громадянське суспільство було і є найважливішим фактором, який перешкоджає зростанню авторитаризму та тоталітаризму;

д) теорія розвитку громадянського суспільства як постмодерністського суспільства (М. Калдор). Перш за все, європейські товариства розглядають такі суспільства. Тут виникають проблеми такого характеру – як пояснити модернізацію громадянського суспільства на

Сході, в інших регіонах світу. Що робити з релігійним фактором тощо.

є) Теорії, пов'язані з схваленням необхідної дихотомії держави та громадянського суспільства (К. Магомедов) [24].

Українські дослідники І. Крісін, А. Скріпняк, Е. Перегуда дуже належним чином вказують на те, що громадянське суспільство не є інституційним явищем, а також такими державними інститутами, як державна, партія та державна організація. «Громадянське суспільство є характеристикою суспільства за своєю самоорганізацією, ступенем розвитку демократії, дотримання та реалізації прав та свобод людини та громадянина, виконання людьми (як громадян) своїх політичних обов'язків як перевізників суверенітету як Джерело влади, як свідомі теми політичної діяльності, як відповідальний за наслідки їхніх дій, для майбутнього всього суспільства. Цивільне законодавство створюється державою, а не навпаки. Тому держава є частиною громадянського суспільства, інститутом державної влади та механізмом забезпечення безпеки, добробуту, правових захисту прав та свобод громадян» [25, с. 124–125].

Звичайно, цілісне розуміння сутності явища «громадянського суспільства» не є і не може бути своєрідним ідеалізованим. Той факт, що це предмет, який відрізняється від стану, пояснюється природним походженням, функціональністю, метою. «Сучасне громадянське суспільство – це законне, ліберально-демократичне, плюралістичне суспільство, головним предметом якого є вільна особа, яка реалізує свої інтереси в уніфікованому законодавстві та загальному законодавстві» [26].

Принципово важливо не тільки те, що громадянське суспільство «відрізняється» від держави, але створює умови для все більш активної участі громадян у управлінні всіма справами держави. І громадяни роблять це не лише безпосередньо (пряма демократія), але й завдяки своїй участі у діяльності різних політичних партій, громадських організацій, асоціацій тощо.

У контексті вище вищевикладеного питання активно виникає, як пише Джон Стюарт Міл (і запитує), де є юридична межа суверена особистості? З чого починається сила суспільства? Яка частина людського життя повинна бути закріплена для індивідуальності та яке суспільство? [27, с. 87]. Здається, з точки зору індивідуалізму, і пріоритет приватного, громадянського суспільства має досить обмежені можливості для кожного, окремого громадянина, і навіть якимось

чином обмежує його особисту свободу. Однак це дуже складне і суперечливе явище. Багато вчених стверджують, що сьогодні громадяни мають достатньо можливостей для індивідуалізації свого життя і навіть можливостей догляду від впливу громадянського суспільства. Дослідник американського громадянського суспільства А. Брінтон, використовуючи термін «людство людей», вважає, що людина інтегрується в суспільство на цивільній основі [27, с. 17].

Ще одне коло проблем, пов'язаних з громадянським суспільством, стосується того, чи є таке суспільство певним щитом, який захищає громадян від надмірного впливу держави. Зокрема, це відображається на відомого американського політолога М. Едвардса, інших вчених. Швидше за все, необхідно зробити головний акцент на тому, що громадянське суспільство справді відкрите, максимально демократизоване, «здатне з необхідним інстинктом для сприйняття, оцінки та використання для внутрішнього прогресивного розвитку існуючого У навколишніх світових ідеях, цілях та методах формування соціальних відносин, які відповідають ідеалам вільного, громадянського та демократичного суспільства» [26, с. 18–24].

У цьому контексті громадянське суспільство, здається, є певною мрією, ідеальною, тобто формування такого суспільства далеко не остаточний процес. Український політолог А. Корнієвський пише про цей аспект проблеми дуже успішно: «Процес формування реального громадянського суспільства в Україні відбуватиметься тривалий час і залежатиме від ступеня морального розвитку суспільства, рівня його Цивільна та юридична культура» [26].

Звичайно, процес формування громадянського суспільства в будь-якій країні може бути структурований відповідно. Нам здається, що це рішення таких основних проблем:

- постійне введення все більшої кількості громадян найкращих людських цінностей та ідеалів;
- утворення та захист прав та свобод особистості;
- забезпечення верховенства права та демократії;
- максимально враховується думки та позиції більшості громадян при прийнятті соціально важливих (у державних, регіональних, місцевих та ін. рішеннях);
- формування максимальної кількості громадян високої політичної культури та громадянської свідомості тощо.

Враховуючи: а) зміни в державній політиці; б) потужна демократизація соціальних відносин; в) наявну нормативно-правову базу, можна зазначити, що в Україні є основи подальшого вдосконалення державного управління в Україні. Система такого розвитку є основними основою подальших відносин між країною та суспільством, владою та громадянами. Ми включасмо наступне:

- присутність та розвиток, розширення діалогу між державною владою та організаціями громадянського суспільства на дійсно гуманістичні, демократичні принципи;
- розширення та зміцнення контролю над діяльністю держави, влади громадянського суспільства, покращення практики звітування влади для громадськості для їх діяльності;
- всі види стимулів для розвитку та підтримки державою, її ініціативні принципи громадян, політичних партій та державних організацій та активна підтримка цивільної діяльності.

Гіпотетично є підстави вважати, що утворення громадянського суспільства в Україні буде ще пліднішим та продуктивним.

Висновки. Враховуючи основні аспекти трансформації та модернізації державного управління в сучасну епоху, ми звертаємо увагу насамперед на сучасні теорії та особливості трансформації держав та суспільств, які є основою для модернізації державного управління.

Акцент робиться на тому, що в сучасних країнах та суспільствах: а) темп соціального прогресу значно нижчий, ніж науковий та технічний, завдяки якому людський фактор виходить на перший план; б) механізми так званого «верхнього» управління поступаються контролю в полі, самоуправлінню; в) правові, демократичні держави утворюються зі зростаючою роллю у формуванні громадянських суспільств, а політичні режими сучасних держав режими влади значною мірою децентралізуються на основі принципу дочірньої та демократії.

Література:

1. Михайлов В., Андрієнко М., Гаман П. Світові тенденції модернізації державного управління: досвід для України. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2021. № 1 (61). С. 95–101.
2. Вдовичин І.Я. Криза концепту соціальної держави чи криза управління? *Сучасна парадигма публічного управління : Збірник тез III Міжнародної науково-практичної конференції (19–22 жовтня 2021 р.) / За наук. ред. к.е.н., доцента Стасишина А.В.* Львів : ЛНУ імені Івана Франка, Львів, 2021. С. 12–16.
3. Печчеи А. Человеческие качества. Пер с англ. М., 1989. 441 с.
4. Иванов В.М. Управлінська парадигма ХХІ століття. *Фахівець*. 2003. № 4.
5. Куйбіда В.С., Шпекторенко І. В. Методологія публічного управління як система: теоретичні та практичні аспекти. *Публічне управління і адміністрування в Україні*. 2022. Випуск 29. С. 7–12.
6. Райт Т. Державне управління / пер. з англ. В. Івашка, О. Коваленка, С. Соколик. Київ: Основи, 1994. 191 с.
7. Гурне Б. Державне управління (пер. з франц. В. Шовкуна). Київ. 2003. 252 с.
8. Енциклопедичний словник з державного управління / уклад.: Ю.П. Сурмін, В.Д. Бакуменко, А.М. Міхненко та ін.; за ред. Ю.В. Ковбасюка, В.П. Трощинського, Ю.П. Сурміна. К.: НАДУ, 2010. 820 с.
9. Шаповал В.М. Державний лад країн світу. К.: Український Центр Правничих Студій, 1999. 320 с.
10. Мельник О.В. Конституційно-правова відповідальність вищих органів державної влади. Автореф. дис. кандидата юрид. наук. Київ, 2000. 17 с.
11. Шуляк С.В. Неопатримональні диктатури в арабському світі: аналіз баасистської моделі: Автореф. дис. канд. політ. наук. 23.00.01 – теорія та історія політичної науки. Дніпропетровськ, 2004. 18 с.
12. Растоу Д.А. Переходи до демократії: спроба створення динамічної моделі. *Демократія: Антологія / упоряд. О. Проценко*. Київ: Смолоскип, 2005. 594 с.
13. Політологічний енциклопедичний словник / упор. В.П. Горбатенко, за ред. Ю.С. Шемчушенка, В.Д. Бабкіна. 2-ге вид., доп. і перероб. К.: «Генеза», 2004. 736 с.
14. Філософський енциклопедичний словник / НАН України, Ін-т філософії імені Г.С. Сковороди; [редкол.: В.І. Шинкарук (голова) та ін.]. – Київ: Абрис, 2002. VI, 742 с.
15. Шляхтун П.П. Парламентаризм: словник-довідник. К., 2003. 151 с.
16. Гарькавець С.О. Соціальні конфлікти: Словник-довідник. Северодонецьк: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2020. 120 с.
17. Сурмін Ю.П., Бідзюра І.П. Соціологія управління. К.: «Освіта України», 2012. 687 с.
18. Словник соціологічних і політологічних термінів / Нар. укр. акад.; за заг. ред.: В.І. Астахової [та ін.]; уклад. В.І. Астахова [та ін.]. Київ: Вища шк., 1993. 140 с.
19. Сергиєнко Н.А., Твердохлеб М.Н. Какая демократия нам нужна? *Наукові праці МАУП. Вип. 5. Актуальні питання політології*. 2003. С. 70–75.

20. Бебик В.М. Базові засади політології: історія, теорія, методологія, практика: монографія 2-ге вид. стереотип. К.: МАУП. 2001. 384 с.
21. Mitchel J., Mitchel W. Policy Analysis and Public Policy: An Introduction to Political Science. Chicago: Rand McNally and Company. 1969. 685 p.
22. Ash T.6. The Magie Lantern. The Revolution of 89 Witnessed in Warsaw, Budapesht, Berlin and Prague. N.4.: Razdom Houze.1990.
23. Fishkin J.S. Democracy and Accountability. *Journal of Human Development*. 2003. Vol.4. № 1-12 p.
24. Магомедов К. Диалектика взаимодействия правового государства и гражданского общества. М.: Изд-во МГАПИ. 1997. С. 15–20.
25. Креміна І.О., Скрипнюк О.В., Перегуда Е.В. та ін. Держава і громадянське суспільство в Україні: проблеми взаємодії: монографія. К.: Логос. 2007. 520 с.
26. Міл Дж.С. Про свободу: есе. К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи». 2001. 325 с.
27. Briton A.T. Civil society Outside of Democracy: A. Treory. Ann Arbor: Pro.QUEST. 2007. 311 k.

References:

1. Mykhailov V., Andriienko M., Haman P. Svitovi tendentsii modernizatsii derzhavnoho upravlinnia: dosvid dlia Ukrainy. Vcheni zapysky Universytetu «KROK». 2021. № 1 (61). S. 95–101.
2. Vdovychyn I. Ya. Kryza kontseptu sotsialnoi derzhavy chy kryza upravlinnia? Suchasna paradyhma publicnoho upravlinnia : Zbirnyk tez III Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (19–22 zhovtnia 2021 r.) / Za nauk. red. k.e.n., dotsenta Stasyshyna A.V. Lviv : LNU imeni Ivana Franka, Lviv, 2021. S. 12–16.
3. Pechchei A. Chelovecheskie kachestva. Per s angl. M., 1989. 441 s.
4. Ivanov V.M. Upravlinska paradyhma KhKhI stolittia. Fakhivets. 2003. № 4.
5. Kuibida V.S., Shpektorenko I.V. Metodolohiia publicnoho upravlinnia yak systema: teoretychni ta praktychni aspekty. Publichne upravlinnia i administruvannya v Ukraini. 2022. Vypusk 29. S. 7–12.
6. Rayt T. Derzhavne upravlinnya / per. z angl. V. Ivashka, O. Kovalenka, S. Sokolik. Kiiiv: Osnovi, 1994. 191 s.
7. Gurne B. Derzhavne upravlinnya (per. z frants. V. Shovkuna). Kiiiv. 2003. 252 s.
8. Entsyklopedychnyi slovnyk z derzhavnoho upravlinnia / uklad.: Yu.P. Surmin, V.D. Bakumenko, A.M. Mikhnenko ta in.; za red. Yu.V. Kovbasiuka, V.P. Troshchynskoho, Yu.P. Surmina. K.: NADU, 2010. 820 s.
9. Shapoval V.M. Derzhavnyi lad krain svitu. K.: Ukrainyskyi Tsentр Pravnychkykh Studii, 1999. 320 s.
10. Melnyk O.V. Konstytutsiino-pravova vidpovidalnist vyshchkykh orhaniv derzhavnoi vlady. Avtoref. dys. kandydata yuryd. nauk. Kyiv, 2000. 17 s.
11. Shuliak S.V. Neopatrymonalni dyktatury v arabskomu sviti: analiz baasystskoi modeli: Avtoref. dys. kand. polit. nauk. 23.00.01 – teoriia ta istoriia politychnoi nauky. Dnipropetrovsk, 2004. 18 s.
12. Rastou D.A. Perekhody do demokratii: sprobа stvorennia dynamichnoi modeli. Demokratiiа: Antolohiia / uporiad. O. Protsenko. Kyiv: Smoloskyp, 2005. 594 s.
13. Politolohichnyi entsyklopedychnyi slovnyk / upor. V.P. Horbatenko, za red. Yu.S. Shemchushenka, V.D. Babkina. 2-he vyd., dop. i pererob. K.: «Geneza», 2004. 736 s.
14. Filosofsnyi entsyklopedychnyi slovnyk / NAN Ukrainy, In-t filosofii imeni H. S. Skovorody; [redkol.: V. I. Shynkaruk (holova) ta in.]. – Kyiv: Abrys, 2002. VI, 742 s.
15. Shliakhtun P. P. Parlamentaryzm: slovnyk-dovidnyk. K., 2003. 151 s.
16. Harkavets S. O. Sotsialni konflikty: Slovnyk-dovidnyk. Sievierodonetsk: Vyd-vo SNU im. V. Dalia, 2020. 120 s.
17. Surmin Yu.P., Bidziura I.P. Sotsiolohiia upravlinnia. K.: «Osvita Ukrainy», 2012. 687 s.
18. Slovnyk sotsiolohichnykh i politolohichnykh terminiv / Nar. ukr. akad.; za zah. red.: V. I. Astakhovoi [ta in.]; uklad. V. I. Astakhova [ta in.]. Kyiv: Vyscha shk., 1993. 140 c.
19. Sergienko N.A., Tverdokhleb M.N. Kakaya demokratiya nam nuzhna? Naukovi pratsi MAUP. Vip. 5. Aktualni pitannya politologii. 2003. S. 70–75.
20. Bebyk V.M. Bazovi zasady politolohii: istoriia, teoriia, metodolohiia, praktyka: monohrafiia 2-he vyd. steryotyp. K.: MAUP. 2001. 384 s.
21. Mitchel J., Mitchel W. Policy Analysis and Public Policy: An Introduction to Political Science. Chicago: Rand McNally and Company. 1969. 685 p.
22. Ash T.6. The Magie Lantern. The Revolution of 89 Witnessed in Warsaw, Budapesht, Berlin and Prague. N.4.: Razdom Houze.1990.
23. Fishkin J.S. Democracy and Accountability // *Journal of Human Development*. 2003. Vol.4. № 1-12 p.
24. Magomedov K. Dialektika vzaimodeystviya pravovogo gosudarstva i grazhdanskogo obshchestva. M.: Izd-vo MGAPI. 1997. S. 15–20.
25. Kremina I.O., Skrypniuk O.V., Pehuda E.V. ta in. Derzhava i hromadianske suspilstvo v Ukraini: problemy vzaiemodii: monohrafiia. K.: Lohos. 2007. 520 s.
26. Mil Dzh.S. Pro svobodu: ese. K.: Vyd-vo Solomii Pavlychko «Osnovy». 2001. 325 s.
27. Briton A.T. Civil society Outside of Democracy: A. Treory. Ann Arbor: Pro.QUEST. 2007. 311 k.

НОТАТКИ

Наукове видання

**НАУКОВІ ПРАЦІ
МІЖРЕГІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ
УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ
ПОЛІТИЧНІ НАУКИ
ТА ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ**

Випуск 2 (68), 2023

Засновано 2001 року
Видання виходить 6 разів на рік

Коректор *І. М. Чудеснова*
Комп'ютерне верстання *О. І. Молодецька*

Підписано до друку 14.09.2023 р.
Формат 60x84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Замовлення № 1023/667. Ум. друк. арк. 17,9.
Наклад 100 прим.

Надруковано: Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1
Телефони: +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.